ئەبەيدۇللا ئىبراھىم

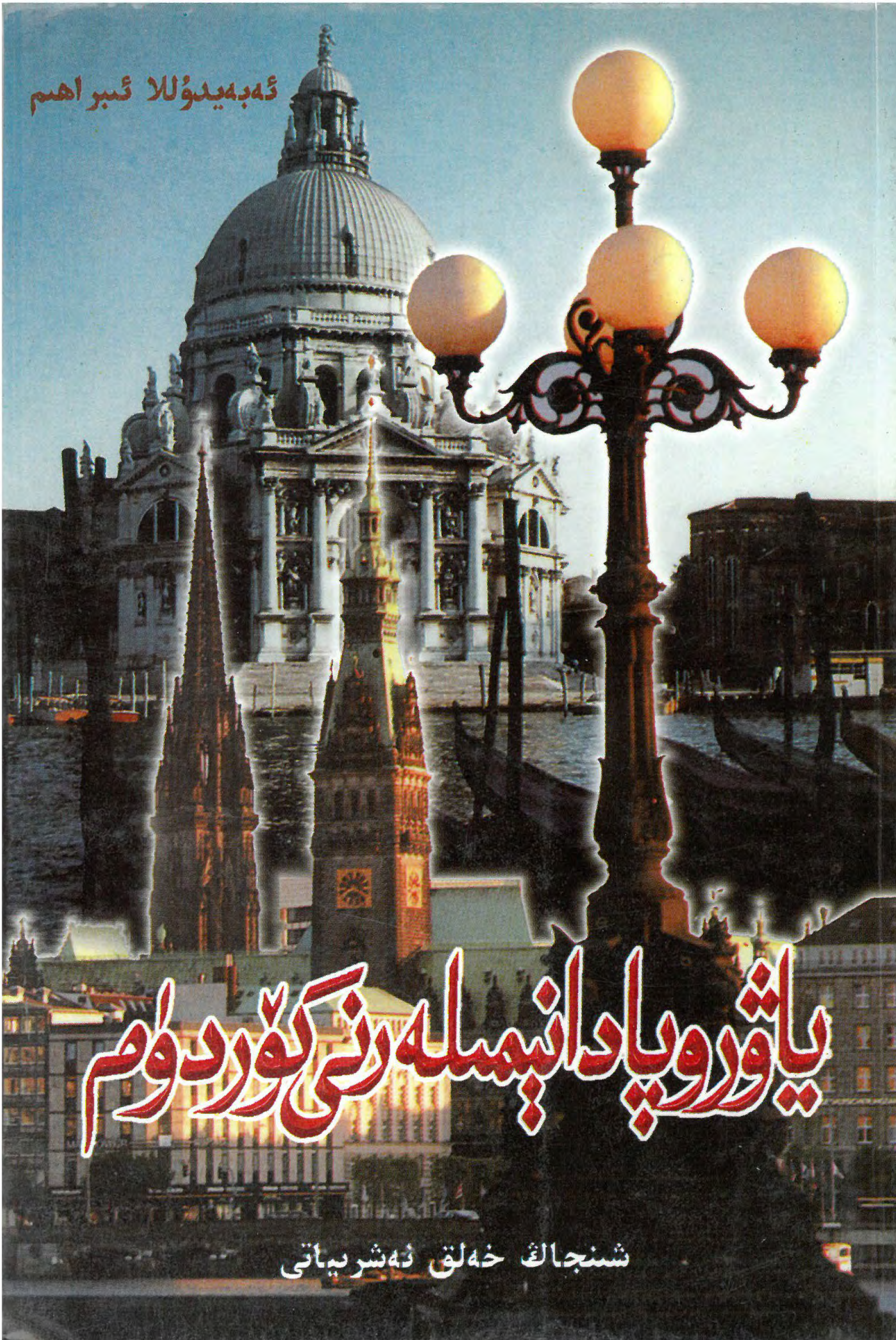

ياۋروپادا نېمىلەرنى كۆردۈم

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

CONTENTS

مۇندەرىجە

كىتاب بوسۇغىسى 1

تۇنجى مەنزىلگاھ — گېرمانىيە

گېرمانىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 3
تۇنجى قەدەم — فرانكفۇرت تەسىراتى 6
يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول 9
ماي قاچىلاش پونكىتلىرى 14
سابىق غەربىي ۋە شەرقىي گېرمانىيە 18
گېرمانىيىدە دېھقانچىلىق 22
تارىخىي شەھەر — پوتسدام 24
ئاجايىپ قاتناش قائىدىسى 26
پايتەخت بېرلىندا 30
بېرلىن تېمى 32
بېرلىندىكى مۇھىت 35
نېمىسلاردا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت 38
Miyonvpc مەيخانىسى 40
ھامبۇرگقا سەپەر 42
ئادەملەر، ئىتلار، مۈشۈكلەر 45
«ئىختىساسلىق» تىلەمچىلەر 47
«ئەينەك» ژۇرنىلى رېداكسىيىسىدە 52
گېرمانىيىدە مال باھاسى 55

Bertelsmanدا مېھمان بولۇش 57
ھېيىنىنىڭ يۇرتى ـ دوسلدورف 61
يېرىم كېچىدىكى تەنتەنە 66

گۈل دۆلىتى — گوللاندىيە

گوللاندىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 71
سۇ شەھىرى—ئامستېردام 73
مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتى 75
ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە ئويلىغانلىرىم 78
پادىشاھ تۇرىدىغان شەھەر—گائاكا 82
پادىشاھلىق ئالماس زاۋۇتى 83
ياغاچ كەش ۋە باشقىلار 86

يېشىل دۆلەت — بېلگىيە

بېلگىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 91
مەشھۇر جەڭگاھ ـ ۋاتېرلوئو 92
«كىچىك پارىژ»—برىيۇسسېل 95
بىرىنچى گراژدان—«سىيگەك بالا» 97
ياۋروپادا ئادەملەر 99
تەبىئەت ۋە ئاشخانا 101
مۇھىت ۋە مۇھىت ئاسراش 103

«كىچىك بايۋەچچە» — لىيۇكسېمبۇرگ

لىيۇكسېمبۇرگ بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 109
«يالغۇزئوغۇل»—لىيۇكسېمبۇرگ شەھىرى 110
ياۋروپادا كىتابچىلىق 111

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

CONTENTS

«دۇنيا باغچىسى» — فرانسىيە

فرانسىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 117
«دۇنيا گۈلزارى» — پارىژ 119
پارىژدىكى تۇنجى كېچە 122
ھەيۋەتلىك ۋېرسال سارىيى 126
پارىژ دەرۋازىسى — زەپەر دەرۋازىسى 127
پارىژ قاراۋۇلى — ئېففېل مۇنارى 130
سەنئەت خەزىنىسى — لوۋر سارىيى 132
سېنا دەرياسىدا كەچلىك سەيلە 134
كوچىدىكى ئاجايىپ بايقاش 137
فرانسۇزلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى 142
«ئەرەب رېستورانى» دا ئويلىغانلىرىم 143
ئاشخانىلىرىمىز ھەققىدە سۆز 147
«قىزىل تۇگمەن» ۋە بىزنىڭ سەنئىتىمىز 150
تار كوچىدىكى قەھۋەخانا 154
بايلار شەھىرى — نىسپ 158
نېمىسلار، فرانسۇزلار، ئىتالىيانلار 160

بايلارنىڭ بېيى — موناكو

موناكو بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 165
قىمار شەھىرى—مونتې—كارلو 166
ۋۇۋىسكىلاردىكى نېمىس يېزىقى 169

قەدىمكى ئەل — ئىتالىيە

ئىتالىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ 175

باي تاغلىق رايونلار 178
سۇ شەھىرى — ۋېنېتسىيە 180
سان ماركو مەيدانىدىكى كەپتەرلەر 183
«چېگرىسى يوق» دۆلەتلەر 187
دېھقان ئۆيلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى 189
بىزنىڭ مېۋە ـ چېۋىلىرىمىز 191
گۈللىنىش بۆشۈكى — فلورېنسىيە 198
يېزىق ۋە خەلقئارالىق ئاتالغۇ 200
پىسادىكى يانتۇ مونار 203
رىم شەھىرىگە كىرىش 206
يېپەك يولى رىم 211
ۋېنېتسىيە مەيدانىدىكى مۆجىزىلەر 214
هايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى 217
كىيىنىشىمىز توغرىسىدا سۆز 219
ئاجايىپ «ئىسپانىيە پەلەمپىيى 221
ئىتالىيانلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى 223
غەربلىكلەردە غىزالىنىش 225
ياۋروپادا ئىشسىزلىق 229
ئاخىرقى كۈندىكى ئوڭايسىزلىق 233

شەھەر دۆلىتى— ۋاتىكان

ۋاتىكان بىلەن تونۇشۇۋېلىش 237
سان پېتر چېر كاۋى 239
سان پېتر مەيدانى 241
كېيىنكى سۆز 243

www.uyghurkitap.com

كىتاب بوسۇغۇسى

بىيجىڭلىق شۇي ئەپەندىنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشىچە، 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرى بولسا كېرەك، ئىچكىرىدىكى مەلۇم بىر ئورگان مەلۇم ئېھتىياج تۈپەيلى چەت ئەلگە بىر ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتمەكچى بوپتۇ. چېكىپ تۇرۇپ تاللانغان بۇ ئون نەچچە كىشىلىك ئۆمەك سىياسىي تەلەپ ۋە دىپلوماتىيە قائىدىلىرى بويىچە بىرەر ھەپتىچە تەربىيىلەنگەندىن كېيىن، ئورگان مەسئۇلى ئۆمەك ئەزالىرىدىن ئايدىڭ بولمىغان نۇقتىلارنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى سوراپتۇ. شۇ چاغدا «قىزىتمىسى ئۆرلەپ كەتكەن» رادىكال ئەزادىن بىرسى جىددىي تەلەپپۇزدا: «چەت ئەلگە چىققاندىن كېيىن ئەگەر ئارىمىزدىكىلەردىن بىرەرسى قېچىپ كەتمەكچى بولۇپ قالسا، قانداق قىلىشىمىز كېرەك» دەپ سوئال قويۇپتۇ. ئورگان مەسئۇلى ھېچ ئىككىلەنمەيلا:«بىرەر تىغسىز نەرسە بىلەن شۇ كىشىنىڭ بېشىغا بىرنى سېلىڭلار ـ دە، ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىڭلار، شۇ پۇرسەتتە ئەھۋال مەلۇم قىلىش بىلەن بىللە، ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرۇلۇق بىزدىن يوليورۇق سوراڭلار» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن.

ھېكايە قىلغۇچى كېيىن بىرەرسىنىڭ قېچىپ كېتىشكە ئۇرۇنغان ـ ئۇرۇنمىغانلىقى، تاياق يەپ ھوشىدىن كەتكەن ـ كەتمىگەنلىكى ھەققىدە بىر نېمە دەپ بەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلىماقتا

چاقچاقچىمۇ، يۇمۇرغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ھېكايىگە مەن راستىنلا ئىشىنىپ قالدىم. چۈنكى، باشلىق پۇقراغا، پۇقرا باشلىققا، ئادەم ئادەمگە ئىشەنمەيدىغان ئاشۇ يىللاردا ئاشۇنداق غەلىتە ۋەقەلەر يۈز بەرمەي قالمايتتى. ئىشىك - تۈڭلۈكنى مەھكەم تاقىۋېلىپ، چەت ئەل بىلەن نەچچە ئون يىللاپ ئالاقە قىلمىغاچقا، نەزىرىمىزدىكى چەت ئەل گويا قارا بوياق قاچىلانغان زور ئىدىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى، چەت ئەلگە چىقىشمۇ مۇشۇ ئىدىشقا سەكرەشتىن دېرەك بېرەتتى. قارا ئىدىشقا سەكرىگەن ئادەم ئۆز رەڭگىنى يوقاتماي قالمايتتى...

ھېلىمۇ مىڭ شۈكرى، دېڭ شياۋپىڭ يادرولۇقىدىكى 2 - ئەۋلاد پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى دانالىق مۇنبىرىدە تۇرۇپ جۇڭگونىڭ دۇنياغا تۇتىشىدىغان ئىشىكنى دادىللىق بىلەن ئېچىۋەتتى، ئۇنداق بىمەنە كۈنلەر ئاخىر ئۆتۈپ كەتتى. بۇرۇن چەت ئەلنى قاراڭغۇ جاڭگال، ھەممە نېمىسى مالىماتاڭ دېيىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن تەشۋىقات ۋاسىتىلىرىمۇ دېڭ شياۋپىڭنىڭ سۆزلىرىدىن ئىلھام ئېلىپ، بىردىنلا ئەمەلىيەتكە يۈزلەندى. ھېلىقى قورقۇنچلۇق ھېكايە يۈز بەرگەن چاغلاردا كىشىلەر چەت ئەللەرگە چىقىشنى مارسقا چىققاندەك يوغان بىلگەن، چىقىدىغانلار مىڭ قېتىملاپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈلگەن بولسا، ئەمدى ئېھتىياج تۇغۇلسىلا، قانۇنىي رەسمىيىتى بار ھەرقانداق كىشى دۆلەت ئىشىكىدىن چىقالايدىغان ھەم كىرەلەيدىغان ھالغا يەتتى. ئۆز يولدىشىغا ئىشەنمەيدىغان گۇمانخورلارنى، «باشقىلارنىڭ بېشىغا بىرنى سال - دە، ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەت» دەيدىغان سولخاي، قارام، قارا قورساق باشلىقلارنى ئىسلاھات شامىلى قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇرۇپ كەتتى، ئادەملەر يىكتەك تۈزلىنىپ كەتتى دېگىلى بولمىسىمۇ، چۈشىنىش، كەڭ قورساقلىق، ئىشەنچ يەنىلا ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتتى. كۈنسېرى تاكامۇللىشىۋاتقان ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش دۆلەتكىمۇ، پۇقراغىمۇ، جۇڭگوغىمۇ، چەت ئەلگىمۇ خېلى

كۆپ ئەمەلىي نەپلەرنى ئېلىپ كەلدى.

سۆز شۇكى، بۇنداق ساغلام سىياسىي مۇھىت، دۇرۇس ئىجتىمائىي كەيپىيات نۇرغۇنلار قاتارىدا ماڭىمۇ كۆپ قېتىم چەت ئەلگە چىقىپ ئۆگىنىش ، ئېكسكۇرسىيىدە بولۇش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بەردى، كۆپنى كۆرۈپ كۆزۈم ئېچىلدى.

ئوقۇرمەنلەرنىڭ يادىدا بولسا كېرەك، بۇرۇن ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمدە چەت ئەلگە چىققان ئىكەنمىز، چەت ئەلنى ئۆزىمىزگە ۋاكالىتەنلا ئەمەس، باشقىلارغا ۋاكالىتەنمۇ كۆرۈشىمىز كېرەك، بىزنى چەت ئەلگە چىقىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلغان ۋەتەنگە، خەلققە مول كۆزىتىش ۋە ئەتراپلىق ئىزدىنىش ئارقىلىق بىرەر نەرسە دەپ بېرىشىمىز لازىم، دەپ يازغانىدىم. مانا مۇشۇ كۆز قاراشقا لايىق، مەن چاۋشيەن، سەئۇدى ئەرەبىستانى، كۇۋەيت، پاكىستان، روسىيە، ۋيېتنام، ياپونىيە، شياڭگاڭ قاتارلىق يەتتە دۆلەت ۋە بىر رايونغا بېرىپ قايتىپ كېلىپ، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمغا ئاساسەن خېلى كۆپ ماقالىلەرنى يېزىپ گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلدىم. 1999 ـ يىلى، يەنى ياپونىيە زىيارىتىدىن بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن دوست ـ بۇرادەرلىرىمنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشى بىلەن بارلىق ماقالىلىرىمنى توپلاپ ۋە رەتلەپ، «ساياھەتنامە — يەتتە دۆلەتكە زىيارەت» دېگەن كىتابىمنى نەشر قىلدۇردۇم. يېزىلىش ئۇسلۇبى جەھەتتە باشقا قەلەمداشلارنىڭ زىيارەت خاتىرىسىدىن ئازتولا پەرقلىنىدىغان بۇ كىتاب ئويلىغىنىمدەك ھەر خىل سەۋىيە، ھەر خىل ياش قاتلىمىدىكى كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى.

«ساياھەتنامە — يەتتە دۆلەتكە زىيارەت»نى ئوقۇغان ئوقۇرمەنلەر دىققەت قىلدىمىكىن، مەزكۇر كىتابنىڭ ئاخىرقى بەتلىرىگە بېرىلگەن «كېيىنكى تەسىرات» دېگەن كىچىك ماۋزۇ ئاستىدىكى ئاخىرقى سۆزدە: «ساياھەتنامە» نىڭ خاتىمىسى ھېسابلىنىمىش بۇ ماقالەمگە دەسلەپتە

«ئاخىرقى تەسىرات» دەپ ماۋزۇ قويماقچى بولدۇميۇ، سەل ئويلىنىۋېلىپ قەلىمىمنى چېپىپىدە توختاتتىم. سەۋەبى، ئاغزىمدىن سائەت چىقىپ كې-تىشىدىن ئەندىشە قىلدىم. نېمە ئۈچۈن دەمسىلەر؟ بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، مەزكۇر كىتاب ساياھەت خاتىرىلىرىمنىڭ ئاخىرقى توپلىمى بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، زىيارەتلىرىم چەت ئەلگە قىلىدىغان زىيارەتلىرىمنىڭ ئا-خىرقىسى بولۇپ قالمىسا دېگەن ئۈمىددىمەن، دەپ يازغانىدىم.

ئىشلىرىم ئوڭدىن كېلىپ، بۇ ئۈمىدىم راستتىنلا يەردە قالمىدى. هۆكۈمەتنىڭ ھىممىتى، ئوقۇرمەنلەرنىڭ رەھمىتى مېنى يەنە يېڭى سەپەرگە ئۈلاشتۇردى. «ساياھەتنامە» ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ بېرىم يىل ئۆتە ـ ئۆتمەي ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتى ۋە مەزكۇر كومىتېت قارمىقىدىكى ياش ئىختىساسلىق خادىملارنى ئالماشتۇرۇش خەلقئارالىق مەركىزى ماڭا ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلەرگە ئۇقتۇرۇش ئە-ۋەتىپ، ئۆلكە، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ياشلار گېزىت ـ ژۇرناللىرىنىڭ 12 نەپەر باش مۇھەررىرى قاتارىدا غەربىي ياۋروپادا 20 نەچچە كۈن ئۆگە-نىش، زىيارەتتە بولىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردى.

بۇ ئۇقتۇرۇش مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا مەن ئۈچۈن بىر خۇش خەۋەر بولۇپ ھېسابلىناتتى. چۈنكى، «قانچە موللاق ئاتسىمۇ ساكيامۇنىنىڭ ئالىقىنىنىڭ تېشىغا چىقىپ كېتەلمىگەن سۇن ۋۇ كۇڭغا ئوخشايدىغان» مەن، يەتتە دۆلەتنى كۆرگەن بىلەن تېخى ئاسىيا قىتئەسىدىن چىقىپ باقمىغانىدىم. روشەنكى، بۇ قېتىملىق سەپەردىن بېرىم يولدا پۇتاق چى-قىپ قالمىسىلا، ياۋروپانى، بولۇپمۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋ-رىنىڭ، يېقىنقى زامان سانائەت ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى بولغان غەربىي ياۋروپا ئەللىرىنى كۆزىتىش، ئۆگىنىش پۇرسىتىگە مۇيەسسەر بولاتتىم. قەدىمكى ۋە ئوتتۇرا ئەسىر يۇنان مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ياۋ-روپانىڭ 16 ـ ، 17 ـ ئەسىردىكى گۈللىنىش دەۋرىگە ئۇل سالغان ئىتالىيە

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ۋە بۈيۈك رىم ئاشۇ قىتئەگە جايلاشقانىدى. دۇنيانى زىلزىلىگە سالغان ناپولېئون بوناپارتنىڭ ئانا يۇرتى فرانسىيىمۇ دەل ئاشۇ يەردە ئىدى. دۇنيا پرولېتارىياتىنىڭ ئۇلۇغ داھىيلىرى كارل ماركس، فرىدرىخ ئېنگېلستەك مەشھۇر زاتلارمۇ، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغاپ، ئىنسانىيەتكە تۈگىمەس ئاپەت ئېلىپ كەلگەن گىتلېردەك سەلبىي شەخسلەرمۇ ئاشۇ ياۋروپادا، گېرمانىيىدە ھەرىكەت ئېلىپ بارغانىدى. يەنە كېلىپ، بىزنىڭ تۇنجى مەنزىلگاھىمىزمۇ ئەنە ئاشۇ گېرمانىيە ئىدى.

سەپەر ۋاقتىمىز ئالدىن بەلگىلەنگەن قەرەلدىن 20 كۈن كېچىككەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئوڭۇشلۇق بولدى. 1999 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، ئىككى قەۋەتلىك «400 ـ Boing747 » بەلگىلىك نۆۋەتچى ئايرو-پىلان پايتەخت ئايروپورتىدىن ئۆز قەرەلىدە كۆتۈرۈلدى. ئۇلانباتور، نو-ۋوسىبىرسك، ئومىسك، موسكۋا شەھەرلىرىنىڭ ۋە بېلوروسسىيە، پولشا ئەل-لىرىنىڭ ئاسمىنىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، 12 سائەتلىك ئۇزۇن سەپەردىن كېيىن گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى فرانكفۇرت ئايروپورتىغا كېلىپ قوندى. مەنمۇ 600 نەچچە نەپەر يولۇچى قاتارىدا گېرمانىيە زېمىنىغا قەدەم قويدۇم ـ دە، مېھمانخانىغا قايتقاچ، سىلىق كېتىۋاتقان ئاپتوبۇستا ئولتۇرۇپ، ئايروپىلاندىلا يېزىشقا كىرىشكەن خا-تىرىلىرىمنى داۋاملاشتۇرۇشقا باشلىدىم.

راست گەپنى قىلسام، «ساياھەتنامە»دىكى ھەممە ماقالىلەر ـــ مەيلى سەئۇدى ئەرەبىستانى تەسىراتى بولسۇن ۋە مەيلى ياپونىيە تەسىراتى بولسۇن، ئېسىمدە قالغان پارچە ـ پۇرات تەسىراتلار ۋە ئازغىنە خاتىرە ئاساسىدا ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن يېزىلغان. ئەستە ساقلاش ئىقتىدارىم ۋە باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلىش سەۋىيەم يامان ئەمەس بولغاچقا، زىيارەت ئۈستىدە تەپسىلىي خاتىرە قالدۇرمىغانلىقىم ئانچە چېنىپ كەتمىگەنىدى.

بىراق، بۇ قېتىم بۇرۇنقى ھۇرۇنلۇقلىرىمدىن ساۋاق ئالدىم. سەپەرگە جابدۇنۇۋاتقان چاغدىلا ئىمكان بار تولۇق خاتىرە قالدۇرۇپ، «ساياھەتنامە»دىن ئېشىپ چۈشكۈدەك بىر كىتاب يېزىپ، ھازىرچە ياۋروپاغا بېرىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان كىتابخۇمار ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىشقا بەل باغلىغانىدىم.

دەرۋەقە، ياۋروپا سەپىرىگە ئاتلىنىشتىن ئىلگىرى بېيجىڭدا بىر – ئىككى كۈن تۇرۇپ قالدىم. شۇ كۈنلەردە تاسادىپىي سەۋەب بىلەن غەربىي ياۋروپادىكى مەلۇم دۆلەتنىڭ مەلۇم شەھىرىدە ئون نەچچە كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلگەن بىر قانچە يۇرتداشلىرىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ ياۋروپانى ۋە ھېلىقى دۆلەتنى مەندىن بۇرۇنراق كۆرۈپ كەلگىنىگە ھەۋەس قىلىپ قايسى شەھەردە بولغانلىقىنى سورىدىم. خۇداغا شۈكرى، ئۇ يۇرتداشلىرىم بارغان دۆلىتىنىڭ نامىنى ئېيتىپ بېرەلىدى، لېكىن ئون نەچچە كۈن ئىستىقامەت قىلغان شەھىرىنىڭ ئىسمىنى دەپ بېرەلمىدى. «توۋا، بىر شەھەردە ئون نەچچە كۈن تۇرۇپمۇ، تۇرغان شەھىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بېرەلمىگەن بۇنداق كىشىلەرنى ئەمدى نېمە دېگۈلۈك» دېگەن بىر ئوي كاللامغا كىرىپلا ئالدى.

بۇرۇن بىز «پالانى چەت ئەللىك پالانى شەھەرگە كېلىپ ئىككى كۈن تۇرۇپلا بىر پارچە كىتاب يېزىپتىمىش، كىتاب يېزىپ مۇنچە پۇل تېپىپتىمىش» دەپ ھەيران قالاتتۇق. ئۇلارنىڭ كىتاب يېزىپ «پۇل تېپىش»ىنى ئۇلارنىڭ كۆزىتىش ۋە يېزىقچىلىق ئىقتىدارىدىن كۆرمەي، يۇرتىمىزنىڭ كارامىتىدىن كۆرەتتۇق. يۇرتىمىزنىڭ نامىنى «سېتىپ» پۇل تاپقان ئاشۇ چەت ئەللىكلەردىن ئوغرىدىن خاپا بولغاندەك خاپا بولاتتۇق. بىز كادىر ياكى زىيالىي بولۇپ تۇرۇغلۇق بىرەر شەھەرنىڭ ئىسمىنى يادىمىزدا ساقلىيالمايۋاتقان يەردە، «ئىككى كۈندە بىر كىتاب يازغان» چەت ئەللىكلەردىن ئاغرىنىشقا ھەققىمىز بارمۇ؟

مەن «ئەقىللىق» يۇرتداشلىرىم ئۈچۈن ئىزا تارتتىم، خىجىل بول-

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېتى

دۇم. ئۇلاردىن ئىبرەت ئېلىپ، چەت ئەلدە كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمدىن يۇرتداشلىرىمغا ئازراق بىر نەرسە دەپ بېرىش مەقسىتىدە كۈندۈزى خا-تىرە يازدىم، كېچىلىرى قەلەم تەۋرەتتىم. شۇنداق قىلىپ، 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدىكى تىرىشچانلىقلىرىم ئارقىسىدا«ياۋروپادا نې-مىلەرنى كۆردۈم» نىڭ تۇنجى ئورىگىنالى چەت ئەلدە دۇنياغا كەلدى.

چەت ئەل زىيارىتى ھەققىدە ماقالە يازغاندا، مەن مۇنداق بىر مىزانغا ئەمەل قىلىمەن، يەنى ئوقۇرمەنلەرگە «پالانى كۈنى سائەت مۇنچىدە پالانى يەرگە كەلدىم، سائەت مۇنچىدە تاماق يېدىم، پۈستانى ۋاقتىدا ئۇخلىدىم» دېگەندەك نوقۇل خاتىرىلەرنى سۇنمايمەن. دۆلەت ئەھۋالىمىزغا مۇتلەق ماس كەلمەيدىغان ۋە يۈرگۈزۈلۈۋاتقان تۈزۈمىمىزگە يات بولغان سىياسىي تۈزۈم، ئىدېئولوگىيە مەسىلىلىرى، تەرغىب قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان ئىجتىمائىي ئەخلاق ھادىسىلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، گېئوگرافىك بى-لىملەر ۋە ئالاھىدىلىكلەر، تارىخ، مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىلىم ـ پەن، ئىقتىساد ھالەتلىرى، ئۆرپ ـ ئادەتتىكى ئوخشاشلىقلار ۋە ئۆزگىچىلىك-لەر، قوبۇل قىلىشىمىزغا ۋە ئۆرنەك ئېلىشىمىزغا تېگىشلىك تەرەپلەر، ئىبرەت ئېلىشقا مۇناسىپ ئىللەتلەر، ئوقۇرمەنلەر قىزىقىدىغان ئۇچۇرلار، دەماللىققا تۇغۇلغان ئويلار ۋە تەسىراتلار ئۈستىدە كۆپرەك قەلەم تەۋرى-تىمەن.

ھاسىلات شۇكى، ياۋروپادىكى مەن كۆرۈپ ئۆتكەن ئەللەردە بىز قوبۇل قىلالمايدىغان« شاكال» لارمۇ، قوبۇل قىلىشقا ئەرزىيدىغان «مې-غىز» لارمۇ ئاز ئەمەسكەن. ئويلاپ باقساق، بىزنىڭ «شاكال»دىن قورقۇپ، «مېغىز»دىنمۇ ۋاز كېچىدىغان، بەزىدە «شاكال» بىلەن «مېغىز»نى ئاي-رىماي بىللە چاينايدىغان، ھەتتا شاكالنى «مېغىز» دەپ چايناپ، چىشى-مىزنى قايرىۋالىدىغان يەرلىرىمىزمۇ بار ئىكەن.

كونىلار «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دەپتىكەن. دېمەك، مەن ياۋروپانى كۆردۈم، كۆرگىنىمنىڭ ھەممىسىنى ئەمەس، بىر قىسمىنى

يازدىم. يازغاندىمۇ، ئېھتىيات ۋە ئىجتىھات بىلەن يازدىم. سېلىشتۇرغىلى بولىدىغان جايلىرىنى سېلىشتۇردۇم، پەقەت ئۆزۈمگىلا خاس بولغان، ئۆزگىلەرگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغان خۇسۇسىي پىكىرىمنىمۇ ھېچ تار-تىنىپ ئولتۇرماي ئوتتۇرىغا تاشلىدىم. ئوقۇرمەنلەرنىڭ كىتابىمغا «سۆزلىگۈچىدە ئەيىب يوق، ئاڭلىغۇچى ئىبرەت ئالسۇن» دېگەن گەپ بويىچە نەزەر تاشلىشىنى، ئىقتىدارىمدىكى كەمتۈكلۈكنى ۋە كىتابىم-دىكى سەۋەنلىكلەرنى كەڭ قورساقلىق بىلەن ئەپۇ قىلىپ، غەلەت قۇر-لارنى تۈزىتىپ ئوقۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئۆمەك. كوللېكتىپى گېرمانىيىنىڭ بون شەھىرىدە

www.uyghurkitap.com

تۇنجى مەنزىلگاھ - گېرمانىيە

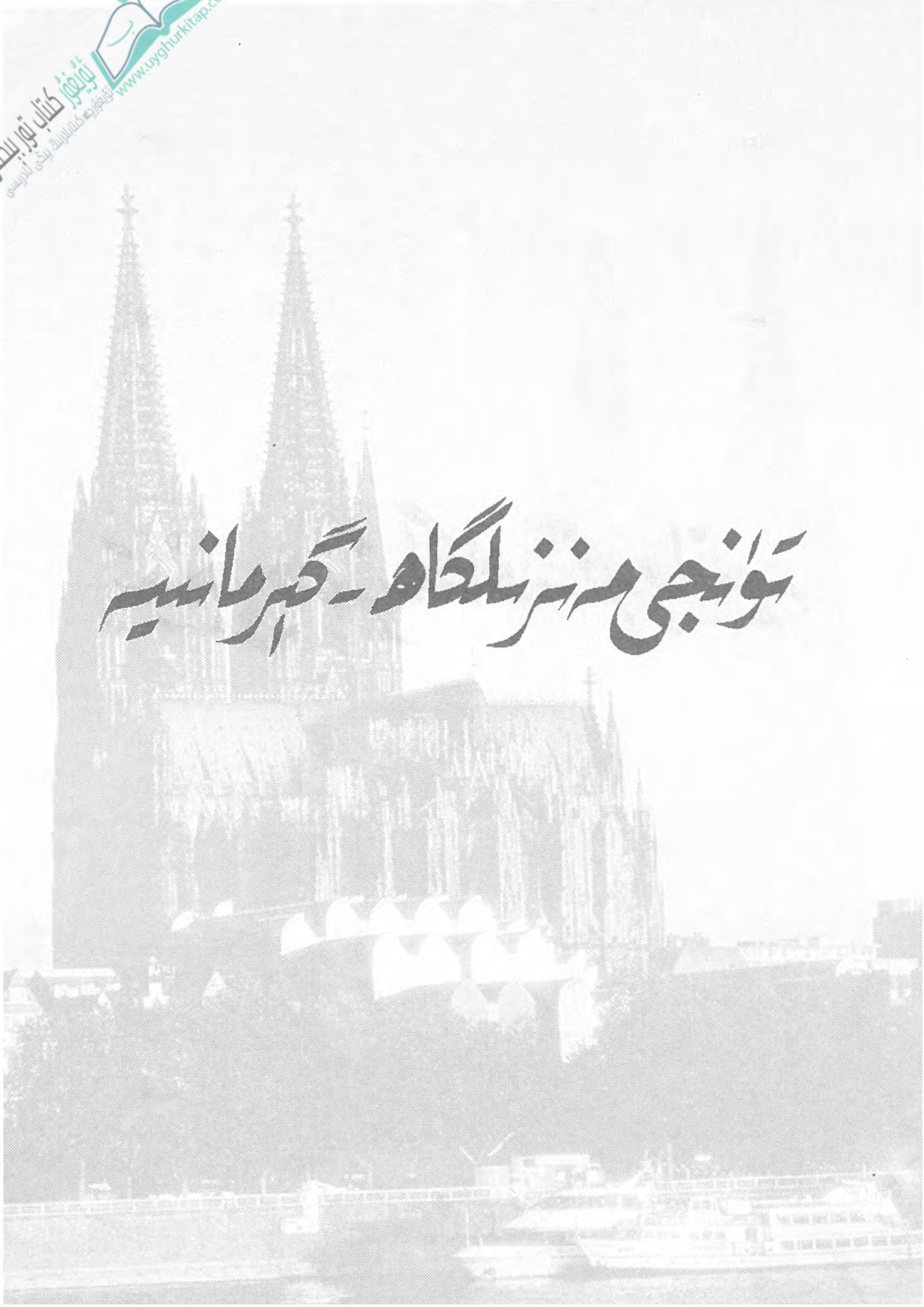

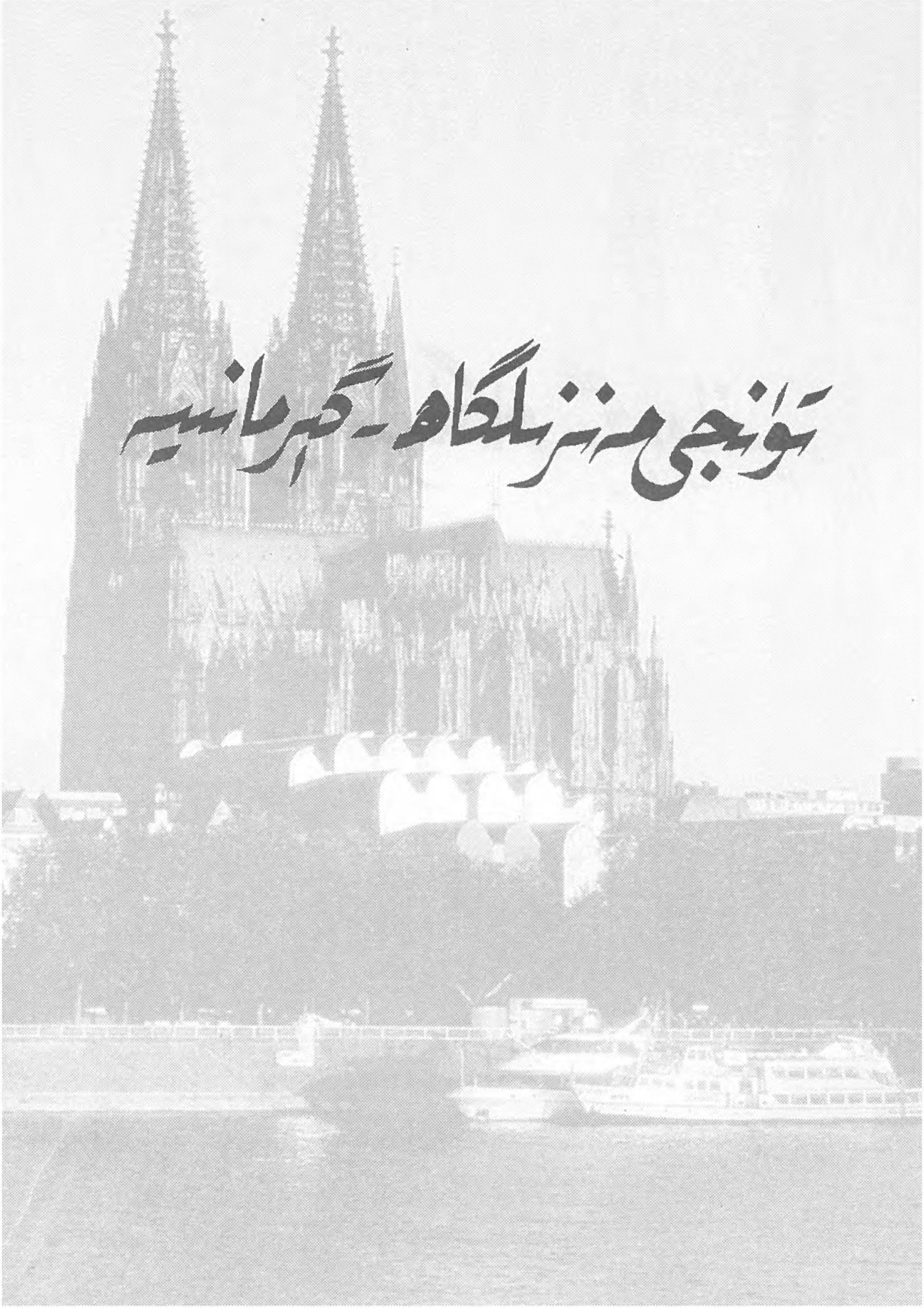
تونجی منزلگاه - گهرمانیه

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

گېرمانىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: گېرمانىيە فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى
يەر مەيدانى: 357 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 81 مىليون 500 مىڭ
پايتەختى: بېرلىن

مەمۇرىي رايونى: گېرمانىيە 15 شتاتتىن تەركىب تاپقان، شتات قارمىقىدا ناھىيە، شەھەر، يېزا (بازار) تەسىس قىلىنغان.چوڭراق شتاتلاردا يەنە ۋىلايەتلەرمۇ تەسىس قىلىنغان.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: گېرمانىيە ياۋروپا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. شىمالىي بالتىق دېڭىزىغا تۇتىشىدۇ،جەنۇبىي ئالىپ تاغ تىزمىسىغا ياندىشىدۇ. شىمالىدىن دانىيە بىلەن، شەرقىدىن پولشا، چېخ ـ سلوۋاكىيە بىلەن، جەنۇبىدىن شۋېتسىيە، ئاۋستىرىيە بىلەن، غەربىدىن گوللاندىيە، بېلگىيە، ليۇكسېمبۇرگ ۋە فرانسىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

ئاساسلىق دەرياسى رېيىن دەرياسى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1320 كىلومېتىر، رېيىن دەرياسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى گېرمانىيە زېمىنىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۇ ئەلنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 29 پىرسەنتكە يېتىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: گېرمانىيە نوپۇس جەھەتتە ياۋروپا بويىچە 2-ئورۇندا تۇرىدۇ. دۇنيادا نوپۇسى بىر قەدەر زىچ بولغان دۆلەت ھېسابلىنىدۇ، شەھەر نوپۇسى پۈتۈن مەملىكەت نوپۇسىنىڭ 85 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

گېرمانىيە يەككە مىللەتلىك دۆلەت بولۇپ، نېمىسلار مەملىكەت ئاھالىسىنىڭ 90 پىرسەنتىدىن ئارتۇقراقىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا گېرمانىيىدە تۈرك، سىگان قاتارلىق بىر قانچە ئاز سانلىق مىللەت ياشايدۇ، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى ئاھالە 4 مىليون 500 مىڭچە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تۈركلەر 1 مىليون 500 مىڭ.

گېرمانىيىلىكلەر ئورتاق نېمىس تىلىنى قوللىنىدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆز تىلىنى قوللىنىدۇ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئاھالە خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: گېرمانىيە يۇقىرى دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك سانائەت دۆلىتى. مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ۋە سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى دۇنيا بويىچە ئامېرىكا ۋە ياپونىيىدىن كېيىنكى 3-ئورۇندا تۇرىدۇ. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيانقى 40 نەچچە يىل ئىچىدە گېرمانىيە ئىقتىسادى ئىزچىل مۇقىم تەرەققىي قىلىش ھالىتىنى ساقلاپ كەلدى. 1990-يىل 10-ئايدا شەرقىي ۋە غەربىي گېرمانىيە بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن گېرمانىيىنىڭ غەربىي قىسمى تەرەققىيات ھالىتىنى ساقلاپ قېلىۋەرگەن بولسىمۇ، ئەمما پۈتۈن مەملىكەتنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى ئاستىلاپ قالدى. 1991-يىلى ئىقتىسادنىڭ ئېشىش نىسبىتى % 3.5 بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 21 مىڭ 475 ئامېرىكا دوللىرى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بولدى.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: گېرمانىيىنىڭ مائارىپ تارىخىي بەك ئۇ-زۇن، بولۇپمۇ ئالىي مائارىپىنىڭ تارىخىي ھەممىدىن ئۇزۇن. گېرمانىيە-دىكى ئەڭ قەدىمكى ئۇنىۋېرسىتېت ھايدىبۇرگ ئۇنىۋېرسىتېتى بولۇپ، مىلادى 1368_يىلى قۇرۇلغان، 600 يىللىق تارىخقا ئىگە. گېرمانىيىدە دۆلەت ئېتىراپ قىلغان خۇسۇسىلار ئىلكىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتتىن 67 سى بار، ئوقۇغۇچى سانى 500 مىڭغا يېتىدۇ. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر مائا-رىپى ۋە كەسپىي مائارىپمۇ يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان. 12 يىل-لىق مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يولغا قويۇلغان، ھۆكۈمەت ئىگىدارچى-لىقىدىكى مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇش پۇلى ئالمايدۇ.

گېرمانىيىدە كارل ماركس (1818 — 1883)، فرىدرىخ ئېنگېلس (1820 — 1895) كەبى ئىنقىلابىي داھىيلار، فېيېربباخ (1804 — 1872)، گېگېل (1770 — 1831)، كانت (1724 — 1804)، نىتسىي (1844 — 1900) دەك پەيلاسوپلار، گيۆتې (1749 — 1832)، ئاكا_ئۇكا گىرىم (ئاكىسى ياكوپ گې-رىم 1785 —1863، ئىنىسى ۋىلھېلم گېرىم 1786 —1859)، شىللېر (1759 — 1805)، ھېنرىخ ھېينى(797 — 1856)، خوفمان(1776 — 1822) كەبى يازغۇ-چى، شائىرلار، ئېينشتېين (1879 — 1955) دەك بۈيۈك ئالىملار، باخ (1685 —1750)، بېتخوۋېن (1770 — 1827) لارغا ئوخشاش مەشھۇر مۇزىكانتلار ياشاپ ئۆتكەن.

گېرمانىيە ئالىملار كۆپلەپ مەيدانغا كېلىدىغان بىر ئەل بولۇپ، 1945_يىلىغىچە نوبېل فىزىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن 45 ئالىم ئىچىدە گېرمانىيىلىك ئالىم 10 نەپەر. نوبېل خىمىيە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن 40 ئالىم ئىچىدە گېرمانىيىلىك ئالىم 16 نەپەر.

تۇنجى قەدەم — فرانكفۇرت تەسراتى

فرانكفۇرت ئايروپورتىغا قونغان ۋاقتىمىز شۇ يەر ۋاقتى بىلەن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتكە توغرا كەلدى. فرانكفۇرتقا تاشلانغان قەدىمىمىز غەربىي ياۋروپادىكى زىيارىتىمىزنىڭ،جۈملىدىن گېرمانىيىدىكى زىيارىتىمىزنىڭ تۇنجى قەدىمى بولۇپ ھېسابلىناتتى.

فرانكفۇرت رېيىن دەرياسىنىڭ ئاساسلىق تارمىقى بولغان مەيىن دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان شەھەر بولۇپ، گېرمانىيىنىڭ ئاساسلىق سانائەت، پۇل مۇئامىلە مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. مىلادى 14-ئەسىردىن 18-ئەسىرگىچە ئۆتكەن گېرمانىيە پادىشاھلىرى مۇشۇ شەھەردە سايلانغان ۋە تەختكە چىققانىكەن. 2-دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، بۇ شەھەر قاتتىق بومباردىمانچىلىققا ئۇچراپ، ئىمارەتلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ۋەيران بولغان بولسىمۇ، ئۇرۇشتىن كېيىنكى بىر قانچە يىللىق تىرىشچانلىقلار نەتىجىسىدە بۇ شەھەر مۇھىم سانائەت شەھىرى قىياپىتىنى تېزلا ئەسلىگە كەلتۈرۈۋاپتۇ. فرانكفۇرت مەشھۇر نېمىس شائىرى گيۇتېنىڭ تۇغۇلغان جايى بولغاچقا، گيۇتېنىڭ شەھەر مەركىزى رايوندىكى قەدەم جايى خاتىرە سارىيى سۈپىتىدە ساقلانغان ۋە گيۇتې ئۇنىۋېرسىتېتىمۇ مۇشۇ شەھەرگە جايلاشقانىكەن.

فرانكفۇرت ئايروپورتى گېرمانىيىدىكى ئايروپورتلار ئىچىدە ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ئالدىراش ئايروپورت بولغاچقا، ئۇ گېرمانىيىنىڭ جۈملىدىن ئەتراپىتىكى كىچىكرەك دۆلەتلەرنىڭ ھاۋا قاتناش تۈگۈنى بولۇپ خىزمەت قىلىدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

فرانكفۇرتتىكى رىم مەيدانىدا

بىز ئايروپورتتىن چىقىپلا جۇڭگو ـ گېرمانىيە ياش ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇش مەركىزىنىڭ گېرمانىيىدە تۇرۇشلۇق خادىملىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدۇق. جۇلىڭ ۋە لى سەندىن ئىبارەت ئىككى خادىمنىڭ ھەمراھلىقىدا ماشىنىلىق 40 مىنۇتچە يول يۈرگەندىن كېيىن شەھەر مەركىزىگە يېتىپ كەلدۇق.

بۇ چاغدا پۈتكۈل فرانكفۇرت شەھىرى غەربكە ئىگىلگەن قۇياش نۇرىدا تەكشى يورۇپ تۇراتتى، ئايروپىلان شەھەر ئاسمىنىغا يېقىنلاشقاندا يەر يۈزى تېمپېراتۇرىسى سىلسىيە 27 گرادۇس دېيىلگەن بولسىمۇ، تەبىئەت ۋە ھاۋارايى كىشىگە يەنىلا كەچ كۈز تۈيغۇسىنى بېرەتتى .

شەھەر مەركىزىدە ــ گوتىك ئۇسلۇبىدا سېلىنغان كۆركەم ئىمارەتلەر ئارىسىدا كەڭ كەتكەن بىر مەيدان بولۇپ، مەيدانىغا ئالىقان چوڭ-

لۇقىدىكى ياپىلاق تاش تىزىلغانىكەن، ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ تونۇش-تۇرۇشىدىن مەلۇم بولدىكى ، بۇ مەيدان رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ بۇ شە-ھەرگە قاچانلاردىدۇ يۈرگۈزگەن ئىشغالىيىتىنىڭ يالدامىسى سۈپىتىدە «رىم مەيدانى» دەپ ئاتىلىدىكەن. مەيدانىنىڭ شەرق تەرىپىگە چوڭ بىر چېركاۋ جايلاشقان بولۇپ، چېركاۋ ئالدىغا ۋە مەيدان ئەتراپىغا ئورۇندۇق ۋە ئۈستەللەر قويۇلۇپتۇ، سايىۋەنلەر ئاستىدىكى بۇ سورۇن پىۋا خۇمار گېرمانىيىلىكلەرنىڭ كەچلىك ئارامگاھى ئىكەن. بۇ يەردە نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرى، ساياھەتچىلەر بەس-بەس بىلەن پىۋا ئىچىۋېتىپتۇ، مەيدان ئەتراپىدىكى كىچىك دۇكانلاردا ئەنئەنىۋى سەنئەت بۇيۇملىرى، يې-مەك-ئىچمەكلەر، مىلىچ ماللار سېتىلىدىكەن.

نېمىسلارنىڭ تەنتەربىيە ۋە باشقا تۈرلەر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدى-غان ھەر خىل مۇسابىقىلەرگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىغان، مۇسابى-قىلەردە ئۇتۇپ چىقىش ئۈچۈن جېنىنى تىكىدىغان مىللەت ئىكەنلىكى ھەممەيلەنگەن ئايان. بۇ ھەم نېمىسلارنىڭ مىللەت خاراكتېرىدىكى بىر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىك. گېرمانىيە، جۈملىدىن فرانكفۇرت كوماندىلىرى دۇنياۋى مۇسابىقىلەردە نەتىجە قازانسا تەلۋىلەرچە خۇشال بولۇپ كېتى-دىغان فرانكفۇرت پۇقرالىرى ئادەتتە مۇشۇ رىم مەيدانىغا توپلىشىدى-كەن _ دە ، تاڭ ئاتقۇچە تەنتەنە قىلىشىدىكەن. شۇ سەۋەبلىك، بە-زىلەر بۇ مەيدانىنى تەنتەنە مەيدانى دەپمۇ ئاتىشىدىكەن. بۇرۇنقى گېرما-نىيە پادىشاھلىرىمۇ دەل مۇشۇ مەيداندا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ تەختكە ئولتۇرغانىكەن.

مەيىن دەرياسى فرانكفۇرت شەھىرىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان ئا-ساسلىق دەريا. كەچكى شەپەق جاھانىنى قىزىللىققا پۇركىگەن كەچ مەز-گىلى بىز مەيىن دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىدە تۇرۇپ، فرانكفۇرت شەھىرىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كەچكى مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇق. دەريا بويلاپ بىر كىلومېتىرچە يۈرۈپ شەھەر پۇقرالىرىنىڭ كەچكى تۇرمۇشىنى كۆزەتتۇق.

خۇددى دېڭىز سۈيىدەك تىنچ ئاقىدىغان بۇ دەريا فرانكفۇرت شەھىرىگە ئالاھىدە ھۆسن بېغىشلايدىكەن، دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ئۆچلۇق مۇنارلىق چېركاۋلار، قەدىمكى ئۇسلۇبتىكى ئېگىز ئىمارەتلەر رەڭگارەڭ چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغاچقا، تىنچ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە شولا تاشلاپ، دەريا يۈزىنى ئاجايىپ گۈزەل بىر تۈسكە كىرگۈزۈۋېتىدىكەن.

مەيىن دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ئاسفالتلانغان تۈز سەيلە يولىدا تەنتەربىيە كىيىملىرىنى كىيىۋالغان، جەينىكى ۋە تىزىغا مېتال تىزلىق تاقىۋالغان ياشلارنىڭ غالتەكلىك كانكى تېيىلىپ، تېز سۈرئەت بىلەن ئۆتۈشۈپ يۈرگەنلىكى بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تارتتى.

قىز-ئوغۇل ياشلار ساياھەتچىلەر ئانچە كۆپ بولمىغان بۇ يەردە بىر ــ بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك، ئۇچقاندەك تېز ئۆتۈشۈپ تۇرىدىكەن، تېيىلىپ كېتىۋېتىپ سەكرەيدىكەن، توسالغۇلاردىن ئەپچىللىك بىلەن ئاتلايدىكەن، چارچىغانلىرىدا دەريادا توختىتىپ قويۇلغان كېمىلەرگە چىقىپ پىۋا ئىچىشىدىكەن.

بىز فرانكفۇرت شەھىرىدە يېرىم كۈن ۋە بىر ئاخشام سەيلە ــ تاماشا قىلغاندىن كېيىن، كەچلىكى Kulmbacher مېھمانخانىسىغا بېرىپ زىيارىتىمىزنىڭ تۇنجى كېچىسىنى ئارامخۇدا ئۆتكۈزدۇق.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول

ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇم، ئەڭ دەسلەپكى پاراۋۇز ۋە ئەڭ بۇرۇنقى تۆ-

مۇرىيول ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن، يەنى ئەنگلىيە كەشپىياتچىسى جامېس
ۋات (1736 — 1819) 1769 ـ يىلى تۇنجى پار ماشىنىسىنى كەشىپ قىلغان-
دى. ئەنگلىيىلىك يەنە بىر كەشپىياتچى ستېفېنسون (1781—1848) ئەنە
شۇ پار ماشىنىسى ئاساسىدا 1814 ـ يىلى تۇنجى پاراۋوزنى ياساپ چىقتى.
1825 ـ يىلى تۇنجى تۆمۈريول ئەنگلىيىدە بارلىققا كەلدى ۋە قاتناشقا ئىش-
لىتىلدى. ياۋروپا چوڭ قورۇقلۇقى بىلەن 30 نەچچە كىلومېتىر كەڭ-
لىكتىكى ئەنگلىيە بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان بۇ ئەلدىكى
دەۋر بۆلگۈچ بۇ كەشپىيات كۆپ ئۆتمەيلا غەربىي ياۋروپاغا ئۆز تەسىرىنى
كۆرسەتتى. تۆمۈريول قاتنىشى سانائەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىغا ئە-
گىشىپ غەربىي ياۋروپا ئەللىرىدە يېڭىدىن ـ يېڭى يۈكسىلىشلەرگە
ئېرىشتى. بۈگۈنكى كۈندە تېز پويىز تەتقىقاتىدا فرانسىيىنىڭ ياپون-
يىنىڭ ئالدىدا مېڭىۋاتقىنىنىمۇ ئاشۇ كونا ئاساستىن، كونا ئەنئەنىدىن
ئايرىلىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

بىراق، كېيىنكى كۈنلەردە، ياۋروپادا، جۈملىدىن غەربىي ياۋروپادا
قۇرۇقلۇق قاتنىشى، كېيىنرەك ھاۋا قاتنىشى يېڭى تەرەققىياتلارغا ئىگە
بولدى ۋە ئەنئەنىۋى سۇ قاتنىشى، تۆمۈريول قاتنىشىدىن ھالقىپ كەتتى.
ئۇلار تۆمۈريول قاتنىشىدا مەبلەغ ۋە تېخنىكا كۈچىنى تۆمۈريولنىڭ
ئېلېكترلىشىشى ھەم پويىز سۈرئىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە مەركەزلەش-
تۈرۈش ئاساسىدا، مەۋقەنى تاشيول قاتنىشى بىلەن ھاۋا قاتنىشىنى تە-
رەققىي ئەتتۈرۈش ئاساسىغا قويدى. بولۇپمۇ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كې-
يىن، يېڭى تۆمۈريول لىنىيىلىرىنى قۇرۇش ۋە ئۇزارتىش ئىشى بىر ئاز
ئاستىلاپ قالدى. تاشيول قاتنىشى ئەنئەنىۋى تۆمۈريول قاتنىشىدىن
قولاي بولغاچ، يېڭى تاشيول تورىنى بەرپا قىلىش ۋە يۇقىرى سۈرئەتلىك
تاشيول ياساش يېڭى بىر دەۋرگە قەدەم تاشلىدى. ياۋروپادىكى بىر قەدەر
چوڭ دۆلەت ھېسابلىنىدىغان گېرمانىيە، فرانسىيە ۋە ئىتالىيىلەرنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ماشىنىسازلىق سانائىتى ئۈچقاندەك تېز ئىلگىرىلىدى. يۇقىرىقى ئۈچ دۆلەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان «دەيمولېر ـ بېنىز»، «ئاممىباب»، «پېيوجېيوت»، «فىيات» شىركەتلىرىنىڭ ماشىنا ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى ياۋروپا بازىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن تويۇندۇرۇپ دۇنياغا يۈزلەندى ۋە خەلقئارا ماشىنا بازىرىغا ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتتى.

خۇلاسە شۇكى، دىققەت قۇرۇقلۇق قاتنىشىغا ئاغقاچ، ياۋروپا ماشىنىسازلىق سانائىتى ئۈچقاندەك تەرەققىي تاپتى ۋە يول ياساش مەسىلىسى تەبىئىي ھالدا كۈنتەرتىپكە قويۇلدى.

ئۇنداقتا، ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەھەتتە ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئالدىنقى ئورۇننى ئىگىلەيدىغان گېرمانىيىدە تاشيول ۋە تاشيول قاتناش ئەھۋالى قانداق؟

تاشيول بىر رايون، مۇھىمى بىر دۆلەتنىڭ ئۇنىۋېرسال دۆلەت

بېلگىيە ـ فرانسىيە ئارىسىدىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول

كۆچىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرستىپ بېرىدىغان بارومېتىر، ھازىرقى زامان مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى. بىز سەپىرىمىزنىڭ ئىككىنچى كۈنى فرانكفۇرتتىن ئايرىلىپ يەنە بىر مەنزىلگاھ— ماگدېبۇرگ شەھىرىگە قاراپ يول ئالغان ھامان يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولغا قەدەم قويدۇق. مەلۇم بولۇشىچە، ھازىر گېرمانىيىدىكى تاشيولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 247 مىڭ 703 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ يوللار يەر مەيدانى ئېلىمىزدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەر كۆلىمىنىڭ بەشتىن بىرىگىمۇ باراۋەر كەلمەيدىغان گېرمانىيە زېمىنىنى خۇددى ئۆمۈچۈك توردەك قاپلاپ تۇرىدىكەن. 247 مىڭ 703 كىلومېتىرلىق تاشيولنىڭ (تاشيول ئەمەس، ئەلۋەتتە ماي يول) 10 مىڭ 473 كىلومېتىرى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بولۇپ، تاشيول ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقىنىڭ 24 تىن بىرىنى ئىگىلەيدىكەن.

گېرمانىيىدىكى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللار يۇقىرى دەرىجىدە يۈرۈشلەشكەن بولۇپ، يول كۆرسەتكۈچ بەلگىلەرمۇ ئىنتايىن مۇكەممەل ئىكەن، مەلۇم يول بۆلۈكىدە مېڭىپ كۆرمىگەن شوپۇرلارمۇ كۆرسەتكۈچ بەلگىلەرنىڭ ياردىمى بىلەنلا كۆزلىگەن يېرىگە بىمالال يېتىپ بارالايدىكەن.

گېرمانىيە زېمىنىدىكى تاشيوللارنىڭ يول كۆرسەتكۈچ بەلگىلىرى ئېلىمىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، بۇ ھال مېنى قىزىقتۇرماي قالمىدى. لى سەننىڭ ئېيتىشىچە، جۇڭگونىڭ قاتناش مىنىستىرلىقىدىكى مۇتەخەسسىسلەر نۇرغۇن دۆلەتلەرنى تەكشۈرۈپ، گېرمانىيىنىڭ تاشيول بەلگىلىرىنىڭ جۇڭگونىڭ ئەھۋالىغا ماس كېلىدىغانلىقىنى، بەلگە، ئالامەتلەرنىڭ مۇكەممەل ۋە مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشقان ۋە ئۇنى جۇڭگو تاشيوللىرى ئۈچۈن ئۆرنەك قىلغانىكەن.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بويىدا تەخمىنەن 5—10 كىلومېتىر

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئۆمەك ئەزالىرى ئۇزۇن يول ئۈستىدە

ئارىلىقتا بىردىن تېلېفون بولۇپ، بۇنداق تېلېفونلار ئۈيۈل ساندۇقلار ئىچىگە بەند قىلىنىپ يول بويىغا جايلاشتۇرۇلغانىكەن. يولدا جىددىي ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن شوپۇر ۋە يولۇچىلار ئېنىق بەلگىلەرگە قاراپ يول تېلېفونىنى تاپالايدىكەن ـ دە، خالىغان چاغدا تېببىي ياردەم، قۇتقۇزۇش سىگناللىرىنى تارقىتالايدىكەن.ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇنداق تېلېفونلار يېقىن ئەتراپتىكى ساقچى پونكىتى ۋە دوختۇرخانىلار بىلەن تورلاشتۇرۇلغان بولسا كېرەك. بىز مۇنداق تېلېفونىنى گېرمانىيە تاشيوللىرىدىلا ئەمەس،پۈتكۈل ياۋروپا تاشيوللىرىدىمۇ ئۇچراتتۇق. فرانسىيە تاشيولى بويىدىكى جىددىي ياردەم تېلېفونى ئۆزگىچە سەنئەتلىك كۆرۈنۈشتە بولۇپ، بۇ تېلېفونلار قۇياش باتارېيىسى بىلەن ئىشلەيدىكەن.

يەنە بىرى، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولنىڭ ھەر 20_30 كىلومېتىر يېرىدە بىردىن كوچىمە تېلېفون دولقۇنلىرىنى قوبۇل قىلىدىغان، تار-قىتىدىغان ئىستانسا بولۇپ، كوچىمە تېلېفوننى ھەرقانداق يەردە ئىشلىتىشكە بولىۋېرىدىكەن. مەن يول ئۈستىدە كېتىۋېتىپ كوچىمە تېلې-فونوم ئارقىلىق مەملىكەت ئىچىگە بىر قانچە قېتىم تېلېفون بەردىم، تېلېفونمۇ قوبۇل قىلدىم، ھەرقانداق دۆلەتتىكى ھەر قانداق يەردە كوچىمە تېلېفون سىگنالىنىڭ ئاجىزلاپ قالمىغىنىغا دىققەت قىلدىم.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللاردا گەرچە سائەتتىكە چوڭ ماشىنىلارغا 100 كىلومېتىرلىق، ئاپتوبۇس ۋە مىنىبۇسلارغا 110 كىلومېتىرلىق، كى-چىك ماشىنىلارغا 120 كىلومېتىرلىق سۈرئەت بىلەن يول يۈرۈش ئىجا-زىتى بېرىلگەن بولسىمۇ، ھەرقانداق ماشىنا ئۆز يولىدا ماڭغاچقا ئاسان-لىقچە قاتناش ۋەقەسى كۆرۈلمەيدىكەن، كوروۋلۇپلا قالسا سوقۇلىدىغان ماشىنىلار ئوندىن كەم بولمايدىكەن. بىز ياۋروپادا 4000 كىلومېتىرچە يول يۈرگەن بولساقمۇ پەقەت ئىككى يەردىلا قاتناش ۋەقەسى يۈز بەرگەنلى-كىنى كوردۇق.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول ياساشقا ناھايىتى كۆپ مەبلەغ كېتى-دىغانلىقى ھەممىيلەنگەن ئايان. بىراق، گېرمانىيىدە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللاردا يۈرگەن ماشىنىلاردىن ھەق ئېلىنمايدىكەن، گوللاندىيە، بېل-گىيە، ئىتالىيە قاتارلىق ئەللەردىمۇ ھەق ئېلىنمايدىكەن. نېمىشقىدۇر فرانسىيە تاشيوللىرىدا ھەق ئېلىنىدىكەن.

ماي قاچىلاش پونكىتلىرى

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللارنىڭ تەخمىنەن 20 كىلومېتىرلىق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بۇ چىرايلىق ئىمارەت ئەمەلىيەتتە ماي قاچىلاش پونكىتى

ئارىلىقىدا بىردىن ماي قاچىلاش پونكىتى بولۇپ، يەرلىكلەر بۇنى ماي قاچىلاش پونكىتى دېمەي، ئاپتوموبىللارغا خىزمەت قىلىش پونكىتى دەپ ئاتايدىكەن. بىزدىكى بىر بولسا 100 كىلومېتىر، نەچچە يۈز كىلومېتىر، بىر بولسا نەچچە ئون مېتىر ئارىلىقتا بىردىن سېلىنىدىغان ماي قاچىلاش پونكىتلىرىغا زادى ئوخشىمايدىغان بۇنداق پونكىتلار مۇكەممەل بىر مۇئەسسەسە بولۇپ، بۇ يەردە ئاپتوماتىك ماي قاچىلاش ئاپپاراتلىرىدىن ئۆزگە، يەنە ئالاھىدە پاكىز تېز تاماقخانىلارمۇ بولىدىكەن، تاماق يەۋاتقان ياكى ماي قاچىلاۋاتقان يولۇچى ـ شوپۇرلارنىڭ بالىلىرىنى ئوينىتىدىغان مەخسۇس ئويۇنچۇق ئۆيى، يەل بېرىش شىكاپى، قارشى تەرەپنى كۆرگىلى بولىدىغان، كارتا ئىشلىتىلىدىغان، تەڭگە پۇل ئارقىلىق ئۇلىنىدىغان ئون نەچچە تېلېفون بولىدىكەن. پونكىت ماگىزىنلىرىدا تەييار يېمەكلىكلەر، مېۋە ـ چېۋىلەر، ماشىنا سايمانلىرى،

كىتاب ـ ژۇرنال، قەنت ـ گېزەك، كۆندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، سوۋغا-سالام قىلىشقا يارايدىغان مىلىچ ماللار، رېمونت ئەسۋابلىرى سېتىلىدىكەن. ئاپتوماتىك ئىشكاپلار، توڭلىتىش ساندۇقلىرىدىن ھەر خىل سوغۇق، ئىسسىق ئىچىملىكلەرنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. خېلى ھەشەمەتلىك بېزەلگەن تازىلىق ئۆيلىرىدە سوپۇن، قەغەز، لۆڭگە، قول قۇرۇتۇش ماشىنىلىرى، ئەينەك، تاغاق دېگەندەك نەرسىلەر تولۇق بولىدىكەن. بىز ماگدېبۇرگتىن بېرلىنغا كېتىۋېتىپ، يول ئۈستىدىكى ماي قاچىلاش پونكىتىنىڭ ھاجەتخانىسىدا ناھايىتى مۇڭلۇق يېنىك مۇزىكا چېقىۋاتقىنىنى ئاڭلىدۇق.

بۇنداق ماي قاچىلاش پونكىتلىرىنى قاتناش تارماقلىرى باشقۇرامدۇ ياكى ئۇ شەخسلەر ئىلكىدىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمىدى. بىراق، كىم باشقۇرسۇن، دۆلەتنىڭ بۇنداق پونكىتلارنىڭ قۇرۇلۇشىغا بىر تۇتاش ئۆلچەم بېكىتىپ بېرىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

ئايروپىلانغا ئولتۇرۇشقا ئانچە قىزىقىپ كەتمەيدىغىنىم ۋە خىزمەت ئېھتىياجى تۈپەيلى، مەن ئۈرۈمچى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ، شىمالىي شىنجاڭ ئارىسىدا يىلىغا كەم دېگەندە ماشىنىلىق 30 مىڭ كىلومېتىرچە يول يۈرىمەن. گېرمانىيىدە بولسۇن ياكى ياۋروپادىكى باشقا ئەللەردە بولسۇن، بۇنداق مۇكەممەل تاشيول مۇئەسسەسەسىنى كۆرگەندە، ئۆزدمىزنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇشۇم ۋە پەرقلەرنى ھېس قىلىشىم تەبىئىي ئەھۋال، ئەلۋەتتە.

ئوقۇرمەنلەرگە ئايان، يۇرتىمىز شىنجاڭ تاشيول قاتنىشىنى ئاساس قىلىدىغان رايون، تاشيول لىنىيىسىمۇ ئۇزۇن. تالاي يۆكلەر، تالاي يولۇچىلار تاشيول قاتنىشى ئارقىلىق توشۇلىدۇ. بىراق، بىزدىكى شوپۇر ۋە يولۇچىلارغا خىزمەت قىلىدىغان مۇئەسسەسەلەر تېخى ئادەتتىكى سە-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ۋېيىدە تۇرۇۋاتىدۇ. دۆلىتىمىز سوتسىيالىزمنىڭ تۆۋەن باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقاچقا، ئىقتىسادىمىز ئانچە تەرەققىي تاپمىغان، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول دېگەننى ئاڭلىغىنىمىز ۋە كۆرگىنىمىز تېخى ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئىش.

ئۇزۇن يوللارنىڭ بەزى بۆلەكلىرىدە (بۇگۇر ـ خوتەن قۇملۇق تاشيولىدا) 200 ـ 300 كىلومېتىر ئارىلىقتىمۇ بىرەر ماي قاچىلاش پونكىتى ئۇچرىمايدۇ، شوپۇرلار زاپاس ماي ئېلىۋالمىسا يولدا قېلىش خەۋپى بار. ئۇزۇن يوللاردا تېلېفون بېرىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، كۆچمە تېلېفون ئېلىۋالساقمۇ بىكار. ئويلىمىغاندا ماشىنا ۋەقەسى يۈز بەرسە قارشى تەرەپتىن ياكى ئارقا ـ تەرەپتىن بىرەر ماشىنا كەلگۈچە ساقلاپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. ۋاقتىدا تېببىي ياردەمگە ئېرىشەلمىگەچكە، بەزى يارىدارلار بىكاردىن ـ بىكار ئۆلۈپ كېتىدۇ، ھەتتا بەزىدە قاتناش ساقچىلىرىغا خەۋەر قىلغۇچە ۋە ئۇلار يېتىپ كەلگۈچە خېلى ۋاقىت ئۆتۈپمۇ كېتىدۇ. يول ئۈستىدە ھاجەتخانا بولمىغاچقا، قىستاپ قالسا قوناقلىقتا، دۆڭنىڭ كەينىگە، ئويمانلارغا يۈگۈرۈيمىز. ئاشخانا بار يەرگە يېتىپ بارغۇچە قۇرۇق نان غاجىلاشقا ياكى ئاچ قورساق يول يۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئاشخانا بار يەرگە يېتىپ بارساڭ، بەزى ئاشخانىلارنىڭ مەينەتلىكىدىن كۆڭلۈڭ تاماق تارتمايدۇ، يېسەڭ، قورسىقىڭ ئاغرىيدۇ.

دۇرۇس، ھازىرقى شارائىتىمىزدا بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتىشكە بىزدە ئارتۇقچە كۈچ يوق. مەركەزنىڭ غەربىي قىسمىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشتىن ئىبارەت دانا تەدبىرىنىڭ تۈرتكىسىدە بۇنداق ھالەتنىڭ تېزدىن ئۆزگىرىشىدە گەپ يوق. بىراق، ھازىرمۇ خەجلەۋاتقان پۇل بىلەن بەزىبىر تەرەپلەرنى ئۆزگەرتىپ كەتكىلى بولىدۇ.

بايام ئېيتقاندەك، تاشيول لىنىيىلىرىمىزدە ماي قاچىلاش پون-

كىتلىرىنىڭ جايلىشىشى تولىمۇ تەكشى ئەمەس. قاتناش، نېفىت، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلسا بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتىپ كەتكىلى بولماسمۇ؟

ھازىر ئۇزۇن يوللۇق تاشيول لىنىيىسىدە ھۆكۈمەت ياكى كوللېكتىپ باشقۇرغان ئاشخانىلارنى ۋە باشقا مۇلازىمەت تۈرلىرىنى ئانچە كۆپ ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. بۇنداق مۇئەسسەسەلەر شەخسلەرنىڭ ئىلكىدە بولغاچ، كۆپىنچە ماي قاچىلاش پونكىتلىرىدىن يىراق بولىدۇ، باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىدىن، بۇ ئىككىسىنىڭ بىر يەرگە كېلىشىمۇ تەسكە توختايدۇ. شۇڭا، ماي قاچىلاش، تاماق سېتىش، ماشىنىلارغا ۋە تۇرمۇشقا كېرەكلىك نەرسىلەر بىلەن تەمىنلەش، تېلېفون ئالاقىسى، ئارام ئېلىش ئورۇنلىرى، ھاجەتخانا بىرگەۋدە قىلىنغان ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت مۇئەسسەسەلىرى قاتناش تارماقلىرى تەرىپىدىن بىر تۇتاش پىلانلانسا، ماي تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كارخانىغا ياكى قاتناش تارماقلىرى، يولۇچى توشۇش باش بېكەتلىرىگە مەبلەغ سېلىش بۇيرۇلسا ھەممە تەرەپكە ئوڭايلىق تۇغۇلىدۇ. مايىنى باشقا بىر يەردە قاچىلايدىغان، تاماقنى باشقا بىر يەردە يەيدىغان ئەھۋاللار ئاخىرلىشىدۇ.

زۇرۇر تېپىلسا، قاتناش باشقۇرۇش تارماقلىرى ياۋروپا تەرەپكە ئۆتۈپ مۇشۇنداق ماي قاچىلاش مۇئەسسەسەلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ، دۆلەت ئەھۋالىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، يۈرۈشلەشكەن مۇئەسسەسەنىڭ ئۈلگە كۆرسىتىش خاراكتېرىدىكى نەمۇنىسىدىن بىرەرنى ياساپ چىقسا بولىدۇ.

سابىق غەربىي ۋە شەرقىي گېرمانىيە

كۆپچىلىككە مەلۇم، 1933 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى، گىتلېر گېر-

www.uyghurkitap.com

مانىيىنىڭ زۇڭلىلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى، 12 ـ ئايدا دۆلەت باشلىقى بولدى. 1938 ـ يىل 3 ـ ئايدىن باشلاپ، ئاۋسترىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە هۇجۇم قوزغىدى. 1939 ـ يىل 9 ـ ئايدا، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئوتىنى ياقتى. 1945 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، گېرمانىيە ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ، رەسمىي تەسلىم بولدى. بۇ چاغدا گېرمانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىنى سوۋېت ئىتتىپاقى، غەربىي قىسمىنى ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەت ئىگىلىگەنىدى. 1949 ـ يىلى بۇ ئۈچ دۆلەت ئىگىلىۋالغان ئۈچ پارچە زېمىن بىرلەشتۈرۈلۈپ، گېرمانىيە فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلدى. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئازاد قىلغان شەرقىي تەرەپتە 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، گېرمانىيە دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقى رەسمىي

ماگدېبۇرگ شەھىرىدىكى قەدىمىي چېركاۋ

جاكارلاندى. 1954 ـ يىلىدىكى «پارىژ كېلىشىمى» دىن كېيىن بىر پۈتۈن گېرمانىيە زېمىنى قارغىش تەگكۈر ئۇرۇش تۆپەيلى ئىككى دۆلەتكە بۆلۈنۈپ كەتتى. 1973 ـ يىلى شەرقىي ۋە غەربىي گېرمانىيە بىرلا ۋاقىتتا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى.

بىراق، 1989 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، شەرقىي گېرمانىيە ۋەزىيىتىدە قاتتىق داۋالغۇشلار يۈز بېرىشكە باشلىدى. 10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، 1953 ـ يىلىدىن بۇيانقى ئەڭ چوڭ نامايىش يۈز بەردى. 11 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، شەرقىي بېرلىن دائىرىلىرى شەرقىي، غەربىي بېرلىن ئارىسىنى، شۇنداقلا شەرقىي، غەربىي گېرمانىيە چېگرىسىنى ئېچىۋېتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. كۆپ قېتىملىق كېڭىشىش، دىپلوماتىك تىرىشچانلىقلار ئارقىسىدا، 1990 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، ئۇرۇش تۆپەيلى بۆلۈنۈپ، نەچچە ئون يىل ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈزۈم ئاستىدا ياشاپ كەلگەن شەرقىي، غەربىي گېرمانىيە ئاخىر بىرلىككە كەلدى.

گېرمانىيىنىڭ بىرلىككە كەلگىنىگە ئون يىل بولاي دەپ قالدى. لېكىن، بىرلىككە كەلگەن گېرمانىيە ھۆكۈمىتى نۇرغۇن مەبلەغ ئاجرىتىپ، ئۇزۇن ۋاقىتقىچە ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئېلىپ بارماي، غەربىي گېرمانىيىدىن كۆرۈنەرلىك ئارقىدا قالغان سابىق شەرقىي گېرمانىيىنى تېز تەرەققىي ئەتتۈرۈشكە تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى تەرەپنىڭ پەرقى كۆنسېرى كىچىكلەپ بارغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ پەرق تېخىچە تولۇق تۈگەپ كەتمىدى.

بىز 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، بېرلىنغا كېتىۋېتىپ، ئۆز ۋاقتىدىكى شەرقىي، غەربىي گېرمانىيە چېگرىسىدىن ئۆتتۇق. ھەمراھ بولغۇچىلار ئەينى چاغدىكى چېگرىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرمىگەن، چېگرىدىن قىلچە ئىزنا قالمىغان ئەھۋال ئاستىدا ماگدېبۇرگ شەھىرىگە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىرقانچە ئون كىلومېتىر يول قالغان يەردە بىز «چېگرا» نى ئېنىق ئىلغا قىلالىدۇق.

بىز غەربىي گېرمانىيە تەرەپتىن ماشىنىلىق كېلىۋاتاتتۇق. ماشىنا خۇددى سۇدا ئۈزگەن قېيىقتەك سىلىق مېڭىۋاتاتتى. ئەمما، سابىق شەرقىي گېرمانىيە يولىغا كىرگەن ھامان ماشىنا ئانچە سىلىق ماڭمىدى، غەربىي تەرەپتىكى يول 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇن ياسالغان سۈپەتلىك ماي يول ئىدى، شەرق تەرەپتىكى يول نەچچە يىلدىن بېرى ياسىلىپ بولالمايۋېتىپتۇ. غەرب تەرەپتىكى يول مۇئەسسەسەلىرى يۈرۈشلەشكەن، يول بويى چىم بىلەن كۆكەرتىلگەن، كۆجۈم دەرەخ تىكىلگەن بولسا، شەرق تەرەپتىكى يول بويلىرى تا ھازىرغىچە تاقىر ئىكەن. ئۆيلەرمۇ كىچىكرەك، دۆڭلەردە بولسا دەرەخ كۆرۈنمەيدىكەن. ئۇ يەر-بۇ يەردە تاشلاندۇق ھەربىي كۆزىتىش مۇنارلىرى كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىكەن.

25-كۈنى كەچقۇرۇن بىز ئۆز ۋاقتىدا سابىق شەرقىي گېرمانىيىگە تەۋە بولغان ماگدېبۇرگ شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. ماگدېبۇرگ ئەينى چاغدا بىر ئۆلكىنىڭ مەركىزى بولغىنى بىلەن، قىياپەت جەھەتتە فرانكفۇرت شەھىرىگە زادىلا ئوخشىمايدىكەن. شەھەر مەركىزىدىكى نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە چوڭ چېركاۋ رېمونتىسىز قاپتۇ. تاملىرى ئىس قونۇپ بەرگەندەك قارىداپ، تاشلىرى چىرىپ كېتىپتۇ. شەھەر بولۇش تارىخى جەھەتتە گېرمانىيە زېمىنىدىكى ھەرقانداق شەھەر بىلەن ئوخشاش ياشقا ئىگە بۇ شەھەردە ئۇرۇشتىن بۇرۇنقى بىنالار، كۆۋرۈكلەر، چېركاۋ، ئىبادەتخانىلارلا بۇ شەھەرنى شەھەرگە ئوخشىتىپ تۇرۇپتۇ. قانچە ئۇپا-ئەڭلىك سۈرتۈپ باقسىمۇ يەنىلا ئەسلى قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ تۇرىدىغان بەزى ئادەملەرگە ئوخشايدىغان بۇ شەھەر ماڭا گېرمانىيىدە تۇرۇۋاتقاندەك تۇيغۇ بەرمىدى. چۈنكى، سابىق غەربىي گېرمانىيىدە بول-

مىغان، ماگدېبۇرگدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان 40_50 ئائىلىلىك قەۋەتلىك بىنالار ماڭا مەن ئىككى يىل بۇرۇن كۆرگەن روسىيىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى. گەرچە خېلى چوڭ بىر دەريا شەھەر مەركىزىنى كېسىپ ئۆتسىمۇ، دەريا قىرغاقلىرىدا سەيلە_تاماشا قىلغۇدەك مەنزىرە بەرپا قىلىنماپتۇ، بۇ شەھەردە ئايرىلىپ تۇرغان نەچچە ئون يىل ئىچىدە بىر ئىزدا توختاپ قېلىش ھالىتى يۈز بەرگەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ.

گېرمانىيىدە دېھقانچىلىق

گېرمانىيە گۈزەل دۆلەت دەپ تەرىپلەنسە ھەرگىزمۇ مۇبالىغە قىلىۋەتكەنلىك بولمايدۇ. فرانكفۇرتتىن بېرلىن شەھىرىگىچە بولغان ئارىلىق ئاساسەن ئېدىرلىق بولۇپ، ئېدىرلار قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغانىكەن. ئېدىرلىق بىلەن ئېدىرلىق ئارىسى تېرىقچىلىققا باب كېلىدىغان يەر بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەرلەر ئاساسەن يېشىل چىملارغا قويۇپ بېرىلىپتۇ. تېرىلغان يەرلەر ئانچە كۆپ ئەمەس ئىكەن. 500 كىلومېتىرغا سوزۇلغان تاشيولنىڭ ئەتراپىدا ھېچقانداق ئېرىق_ئۆستەڭ دېگەندەك سۇنئىي سۇغىرىش تورلىرىنىڭ كۆزگە چېلىقمىغىنىغا قارىغاندا، تېرىلغۇ يەرلەر ۋە ئوتلاقلار يامغۇر سۈيى بىلەنلا كۆكەرسە كېرەك.

ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، گېرمانىيىدە يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالە ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 4 پىرسەنتىگىمۇ يەتمەيدىكەن. ئۇنداقتا بۇ %4 دېھقان ئاھالىسى نېمىلەرنى تېرىيدۇ؟

قارىۋىدىم، كۆز يېتىم يەردىكى كۆلىمى كىچىكرەك ئېكىنزارلىقلارغا قىچا، چۈجگۈن قوناق، كۆممىقوناق، كاۋا، ئاپتاپپەرەس دېگەندەك زىرائەتلەر تېرىلىپتۇ. ئويمان_ چوڭقۇرى تۈزلەنمەيلا تېرىلغان كۈزگى

www.uyghurkitap.com

بېرلىن ـ ھامبۇرگ ئارىسىدىكى رەزگى كۆممقوناقلار

بۇغدايلارمۇ ياپپېشىل تۇرۇپتۇ.

ئەمما، گېرمانىيىلىكلەر دېھقانچىلىقتا ئەھمىيەت بەرمەمدۇ ياكى يەرلىرى ئۇنۇمسىزمۇ، بۇ زىرائەتلەر ئانچە ئوخشىمىغاندەك قىلىدۇ. مەن ماگدېبۇرگغا كېتىۋېتىپ دەم ئېلىش ئارىلىقىدا يول بويىغا يېقىن كۆممقوناقلىقنى ئەستايىدىل تەكشۈردۈم. تېرىلغۇ يەرلىرى قىزىل توپىلىق سېغىز تۇپراق بولۇپ، تېرىقچىلىققا ماس كېلىدىكەن. بىراق، بۇ يەردە ئۆسكەن كۆممقوناق شۇنچىلىك رەزگى ئىكەنكى، تۈپ ئارىلىقى بەش سانتىمېترغا، تاپ ئارىلىقى 20 سانتىمېترغىمۇ يەتمەيدىكەن، ئېگىزلىكى ئادەمنىڭ تىزىغىچىلىك كېلىدىكەن. باشاقلىرى چوڭ بارماقچىلىك بولۇپ، دېنىنىڭ تايىنى يوق ئىكەن. كېيىنچە گوللاندىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە زېمىنىدىمۇ مانا مۇشۇنداق قوناقلىقلارنى كۆردۈم. ئۇلارنىڭ مەھسۇلاتى ئۇرۇقىنى قاپلىيالمايدىغان، قويۇق ئۆسكەن شىخىدىن ئۆزگە، دېنىنىڭ تايىنى بولمىغان بۇنداق قوناقنى نېمىشقا تېرىيدىغانلىقىغا ئەقلىم يەتمىدى. پەقەت ئىتالىيىگە كەلگەندىلا ئاندىن بۇنداق

قوناقلارنى پەقەت كالىغا يەم- خەشەك قىلىش ئۈچۈنلا تېرىيدىغانلىقى، مەقسەتىنىڭ دانغا ئېرىشىش ئەمەسلىكى مەلۇم بولدى. ئۇلار قوناق شېخى سارغايغاندا باشىقى بىلەن قوشۇپلا ئورۇۋالىدىكەن - دە، يەم- خەشەك تەييارلايدىكەن.

كىلىماتى مۆتىدىل، يامغۇر - يېشىنى كۆپ، تۇپرىقى ئۈنۈملۈك بولغان گېرمانىيىدە شۇنچە سەپسېلىپمۇ بىرەر تۈپ مېۋىلىك دەرەخنى ئۇچرىتالمىدىم. ھەرۋاق تاماقتىن كېيىن ھۆل مېۋە يېيىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن نېمىسلارنىڭ شارائىتى بار يەرلەردىمۇ مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈر- مىگىنىنى زادىلا چۈشىنەلمىدىم. كاسسىل شەھىرىدىن ئۆتۈپ كېتىۋې- تىپ بىر تۈپ، ماگدېبۇرگتا بىر تۈپ ئانچە ئاينىمىغان ياڭاق دەرىخىنى كۆرۈپ قالغىنىم مەن ئۈچۈن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر بايقاش بولدى.

تارىخي شەھەر — پوتسدام

پوتسدام شەھىرى بېرلىن شەھىرىگە 27 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا بولۇپ، ئاھالىسى 200 مىڭ، سانائىتى تەرەققىي تاپقان شەھەر ئى- كەن. ئوپتىك ئەسۋابلار، نازۇك ئەسۋابلار، دورا ياساش، تۆمۈرچىلىك قا- تارلىق سانائەتنى ئاساس قىلىدىكەن. بىز پوتسدام شەھىرىگە كېلىپلا بۈك ئورمانلىق ئىچىگە جايلاشقان سېسىلىنخوف سارىيىغا ئېكسكۇرسى- يىگە باردۇق. بۇ ھەيۋەتلىك سارايدا سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگ- لىيىلەرنىڭ دۆلەت باشلىقلىرى — ستالىن، ترومېن ۋە چېرچىللار 1945 - يىلى 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنىگىچە يىغىن ئاچقان ۋە گېرمانىيە مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئائىت «پوتسدام كېلىشى-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

پوتسدامدىكى سېسىلىنخوف سارىيى ئالدىدا

مى»نى ئىمزالىغانىكەن. زامانىسىدا بىر ئاقسۇڭەك ئۆز ئاشىنىسىغا سوۋغا قىلغان بۇ ھەشەمەتلىك ساراي شۇ قېتىملىق يىغىندىن بۇيان خاتىرە سارىيىغا ئايلاندۇرۇلۇپتۇ. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىنكى ئانچە چوڭ بولمىغان سەينادا ئۆز ۋاقتىدا ستالىن، ترومېن، چېرچىللار يانمۇيان ئولتۇرۇپ سۈرەتكە چۈشكەنىكەن. بىر چوڭ ئۆي شۇ قېتىملىق يىغىندا ئىشلىتىلگەن ئەمەلىي بۇيۇملار، قىممەتلىك سۈرەتلەر قويۇلۇپ كۆرگەزمىخانا قاتارىدا ئېچىلىپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە ۋەكىللەر ئۆمەكلىرى چۈشكەن ئۆيلەر، ئىشخانىلار، كېلىشىم تۈزۈلگەن مەجلىسخانا ئۆز پېتى ساقلىنىۋېتىپتۇ. بۇ يەردىن ئېكىسكۇرسىيە قىلغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن. ئىشىك بېلىتى سېتىۋېلىش ئۈچۈنمۇ خېلى ئۇزۇنغىچە نۆۋەت ساقلاشقا توغرا كېلىدىكەن.

ئاجايىپ قاتناش قائىدىسى

ئېكسكۇرسىيە قىلغۇدەك ئالاھىدە يېرى بولمىغان ، ئادەمگە روسىيە زېمىنىدا تۇرۇۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرىدىغان ماگدېبۇرگ شەھىرىدە بىر كېچە قونۇپ قالغىنىمىز قانچە ئويلىساممۇ كاللامدىن ئۆتمىدى. ئەسلىدە شۇ كۈنى يەنە 50 نەچچە كىلومېتىر يول يۈرسەكلا پوتسدامغا، يەنە 27 كىلومېتىر يول باسساق بېرلىن شەھىرىگە يېتىۋېلىش تامامەن مۇمكىن ئىدى. ئۇ چاغدا كەچلىك تاماقنى بېرلىندا يەيتتۇق ۋە بېرلىندا بىر كېچە ئارتۇق تۇراتتۇق. ئاخشىمى بېرلىن كوچىسىنى ئايلانغىلىمۇ بولاتتى.

ئەمەلىيەتتە، بىز چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلەردە ماگدېبۇركقا يېتىپ كەلدۇق. دە، ئانچە-مۇنچە ئايلىنىپ قويۇپ، «شياڭگاڭ ئاشپۇزۇلى»دەيدىغان «نامى ئۇلۇغ، سۈپىرىسى قۇرۇق» بىر «رېستوران»دا كەچلىك تاماق يېگەندىن كېيىن تېخى يېقىندىلا تىجارەت باشلىغان Ariston مېھمانخانىسىدا قونۇپ قالدۇق.

ــــ ھەي، سىلەر قانداق قاپاق باشلار، بىز بېرلىننى كۆرىمىز دەپ شۇنچە يىراقتىن كەلگەن تۇرساق، سىلەر بولساڭلار يەنە بىر سائەت يول مېڭىشتىن ئېرىنىپ بۇنداق كىچىك شەھەردە يېتىۋالغىنىڭلار نېمىسى، ــــ دەپ خاپا بولدۇم مەن، ھەمراھ بولۇۋاتقان لى سەنگە تەئەددى قىلىپ.

لى سەن ئوتتۇرا بويلۇق، ۋىجىككىنە كەلگەن خەنزۇ يىگىتى بولۇپ، بۇ يىل 37 ياشقا كىرىپتۇ. بۇرۇن سەنشىدە ئوقۇپ ئوقۇتقۇچى بولغانىكەن، شىئەن كىنو ستۇدىيىسىدە ئاۋاز ئارتىسى بولۇپمۇ بېقىپتۇ. كېيىنچە ئۇ گېرمانىيىنىڭ ھامبۇرگ شەھىرىگە كېلىپ، باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئوقۇشقا كىرىپتۇ ۋە نېمىس تىلىنى پىششىق ئۆگىنىپ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

گېرمانىيىدە ئىشلەپ قاپتۇ. ئۇ ئۆزىنى «مەن ئەركىن كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى» دەپ ئاتايدىكەن. دېگىنىگە مۇناسىپ، ئىستراخوۋانىيە شىركەتلىرىدىمۇ ئىشلەپتۇ، ساياھەت شىركەتلىرىدىمۇ ئىشلەپ بېقىپتۇ. بۇ قېتىم جۇڭگو ـ گېرمانىيە ياش ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇش مەركىزى گېرمانىيە شۆبىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن بىزگە ھەمراھ بولۇش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغانىكەن.

بىز فرانكفۇرتقا كەلگەن ئاخشىمى لى سەن قارشى ئېلىش زىياپىتىدە سۆزمەنلىك قىلىپ، ئۆزىنىڭ باشقا ئىشقا يارىمىسىمۇ، ھاراق كۆتۈرەلەيدىغانلىقى، ھاراق ئىچىشتە ئۆزىگە ھېچكىمنىڭ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا لاپ ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەن چاقچاقىقا چاقچاق بىلەن تاقابىل تۇرۇپ ئۇنىڭغا لىق بىر ئىستاكان قىزىل ھاراق تۇتتۇم ۋە

ئادېلون مېھمانخانىسىدا لى سەن (ئوڭدىن بىرىنچى كىشى) بىلەن بىللە

بىر كۆتۈرۈشتىلا ئىچىۋېتىشنى تەلەپ قىلدىم، ئۆزۈممۇ شۇنداق قىلدىم. ئۇ ئارقىمۇ ئارقا ئىچكەن ئىككى ئىستاكان هاراق بىلەن خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. تۇنجى قېتىملىق «زەربە» بىلەن «ئەدىپىنى يەپ» قالغان لى سەن ئەتىسىدىن باشلاپ مەن بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالغانىدى.

مەن قاتتىقراق تېگىپ كەتكەن بولسامۇ، ئۇ بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ ماڭا:

—ئامال يوق، ئامال يوق ... — دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، شۇ كۈنى بېرلىن شەھىرىگە قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بۇرۇن يېتىپ بېرىش تامامەن مۇمكىن ئىكەن. بىراق، گېرمانىيىنىڭ قاتناش قانۇنىدا شوپۇرلار سەپەر ئۈستىدە ئىككى سائەتتە بىر قېتىم توختاپ 20 مىنۇت ئارام ئېلىۋېلىشى، بىر كېچە-كۈندۈزدە سەككىز سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭماسلىقى بەلگىلەنگەنىكەن. ئەگەر ئارىلىقتا ئارام ئالمىسا ياكى بىر كېچە كۈندۈزدە سەككىز سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭسا، 10 مىڭ مارك جەرىمانە تۆلەيدىغان گەپ ئىكەن. 10 مىڭ مارك شۇ چاغدىكى پۇل ئايرىۋاشلاش نىسبىتى بويىچە 40مىڭ يۈەن خەلق پۇلىغا باراۋەر بولۇپ، بۇ پۇلغا گېرمانىيە بازىرىدىن ئوتتۇراھال باهادىكى پىكاپتىن بىرنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن.

—ئىككى سائەتتە بىر قېتىم ئارام ئالمىغاننى ۋە سەككىز سائەتتىن ئارتۇق يول ماڭغاننى كىممۇ كۆرەتتى؟

لى سەن بېشىنى چايقاپ قويدىيۇ، سوئالىمغا جاۋاب بەرمىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ھەممىمىز ماشىنىغا چىقتۇق. لى سەن بىزنى ئېلىپ ماڭغان شوپۇر ئاھامغا بىر نېمىلەرنى دېۋېدى، ئاھام بىزدىكى VCD پلاستىنكىسىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر يۇمىلاق نەرسىنى لى سەنگە بەردى. لى سەن قولىغا مىكروفوننى ئېلىپ، ھېلىقى نەرسىنى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ماشىنىدىكىلەرگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى:

— بۇ دىسكا ئېلېكترونلۇق مېڭە بىلەن ئىشلەيدىغان خاتىرىلەش ئەسۋابى، گېرمانىيىدە قاتناش ۋەقەسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەر ئايدا بىر قېتىم ماشىنا تەكشۈرۈش يولغا قويۇلغان. ساقچى ماشىنا تەك- شۈرگەندە مۇشۇنداق دىسكىدىن بىرنى ماشىنىنىڭ بىر يېرىگە ئورنىتىپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا شوپۇرنىڭ ئىككى سائەتتە بىر قېتىم ئارام ئالغان — ئالمىغانلىقى، بىر كېچە-كۈندۈزدە نەچچە سائەت يول باسقانلىقى ئاپتو- ماتىك خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ، بۇ خاتىرىنى شوپۇر ئەسلا ئۆزگەرتەلمەيدۇ. كېيىنكى قېتىم ماشىنا تەكشۈرگەندە ساقچى بۇنى چىقىرىۋېلىپ مەخ- سۇس ئېلېكترونلۇق مېڭە بىلەن ئوقۇپ چىقىدۇ- دە، ھەممە سىرنى بىلىۋالالايدۇ. ئېغىر بولمىسا جەرىمانە قويىدۇ، ئېغىر بولسا شوپۇرلۇق كىنىشكىسىنى مەڭگۈلۈك مۇسادىرە قىلىۋالىدۇ...

— يولدا ماشىنا توسۇلۇپ قالدى دەپ باھانە كۆرسەتسە بولىدىغۇ؟

— ماشىنا توسۇلۇپ قالغان بولسا توسۇلغان ۋاقىت، ئورۇن مۇشۇ نەرسىدە تولۇق خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ. ساقچىلار شوپۇرنىڭ باياننى ئە- مەس، بەلكى مانا مۇشۇ دىسكىدىكى خاتىرىنى ئاساس قىلىدۇ.

لى سەننىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، شۇ كۈنى بېرلىن شەھىرىگە يې- تىپ بېرىش ئۈچۈن ۋاقىت يېتىپ ئاشىدىكەن. بىراق، شوپۇرنىڭ يول يۈرگىنىگە سەككىز سائەت بولۇپ قالغاچقا ماگدېبۇرگتا قونۇپ قېلىشقا توغرا كەلگەن ۋە بىر ئاخشاملىق ياتاق پۇلىنى ئارتۇق تۆلىگەن.

گېرمانىيىدە ماشىنا چۆمۈلىدەك تولا ۋە سۈرئىتى بەك تېز بولغاچقا، قاتناش دائىرىلىرى ھەر خىل ئاماللارنى قوللىنىپ قاتناشنى قاتتىق باشقۇرىدىكەن. ۋەقە چىقىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، يۇقىرى سۈر- ئەتلىك تاشيولغا چۈشكەنلىكى ماشىنىلارنىڭ كۈندۈز كۈنلىرىمۇ چوڭ

چىرىغىنى يېقىپ قويۇشى بەلگىلەنگەنىكەن. ئەكسىچە، ئاخشاملىرى پەقەت كىچىك ئاق چىراغنىلا ياقىدىكەن. كېچىدە چوڭ چىراغ ياققانلار جازالىنىدىكەن.

بىز يۇقىرىقىلارنى ئاڭلاپ لى سەن بىلەن زوكۇنلىشىش نىيىتىمىزدىن يېنىپ قالدۇق.

پايتەخت بېرلىندا

گېرمانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان پايتەخت بېرلىننىڭ يەر مەيدانى 883 كۋادرات كېلومېتىر، نوپۇسى 3 مىليون 500 مىڭ بولۇپ، گېرمانىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى ھېسابلىنىدىكەن.

ناتسىست گېرمانىيىسى 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندا بۇ شەھەرنىڭ تەگدىن تولىسى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان، يەنە كېلىپ بۇ شەھەر گېرمانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولغاچقا، شەھەرگە ئالدىن بۆسۈپ كىرگەن قىزىل ئارمىيە شەھەرنىڭ مەشھۇر قۇرۇلۇشلار، ئاسار ئەتىقىلەر جايلاشقان شەرقىي قىسمىنى ئۆز ئىشغالىيىتى ئاستىغا ئېلىشقا مۇۋەپپەق بولغان. ئالېكساندر مەيدانى، بېرلىن چوڭ چېركاۋى، پارلامېنت بىناسى قاتارلىق مەشھۇر ئىمارەتلەر بىر قانچە ئون يىل شەرقىي بېرلىن تەرەپتە بولغان. قىزىل رەڭدە سىرلانغان قەدىمكى ئۇسلۇبتىكى بىر بىنا ھازىرمۇ «قىزىل بىنا» دەپ ئاتىلىدىكەن. ئالېكساندر مەيدانىنىڭ يېنىغا جايلاشقان بۇ بىنا ئۆز ۋاقتىدا شەرقىي گېرمانىيىنىڭ دۆلەت كاتىپسى (زۇڭلىسى) ئاناك ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بىنا ئىكەن. بۇ بىنا ئالدىدىكى كەڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئالېكساندىر مەيدانىدىكى ماركس، ئېنگېلسنىڭ مىس ھەيكىلى

كەتكەن مەيدانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ مىس ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ھەيكەللەر ئەينى زاماندا شەرقىي گېرمانىيىدىكى ماركس-ئېنگېلسنىڭ ئېتىقادچىلىرى تەرىپىدىن تۇرغۇزۇلغان بولۇپ، ئىككى گېرمانىيە بىرلىككە كېلىپ، ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ يوقىتىش ئوبيېكتى بولغان كاپىتالىزم تۈزۈمىنى تۈپ تۈزۈم تەرىقىسىدە قوبۇل قىلغان بولسىمۇ،بۇ ھەيكەللەر بىر تارىخىي شەخس، بىر تارىخىي دەۋرنىڭ شاھىدى سۈپىتىدە ئۆز پېتى ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.

بېرلىنغا كېلىپ 2-كۈنى Brandenburger دەرۋازىسى سىرتىدىكى قىزىل ئارمىيىنىڭ بېرلىننى ئىشغال قىلىش خاتىرىسىگە بېغىشلانغان ئازادلىق خاتىرە مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ مەيدان شەرقىي

گېرمانىيە دائىرىلىرى تەرىپىدىن ئەينى چاغدىكى شەرقىي بېرلىن تەۋەسىگە ياسالغىنىغا قارىماي، هازىرمۇ تارىخىي ئىز قاتارىدا ئۆز پېتى ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ. مەيدانغا ئۆز ۋاقتىدا بېرلىننى ئېلىشتا ئىشلىتىلگەن تانكىلار، زەمبىرەكلەر قويۇپ قويۇلغانىكەن.

بېرلىن تېمى

بېرلىن تېمى 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن شەكىللەنگەن، شەرقىي بېرلىن بىلەن غەربىي بېرلىننىڭ ئارىسىغا سېلىنغان چېگرا تام بولۇپ، ئېگىزلىكى 6 . 3 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 165 كىلومېتىر كېلىدىكەن، 1961-يىل 8-ئاينىڭ 13-كۈنى سېلىنىشقا باشلىغانىكەن. بۇ تام پولات، بېتون قۇرۇلمىلىق تام بولۇپ، بىر مىللەتنى، بىر دۆلەتنى، بىر شەھەرنى نەچچە ئون يىل ئىككى بۆلەك قىلىپ ئايرىپ تۇرغان. كەڭلىكى ئىككى غېرىچمۇ كەلمەيدىغان بۇ تامنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈزۈم هۆكۈم سۈرگەن. سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ئاخىرلىشىپ، گېرمانىيە، جۇملىدىن بېرلىن شەھىرى بىرلىككە كەلگەندە، 1990-يىلى بۇزۇپ تاشلانغان، بۆلەكلەر بويىچە سېتىۋېتىلگەنىكەن.

بىز 9-ئاينىڭ 26-كۈنى، بېرلىن تېمىنىڭ خاتىرە ئۈچۈن ئۆز پېتى قالدۇرۇلغان بۆلۈكىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق ۋە بېرلىن تېمى ئالدىدا سۈرەتكە چۈشتۇق. بېرلىن تېمىنىڭ ئىككى تەرىپى قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى جەھەتتىن بولسۇن ياكى تەرەققىيات دەرىجىسى يېقىدىن بولسۇن، هازىرمۇ بىر-بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىكەن.

بېرلىن تېمىنىڭ ساقلىنىپ قالغان بۆلۈكىنىڭ سابىق غەربىي بېرلىن تەرىپىدە هازىر كىچىك-كىچىك دۇكانلار بار ئىكەن. بۇ دۇكان-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لاردا تۇرلۇك خاتىره بۇيۇملىرى سېتىلغاندىن تاشقىرى، بېرلىن تېمىنىڭ پارچىلىرىمۇ سېتىلىدىكەن. تۇخۇمچىلىك كېلىدىغان بىر پارچە سېمونت پارچىسىنىڭ باھاسى 10 مارك(خەلق پۇلىغا 64 يۈەن) ئىكەن. ئەگەر شۇنچىلىك چوڭلۇقتىكى بىر پارچە سېمونت پارچىسىدا بېرلىن تېمىنىڭ رەڭلىك سۈرەت سىزىلغان يۈزى ساقلىنىپ قالغان بولسا، ئۇنىڭدىن كۆپ پۇلغا يارايدىكەن. مەن خاتىره ئۈچۈن بىرەر تال تام پارچىسى سېتىۋالماقچى بولدۇمىيۇ، پۇلغا چىدىماي، قولۇمغا ئېلىپ بولغان تاشنى ئاستا جايىغا قويۇپ قويدۇم.

بېرلىن تېمىنىڭ ئىككىلا يۈزى ھەر خىل رەڭدە سىزىلغان ئاجايىپ-غارايىپ سۈرەتلەر، ھەجۋىي رەسىملەر بىلەن توشۇپ كېتىپتۇ. رەسساملارنىڭ ئابستراكت سۈرەتكە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇنداق غەلىتە

رەڭگارەڭ رەسىملەر سىزىلغان بېرلىن تېمىنىڭ قالدۇقى

رەسىملەرنىڭ نېمىنى ئىپادىلەيدىغانلىقىنى، نېمىنى چۈشەندۈرىدىغانلىقىنى رەسىم سىزغۇچىدىن ئۆزگە ھېچكىم چۈشەنمىسە كېرەك.

بىز بېرلىن تېمىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلىپ بولۇپ، پارلامېنت بىناسىنى، Brandenburgerدەرۋازىسىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلدۇق. مەن خېلى يىللار بۇرۇنلا بېرلىن شەھىرىدىكى ئاجايىپ ۋەقەلەر يۈز بەرگەن پارلامېنت بىناسىنى خىيالەن كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگەنىدىم. ئوتتۇرا مەكتەپ تارىخ دەرسلىكىنى ئىخلاس قويۇپ ئوقۇغان ۋە ئەستە ساقلاش ئىقتىدارى نورمال كىشىلەرگە مەلۇمكى، 1933-يىل 2-ئاينىڭ 27-كۈنى، بېرلىن شەھىرىنىڭ شەرقىگىرەك جايلاشقان پارلامېنت بىناسىغا تۇيۇقسىز ئوت كەتكەن. بۇ ناتسىستلارنىڭ گېرمانىيە كومپارتىيىسىگە زىيانكەشلىك قىلىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ پىلانلىغان بىر رەزىل سۇيىقەستى بولۇپ، ناتسىستلار بۇ ۋەقەنى گېرمانىيە كومپارتىيىسى ۋە كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال پەيدا قىلغان دەپ داۋراڭ سالغان. ئاتاغلىق خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى پائالىيەتچىسى دىمىتروف قاتارلىق نۇرغۇن ئىنقىلابچىنى ئوت قويۇشنىڭ جىنايەتچىلىرى دەپ قارىلىغان ۋە قولغا ئالغان.

1933-يىل 12-ئاينىڭ 16-كۈنى، لىيپسىگ ئالىي سوتى سوت ئېچىپ، دىمىتروف قاتارلىقلارنى پارلامېنت بىناسىغا «ئوت قويۇش جىنايىتى» بىلەن ئەيىبلىگەن. دىمىتروف گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ سۇيىقەستلىك قارا چاپلاشلىرىغا ھەققانىي ۋە ئاچچىق سۆزلەر بىلەن رەددىيە بېرىپ، مەشھۇر «يەر شارى ھېلىمۇ ئايلانماقتا» دېگەن ئاقلاش نۇتقىنى سۆزلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 1934-يىل 2-ئايدا قويۇپ بېرىلگەن.

مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى، بىز «ئوت كېتىش» بىلەن مەشھۇر بولغان بۇ بىناغا كەچ كىرگەندىرەك يېتىپ كەلدۇق. ئاڭلىشىمىزچە، بۇ بىنا بەزى كۈنلىرى ئېچىلىپ، بەزى كۈنلىرى ئېچىلمايدىكەن. بىراق، تە-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لىيمىز بولغاچقىمۇ، بىز كەلگەن چاغدا بۇ بىنا ئېكسكۇرسىيىچىلەرنى قوبۇل قىلىۋاتقانىكەن.

قاچانلاردىدۇر بىنا قىلىنغان پارلامېنت بىناسى تىپىك گوتىك ئۇسلۇبىدىكى ئىمارەت بولۇپ، ئالدى ۋە يان تەرىپىدىكى قوشۇمچە ئىمارەتلەر ئۆز ۋاقتىدىكى ھالىتىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. بىراق، بىنا ئۈستىدىكى يۇمىلاق گۈمبەز ئوت كېتىش ۋەقەسىدە ۋەيران بولغانمۇ ياكى 2- دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى بومباردىمانىدا گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەنمۇ، ھازىر ئالىيۇمىن قېتىشمىسى ۋە قېلىن ئەينەك بىلەن قاپلىنىپتۇ.

بىز ئېكسكۇرسىيىنى تۈگەتكەن چاغدا قاراڭغۇ چۈشۈپ ئۈلگۈرگەن بولۇپ، بىنا ئالدىدا سۈرەتكە چۈشۈشكە مۇمكىن بولمىدى.

پارلامېنت بىناسىنىڭ دەرۋازىسى ئۈستىگە بۇنىڭدىن 100 يىل بۇرۇن ئويۇلغان «گېرمانىيە خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى» دېگەن چوڭ خەتلەر بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تارتتى.

بېرلىندىكى مۇھىت

ئەخلەت ساندۇقى تازىلىق قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن پاكىزلىقنىڭ كاپالىتى. مەن بېرلىنگە كەلگەن كۈنلا بۇ شەھەرنىڭ ئىنتايىن پاكىز، رەتلىك ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلدىم. شەھەرگە كىرگەن كۈنلا ئۆز ۋاقتىدىكى شەرقىي بېرلىنغا تەۋە زېمىندا ئەخلەت ساندۇقلىرىنىڭ سۈرىتىنى تارتىۋالدىم. سۈرەتتىكىسى بىر يەردە مۇقىم توختىتىپ قويۇلىدىغان، ئەخلەت تاشلانغاندىن كېيىن ئەخلىتى توشۇپ كېتىلىدىغان ساندۇقلار بولۇپ، بۇ ساندۇقلار ئالاھىدە لايىھىلەنگەنىكەن، بىراق-

تىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىكەن. ساندۇقلار ئۈچتىن بىر گۇرۇپپا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۈچ خىل رەڭدە سىرلىنىدىكەن ۋە ئۈستىگە قانداق ئەخلەت تاشلىنىدىغانلىقى ئوچۇق يېزىپ قويۇلىدىكەن. ئەخلەت تاشلىغۇچىلار ئەخلەتنى تۈرلەرگە ئايرىپ تاشلايدىكەن. بۇ شەھەردە يەنە مەخسۇس ئەخلەت ساقچىلىرى بولۇپ، ئۇلار ئاھالىلەرنىڭ ئەخلەتنى تۈرلەر بويىچە تاشلىشىغا نازارەت قىلىدىكەن، ئەخلەتنى تۈرى بويىچە تاشلىمىغانلار بايقالسا، ئۇلارغا تېگىشلىك جەرىمانە قويىدىكەن.

مەن بېرلىننىڭ Miyonvpc كوچىسىدا كېتىۋېتىپ، ئادەم تولا كوچىلارغا ھەر بەش مېتىردا بىردىن ئەخلەت ساندۇقى (قاچىسى) قويۇلغانلىقىنى، تاماكا قالدۇقىنى تاشلايدىغان كامېرى بار بۇنداق چىرايلىق ساندۇقلار (قاچىلار) نىڭ چىراغ تۈۋرۈكلىرىگە ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى كۆردۈم. بىراق، مېنى ئەپسۇسلاندۇرغىنى شۇكى، دۆلەت بايرىمى ھارپىسىدا پايتەختىمىز بېيجىڭدا ناھايىتى ئېسىل بېزەلگەن ۋە قايتا قۇرۇلغان ۋاڭفۇجىڭ كوچىسىدا كېتىۋېتىپ، ئەخلەت قاچىلىرىنىڭ يىراقلىقى تۈپەيلى، بەزى بىئەدەپ كىشىلەرنىڭ تاماكا قالدۇقلىرىنى، قەغەز پارچىلىرىنى يەنىلا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تاشلاپ، بۇلغىنىش پەيدا قىلىۋاتقىنىغا دىققەت قىلدىم.

دەرۋەقە، ئالدىنقى يىلى ئېلان قىلغان «ياپونىيە پادىشاھ سامۇرايلىرى قانداق ياشايدۇ» دېگەن ماقالەمدە يازغاندەك، كوچا ـ كويلاردا، ئىدارە ـ جەمئىيەتلەردە، ئاممىۋى سورۇنلاردا «كۆرگەنلا يەرگە تۈكۈرمەڭ» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇش تاختىسىنى كۆرگەنلا يەرگە ئېسىپ قويغۇچە، كۆرگەنلا يەرگە تۈكۈرۈك قاچىسى قويۇپ قويغان تۈزۈك. «قالايمىقان ئەخلەت تاشلىماڭ» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشنى بېرىشتىن بۇرۇن ئەخلەت قاچىسى، ئەخلەت ساندۇقى توغرىسىدا ئويلاپ قويغان ياخشى. ئاغزىڭغا

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

بېرلىننىڭ چەت كوچىلىرىدىكى ئەخلەت ساندۇقلىرى

تۆكۈرۈك كەلسە تۆكۈرەي دېسەڭ تۆكۈرىدىغان قاچا بولمىسا، ئەخلەت تاشلاي دېسەڭ تاشلايدىغان ساندۇق بولمىسا، كۆرگەنلا يەرگە تاشلىماي نېمە ئىلاجىڭ ؟ تەرتىپىڭ قىستاپ قالسا خېلى يۆگۈرۈپ بېقىپمۇ بىرەر هاجەتخانا تاپالمىساڭ، ئادەمدىن خالىيراق بىر يەرنى تېپىپ قويۇۋەتمەي نېمە ئامالىڭ؟

گېرمانىيە تەۋەسىدە يۈرگەن كۈنلىرىمىزدە، مەيلى ھەر قانداق شەھەردە بولسۇن، هويلىلاردا، دېرىزىلەردە، بالكونلاردا كىيىم-كېچەك يېيىلغانلىقىنى كۆرمىدۇق.

—نېمىسلار يۇيغان كىرنى نەگە يايدۇ؟

—ھەر بىر ئولتۇراق بىنانىڭ، ئىشخانا بىنالىرىنىڭ يەر ئاستى قە-ۋىتىدە كىيىم يۇيۇش، قۇرۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى بار، كىشىلەر كىيىمنى

شۇ يەردە يۇيۇپ شۇ يەردە قۇرۇتىدۇ. يەنە بەزىلەر كوچىلاردىكى كىيىم يۇيدۇرۇش دۇكانلىرىدا ياكى يەر ئاستىدا قۇرۇتىدۇ.

يۇقىرىقىلار شۇ يەرلىكلەر بىلەن ئۆمىكىمىزدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا بولغان پاراڭ.

ئەگەر جامائەت ئۆچۈن كىيىم قۇرۇتۇش شارائىتى ھازىرلاپ بېرىلمىگەن بولسا، مەدەنىيەتتە ئالغا كەتكەن نېمىسلارمۇ ئامالسىز «كۆرۈنگەنلا يەر» گە كىيىم- كېچەكلىرىنى ئېسىپ يۈرگەن بولاتتى. مېنىڭچە، گېرمانىيىدە ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ كىشى بېشىغا 40 كۋادرات مېتىردىن توغرا كېلىشىمۇ ئۇلارنى تالا-تۈزگە كىيىم يېيىپ يۈرۈشتىن ساقلاپ تۇرۇۋاتسا كېرەك.

نېمىسلاردا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت

نېمىسلار ئېگىز بوي، تەمبەل، بوز ياكى كۆك كۆز، سېرىق ياكى قارا چاچ كېلىدىكەن. بەزىلەر چاچلىرىنى غەلىتە پاسوندا ياساپ، سېرىق، يېشىل، كۆك، قىزىل دېگەندەك رەڭلەردە بويىۋالىدىكەن. خوتۇن-قىزلىرىنىڭ ئېگىز، ئورۇق تۇرقى كىشىگە ئالاھىدە تەسىرات بېرىدىكەن.

لى سەننىڭ ئېيتىشىچە، گېرمانىيىلىكلەر ئارىسىدا بەك بايلار، بەك كەمبەغەللەر ئاز سانىنى تەشكىل قىلىدىكەن. ئوتتۇرىدىكىلەر مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدىكەن. بۇ تاپاۋەت بېجىنىڭ ۋە مىراس بېجىنىڭ ئېغىرلىقىدىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەت ئىكەن.

جەمئىيەت كەيپىياتى ئاساسەن مۇقىم ئىكەن، دېلو سادىر قىلىدىغانلارمۇ چىقىپ تۇرىدىكەن. دېلو سادىر قىلىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىشسىزلار ياكى سابىق شەرقىي گېرمانىيە پۇقرالىرى ئىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لى سەننىڭ گېپىدىن قارىغاندا، نېمىسلار ئارىسىدا ئىجتىمائىي ئالاقە خېلىلا تارقاق بولىدىكەن، ئۇلار ئۇرۇق-تۇغقانلار ئۆمرىدە ئىككى قېتىم ئۇچراشسا بولىدۇ، بىرسى توي قىلغاندا، بىرسى ئۆلۈم بولغاندا دەپ قارايدىكەن ـ دە، ئۇرۇق- تۇغقانلار ئانچە ئىزدىشىپ كەتمەيدىكەن. هازىرقى كۈندە، گېرمانىيىدە نىكاهدىن ئاجرىشىش نىسبىتى خېلىلا يۇقىرى ئىكەن. ئىگىلىنىشىچە، ئەر-ئايال ئىقتىسادىي جەھەتتە تەڭ-لەشكەندىن كېيىن ياكى ئىقتىسادىي مەسىلە ئاساسىي ئورۇندا تۇرماي-دىغان بولغاندىكىن، ئەر-ئاياللارنىڭ مۇستەقىللىق ئېڭى ئېشىپ بارى-دىكەن، تۇرمۇش شەكلى كۆپ خىل، مەزمۇنغا باي بولۇشى كېرەك دەپ قاراپ نىكاهدىن ئاجرىشىش كېلىپ چىقىدىكەن.

بىر كۈنى يولدا كېتىۋېتىپ، لى سەن بىلەن مېنىڭ ئارامدا مۇنداق بىر پاراڭ بولۇپ ئۆتتى:

—گېرمانىيىدە تۇرغىنىڭىزغا ئون نەچچە يىل بوپتۇ، يېشىڭىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ، نېمىشقا ئۆيلەنمىدىڭىز؟

—تېخى گېرمانىيە تەۋەلىكىگە كىرمىدىم. هېلىمۇ جۇڭگو پاس-پورتى بىلەن ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتىمەن.

—نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟

—ئۇرۇشتىن بۇرۇن (2-دۇنيا ئۇرۇشىنى دېمەكچى) ئېلان قىلىن-غان قانداشلىق قانۇنىدا ئارىيان (نېمىس) بولمىغان كىشىنىڭ گېر-مانىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈشى مەنئى قىلىنغانىكەن. پەقەت نېمىس قىز-لىرى (گېرمانىيە تەۋەلىكىدىكى) بىلەن توي قىلىشلا گېرمانىيە تەۋەلى-كىگە ئۆتۈشنىڭ بىر چارىسى.

—ئەمسە، نېمىشقا شۇنداق قىلمايسىز؟

— توي قىلىش دېگەن مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىش دېگەن گەپ، ئۇنىڭدىن قالسا، ئەقەللىسى 1 مىليون مارك پۇلىڭىز بولمىسا تۆۋەن تەبىقىنىڭ قىزلىرىمۇ سىزگە تەگمەيدۇ. مېنىڭ ئۇنچىلىك پۇلۇم يوق، بىر ئائىلىنى بېقىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستۈمگە ئالالمايمەن، شۇڭا ھازىرچە قاراپ تۇرۇۋاتىمەن.

Miyonvpcمەيخانىسى

بېرلىن شەھەر مەركىزىدىكى «ئۇلۇغ ئانا» چېركاۋىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ بولغان ۋاقتىمىز كەچقۇرۇن مەزگىلىگە توغرا كەلدى. ئۆمىكىمىزدىكىلەرگە ئىككى سائەت بازار ئارىلاشقا ئىجازەت بېرىلدى.

گېرمانىيە پىۋا مەھسۇلاتى جەھەتتە ۋە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان پىۋا ئىستېمالى جەھەتتە دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە گېرمانىيە پىۋىسىمۇ جاھانغا داڭلىق. گېرمانىيە زېمىنىغا قەدەم باسقىلى بىر قانچە كۈن بولغان بولسىمۇ، لېكىن گېرمانىيە پىۋىسىنى تېتىپ بېقىشقا زادى پۇرسەت چىقمايۋاتاتتى. خەۋەردار كىشىلەردىن« ئۇلۇغ ئانا» چېركاۋىغا يېقىن بىر يەردە Miyonvpc دەيدىغان تارىخى ئۇزۇن، داڭلىق بىر مەيخانىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىدۇق. چەت ئەلدە يوقىرى ئىستىمال ئادىتى بولغانلىقتىن، ئۇ يەرگە بارغان ھەر قانداق باي كىشىمۇ پىخسىقلىشىپ كېتىدىغان گەپ ئىكەن. شۇڭا، بىر قانچىمىز پىۋا ئىچكەندە ھەر كىم ئۆز پۇلىنى ئۆزى تۆلەيدىغان بولۇپ ئالدىن كېلىشىۋالدۇق ـ دە، شۇ مەيخانىغا كىردۇق. مەيخانا بىر قانچە بۆلۈمگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئىنتايىن پاكىز ۋە رەتلىك ئىكەن، ھەر خىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

Miyonvpcمەيخانىسىدا

كاۋاپ، ئۇششاق يېمەكلىكلەرمۇ سېتىلىدىكەن. ئورۇندۇق ۋە ئۈستەللىرى تامامەن كونا پاسوندا بولۇپ، قوپاللىراق ياسالغىنى بىلەن پارقىراپ تۇرىدىكەن، تاملارغا، تورۇسلارغا ھەر خىل ئاشخانا سايمانلىرى — چۆمۈچلەر، قوشۇقلار، قازان تۇۋاقلىرى، ۋىلكىلار، پېچىنە قېلىپلىرى، چىنە - تەخسىلەر، شامدانلار ناھايىتى سەنئەتلىك قىلىپ ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. چىراغلارمۇ بىزدىكى ئەتلەسكە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل رەڭلىك رەخت بىلەن قاپلانغان بولۇپ، سۇس يورۇپ تۇرغان مەيخانا كىشىگە سىرلىق بىر تۇيغۇ بېرىدىكەن.

بۇ مەيخانا 400 يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ، جايلاشقان ئورنى ۋە تىجارەت، مۇلازىمەت ئەۋزەللىكى بىلەن نۇرغۇن دائىملىق خېرىدارلارنى، بولۇپمۇ يازغۇچى-شائىرلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن. ئۆز زامانىسىدا

گېرمانىيىدە ياشاپ ئۆتكەن داڭلىق يازغۇچىلاردىن ھېنرىخ مان-
ئۇن(1871-يىلى توغۇلۇپ، 1950-يىلى ۋاپات بولغان. ئۆمرىدە 19 پارچە رومان،
55 پارچە ھېكايە، پوۋېست، 11 دراما يازغان) ۋە توماس مائۇن (1875-يىلى
تۇغۇلۇپ، 1955-يىلى ۋاپات بولغان، ھېنرىخ مائۇننىڭ ئىنىسى، ئۇ
1929-يىلى نوبېل ئەدەبىيات موكاپاتىغا ئېرىشكەن) لارمۇ مۇشۇ مەيخانىغا
كېلىپ پىۋا ئىچكەچ ئارام ئالغان، ئىجادىيەتلىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە
قىلىشقان، باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۈستىدە باھالىرىنى ئوتتۇرىغا تاش-
لاشقان.

بۇ مەيخانىدا خېلى كۆپ ئەر-ئاياللار ئىككىدىن، ئۈچتىن بولۇپ
مەيخۇرلۇق قىلغاچ پاراڭلىشىۋېتىپتۇ، بىزمۇ ئۆز ۋاقتىدا شائىر-يازغۇ-
چىلار پىۋا ئىچىدىغان، مۇنازىرە قىلىشىدىغان كىچىكرەك بىر ئۈستەلنى
چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ تەمى ساپ گېرمانىيە پىۋىسىدىن ھوزۇرلاندۇق.

ھامبۇرگقا سەپەر

بىز بېرلىن شەھىرىدىكى ئۈچ كۈنلۈك زىيارىتىمىزنى تاماملىغان-
دىن كېيىن گېرمانىيە بويىچە 2-چوڭ شەھەر — مەشھۇر پورت شەھىرى
ھامبۇرگقا قاراپ يول ئالدۇق.

بېرلىن شەھىرىنىڭ 300 كىلومېتىر شىمالىدىكى ھامبۇرگ شەھە-
رىنىڭ يەر كۆلىمى 755 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئاھالىسى 1 مىليون
570 مىڭ ئىكەن. ياۋروپا قىتئەسى بويىچە ئەڭ زامانىۋى پورت مۇشۇ
شەھەرگە جايلاشقان، سۇ قاتنىشى، سودىسى، سانائىتى ناھايىتى تەرەققىي
تاپقان بولۇپ، مەدەنىيەت مۇئەسسەسەلىرىمۇ مۇكەممەل ئىكەن. شەھەردە
ئېرماش-چىرماش سۇ يوللىرى ۋە 1500 كۆۋرۈك بولغاچقا، ئۇنىڭ يەنە «سۇ

ئۆستىدىكى شەھەر» دېگەن نامىمۇ بار ئىكەن. كېمىسازلىق سانائىتى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىكەن.

بىز ھامبۇرگ شەھىرىگە يېقىنلىشىۋاتقىنىمىزدا ھەمراھ بولغۇچى خۇسۇسىي قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇنداق دېدى:

—ھامبۇرگ قەدىمكى شەھەر، نېمىس شائىرى شىللېر بۇ شەھەردە بىر مەزگىل تۇرغان. ھامبۇرگ گېرمانىيە بويىچە بايلار ئەڭ كۆپ شەھەر، ساقچىلىرى چىرىكلەشكەن شەھەر، ئادەملىرى شۆھرەتپەرەس شەھەر، يېشىللاشتۇرۇلۇشى ئەڭ ياخشى شەھەر، زەھەر چېكىدىغانلار ئەڭ كۆپ شەھەر، قاتناش ئىشلىرى ئەڭ تەرتىپلىك شەھەر، سىياسەتۋازلىرى ئەڭ قابىلىيەتسىز شەھەر.

ھامبۇرگ ئېلىمىزنىڭ شاڭخەي شەھىرى بىلەن دوستلۇق ئورنات-

ھامبۇرگدىكى ئالېستر كۆلىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسى

قان بولۇپ، ئېيتىلىشىچە، ئىككى شەھەر ئارىسىدىكى باردى- كەلدى خېلى قويۇق ئىكەن.

يىللاردىن بېرى، بېرلىنىنىڭ ئىقتىسادىي ئورنى كۆنسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەچكە، هامبۇرگنىڭ گېرمانىيە ئىقتىسادىدا تۇتقان ئورنى بار- غانسېرى تۆۋەنلەۋېتىپتۇ.

بىز بۇ شەھەرگە كەلگەن كۈنى شەھەر مەركىزىگە جايلاشقان ئا- لېستر كۆلىنىڭ مەنزىرىسىنى ۋە قەدىمكى پاسوندا سېلىنغان شەھەر مەمۇرىيىتى بىناسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. شەھەر مەمۇرىيىتى بىنا- سى بۇنىڭدىن 200 يىللار بۇرۇن سېلىنغان ناھايىتى ھەيۋەتلىك قۇرۇ- لۇش تۈركۈمى بولۇپ، شەھەر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسى ۋە باشقا مەمۇر- لارنىڭ ئىشخانىسى مۇشۇ بىنالاردا ئىكەن. تونۇشتۇرۇلۇشىچە، ھەرقانداق ئادەم ھەرقانداق ۋاقىتتا شەھەر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا ئۇيسۇپلا كى- رەلەيدىكەن، شەھەر باشلىقىنىڭ ئىش بېجىرگىنىنى تاماشا قىلالاي- دىكەن.

بىز بۇ گەپكە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي، مەمۇرىيەت بىناسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدۇق. دېگەندەك، دەرۋازىدا بىرمۇ پوس يوق ئىكەن. ھېچ توسالغۇسىز يول يۈرۈپ شەھەر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسى- نىڭ ئالدىغىچە كەلدۇق. بىراق، شۇ كۈنى شەھەر باشلىقى باشقا يەرگە كەتكەچكە، ئۇنىڭ ئىش بېجىرگىنىنى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشەل- مىدۇق.

ئالېستر كۆلىدىن شەھەر مەركىزىگە قاراپ سوزۇلغان قانال بويى قاتار كەتكەن ماگىزىن ۋە مەيخانە بولۇپ، كىشىلەر قانال بويىدىكى ئۇستى ئوچۇق پېۋىخانىلاردا پىۋا ئىچكەچ، قانال بويىدىكى مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلىدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەن سەيلە قىلىۋېتىپ تۇيۇقسىز مۇنداق بىر مەسىلىگە قىزىقىپ قالدىم ۋە ھەمراھ بولغۇچىدىن سورۇدۇم:

—گېرمانىيىدە ئوغرى بارمۇ؟ ئوغرىلىق دېلولىرى يۈز بېرەمدۇ؟

—ئوغرى بار، ھەر خىل مۇھاپىزەت تەدبىرلىرى كۆرۈلسىمۇ، ھەر يىلى ماگىزىنلاردىن 30 مىليون مارك قىممىتىدىكى مال ئوغرىلىنىپ تۇرىدۇ.

—ئوغرىلار كىملەر؟

—گېرمانىيىلىكلەرمۇ بار، كۆپىنچىسى چەت ئەللىكلەر.

مەن بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ، 1985-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستاندا بولغان كۈنلىرىمدە مېنىڭ مۇشۇنداق سوئالىمغا ئەرەبىستان تەرەپتىن ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئوخشاشلا: «سەئۇدىلىقلارمۇ بار، كۆپىنچىسى چەت ئەللىكلەر» دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى يادىمغا ئالدىم. چەت ئەللىكلەر شۇ يەرلىكلەرنىڭ ئوغرىلىق قىلىدىغانلىقىنى يوشۇرامدۇ ياكى راستىنلا شۇ دۆلەتتىكىلەر ئاز ئوغرىلىق قىلىپ، چەت ئەلدىن كىرگەنلەر كۆپ ئوغرىلىق قىلامدۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايدۇ.

ئادەملەر، ئىتلار، مۇشۈكلەر

ھايۋانلارنى بېقىۋېلىش—ئايرىم ئاۋارىچىلىكلەرنى پەيدا قىلغاندىن ئۆزگە، ئادەملەر بىلەن ھايۋانلارنى، ئادەملەر بىلەن تەبىئەتنى تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرىدۇ، ئادەملەردە تەبىئەتنى سۆيىدىغان، ھايۋانلارنى سۆيىدىغان ياخشى ئادەتنى يېتىلدۈرىدۇ. غەربلىكلەر بۇ نۇقتىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ ۋە ئىت، مۈشۈك، ئۈچار قانات دېگەندەك تۆت ئاياغلىق ۋە ئىككى ئاياغلىقلارنى بېقىۋېلىشقا ئامراق. ئۇلار ھەتتا ئۆزى بېقىۋالغان

هايۋانلارنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن.
ئەنگلىيىنىشچە، فرانسۇزلار ئۆي هايۋانلىرىنى بېقىشتا هەممىدىن
بەك ئامراق كېلىدىكەن. ئامراق هايۋانلىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن تۈ-
مەن-تۈمەنلەپ پۇل خەجلەيدىكەن. بۇ دۆلەتتە هەر خىل ئۇششاق هاي-
ۋانلارنى، ئۇچار قاناتلارنى بېقىۋالىدىغان ئائىلىلەر ئومۇمىي ئائىلە سا-
نىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدىكەن، هايۋانلارنىڭ سانىمۇ 30
مىليوندىن ئاشىدىكەن. هايۋان باقىدىغان ئائىلىلەرنىڭ 30 پىرسەنتىدىن
كۆپرەكى ئىت بېقىشقا ئادەتلەنگەن بولۇپ، بېقىۋېلىنغان ئىتلارنىڭ
سانى 40 مىڭغا يېتىدىكەن. بېقىلىدىغان ئىتلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگە-
شىپ، ئىت دوختۇرخانىسى، ئىت كىيىملىرى ماگىزىنى دېگەندەك مۇلا-
زىمەت تارماقلىرى قۇرۇلغانىكەن. يىلىغا 500 مىڭ قېتىم ئىت چىشلىۋې-
لىش ۋەقەسى يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن.

بىراق، ياۋروپادا ئەۋج ئالغان ئىت بېقىش قىزغىنلىقى ماڭا ئانچە
يېقىپ كەتمىدى. ئۇلار ئىتلىرىنى رېستورانلارغا، باغچىلارغا، ئىت ئېلىپ
كىرىش مەنئى قىلىنمىغان هەرقانداق سورۇنلارغا بىللە ئېلىپ كىرىۋې-
رىدىكەن، هەتتا رېستورانلاردا بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يەۋېرىدىكەن.

قىزىق يېرى شۇكى، ئايالLارمۇ، كىچىك باللارمۇ كوچىلاردا، سەي-
لىگاهلاردا ئۆز جۇغىدىن چوڭ بولغان قاۋان ئىتلارنى يېتىلەپ يۈرۈۋې-
رىدىكەن. بۇنداق ئىتلار (هەتتا بەزىسى بۆرە ئىتلار)گەرچە ئىگىسىگە
ياۋاشلىق بىلەن بويسۇنسىمۇ، ئادەم چىشلەيدىغان ئادىتى بولمىسىمۇ،
لېكىن ساياهەتچىلەر، بولۇپمۇ بىزدەك يۈرىكى كىچىك ساياهەتچىلەر بۇ
ئىتلاردىن قورقۇپ قالىدىغان گەپ ئىكەن. هامبۇرگتىكى ئالېستر كۆلى
بويىدا كېتىۋېتىپ، ئۆمىكىمىزدىكى بىر ئايال يولداش بىر بالا يېتىلەپ
كېلىۋاتقان تايغاندىن قورقۇپ ئۆزىنى چەتكە ئالىمەن دەپ كۆلگە چۈ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

شۇپ كەتكىلى تاس قالدى.

مەن بېرلىندىن هامبۇرگقا كېلىۋېتىپ، كىچىك ماشىنىلارنىڭ كەينى ئورۇندۇقىنىڭ ئۈستىدە چىرايلىق رەختتە قاپلانغان بىر ساندۇقـ. چىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. قارىسام، بۇنداق ساندۇقچىلار كۆـ. پىنچە ماشىنىلاردا بار ئىكەن. كېيىن ئۇقسام، بۇ ساندۇقچىلار ئىتنىڭ تەرەتخانىسى ئىكەن. ئىتلىرىنى ئېلىپ سەپەرگە چىققانلار ئىتنى مانا مۇشۇ «تەرەتخانا»غا تەرەت قىلدۇرىدىكەن.

ئىت يېتىلەپ سەيلىگە چىققانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغان ئاياللار ئىكەن. ئۇنداقلار ئىككى ئىتنى ئىككى قولىدا يېتىلەپ ئاستا مېڭىپ سەيلە قىلىدىكەن. مەن بۇنداقلارنى ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەن ۋە ئېرىدىن تۇل قالغان ئاياللارمىكىن دەپ پەرەز قىلدىم.

تەبىئەتنى سۆيۈش ۋە هايۋانلارنى ئاسراش ئۈچۈن ئىت دېگەندەك هايۋانلارنى ئەلۋەتتە بېقىش كېرەك. بىراق، ئۇنى ئادەم كۆپ توپلاشقان يەرلەرگە ئېلىپ بارمىغان ياخشى. ئادەملەرنى قورقۇتۇش ئەسلىدە ئىت ئىگىسىنىڭ ئارزۇسى بولمىسىمۇ، لېكىن كۆپىنچە كىشىلەر، بولۇپمۇ شەرقلىكلەر ئىتتىن قورقىدۇ، ئۇلارنى چۆچۈتۈپ قويماسلىقىمۇ ئويلاش كېرەك.

«ئىختىساسلىق» تىلەمچىلەر

بىز بارغان غەربىي ياۋروپا شەهەرلىرى ئىقتىسادىي جەهەتتىن يۇـ. قىرى تەرەققىياتقا ئېرىشكەن، مەدەنىيەتتە كۆپ ئىلگىرى كەتكەن جايلار. بۇ يەردە ماددىي مەدەنىيەتمۇ، مەنىۋى مەدەنىيەتمۇ خېلى بۇرۇنلا مەلۇم

سەۋىيىگە يەتكەن، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان دارامەت ۋە دۆلەت بايلىقى بىزدىكىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. هازىرقى زاماندىكى چوڭ كاپىتا-لىستلار، پۇللۇق زەردارلارمۇ بۇ شەھەرلەردە ھەممىدىن كۆپ.

بىراق، فرانكفۇرت، بېرلىن، ھامبۇرگ ۋە باشقا چوڭ شەھەرلەردە ئالدىڭىزغا ئۇچراپ تۇرىدىغان تىلەمچىلەر ئۇرۇمچى كوچىلىرىدىكىدىن قېلىشمايدۇ دېيىلسە ئوقۇرمەنلەر ئىشىنەرمۇ؟ مېنىڭچە كۆپىنچىسى ئىشەنمەيدۇ. غەربىي ياۋروپا شەھەرلىرىنى ئارىلاپ چىقمىغان بولسام بۇ-نىڭغا ئۆزۈممۇ ئىشەنمەس ئىدىم.

بىراق، نامىنى ھەممە ئادەم بىلىپ كەتكەن بېرلىن، پارىژ، رىم شەھەرلىرىدىمۇ تىلەمچىلەر خېلى كۆپ ئۇچراپ تۇرىدىكەن، بولۇپمۇ گوللاندىيە پايتەختى ئامستېردامدا تىلەمچىلەرنىڭ كۆپلىكى مېنى ھەيە-ران قالدۇردى.

— تىلەمچىلەر راستتىنلا خېلى كۆپ. ئىقتىساد قانچە تەرەققىي قىلغان بولسۇن، بايلار قانچە كۆپ بولسۇن، تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن پۇلغا موھتاج بولۇۋاتقانلار ھامان چىقىپ تۇرىدۇ. ياۋروپادىكى تىلەمچىلەر ئىش ئورنى ۋە مۇقىم كىرىمى يوق كىشىلەر قاتارىدا ھۆكۈمەتنىڭ قۇت-قۇزۇش تارماقلىرىدىن مەلۇم خىراجەتكە ئېرىشەلەيدۇ، مۇساپىرلارنى باشقۇرۇش ئورگانلىرى ئۇلارنى يېمەك-ئىچمەك ۋە ئاددىي تۇرالغۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئۇلار تىلەپ تاپالمىسىمۇ، ئۆلۈپ قالمايدۇ، - دېدى بىرەيلەن مېنىڭ سوئالىمغان جاۋاب بېرىپ.

ئەمما، ياۋروپا شەھەرلىرىدىكى تىلەمچىلەر (ئادەمنىڭ كۆزىگە كى-رىۋالىدىغان سىگان ئاياللار بۇنىڭ سىرتىدا) بىزنىڭ بەزى ھۇرۇن، ئۇششۇق تىلەمچىلىرىمىز بىلەن تامامەن ئوخشىمايدىكەن. ئۇلار سەن-ئەتنىڭ بىرەر تارمىقىدا كەسپىلەشكەن «ئىختىساسلىق» تىلەمچىلەر

www.uyghurkitap.com

رىم كوچىسىدىكى «ئىختىساسلىق» تىلەمچى

بولۇپ، مەيدانلاردا، فونتانلارنىڭ يېنىدا، كوچا دوقمۇشلىرىدا ئېلېكترونلۇق روىيال، ئىسكىرىپكا دېگەندەك چالغۇلارنى خېلى يۇقىرى سەۋىيىدە چالىدىكەن ـ دە، ئۆتكەن-كەچكەنلەرگە ھۇزۇر بېغىشلايدىكەن. مەن رىم كوچىسىدا 20 نەچچە ياشلاردىكى قاراچاچلىق بىر يىگىتنىڭ قولىدا ئېلېكترونلۇق گېتار، پۇتىدا ئېلېكترونلۇق ئودار روىيالى چېلىپ، بوينىغا ئېسىلغان قاتار نەينى پۈۋلەپ ناھايىتى تەسىرلىك بىر مۇزىكا ئورۇنداۋاتقىنىنى كۆردۈم. ئىختىيارسىز توختاپ ئۇ چالغان مۇزىكىدىن بىرھازا ھۇزۇرلاندىم ۋە ئالدىغا قويۇپ قويغان ئوچۇق سومكىغا 1000 لىرا تاشلاپ قويدۇم.

ھامبۇرگتىكى ئاۋات پىيادىلەر كوچىسىدا ئولتۇرغانلارنىڭ بىرىدە 20 نەچچە ياشلاردىكى بىر قىز يېتىلگەن ماھارەت بىلەن ئىسكىرىپكا چېلىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ

كلاسسىك مۇزىكىلارنى ئورۇنداش ماھارىتى كىشىنى قايىل قىلىدىكەن. بىراق، ئۇنىڭ بۇ يەردە تۇرۇپ ئىسكىرىپكا چېلىۋاتقىنىغا ئۇزۇن بول-مىغانمۇ ياكى ھامبۇرگ ئادەملىرى تاش يۈرەكمۇ، ئىسكىرىپكىچىنىڭ ئالدىدىكى قەغەز قۇتا قۇرۇق پېتى تۇرۇپتۇ.

ئىسكىرىپكىچى قىزنىڭ ئەتراپىدىكى پىۋا ئىچىۋاتقان ئادەملەر ئارىسىدا يەنە بىر گارمۇنچى ۋە ساكسفونچىدىن ئىبارەت ئىككى كىشى-لىك مۇزىكا ئەترىتى كىشىلەر ئارىسىدا ئارىلاپ يۈرۈپ مۇڭلۇق نەغمە قىلىۋېتىپتۇ، ئۇلار بىرەر مۇزىكىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن ئۈستەلمۇ ئۈستەل يۈرۈپ پۇل يىغىدىكەن. كىشىلەر ئۇلارنىڭ قاچىسىغا بىر ماركتىن ئون ماركقىچە بولغان قەغەز پۇل ۋە تەڭگىلەرنى تاشلايدىكەن.

بىر كۈنى كەچتە ئامستېردام كوچىسىدا كېتىۋېتىپ، ئاۋازى ناھا-يىتى بوم چىقىدىغان، ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى، مەش كانىيىدەك تۇملۇقتىكى ئاجايىپ بىر چالغۇنى چېلىۋاتقان ئالاھازەل 40 ياشلار چا-مىسىدىكى بىر قاراتەنلىك كىشىنى كۆرۈپ قالدىم، يەنە بىر قاراتەنلىك بالا شالدىرملىق داپ بىلەن ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلىۋېتىپتۇ. ئۆتكەن - كەچكەنلەر پارچە-پۇرات پۇللارنى تاشلاپ كېتىدىكەن. ئۇ يەنە ھەقلىق سۈرەتكە چۈشۈپ بېرىش كەسپىنىمۇ يولغا قويغان بولۇپ، ئۇنى سۈرەتكە تارتقۇچىلار ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بۇ ئاجايىپ چالغۇ ۋە چالغۇچى بىلەن بىللە سۈرەتكە چۈشۈشكە خالايدىغانلار مەلۇم ساندا پۇل تۆ-لەيدىكەن. پۇل تۆلىمەي سۈرەتكە تارتماقچى بولسا، ئۇ يۈزىنى تامغا قى-لىۋېلىپ، سۈرەتكە چۈشۈشنى رەت قىلىدىكەن.

ئەمەلىيەتتە، ھەممە تىلەمچىلەرنىڭ بىرەر چالغۇ چېلىشنى بىلىشى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ياكى جامائەتنى جەلپ قىلغۇدەك بىرەر كەسىپنى ئىگىلىۋالغان بولۇشى ناتايىن. ئۇنداقتا بۇنداق تىلەمچىلەر قانداق تىلەيدۇ؟

مەن گېرمانىيە كوچىلىرىدا كېتىۋېتىپ، ئالدىغا قالپىقىنى ياكى بىرەر قۇتىنى قويۇۋېلىپ جىمجىت ئولتۇرغان تىلەمچىلەرنىمۇ ئۇچراتتىم. ھەيران قالارلىق يېرى، بۇنداق تىلەمچىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىرەر ئىت ياكى مۈشۈكنى قۇچاغلاپ ئولتۇرۇپتۇ، بۇنى چۈشىنەلمەي سورىۋېدىم، مۇنداق جاۋابقا ئېرىشتىم:

— غەربلىكلەر ھايۋانلارنى، بولۇپمۇ ئىت، مۈشۈك دېگەندەك ئۆي ھايۋانلىرىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. تىلەمچىلەر كىشىلەرنىڭ ھايۋانلارنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىدىغان ئالاھىدىلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ، شۇڭا ئۇلار كىشىلەرنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغاش،

ھامبۇرگ كوچىسىدىكى «ئىختىساسلىق» گارمونچى

خەير-ساخاۋەت ئېگىسى ئويغىتىش ئۈچۈن ياۋاش ئۆي ھايۋانلىرىنى قۇ-چاقلىۋالىدۇ. بۇنى كۆرگەن كىشىلەر «بۇ كىشى ھايۋانلارنى ياخشى كۆرىدىكەن، ھايۋانلارنى ئاسرايدىكەن، ئۇ چوقۇم ياخشى ئادەم»دېگەن يەكۈننى چىقىرىدۇ-دە، مەردلىكى قوزغىلىپ، تىلەمچىلەرگە ئەمەس، بەلكى ھايۋانلارغا ئاتاپ پۇل تاشلايدۇ.

ياۋروپا تىلەمچىلىرىدىكى ئورتاق ئالاھىدىلىك شۇكى، ئۇلار كە-شىلەرنى پۇل بېرىشكە قىستىمايدىكەن، قول ئۇزاتمايدىكەن، يېپىشىۋالمايدىكەن. بەرسە ئالىدىكەن، بەرمىسە خاپا بولمايدىكەن. مۇھىمى، پۇل بەرمىسە ئادەم تىللىمايدىكەن، ئاز بەرسە دوق قىلمايدىكەن.

مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىزدىكى تىلەمچىلەرمۇ مەدەنىي تىلەمچىلەر-دىن ئۆگىنىپ، ئازراق كۈچ چىقىرىپ ئاندىن باشقىلارنىڭ پۇل-پىچە-كىنى تەمە قىلسا بولغۇدەك. باشقىلارغا ھېچنېمە قىلىپ بەرمەي باشقى-لاردىن پۇل تەلەپ قىلىش مىنىڭچە تىلەمچىلىك ئەمەس، بەلكى ئۇش-شۇقلۇق، تەييار تاپلىقتا ياتىدىغان قوپال ھەرىكەت.

«ئەينەك»ژۇرنىلى رېداكسىيىسىدە

«ئەينەك»ژۇرنىلى ياۋروپادا ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يۇقى-رى ئىناۋەتكە ئىگە، تارقىلىش سانى 1 مىليون 300 مىڭ بولغان ھەپتىلىك ژۇرنال ئىكەن، 146 دۆلەتتە سېتىلىدىكەن. بىز 9-ئاينىڭ 28-كۈنى، تەك-لىپ بويىچە بۇ ژۇرنالنىڭ ھامبۇرگ شەھىرىدىكى باش شتابىغا زىيارەتكە كەلدۇق. «ئەينەك»ژۇرنىلى ئەسلىدە ئەنگلىيە ئىشغالىيەتچى ئارمىيە-سىنىڭ ئاخبارات ئورگىنى تەرىپىدىن 1946-يىلى گېرمانىيىنىڭ ھانوۋېر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

Stockingerۋە ئۇنىڭ ياردەمچىسى بىلەن بىللە

شەھىرىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، نامى «بۇ ھەپتە» ئىكەن. 1947_يىلى گېرمانىيىلىكلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن ھازىرقى نامى بىلەن چىقىرىلىشقا باشلىغان ۋە 1952_يىلى ژۇرنال ئورنى ھامبۇرگقا كۆچۈرۈلگەنىكەن.

«بىزنىڭ تەھرىرلىرىمىز ئىچىدە،— دېدى Stockinger ئەپەندى ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ كېلىپ،— جەمئىيەتشۇناسلار، دوختۇرلار، قانۇنشۇناسلار، ئامېرىكاشۇناسلار، جۇڭگوشۇناسلار بار. شۇڭا، ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەرنىڭ، سۈرەتلەرنىڭ ئۇچۇر قىممىتى، نوپۇزى ئىنتايىن يۇقىرى. 30 نەچچە نەپەر خادىم تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلەيدۇ. مۇخبىرلار بۆلۈمىدە 70 نەچچە خادىم بار، بۇلارنىڭ يېرىمى دېگۈدەك چەت ئەللەردە تۇرىدۇ». ئىقتىساد، سودا خاراكتېرىنى ئالغان بۇ ژۇرنال خۇسۇسلار

ئىلكىدە بولۇپ، پايچىكلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىكەن، ئومۇمىي جەھەتتىن پايدا ئالىدىكەن. بىراق، ژۇرنال ئۆز چىقىمىنى ئۆزى ئاران قامدىيالىغاچقا، ئاساسلىق كىرىم يەنىلا ئېلاندىن كىرىدىكەن. خادىملارنىڭ مائاشى دۆلەت بېكىتكەن ئەڭ تۆۋەن مائاش، ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان مۇكاپات ۋە ئۆزگىچە تېگىشلىك پايدىدىن تەركىب تاپىدىكەن. ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان 20 خادىمنىڭ مائاشى مىنىستىرلارنىڭ مائاشى بىلەن تەڭ تۇرىدىكەن.

بۇ رېداكسىيىدە تەپتىش كومىتېتى دەپ ئاتىلىدىغان بىر مەخسۇس كومىتېت بولۇپ، بۇ كومىتېت خەۋەر ـ ماقالىلەرنىڭ راست ـ يالغانلىقىنى تەكشۈرۈش، كېلىش مەنبەسى، ئىسپاتى قاتارلىقلارنى ئېنىقلاش، دەلىللەش خىزمىتىنى ئارتقۇرىدىكەن، ژورنال سۈپىتىگە نازارەتچىلىك قىلىدىكەن. بىر سان ژۇرنالدا ئىككى ھەرب خاتالىقى كېتىپ قالسا نورمال ھېسابلىنىدىكەن، ئۈچتىن ئارتۇق خاتاغا يول قويۇلسا، بۇنداق كىشى تەنقىد ـ جازانى قوبۇل قىلمىسا باش مۇھەررىر ئۇنى ئىشتىن بوشىتىۋېتىشكە ھوقۇقلۇق ئىكەن.

بۇ ژۇرنال 1974 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن ئېلىمىزدە مەخسۇس مۇخبىر تۇرغۇزۇۋېتىپتۇ. «چەت ئەل ئەھۋالى» سەھىپىسىدە جۇڭگوغا ئائىت ماقالىلەر، سۈرەتلەر بېرىلىپ تۇرىدىكەن.

سودا ئېلانلىرى ئېلان قىلىنسا، قانچىلىك ئېلان ھەققى ئېلىنىدۇ دېگەن سوئالغا Stockinger ئەپەندى: «بىر بەتلىك رەڭلىك ئېلان ئۈچۈن 900 مىڭ مارك (خەلق پۇلىغا تۆت مىليون 500 مىڭ يۈەن)، يېرىم بەتلىك رەڭلىك ئېلان ئۈچۈن 500 مىڭ مارك (خەلق پۇلىغا ئىككى مىليون 500 مىڭ يۈەن) ھەق ئېلىنىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىخلاس بىلەن ئاڭلاپ، ئەستايىدىل خاتىرە قالدۇرۇش

گېرمانىيىدە مال باھاسى

مەيلى گېرمانىيىدە بولسۇن ۋە مەيلى فرانسىيە، ئىتالىيىلەردە بولسۇن، مال باھاسى جۇڭگودىكىدىن ئالتە ھەسسىدىن ئون ھەسسىگىچە قىممەت بولىدىكەن. باھا شۇ يەردىكىلەرنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسى ۋە ئىقتىسادىي كىرىمىگە قاراپ بەلگىلەنگەن بولسا كېرەك.

كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان يېرى، گېرمانىيىدە مال باھاسى شۇ مال- نىڭ ئۈستىگە يېزىپ قويۇلىدىكەن. باھا تالىشىش ئەسلا مۇمكىن ئە- مەسكەن. بەلگىلەنگەن باھادىن بىر تىيىن كەم بولۇپ قالسىمۇ مال سې- تىلمايدىكەن. مال ساتقۇچىلار ۋە خېرىدارلار باھا تالاشقان كىشىگە ئۇ

كىشى خۇددى باشقا پىلانىتتىن كېلىپ قالغان غەلىتە مەخلۇقتەك، ھەيران قالغان نەزەردە قارىشىدىكەن. تۆۋەندىكىسى بىر قىسىم تاۋارلار-نىڭ ماڭا بىۋاستە مەلۇم بولغان باھالىرى:

كىرا ماشىنىلىرىنىڭ قوزغىلىش باھاسى: 15 مارك (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 75 يۈەن).

بىر دانە پاختا يىپ مايكا: 15 مارك (خەلق پۇلىغا 75 يۈەن).

بىر تال گالستۇك قىسقۇچ: 15 مارك (خەلق پۇلىغا 75 يۈەن).

ئاممىۋى ھاجەتخانىغا بىر قېتىم كىرىش ئۈچۈن: 5 . 2 مارك (خەلق پۇلىغا 5 . 12 يۈەن).

بىر ۋاقلىق ئاددىي تاماق: 30 مارك (خەلق پۇلىغا 150 يۈەن).

بىز بىلېفېلد شەھىرىگە كېتىۋېتىپ، ھامبۇرگ شەھەر ئەتراپىدا توختاپ ئۆتتۇق. مەن شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بەزى دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى خاتىرىلىۋالدىم. مال باھاسى شەھەر مەركى-زىگە قارىغاندا، شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا ئەرزانراق بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

پەمىدۇر (سۈپەتلىك): بىر كىلوگرامى 90 . 4 مارك (خەلق پۇلىغا 50 . 24 يۈەن).

ئالما (سۈپىتى ئوتتۇراھال): بىر كىلوگرامى 99 . 4 مارك (خەلق پۇلىغا 95 . 24 يۈەن).

ئۈزۈم (تۇرپاننىڭ ئۇرۇقسىز ئۈزۈمى بىلەن ئوخشاش): بىر كى-لوگرامى 95 . 7 مارك (خەلق پۇلىغا 75 . 39 يۈەن).

نەشپۈت (سۈپىتى كورلا نەشپۈتىگە يەتمەيدۇ): بىر كىلوگرامى 99 . 4 مارك (خەلق پۇلىغا 95 . 24 يۈەن).

قارا ئۆرۈك (سورتلۇق): بىر كىلوگرامى 90 . 5 مارك (خەلق پۇلىغا 50 . 29 يۈەن).

www.uyghurkitap.com

مەن 1997-يىلى كۈزدە ياپونىيىدە زىيارەتتە بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ياپونىيىدىكى مال باھاسى دۇنيانىڭ ھەرقانداق يېرىدىكىدىن يۇقىرى ئىكەن، دەپ قارىغان ۋە مال باھاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن كۆپ قاقشىغانىدىم. بىراق، ياۋروپادىكى مال باھاسىنى بىلگەندىن كېيىن ياپونىيىدىكى مال باھاسىنىڭ ياۋروپادىكىدىن تۆۋەنرەك ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

Bertelsmanدا مېھمان بولۇش

بېرتېلسمان نەشرىيات شىركىتىنىڭ باش ئورگىنى بىلېفېلد شەھىرىگە 20 كىلومېتىرچە كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان بولۇپ، بىز 9-ئاينىڭ 29-كۈنى، ئەتىگەندە بۇ شىركەتكە زىيارەتكە كەلدۇق. بۇ شىركەت خۇسۇسىلار ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، كىتاب- ژۇرنال نەشر قىلىدىكەن، تېلېۋىزىيە ۋە رادىئو ئىستانسىسى باشقۇرىدىكەن، ئۈن- سىن بۇيۇملى-

بېرتېلسمان نەشرىيات شىركىتىنىڭ كۈتۈۋېلىش زالىدا

رىنى ئىشلەپ چىقىرىپ بازارغا سالىدىكەن. ئۇچۇر مۇلازىمىتى كارخانى-
لىرى ئىچىدە دۇنيا بويىچە 5-ئورۇندا تۇرىدىكەن. دۇنيا بويىچە مەدەنىي
كۆڭۈل ئېچىش شىركەتلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 23 پىرسەنتىنى مانا
مۇشۇ بېرتېلسمان نەشرىيات شىركىتى ئىگىلەيدىكەن.

شۇ كۈنىدىكى زىيارەتتە، بۇ شىركەتنىڭ ئىلغار كارخانا باشقۇرۇش،
ئىگىلىك يارىتىش ئىقتىدارىدىن ئۆزگە، يەنە ئىككى ئالاھىدىلىكى مەندە
چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى.

بۇنىڭ بىرى، بۇ شىركەتنىڭ مېھمان قوبۇل قىلىش-كۈتۈش ئۇ-
سۇلى.

بىز شىركەت ئورگىنىغا كېلىپ، خېلى چوڭ بىر قوبۇلخانىغا
كىرگەندە شىركەت تەرەپ ھەربىر ئادەمگە بىر ئۈلۈشتىن توغرىلاپ قەھۋە،
چاي، سۈت، شىكەر ۋە ھەر خىل پېچىنە قويۇپ قويۇپتۇ، كىچىككىنە بىر
تەخسىدە يەنە بىر توغرام بانان، بىر توغرام شاپتۇل، ئىككى توغرام قو-
غۇن، ئىككى توغرام تاۋۇز دېگەندەك مېۋىلەر بار ئىكەن. ھەربىر ئادەمنىڭ
ئالدىغا بىردىن ئاددىي ماي قەلەم، خاتىرە دەپتەر دېگەندەك مەدەنىيەت
بۇيۇملىرىنىمۇ تىزىپ قويۇپتۇ. بىز كىرىپ جايلىشىۋالغاندىن كېيىن،
شىركەت باياناتچىسى ئوتتۇرىغا چىقىپ بىزنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى
بىلدۈردى ۋە مېۋە- چېۋىگە ئېغىز تېگىشىمىزگە تەكلىپ قىلدى. بىز
ئون مىنۇتلارچە قەھۋە ئىچتۇق، مېۋە- چېۋىلەردىنمۇ يېدۇق.

ئادەتتە، ياۋروپا كارخانىلىرىدا ۋە مەمۇرىي ئورگانلاردا مېھمان كۈ-
تۈشتە كۆپىنچە مۇشۇنداق ئۇسۇل قوللىنىلىدىكەن. بۇ، مېھمانلارغا
بولغان ھۆرمەتنى ئىپادىلىسە، مېھمانلارمۇ سايىبخانىنىڭ ھىممىتىدىن
خۇشال بولىدىغان گەپ ئىكەن.

ئەلۋەتتە، بىزدىمۇ سۆھبەت يىغىنلىرىدا مىنېرال سۇ، چاي، مېۋە-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

هامبۇرگ شەھىرىدىكى كونا پورت كوچىسىدا

چېۋىلەر قويۇلىدۇ. لېكىن، قوغۇن-تاۋۇز شاپىقى بىلەن، مېۋە-چېۋە پوستى بىلەن ئېلىپ كىرىلىدۇ. بىزدىمۇ قوغۇننى، تاۋۇزنى شاپىقىدىن ئايرىپ، ئاغزىغا پاتقۇدەك توغراپ بىرەر تەخسىگە ئېلىپ مېھمان كۈتـ-كۈدەك شارائىت بار. قوغۇن-تاۋۇز يوغان تىلىنغان بولغاچقا، مېھمانلار جامائەت ئالدىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىشتىن، قوغۇن-تاۋۇز يەپ، ئۇماچ ئىچكەندەك ئاۋاز چىقىرىپ قويۇپ كۆلكىگە قېلىشتىن قورقۇپ ھېچ-نېمىگە قول ئۇزاتمايدۇ. نەتىجىدە، قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە-چېۋىلەر ئۆز پېتى قالىدۇ ـ دە، ئىشخانا مۇدىرلىرىنىڭ، زاپخوزلارنىڭ، تازىلىق ئىشچىلىرىنىڭ بىرتەرەپ قىلىشىغا توغرا كېلىدۇ.

يەنە بىرى، چۈشلۈك تاماق يېگىنىمىز بولدى. بېرتېلسمان شىر-كىتى پۇل دېسە پۇلى بار، نام دېسە نامى بار بىر كاتتا شىركەت، بۇنداق

چوڭ شىركەت بىزگە جەزمەن سوۋغات تەقدىم قىلماي قالمايدۇ دەپ ئويى-لىغانىدۇق. ئەمەلىيەتتە، تەقدىم قىلغىنى شۇ شىركەتتە ئىشلەنگەن بىر دانە CDپلاستىنكىسى بولدى. بۇنى سوۋغات دېگەندىن كۆرە، ئېلان دې-گەن تۈزۈكرەك ئىدى.چۈشلۈك تاماقمۇ شىركەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان بولغاچقا، بىز كاتتا زىياپەتكە داخىل بولارمىز، بەلكى ئېسىل هاراقتىنمۇ هۇزۇرلىنارمىز دېيىشكەنىدۇق، ئەمما قولىمىزغا تۇتقۇزۇپ قويغىنى بىر قۇرۇق پەتنۇس بولدى. قائىدە بويىچە پەتنۇسنى ئېلىپ چۆمۈچ تۇتۇپ تۇرغان ئاشپەز ئايالالارنىڭ ئالدىغا بىرمۇ بىر بارىدىكەنمىز، تېخى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇپ نۆۋەت ساقلايدىكەنمىز.

شۇنداق قىلىپ تۆت ـ بەش ئاشپەزنىڭ ئالدىغا بىرمۇ بىر بېرىپ پەتنۇسنى تولدۇردۇق، پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ يۇرۇپ تەسلىكتە ئورۇن تاپتۇق ـ دە، تاماق يېيىشكە باشلىدۇق.

بۇ ئەسلىدە بېرتېلسمان نەشرىياتىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئۈچۈن باشقۇرۇلغان ئاشخانا بولۇپ، ئورگان تەرەپ تاماق پۇلىنىڭ 15 پىرسەنتىنى تولدۇرۇپ بېرىدىكەن، قالغان 85 پىرسەنتىنى تاماق يېگۈچى ئاي ئاخىرىدا مائاشىدىن تۆلەيدىكەن.

بىز ئۆزىمىز تاماق توشۇپ كېلىپ ناتونۇش كىشىلەر ئارىسىدا تا-ماق يەۋېتىپ سەل قورۇنغاندەك، كۇرسىمىز چۈشۈپ كەتكەندەك هېس قىلىشتۇق. بىراق، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ قورۇنۇشلىرىمىز بىردىنلا يوقىلىپ كەتتى. چۈنكى، بىزدىن پەقەت ئىككى ئۈستەل نېرىسىدا بېرتېلسمان شىركىتىنىڭ لىدىرى، دىرېكتورى ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئارىسىدا تاماق يەۋېتىپتۇ. كاتتا شىركەتنىڭ كاتتا لىدىرى، مال ـ دۇنياغا كۆمۈلۈپ كەتكەن بىر ئەربابمۇ ئۆز ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى بىلەن بىللە تاماق يېگەن يەردە بىز قانچىلىك نېمىتۇق، دەپ ئويلاشتۇق.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھېينىنىڭ يۇرتى ـ دوسلدورف

دوسلدورف شەھىرى رېيىن دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان دىيوسىل دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان ئېغىر سانائەت شەھىرى بولۇپ، بۇ يەردىن قوڭۇر كۆمۈر، تۆمۈر رۇدىسى قاتارلىقلار كۆپ چىقىدىكەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ شەھەرنىڭ ھازىرقى ھالىتى 200ـــ300 يىل بۇرۇنلا شەكىللىنىپ بولغان بولۇپ، كوچىلىرى كەڭرى، بىنالىرى گو-تىك ئۇسلۇبىدا سېلىنىغانىكەن.

ئاتاقلىق نېمىس شائىرى ھېنرىخ ھېينى مۇشۇ شەھەردە تۇغۇلۇپ، مۇشۇ شەھەردە ئىجاد قىلغانىكەن. شەھەر ئاھالىلىرى بۇ يەردىن ھېنرىخ ھېينىدەك بىر شائىرنىڭ چىققانلىقىدىن پەخىرلىنىدىكەن.

دوسلدوروف شەھىرىدە تۇرغان كۈنلەردە شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىۋېتىپ، «پادىشاھ كوچىسى» دەيدىغان كەڭ ۋە دەرەخزار بىر كوچىدىن ئۆتۈپ قالدۇق. بۇ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپى ياپون ماگىزىنلىرى، ياپون ئېلانلىرى، ياپونچە ۋىۋىسكىلار بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، ماڭا ئىككى يىل بۇرۇن كۆرگەن توكيو كوچىلىرىنى ئەسلەتتى. شەھەر مەر-كىزىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان كەڭ ۋە ئۇزۇن بولغان بۇ كوچىنىڭ تامامەن ياپونچە تۈس ئالغانلىقى مېنى قىزىقتۇرماي قالمىدى.

ـــ بۇ كوچىدىكى ماللار، يېمەك-ئىچمەكلەر شەھەر بويىچە ھەم-مىدىن قىممەت، ـــ دېدى، لى سەن چۈشەندۈرۈپ.

لى سەن ۋە ئۇنىڭ ئىشداشلىرى بۇ شەھەرنى پىششىق بىلىدىكەن. گەپ-سۆزىدىن قارىغاندا، ئۇ مۇشۇ شەھەردە تۇرۇۋاتقان بولسا كېرەك. جۇڭگوـــگېرمانىيە ياش ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇش مەركىزى

گېرمانىيە شۆبىسىنىڭ باش شتابىمۇ مۇشۇ شەھەردە ئىكەن.

—بۇ كوچىدا نەرخى - ھاۋا نىمە ئۇچۇن يۇقىرى،—دەپ سورىدى ھەمراھلىرىمدىن بىرى.

—بۇ كوچىنى يەرلىكلەر «پادىشاھ كوچىسى» دەپ ئاتايدۇ. نىمە ئۈچۈن «پادىشاھ كوچىسى» دەپ ئاتىلىپ قالغانلىقىنى مەنمۇ بىلمەيدىكەنمەن، بىراق بۇ كوچا بايلار كوچىسى، بۇ كوچىدا تۇرىدىغان خوجايىنلارنىڭ ھەممىسى باي ئادەملەر.

—بۇ يەردە نېمىشقا ياپونلار كۆپ؟

— بۇكوچىنى ياپونلار سېتىۋالغان، ئۇلار ئاۋۋال مۇشۇ كوچىنى سېتىۋېلىپ، ئاندىن گېرمانىيە بازارلىرىغا يۈرۈش قىلغان.

مەن دەرھال بېرلىن، ھامبۇرگ كوچىلىرىدا كۆز چاقنىتىپ پارقىراپ تۇرغان ياپونىيە سودا ئېلانلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. بولۇپمۇ، بېرلىندا بولغان كۈنلىرىمدە چەت ئەل سودا ئېلانلىرىغا ئالاھىدە دىققەت قىلدىم. چۈنكى، مەلۇم بىر شەھەردە مەلۇم چەت ئەل شىركىتى ئېلانلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى شۇ شىركەتنىڭ شۇ شەھەر بازىرىغا كىرىپ بولغانلىقىنى، كىرىۋاتقانلىقىنى ياكى كىرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇ شىركەت تۇرۇشلۇق چەت ئەلنىڭ سودا رىقابەت كۈچىنى، كاپىتال چىقىرىش ئىقتىدارىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

زېرىكمەي كۆزىتىش ۋە خاتىرىلەش نەتىجىسىدە، مەن گېرمانىيە شەھەرلىرىدىكى چەت ئەل سودا ئېلانلىرى ئىچىدە ياپونىيە سودا ئېلانلىرىنىڭ مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مەلۇم بىر كۈنى كەچقۇرۇن بېرلىندىكى ئالېكساندىر كوچىسىدا كېتىۋېتىپ ياپونىيىنىڭ «Panasonic» ، «Epson» ، «Sharp» ، «Konica» ، «Canon» قاتارلىق 11 خىل ئېلاننى بايقىدىم. يەنە كېلىپ بۇ ئېلانلار ئەڭ ئېگىز

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىنالارنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك جايىغا جايلاشتۇرۇلغانىكەن، كېچىلىرىمۇ كۆز چاقنىتىپ پارقىراپ تۇرىدىكەن. مەن بايقىغان 11 خىل ئېلان ئىچىدە يەنە ياپونىيىنىڭ «Mitsubishi»، «Honda»، «TOYOTA» قاتارلىق ئاپتوموبىل ئېلانلىرىمۇ بار ئىكەن.

كۆپچىلىككە مەلۇم، دۇنيا بويىچە ئەڭ دەسلەپ ئىچىدىن ياندىغان ماتۇر 1878 ـ يىلى گېرمانىيىلىك ئوتتو دېگەن ئىنژېنېر تەرىپىدىن كەشپ قىلىنغان. ئارىدىن يەتتە يىل ئۆتكەندە، گېرمانىيىلىك يەنە بىر ئالىم ــبېنىز بېنزىن بىلەن ئىشلەيدىغان بۇنداق ماتۇردىن پايدىلىنىپ تۇنجى كىچىك ماشىنىنى ياساپ چىققان ۋە 1885 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى رەسمىي پاتېنت هوقۇقىغا ئېرىشكەن.

گېرمانىيىدە هازىر بېنزىنىڭ نامى بېرىلگەن «دەيمولېر ـ بېنىز»، ماركىلىق ماشىنا ۋە «ئاممىباب» (بۇ شىركەت دۆلەتمىزنىڭ شاڭخەي، چاڭچۈن شەهەرىدە شېرىكلىشىپ زاۋۇت ئاچقان. بۇ زاۋۇتلاردا هەممىگە تونۇشلۇق « Santana »، « Jetta» ماركىلىق كىچىك ماشىنىلار ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ)، « BMW»، «Audi»(بۇ شىركەتمۇ چاڭچۈن 1 ـ ئاپتوموبىل زاۋۇتى بىلەن شېرىكلىشىپ «Audi» ماركىلىق پىكاپ ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنى قۇرغان) قاتارلىق داڭلىق ماشىنىلار دەل گېرمانىيىدە ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. «دەيمولېر-بېنىز»، « BMW» ماركىلىق ماشىنىلارنىڭ قىممەتلىكىدىن دۆلىتىمىزدىكى مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ سېتىۋېلىشى تەشەببۇس قىلىنمايدۇ.

دېمەك، بۇنداق داڭلىق ماشىنا دۆلىتىگە ياپون ماشىنىلىرىنىڭ سىغدىلىپ كىرىشى ئاسان گەپ ئەمەس، ماشىنا بازىرى رىقابىتىدە گېرمانىيە ماشىنىلىرى بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرۇش تېخىمۇ ئاسان ئەمەس.

دەرۋەقە، گېرمانىيىدە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللاردا، شەھەر كو-
چىلىرىدا كەلكۈندەك ئېقىۋاتقان ماشىنىلار ئارىسىدا ياپون ماشىنىلىرىمۇ
قاتناپ تۇرۇپتۇ. ماشىنا توختىتىش مەيدانىدا توختىتىپ قويۇلغان ما-
شىنىلارغا دىققەت قىلسىڭىز، ئون ماشىنىنىڭ بىرى چوقۇم ياپون ما-
شىنىسى بولۇپ چىقىدىكەن. گېرمانىيىدىن ئىبارەت ماشىنا دۆلىتىدە ۋە
مەشھۇر «Fiat»، «Eveco»، «Peugeot» لارغا ئوخشاش داڭلىق ماشى-
نىلار ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان ياۋروپادا بىز 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارىتى-
مىزنى ياپونىيىدە ئىشلەنگەن « TOYOTA» ماركىلىق كالا باشلىق
بولكىۋايدا ئولتۇرۇپ تاماملىدۇق.

دېمەك، ياپونىيە ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي كۈچىگە تايىنىپ، گېرمانى-
يىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دوسلدورف شەھىرىدىن «پادىشاھ
كوچىسى»نى سېتىۋاپتۇ، بېرلىندا بولغان كۈنلىرىمىزدە ھەمراھ بولى-
ۋاتقانلار بىزگە ئاسمان ـ پەلەك ئىمارەتلەر سېلىنىۋاتقان خېلى كەڭ بىر
رايوننى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇ رايون تېخى نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا
ئېگىز ـ پەس، ئوت ـ چۆپلۈك بىر يەر ئىدى. بۇ يەرنى ياپونلار سېتىۋالدى.
ئەمدىلىكتە ئۇلار قۇرۇلۇش قىلىپ، بەزى شىركەتلىرىنىڭ باش شتابلى-
رىنى مۇشۇ يەرگە كۆچۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ» دېگەنىدى. بىر قانچە يىل
بۇرۇنقى تېلېۋىزىيە خەۋىرىگە قارىغاندا، ياپونىيىلىكلەر ئامېرىكىدىكى
بەزى بانكىلارنى، كارخانىلارنى پۈتۈن ـ پۈتۈن سېتىۋالغانىكەن.

گىزى كەلگەندە دەۋالاي، 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى، 70 ـ يىللارنىڭ باش-
لىرىدا سەھرادا دېھقان بولۇپ يۈرگىنىمدە قولۇمغا چۈشكەنلىكى كىتاب-
لارنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ چىقاتتىم، بۇ كىتابلار ئارىسىدا «بولشېۋىكلار
پارتىيىسى تارىخى قىسقىچە كۇرسى»، «دىئالېكتىكا ماتېرىيالىزم ۋە تا-
رىخىي ماتېرىيالىزم» دېگەندەك سىياسىي، پەلسەپىۋى كىتابلارمۇ، «-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئانتى دىيورىنىگ»، «كاپىتال» دېگەندەك ماركسىستىك ئەسەرلەرمۇ ۋە «ياش ئاسترونوم»، «يۈز مىڭ نېمە ئۈچۈن» دېگەندەك پەننىي كىتابلارمۇ بار ئىدى، ھەتتا «كلىنىكىلىق دىئاگنوز ئاساسلىرى»،«كۆز كېسەللىكلىرى» دېگەندەك تېببىي كىتابلارنىمۇ ئوقۇغانىدىم.

ئاشۇلار ئىچىدىكى قايسى بىر كىتابتىن ئوقۇدۇمكىن، مۇنداق بىر تەبىر ئېسىمدە قاپتۇ. شۇ كىتابلارنىڭ بىرىدە«جاھانگىرلىك ئۇرۇشنىڭ مەقسىتى ، چەت ئەلنىڭ خام ئەشياسىغا، ئەرزان ئەمگەك كۈچىگە، بازىرىغا ئىگە بولۇۋېلىشتۇر» دەپ يېزىلغانىدى.

ھازىر جاھان ئۆزگەردى، تىنچلىق كۈچلىرى جاھانگىرلىك ئۇرۇشىغا چەك قويدى، سوغۇق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى. خۇددى ئېلىمىز رەھبەرلىرى ئېيتقانىدەك، تىنچلىق ۋە تەرەققىيات بۈگۈنكى دۇنيادىكى ئاساسلىق ئىككى تېما بولۇپ قالدى. تىنچلىق ۋە تەرەققىيات ئاساسىي ئورۇنغا ئۆتكەن بۇنداق مۇھىتتا باشقىلارنىڭ خام ئەشياسىغا، ئەرزان ئەمگەك كۈچىگە، بازىرىغا ئېرىشىش قورال كۈچى بىلەن ئەمەس، ئىقتىسادىي كۈچ بىلەن، رىقابەت بىلەن، چەت ئەلگە كاپىتال چىقىرىش بىلەن ئورۇندىلىنىۋاتىدۇ. كۇۋەيتنىڭ مول نېفىت بايلىقىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماقچى بولغان ئىراق كۇۋەيتكە قورال كۈچى ئىشلىتىۋىدى، ئۇ پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى، ئاخىرىدا كۇۋەيتتىن نائۈمىد ھالەتتە قايتىپ چىقتى.

ياپونلارچۇ، گېرمانىيە شەھەرلىرىنىڭ ئەڭ ئاۋات جايلىرىدىن پۈتۈن سۈرۈك كوچىلارنى، رايونلارنى، «ئاكاڭ قارىغاي جاھاندا بىر» دەپ كۆرەڭلەپ يۈرگەن ئامېرىكىنىڭ چوڭ-چوڭ بانكىلىرىنى، كارخانىلىرىنى سېتىۋېلىۋاتقان ياپونىيە ئەگەر پۇلنىڭ كۈچىگە ئەمەس، قورال كۈچىگە تايىنىمەن دېسە ئەھۋالى قانداق بولار ئىدى؟

دېمەك، ئۆزۈڭنىڭ ھال-كۈنىڭنى ياخشىلايمەن دېسەڭ، باشقىلار-نىڭ خام ئەشياسىدىن، ئەرزان ئەمگەك كۈچىدىن، بازارلىرىدىن پايدىلى-نىشىڭغا، چەت ئەلگە كاپىتال چىقىرىشىڭغا، چەت ئەل كاپىتالىنى كىرگۈزۈشىڭگە توغرا كېلىدۇ، شۇ چاغدىلا ئاندىن باشقىلارنىڭ پۇلىنى تاپالايسەن.

دۆلىتىمىزنىڭ چەت ئەل بازىرىغا قارىتىلغان ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى، چەت ئەلگە مەبلەغ سېلىشنى، چەت ئەل مەبلىغىنى جەلپ قىلىپ، چەت ئەل كاپىتالىدىن پايدىلىنىشنى تەكىتلىشىمۇ، ھەتتا تو-لۇقلىما بېرىش، باجدا ئېتىبار قىلىش يولى بىلەن ئېكسپورتقا ئىلھام بېرىشىمۇ دەل دۆلەتنىڭ تاشقى پېرېۋوت جۇغلانمىسىنى ئاشۇرۇشنى، يەنى چەت ئەللىكلەرنىڭ پۇلىنى تېپىپ مەملىكەت ئىچىگە ئېلىپ كىرىشنى مەقسەت قىلغان. مۇۋاپىق ئېكسپورت مىقدارى بولمىغان ياكى ئىمپورت ئېكسپورتتىن ئېشىپ كەتكەن، پەقەت ئىچكى ئىستېمال ئۆ-چۈنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان سودا-سانائەت ئاخىر ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىدۇ ياكى مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن زور بەدەل تۆلەيدۇ.

بۇ مېنىڭ دوسلدورف شەھىرىدىكى «پادىشاھ كوچىسى»دا ۋە ياپون ۋېۋىسكىلىرى پارقىراپ تۇرغان بېرلىن شەھىرىدىكى ئالېكساندىر مەيدا-نىدا كېتىۋېتىپ ئويلىغانلىرىم.

يېرىم كېچىدىكى تەنتەنە

پايتەختىمىز بېيجىڭ بىلەن گېرمانىيىنىڭ غەربىي قىسمىنىڭ ئارىلىقى ھاۋا يولى بويىچە ھېسابلىغاندا 10 مىڭ كىلومېتىرغا يېقىن-لىشىدۇ، ۋاقىتمۇ يەتتە سائەتچە پەرق قىلىدۇ. يەنى بېيجىڭدە تاڭ ئېتىپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يەتتە سائەتتىن كېيىن ئاندىن ياۋروپانىڭ، جۈملىدىن گېرمانىيىنىڭ غەربىي قىسمىدا تاڭ ئاتىدۇ.

1-ئۆكتەبىر، دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى خاتىرىلىنىدىغان كۈنى بىز دوسلدورووف شەھىرىدىكى ئارستون مېهمانخانىسىدا ئۇخلاۋاتاتتۇق. بىر چاغلاردا تۇيۇقسىز تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى. تېلېفوننى ئېلىشىدىم، بىر ئايال نېمىسچە بىرنېمىلەرنى دېدى-دە، جاۋابىمنى كۈتمەيلا تۇرۇپكىنى قويۇپ قويدى. نېمىسچىنى بىلمەيدىغىنىم، شۇ سەۋەبلىك جاۋابمۇ بېرەلمەيدىغىنىم ئۇنىڭغا ئايان ئىدى.

مەن سائەتكە قارىدىم، ئۇ چاغدا شۇ يەرنىڭ ۋاقتى بىلەن كېچە سائەت ئۈچ بولغانىدى. ئۇخلىغىلى تېخى بىر-ئىككى سائەت بولمايلا ئويغىتىۋېتىلگىنىم ئۈچۈن سەل خاپا بولدۇم، تېلېفوننىڭ مەقسەتلىك بېرىلگىنىنى ياكى خاتا بېرىلگىنىنى زادىلا ئاڭقىرالمىدىم، مەن ئويقۇمدىن ئويغىنىپ كەتتىممۇ، ئاسان ئۇخلىيالمايدىغان ئادەم. دېگەندەك، يەنە ئۇخلىيالمىدىم، كارىۋاتقا تاشلىنىپ، تورۇسقا تىكىلدىم، ھېلىقى تېلېفوننىڭ «مەقسەت » ى ئۈستىدە داۋاملىق ئويلاندىم.

«توغرا، بۈگۈن 1-ئۆكتەبىر ئەمەسمۇ، بىرەر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا بېيجىڭدىكى 50 يىللىق تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۇلاپ كۆرسىتىلگەن بولسا، شۇ تەنتەنىنى كۆرسۇن دەپ ئويغىتىۋەتكەن گەپ!»

باشتا، چالا ئۇيقۇلۇق ھالەتتە سائەتكە قاراپلا تېخى تەڭ كېچە ئىكەنلىكىنى نەزەرگە ئاپتىمەنيۇ، بېيجىڭ بىلەن دوسلدورف ئارىسىدىكى يەتتە سائەتلىك ۋاقىت پەرقىنى تامامەن ئۇنتۇپتىمەن!

يېرىم يالىڭاچ پېتىم تېلېۋىزورنى ئاچتىم، قانالالارنى يۆتكىدىم. دېگەندەك ئامېرىكىنىڭ CNN ئىستانسىسى بېيجىڭدىكى تەنتەنىنى كۆرسىتىۋېتىپتۇ، نۇرغۇن ماشىنىلار، تانكىلار مەيداندىن ئۆتۈۋېتىپتۇ،

باش شۇجى جياڭ زېمىن ئۈستى ئوچۇق ماشىنىدا ئۆرە تۇرۇپ قول ئى-
شارىتى قىلىپ كېتىۋېتىپتۇ!

ياندىكى كارىۋاتتا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان «فۇجيەن ياشلىرى»
ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى چېن رۇخۇي ئەپەندىنى تۈرتكۈچلەپ يۇ-
رۇپ تەستە ئويغاتتىم. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ تېلېۋىزوردىكى كۆرۈنۈشلەرگە
قاراپلا نېمە ئۈچۈن ئويغاتقانلىقىمنى چۈشەندى.

تەنتەنە كۆرۈنۈشى ئانچە ئۇزۇن داۋام قىلمىدى، CNN ئىستان-
سىسى كۆرۈنۈشنى ئۆزگەرتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ۋەتەندىن شۇنچە يى-
راقتا تۇرۇپمۇ تونۇش تيەنئەنمېن راۋىقىنى، تونۇش رەھبەرلەرنى كۆرۈپ
خۇشال بولدۇق، بىزنى ئۆز ۋاقتىدا ئويغىتىۋەتكەن تېلېفون بەرگۈچىگە
غايىبانە رەھمەت ئېيتتۇق.

گۈل دۆلىتى - گوللاندىيە

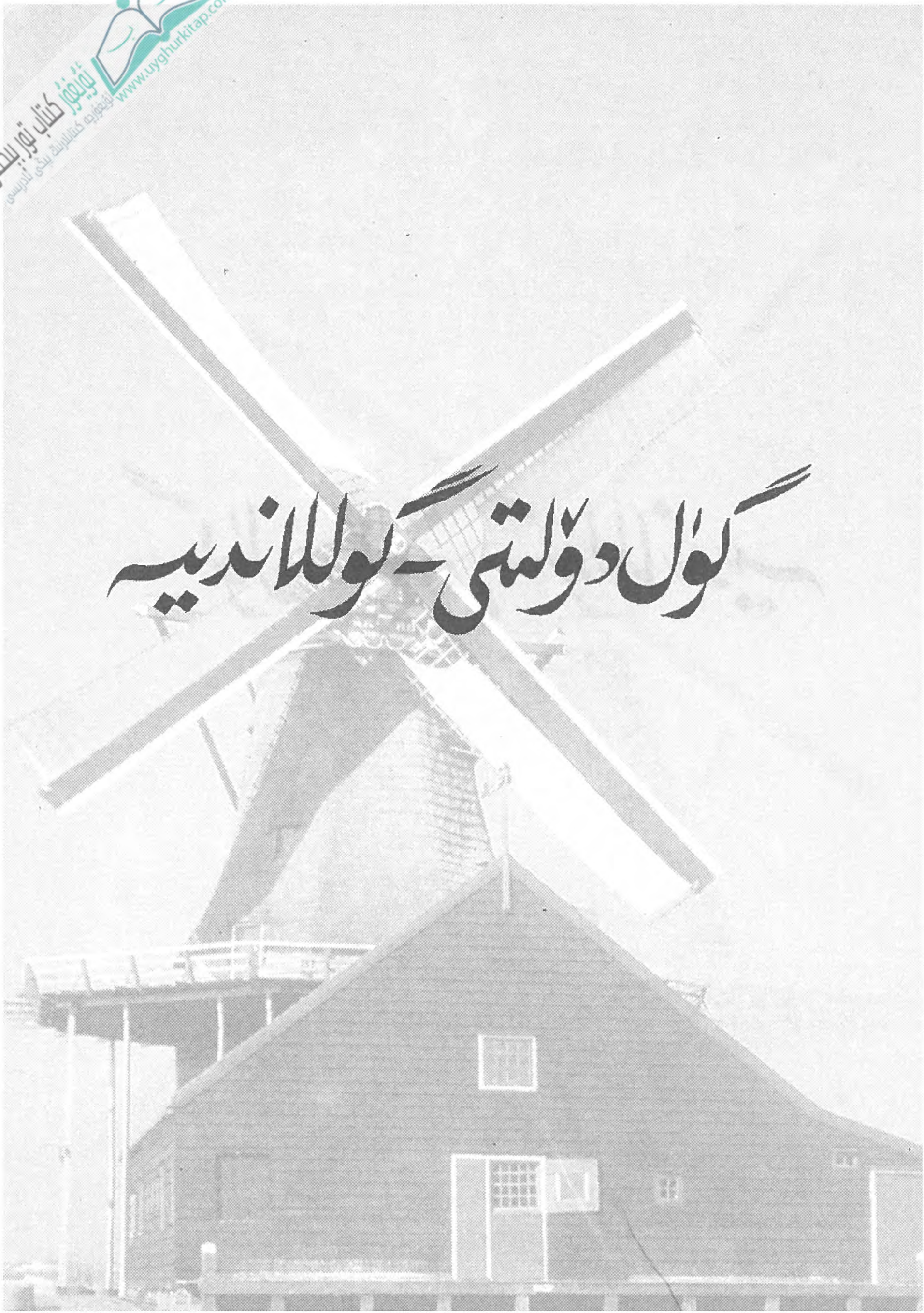

www.uyghurkitap.com

گۈل دۆلىتى - گوللاندىيە

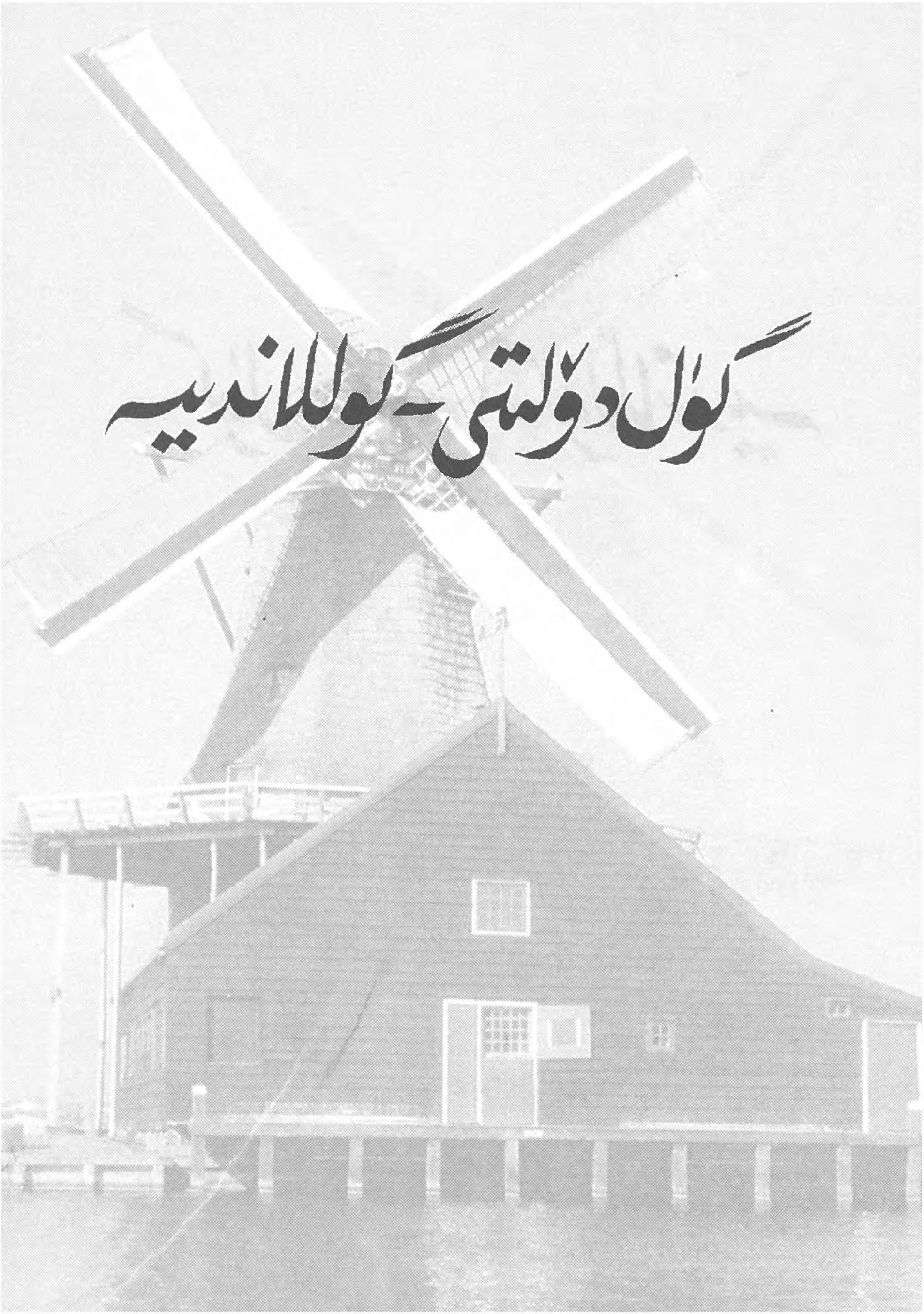

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

گوللاندىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: گوللاندىيە پادىشاھلىقى
يەر مەيدانى: 41 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 15 مىليون 270 مىڭ
پايتەختى: ئامستېردام

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: گوللاندىيە ياۋروپا قىتئەسىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە فرانسىيە بىلەن، غەربتە ۋە شىمالدا شىمالىي دېڭىز بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇبتا بېلگىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەملىكەت يەر مەيدانىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى دېڭىز يۈزىدىن ئاران بىر مېتىرلا ئېگىز. پۈتۈن يەر مەيدانىنىڭ 48 پىرسەنتى قۇملۇق. دېڭىز قىرغىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1075 كىلومېتىر.

گوللاندىيە تەبىئىي بايلىقى بىر قەدەر كەمچىل دۆلەت. سۈنئىي تۈردە تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، مەملىكەت زېمىنىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئوتلاقتا ئايلاندۇرۇلغان. نېفىت، تاشكۆمۈر، قوڭۇر كۆمۈر دېگەندەك تەبىئىي بايلىقلار بولسىمۇ، زاپىسى كۆپ ئەمەس. ئەمما، بۇ دۆلەتتە تەبىئىي گاز زاپىسى ناھايىتى مول بولۇپ، تەبىئىي گاز ئې-چىش جەھەتتە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى، ئامېرىكا، كانادادىن قالسىلا، دۇنيا بويىچە 4-ئورۇندا تۇرىدۇ.

گوللاندىيە ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى نوپۇسى ئەڭ زىچ

مەملىكەتلەرنىڭ بىرى، ھەر بىر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 400 دىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 90 پىرسەنتىن ئارتۇقراقىنى گوللاندلار ئىگىلەيدۇ. گوللاندىيە دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى ئېچىۋېتىلگەن دۆلەت بولۇپ، گوللاندلار مىجەزى ئوچۇق، قىزغىن بىر مىللەت. يېڭى شەيئىلەرنى تېز قوبۇل قىلىدۇ. كۆركەم گۈلى گوللاندىيىنىڭ دۆلەت گۈلى.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: گوللاندىيە دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن بارلىققا كەلگەن كاپىتالىستىك دۆلەت. تاۋار- پۇل مۇناسىۋىتى ۋە شەھەر تەرەققىياتىنىڭ قەدىمىگە ماس ھالدا، بۇ دۆلەتتە 12-، 13- ئەسىردىلا كاپىتالىزم بىخلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىغان. ئۇ ھازىرمۇ تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى. 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇيانقى 50 يىل مابەينىدە، گوللاندىيىنىڭ ئىقتىسادى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلغان. 1996-يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى دۇنيا بويىچە 7-ئورۇندا تۇرغان. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىش قىممىتى جەھەتتە 3-ئورۇندا تۇرغان. چەت ئەللەرگە مەبلەغ سېلىش جەھەتتە 6-ئورۇندا تۇرغان. گوللاندىيە دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ياغ ۋە سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. بۇ دۆلەتتە ئاساسەن خىمىيە سانائىتى، ئېلېكتر، ئېلېكترون سانائىتى، كېمىسازلىق، كانچىلىق، پولات تاۋلاش قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى ۋە ئېلېكتر سايمانلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان دۇنياۋى شىركەت—« PHILIPS » شىركىتى گوللاندىيىنىڭ داڭلىق كارخانىسى.

گوللاندىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكى چارۋىچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكنى ئاساس قىلغان ئىگىلىك بولۇپ، يېزا ئىگىلىكى ۋە يېزا ئىگىلىك

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى مىللىي ئىگىلىكتە ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇلار ئىشلەپ چىقارغان كۆكتاتنىڭ يېرىمىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. بۇ دۆلەتتىن چىقىدىغان گۈل دۇنيا گۈل سودىسى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 60 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ «گۈل دۆلەتى» دېگەن چىرايلىق نامى بار.

سۇ شەھىرى ــ ئامستېردام

بىز 10-ئاينىڭ 1-كۈنى كەچقۇرۇن ئامستېردامغا يېتىپ كەلدۇق.

ھەمراھ بولغۇچىنىڭ مەلۇمات بېرىشىچە، ئامستېردام دېگەن سۆز گوللاند تىلىدا «دامبا ئۈستىگە قۇرۇلغان شەھەر» دېگەن مەنانى بېرەرمىش. دېمىسىمۇ، مىلادى 1296-يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان بۇ شەھەردە پۈتۈن شەھەر رايونىنى توغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان 50 نەچچە قانال بولۇپ، قانالغا سېلىنغان كۆۋرۈكلا 600 دىن ئاشىدىكەن. شەھەر قاتنىشى بۇرۇنقى زامانلاردا ئاسا-

ئامستېردامدىكى قانال ۋە سەيلە كېمىسى

سەن كىمە بىلەن ئورۇندىلىنىدىكەن. كىمە هازىرقى كۈندىمۇ شەھەر قاتنىشىنىڭ مۇھىم قورالى هېسابلىنىدىكەن. بۇ شەھەرنىڭ «شىمالىي ياۋروپادىكى ۋېنېتسىيە» دېگەن نامىمۇ دەل مۇشۇ ئالاھىدىلىكتىن كەل- گەنىكەن. قانالالارنىڭ ئىككى تەرىپىدە قەد كۆتۈرگەن قەدىمىي ئىمارەت- لەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى گوللاندىيە پادىشاھلىقىنىڭ بۇنىڭدىن 300 يىللار بۇرۇنقى گۈللەنگەن دەۋرىدە سېلىنغانىكەن.

ئامستېردام شىمالىي ياۋروپادىكى مۇھىم مەدەنىيەت شەھىرى بو- لۇپمۇ هېسابلىنىدىكەن. بۇ شەھەردە خانلىق مۇزېينى ئۆز ئىچىگە ئالغان 40 تىن ئارتۇق مۇزېي بولۇپ، بۇ مۇزېيلاردا ساقلىنىۋاتقان ئەتىۋارلىق سەنئەت بۇيۇملىرى 1 مىليوندىن ئاشىدىكەن.

بىز ئامستېردامغا كەلگەن كۈنى كەچقۇرۇن چىرايلىق بېزەلگەن سەيلە كېمىسىگە ئولتۇرۇپ، قانال ئارقىلىق ئۆزۈپ، شەھەر مەنزىرىسىنى، مەشهۇر كۆۋرۈكلەرنى، مەشهۇر ئىمارەتلەرنى تاماشا قىلدۇق. پۈتۈن شە- هەرنى ئۆمۈچۈك تورىدەك قاپلاپ كەتكەن قانالنىڭ ئىككى قىرغىقى گ- رانىت تاشتىن قوپۇرۇلغان بولۇپ، قىرغاقتىن ئىككى - ئۈچ مېتىر نېرد- سىغىلا چىرايلىق، كۆركەم ئىمارەتلەر سېلىنغانىكەن.

بىز سەيلە كېمىسىدە كېتىۋېتىپ، قانال بويلىرىدا توختىتىپ قويۇلغان نۇرغۇن كېمىلەرنى كۆردۇق. تونۇشتۇرغۇچىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ كېمىلەر قاتناش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى تۇرالغۇ جاي قىلىش ئۈچۈن ياسالغانىكەن. ھەر بىرى بىر ئائىلە ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بۇنداق كېمىلەردە ياتاق ئۆي، ئاشخانا ۋە تۇرمۇشقا كېرەكلىك باشقا خانىلار بو- لىدىكەن. پەقەت ئامستېردام قانالىرىدىلا ئۇچراتقىلى بولىدىغان بۇنداق كېمە ئۆيلەرنىڭ ئىگىلىرى شەھەر مەمۇرىيىتىگە ھەر ئايدا توختىتىش ھەققى تۆلەپ تۇرىدىكەن. ھازىر شەھەر بويىچە 2500 دەك كېمە ئۆي بو-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لۇپ، بۇنداق كىمە ئۆيلەرنىڭ كۆپىيىشىگە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چەك قويۇلۇپتۇ.

ئەسلىدە گوللاندىيىدە يەر كەمچىل بولۇپ، گوللاندىيىلىكلەر بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن 16-ئەسىردىن باشلاپلا دېڭىزنى تىندۇرۇپ يەر بىنا قىلىشقا باشلىغانىكەن. ئېيتىلىشىچە، ئامستېردام شەھىرىنىڭ ھازىرقى كۆلىمىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى دېڭىزنى تىندۇرۇپ بىنا قىلىنغان قۇرۇقلۇق ئىكەن. گوللاندىيە ۋە ئامستېردام دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن دېڭىزنى تىندۇرۇپ، يەر بىنا قىلىشقا كىرىشكەن جاي بولغاچقا، ھازىر دېڭىزنى تىندۇرۇپ يەر بىنا قىلىشقا تۇتۇشقان دۆلەتلەر گوللاندىيىنىڭ، ئامستېردامنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىدىكەن. ئامستېردامدىكى يۈز نەچچە يىللىق تارىخقا ئىگە ئامستېردام پويىز ئىستانسىسىمۇ دۇنيا بويىچە بىردىنبىر دېڭىز ئۈستىگە قۇرۇلغان پويىز ئىستانسىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. لى سەننىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ جۇڭگودىن كەلگەن دېڭىزنى تىندۇرۇپ يەر بەرپا قىلىش تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى باشلاپ بۇ يەرگە كەلگەنىكەن. بۇ ئۆمەك گوللاندىيىدە بىر ھەزگىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن تېخى يېقىندىلا دۆلەتكە قايتىپ كېتىپتۇ.

مىللىي ئۆرپ-ئادەت كەنتى

10-ئاينىڭ 2-كۈنى بىز ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، ئامستېردامنىڭ سىرتىغا قاراپ ئالاھازەل 20 كىلومېتىرچە يول ماڭغاندىن كېيىن مىللىي ئۆرپ-ئادەت كەنتى دەپ ئاتىلىدىغان بىر كەنتكە يېتىپ كەلدۇق. بۇ گوللاندىيىنىڭ مەشغۇل كەنتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بىر كەنت بولۇپ، بىر تەرىپى دېڭىزغا تۇتىشىدىكەن. تىپىك ۋە قەدىمىي بولغان بۇ كەنت

هازىر ساياھەتچىلەرگە ئېچىۋېتىلگەنىكەن.

بىز كەنت بوسۇغۇسىغا كېلىپلا ئېكسكۇرسىيىگە كەلگەن ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ھەيران قېلىشتۇق، ھەتتا نۆۋەت ساقلاپ يېرىم سائەتچە تۇرۇپ قالدۇق.

— بۇ ھېچقانداق ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلمىگەن، زامانىۋىلاشتۇرۇلمىغان، «ئۇپپا-ئەڭلىك» سۈرتۈلمىگەن بىر تەبىئىي كەنت. گوللاندىيە ساياھەت تارماقلىرى بۇ كەنتنى ئۆز پېتى ساقلاپ قېلىپ، ساياھەتچىلەرنىڭ گوللاندىيە يېزىلىرىنى ۋە گوللاندىيە دېھقانلىرىنى چۈشىنىشىگە ئېچىپ بەرگەن خالاس، — دېدى چۈشەندۈرگۈچى.

كەنت ئاھالىسى ئەسلىدە بېلىقچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، تۈگمەنچىلىك قىلىدىكەن. بۇ ئادەملەر ھازىرمۇ ئاتا مىراس كونا كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇۋېتىپتۇ. تۇرالغۇلىرى ئاساسەن ئىككى قەۋەتلىك ياغاچ ئۆيلەر ئىكەن. چىرايلىق سىرلانغان دېرىزىلىرى ئادەتتە ئېچىپ قويۇلىدىكەن. ساياھەتچىلەر مانا شۇ دېرىزىلەر ئارقىلىق، كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپلا ئۆي جاھازلىرىنى، ئۆينىڭ بېزىلىشىنى تاماشا قىلالايدىكەن. بەزى ئۆي ئىگىلىرى ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ئىگە تاماقلىرىنى پىشۇرۇپ تېتىپ باققۇسى كەلگەن ساياھەتچىلەرگە سېتىپ بېرىدىكەن.

بىز كوچىلىرى تەبىئىي ۋە ئۆيلىرى چىرايلىق كەلگەن بۇ كەنتتە بىر دېھقان (ھازىرچە دېھقان دەپ تۇرايلى) ئۆيىنى ئالاھىدە ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ ئۆيدە ئىككى-ئۈچ نەپەر ئايال كالا سۈتىدىن پىشلاققا ئوخشايدىغان بىر نەرسىنى ياساپ نەق مەيداندا ساتقىلى تۇرۇپتۇ. ساياھەتچىلەر بۇنداق پىشلاقنى نۆۋەت كۈتۈپ بولسىمۇ سېتىۋالىدىكەن ۋە نەق مەيداندا تېتىپ باقىدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئامستېردام يېنىدىكى مىللىي ئۆرۈپ-ئادەت كەنتىدە

بۇ كەنتتە ھەممە نەرسە تەبىئىي بولۇپ، چىم قاپلىغان ئېرىقلاردا سۇ ئېقىپ تۇرۇپتۇ. ئوتلاقلاردا ئالا كالىلار، ئۇزۇن قۇلاقلىق غەلىتە قويلار ئوتلاپ يۈرۈپتۇ، كەنت مەركىزىدىكى چوڭ كۆلدە غاز-ئۆردەكلەر ئۈزۈپ يۈرۈپتۇ. سىرۋانتىسىنىڭ قەلىمىدە، رىتسارلىق يولىغا كىرىپ مەجنۇن بولغان دونكىخوت دىۋە دەپ جەڭ ئېلان قىلغان شامال تۈگمەنلىرى ئۇزۇن قاناتلىرىنى كېرىپ، ئاستا پىرقىراۋېتىپتۇ. دېھقانلار شامال تۈگمەنلىرىدە ماي چىقىرىۋېتىپتۇ.

بۇ كەنتتە يەنە دېڭىزچىلارنىڭ كونا كومپاسلىرى، دېڭىز ئەسكەرلىرىنىڭ شەپكىسى، پانار چىراغلار، ئوفىتسېرلارنىڭ كىيىملىرى ۋە نىشانلىرى دېگەندەك قەدىمىي نەرسىلەر، تۇچتىن ياسالغان شامال تۈگمىنى مودېلى، نەقىش چېكىلگەن كالا، قوي مۈڭگۈزلىرى، شامال تۈگ-

مىنىنىڭ، كۆركەم گۈلىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن مايكىلار، ئىزناكلار، ياغاچ كەشلەر ئالاھىدە خاتىرە بۇيۇملىرى قاتارىدا سېتىلىدىكەن. بۇنداق نەرسىلەر سېتىلىدىغان دۇكانلار ئوندىن ئاشىدىكەن. بۇ يەرگە كەلگەن ھەر قانداق ساياھەتچى بىرەر خاتىرە بۇيۇمى سېتىۋالماي قالمايدىكەن.

ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە ئويلىغانلىرىم

ساياھەتچىلىك ــ بۈگۈنكى دۇنيادا «تۈتۈنسىز سانائەت» دەپ ئاتىلىدىغان مۇھىم بىر كەسىپ. بەزى ئەللەردە، مەسىلەن، بىز كۆرگەن موناكو، ۋاتىكان قاتارلىق دۆلەتلەردە ساياھەتچىلىك كىرىمى ئومۇمىي مىللىي ئىشلەپچىقىرىش كىرىمىنىڭ خېلى كۆپ بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئىتالىيە، فرانسىيە قاتارلىق چوڭراق دۆلەتلەردىمۇ ساياھەتچىلىك ئىنتايىن تەرەققىي تاپقان، ساياھەتچىلىكتىن كىرىدىغان تاشقى پېرېۋوتمۇ ئاز ئەمەس.

دۆلىتىمىزدە بولسا ساياھەتچىلىك كەسپى پەقەت ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك ئېچىۋېتىلگەن 20 نەچچە يىلدىن بېرى رەسمىي تۈردە جانلانغان كەسىپلەرنىڭ بىرى.

ساياھەتچىلىك كىرىمىنىڭ ئاز-كۆپ بولۇشى شۇ ئەلگە كېلىدىغان چەت ئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ، ئىچكى ساياھەتچىلەرنىڭ سان ۋە ساپاسىغا باغلىق. كېلىدىغان ساياھەتچىلەرنىڭ ئاز-كۆپ بولۇشى شۇ ئەل ۋە شۇ رايوننىڭ ساياھەتچىلەرنى جەلپ قىلىش كۈچىگە ۋە ساياھەتكە مۇلازىمەت قىلىش سۈپىتىگە باغلىق.

دۆلىتىمىز 5000 يىللىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە، جەلپ قىلىش كۈچى كۈچلۈك بىر دۆلەت، جۈملىدىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايو-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

نىمىزمۇ مۇئەييەن جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە، ساياھەتچىلىكنى را-
ۋاجلاندۇرۇشنىڭ يوشۇرۇن كۈچى كۆپ رايونلاردىن بىرى. بولۇپمۇ ئاپ-
تونوم رايونىمىزدا ياشايدىغان مىللەتلەرنىڭ كۆپ بولۇشى، ئۇلارنىڭ
رەڭمۇ رەڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى ساياھەتچىلەرنى جەلپ قىلىدىغان بىر
مۇھىم ئامىل.

بىراق، بىزنىڭ ساياھەتچىلىككە سېلىنغان مەبلىغىمىز تېخى
يېتەرلىك ئەمەس. ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادى تېخى دېگەندەك تەرەققىي
قىلىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، بار پۇل بىلەنمۇ قىلغىلى بولىدىغان، پۇل
بولمىسىمۇ قىلغىلى بولىدىغان بەزى ئىشلار تېخى ئىشلەنمىگەن.

دەرۋەقە، ئاپتونوم رايونىمىزغا كېلىدىغان چەت ئەل ساياھەتچىلە-
رى، بولۇپمۇ غەرب ئەللىرى ساياھەتچىلىرى بىزنىڭ زامانىۋى نەرسىلە-

ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدىكى دېھقان ئۆيلىرى ۋە كوچا

رىمىزنى كۆرگىلى كېلىشى ناتايىن. بىزدىكى زامانىۋىلىشىش سەۋىيىسى ئۇلار ئۈچۈن تارىخقا ئايلانغان. ئۇلارنىڭ قىزىقىدىغىنى، كۆرىدىغىنى ئىچكى قۇرۇقلۇق ئىقلىمىغا خاس تەبىئەت، مىللەتلەرنىڭ ئۆزگىچە ئۆرپ-ئادەتلىرى، ناخشا-ئۇسسۇللىرى، قىسقىسى ئۆز مەملىكىتىدە ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا كۆرەلمەيدىغان نەرسىلەر. يەنە كېلىپ، چەت ئەللىكلەرنىڭ كۆپىنچىسى پەقەت ساياھەت ئۈچۈنلا ساياھەت قىلمايدۇ، تۇرمۇش ۋە خىزمەت جىددىيچىلىكىدىن كېلىپ چىققان ھارغىنلىقنى تۈگىتىش، ئارام ئېلىشتىن ئۆزگە، نەزەر-دائىرىسىنى كېڭەيتىش، دۇنيانى بىلىش، مىللەتلەرنى چۈشىنىش، بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈنمۇ ساياھەتكە چىقىدۇ. بەزىلىرى ھەتتا گېئوگرافىيە، سەنئەت، ئىقلىم، مىللەتشۇناسلىق، ئىرقشۇناسلىقتا ۋە پەننىڭ باشقا تارماقلىرىغا چېتىلىدىغان تېمىلارنى ئېلىپ ساياھەتكە چىقىدۇ.

رايونىمىز شىنجاڭ ئۇيغۇرلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان كۆپ مىللەتلىك رايون. بۇ رايوندا ياشاۋاتقان 13 ئاساسلىق مىللەت 13 رەڭدە ئېچىلغان گۈلگە ئوخشايدۇ. مانا مۇشۇ قەدىمىي، كۆپ مىللەتلىك رايوندا ساياھەتچىلەر ئۈچۈن، ئۆزىمىز ئۈچۈن نېمىشقا بىرەر مىللەتلەر ئۆرپ-ئادەت مۇزېيىنى بەرپا قىلالمايمىز؟

مۇزېي قۇرۇشقا مەبلەغ يېتىشمەيدۇمۇ دەيلى، بىرەر كەنتنى ئايرىپ، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشقا قانچىلىك مەبلەغ كېتەتتى؟

مەسىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىنى ئالايلى، تۇرپان بولامدۇ، قەشقەر بولامدۇ، ئىشقىلىپ بىرەر شەھەرنىڭ يېنىدا شۇ يەردە ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان كەنتلەردىن بىرەرسىنى تاللاش كېرەك. تاللاپ بولغاندىن كېيىن، بۇ

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

كەنتتە ئەنئەنىۋى ئۇسۇلدا يىپەك چىقىرىدىغان، شايى ـ ئەتلەس تو-قۇمىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ياغاچ قىرمىچىلىقى، ئېگەر-توقۇم، تۆمۈرچىلىك، تاقىچىلىق، تېرە ـ كۆنچىلىك، جۇۋىچىلىق، جوۋازچى-لىق، باپكارلىق، زەرگەرلىك، كىگىزچىلىك، دوپپا-تۇماقچىلىق... ئىش-قىلىپ ئۇيغۇرلار تارىختا شۇغۇللانغانلىكى كەسپلەرنىڭ مۇھىم راقلى-رىنى يولغا قويۇپ، بۇ كەسپلەرنى شۇ كەسىپنى پىششىق بىلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ شۇغۇللىنىشىغا تاپشۇرۇش كېرەك. ئۇلار يوقىلىپ كې-تىشكە يۈزلەنگەن ئاش ـ تاماقلىرىنى، ئىچىملىكلىرىنى ياساپ ساتسۇن، ھەممە نەرسە ئۆز ئەنئەنىسى بىلەن داۋام قىلسۇن. ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە كىيىنگەن، يۇقىرىدا ئېيتىلغان كەسپلەردىن ئاز-تولا خەۋىرى بار يول باشلىغۇچىلار ساياھەتچىلەرگە سۆزلەپ بەرسۇن.

بۇنداق مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتلىرى ئەگەر ياخشى باشقۇ-رۇلسىلا چەت ئەلدىن كەلگەن ساياھەتچىلەرنىمۇ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن مېھمانلارنىمۇ، ھەتتا يەرلىك مېھمانلارنىمۇ جەلپ قىلالايدۇ. ئۆز باللىرىمىزنى، ياشلىرىمىزنى مۇشۇنداق كەنتكە باشلاپ ئاپىرىپ ئەنئەنە تەربىيىسى ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ.

بۇنداق ئۆرپ ـ ئادەت كەنتلىرىدە ھۈنەرۋەنلەر ئۆزىنى ئۆزى باقا-لايدۇ، باقالمىسا ساياھەتچىلىك تارماقلىرى ئاز ـ تولا ياردەم بەرسە بو-لىدۇ. ھۆكۈمەت، كوللېكتىپ، ھەتتا شەخسلەر مەبلەغ سالسىمۇ بولىۋې-رىدۇ. ئىشقىلىپ، بۇنداق ئۆرپ ـ ئادەت كەنتلىرى ھامان بارلىققا كې-لىدۇ. قايسى ئورۇن ئەۋۋەل مەبلەغ سالسا، شۇ ئورۇن ئەۋۋەل پايدا كۆرىدۇ، شان-شەرەپ تاپىدۇ.

بىراق، مېنىڭ بۇ يەردە تەشەببۇس قىلىۋاتقىنىم گوللاندىيىچە ئۆرپ-ئادەت كەنتى بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجىڭ شەھىرىدىكى

مىللەتلەر ئۆرپ-ئادەت كەنتىدىن مۇتلەق پەرقلىق. بۇنداق كەنت كۆلەم جەھەتتىن كىچىك، تەبىئىيلىكى يۇقىرى، بىرەر مىللەتنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان كەنت بولىدۇ.

پادىشاھ تۇرىدىغان شەھەر— گائاكا

ئۆمىكىمىزدىكىلەر 10-ئاينىڭ 2-كۈنى، گوللاندىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى— دۇنياۋى چوڭ پورت روتتېردامدا قىسقا ۋاقىت زىيارەتتە بولۇپ، چۈشلۈك تاماق يېگەندىن كېيىن گوللاندىيە ھۆكۈمىتىنىڭ تۇ-رۇشلۇق جايى، سىياسىي ۋە پۇل مۇئامىلە مەركىزى بولغان گائاكا شەھىرىگە كەلدۇق. گائاكا شەھىرى يەنە گوللاندىيە پادىشاھى تۇرۇشلۇق جاي بولۇپ، مىلادى 1370-يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغانىكەن.

گائاكا شەھىرىدىكى خەلقئارا سوت بىناسىنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسى يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن. دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىغا تاج كىي-گەن پادىشاھنىڭ ۋە شەمشەر تۇتقان سەركەردىنىڭ سۈرىتى قاپارتما قى-لىپ قۇيۇپ چىقىرىلغانىكەن. شۇ يەردىكى چۈشەندۈرگۈچىنىڭ ئىزاھ بېرىشىچە، بۇ ئىككى پارچە قاپارتما سۈرەت ئۆز ئالدىغا «تاج كىيگەن پادىشاھ بولساڭمۇ ئادىل بولۇشۇڭ كېرەك» ۋە «قولۇڭدا ھاكىمىيەت قىلىچى بولسىمۇ قانۇن بويىچە ئىش قىلىشىڭ لازىم» دېگەن مەنالارنى ئۇقتۇرىدىكەن. بۇ مەنا ناپولېئون بوناپارت جاكارلىغان «ناپولېئون قانۇ-نى»نىڭ مۇھىم مەزمۇنى ھېسابلىنىدىكەن.

گوللاندىيە ئايال پادىشاھى تۇرىدىغان ساراي شەھەر رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، ساراي ئالدىدىن بىر قانال ئېقىپ تۇرىدىكەن. ساراي ئالدىدا پادىشاھلىق باغچا بار ئىكەن. يول باشلىغۇچى پادىشاھ سارىيىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

گائاكادىكى خەلقئارا سوت بىناسىنىڭ ئالدىدا

كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇگۈن پادىشاھ ئوردىدا ئىكەن» دېدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، پادىشاھ ئوردىدا بولغان كۈنلەردە ساراي ئۈستىگە بايراق چىقىرىلىدىكەن. پادىشاھ چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن ياكى مەملىكەت ئىچىدىكى باشقا جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەتكەندە بايراق ئېلىۋېتىلىدىكەن.

پادىشاھلىق ئالماس زاۋۇتى

بىز گوللاندىيىگە كەلمەستىلا ئالماس (برىليانت) پىششىقلاپ ئىشلەشتە گوللاندىيىنىڭ داڭقى بارلىقىنى ئاڭلىغانىدۇق. شۇ سەۋەبلىك، بىزنىڭ ئېكسكۇرسىيە كۈنتەرتىپىمىزدىمۇ ئامستېردامدىكى پادى-

شاھلىق ئالماس پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئورۇنلاشتۇرۇلغانىكەن.

بىز ئامستېردامغا كەلگەن كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇدۇل شەھەر مەركىزىدىكى پادىشاھلىق ئالماس زاۋۇتىغا كەلدۇق.

— بۇ زاۋۇت ئەسلىدە پادىشاھ جەمەتىدىكىلەرگە ئالماس بېزەك ياسايدىغان مەخسۇس زاۋۇت بولۇپ، 400 يىللىق تارىخقا ئىگە، — دەپ تونۇشتۇردى زاۋۇتنىڭ باياناتچىسى.

ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ يەردە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان ئالماسنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى جەنۇبىي ئافرىقىدىن كەلتۈرۈلىدىكەن. ئالماس ئەسلىدە قىرلىق مىنېرال بولۇپ، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى كېسىۋېتىلىدىكەن. ئاندىن كېيىن ئالماس پاراشوكى چاپلانغان تېز سۈرئەتلىك چاق بىلەن ئالماسقا قىر چىقىرىلىدىكەن. مەيلى ئۇششاق، مەيلى چوڭراق ئالماس بولسۇن ئوخشاشلا بىرقانچە ئون قىر چىقىرىلغاندىلا ئاندىن ئاجىز يورۇقتىمۇ پارقىرايدىغان بولىدىكەن.

ئالماس پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان ئىشچىلار ساپلا ئەرلەر بولۇپ، قارىماققا ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك 60 ياشتىن ئاشقانلار ئىكەن. پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانى ئاساسەن قول ئەمگىكى بىلەن ئورۇندىلىدىكەن.

زاۋۇتنىڭ مېھمان كۈتۈش ئۆيىگە يەنە چوڭ بىر خەرىتە ئېسىلغانىكەن. بۇ خەرىتىدە دۇنيادىكى ئالماس چىقىدىغان جايلار توچكا چىراغلار بىلەن كۆرسىتىلىپتۇ. پۈتكۈل ئاسىيا رايونى بويىچە روسىيىنىڭ سىبىرىيە رايونىدا بىر تال توچكا چىراغ يورۇپ تۇرغاندىن تاشقىرى، ئالماس چىقىدىغان ھېچقانداق بىر رايون كۆرسىتىلمەپتۇ. ھەتتا زېمىن جەھەتتە ناھايىتى چوڭ بولغان جۇڭگودىنمۇ ئالماس چىقمايدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

«جۇڭگودىن ئالماس چىققان بولۇشى مۇمكىن، لېكىن جۇڭگو خەلقئارا ئالماس جەمئىيىتىگە قاتناشمىغان بولغاچقا ئالماس چىقىدىغان دۆلەت ـ رايونلار قاتارىغا كىرگۈزۈلمىدى» دېدى باياناتچى سوئالىمىزغا جاۋاب بېرىپ.

مەلۇم بولۇشىچە، ئالماس رەڭگى، سۈزۈكلۈكى بىلەن سەككىز دەرىجىگە ئايرىلىدىكەن. باھاسىمۇ ئالماسنىڭ دەرىجىسى ۋە چوڭلۇقىغا ئاساسەن قويۇلىدىكەن. دۇنيانىڭ ھەرقانداق يېرىدىكى مەلۇم كۆلەمگە ئىگە زىبۇزىننەت شىركەتلىرى تىجارەت قىلىدىغان ئالماسنى ئاساسەن مۇشۇ زاۋۇتتىن ئالىدىكەن. زاۋۇتتا زاۋۇت ئەھۋالى ۋە ئالماسقا ئائىت بىلىملەردىن خەۋىرى بار خەنزۇلاردىن بىرقانچىسى بولغىنىغا قارىغاندا، ئېلىمىزنىڭ شياڭگاڭ ۋە تەيۋەن رايونلىرىمۇ مۇشۇ زاۋۇتتىن ئالماس كىرگۈزسە كېرەك.

بۇ زاۋۇتنىڭ ئالماسلىرىنىڭ باھاسى بەك يۇقىرى ئىكەن. ئادەتتە قىر چىقىرىلغان بۇغدايچىلىك بىر تال ئالماس خەلق پۇلىغا تەخمىنەن 30 مىڭ يۈەنگە توختايدىكەن.

بىراق، بۇ زاۋۇت ئۆز خېرىدارىغا ساتقان ھەرقانداق ئالماسنى ئالماس نومۇرى چۈشۈرۈلگەن ھۆججەت بىلەن زاۋۇتقا ئېلىپ كەلسە، قاچانلا بولسىمۇ ئەسلى باھاسىدىكى پۇلنى قايتۇرۇپ بېرىدىكەن. زاۋۇتقا ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئارىلىقتىكى پۇلنى تۆلەپ چوڭىنى ئالىمەن دېسىمۇ بولىۋېرىدىكەن.

شۇغۇنىسى، بۇ زاۋۇتنىڭ ئامانلىق قوغداش تەدبىرلىرى تۆرمىنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن. ئالماس پىششىقلاپ ئىشلەۋاتقان نەق مەيدانغا ۋە ئۆرنەكخانىغا كىرىدىغانلار ئېلىپ كەلگەن ھەرقانداق نەرسىنى ئىشىك تۈۋىدە قويۇپ قويۇشى كېرەككەن. ئون ئادەم بىر گۇرۇپپا قى-

لىنىپ، ئىشىكتىن كىرگۈزۈلىدىكەن ـ دە، ئىشىك تاقىلىـــدىــكــەن. ئېكسكۇرسىيە ۋە مال سېتىۋېلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئاندىن ئە-شىك ئېچىلىدىكەن. ئارىلىقتا بىرەر ئادەمنىڭ نەق مەيداندىن ئايرىل-شىغا رۇخسەت قىلىنمايدىكەن.

ياغاچ كەش ۋە باشقىلار

ياغاچ كەش: بىز ئامستېردام شەھىرىگە يېتىپ كېلىپلا خېلى چوڭ بىر جۇڭگوچە رېستوراندا كەچلىك تاماق يېمەكچى بولدۇق، بىراق بۇيە-رۇتۇلغان قورۇمىلار ۋاقتىدا چىقمىدى. مەن قورۇما چىققۇچە بولغان ۋا-قىتنى بىكار ئۆتكۈزمەي رېستوراندىن چىقىپ يېقىن ئەتراپتىكى ماگى-زىنلارنى ئارىلاشقا باشلىدىم. كۆردۈمكى، بۇ ماگىزىنلارنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ياغاچ كەش سېتىلىدىكەن. ئەتىسى، سەيلىگاھلاردىكى خاتىرە بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان دوكانلاردىمۇ شوخ سىر بېرىلگەن، ئوخشىمى-غان رازمېردىكى ياغاچ كەشلەرنىڭ پەشتاختىلارغا تىزىپ قويۇلغانلىقىغا دىققەت قىلدىم. ساياھەتچىلەرنىڭ بۇنداق كەشلەرنى باھا تالاشــمـايــلا سېتىۋېلىۋاتقىنىغا قارىغاندا بازىرىمۇ يامان ئەمەس ئىكەن.

تەرجىمان ئارقىلىق ئېنىقلىشىمىزچە، بۇرۇنقى زامانلاردىكى گول-لاندىيە دېھقانلىرى، بېلىقچىلىرى ئانچە باياشات ئەمەسكەن، ئۇلار كەش سېتىۋېلىشقا ئارتۇقچە پۇل خەجلەپ يۈرمەسلىك، قاتتىق سوغۇق بو-لىدىغان شىمال كىلىماتىغا ۋە قار-مۇزلۇق قىش كۈنلىرىگە تاقابىل تۇ-رۇش ئۈچۈن ياغاچنى ئويۇپ ياسىلىدىغان مۇشۇنداق كەشلەرنى كەشىپ قىلغانىكەن. ئادەتتە ئۇلار كەشىنىڭ ئىچىنى چوڭراق ئويۇپ، تەكتــگــە شال پاخلى دېگەندەك ئىسسىق ساقلايدىغان نەرسىلەرنى قويۇۋال-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دىكەن ـ دە، قاتتىق سوغاقفا تاقابىل تۇرىدىكەن.

ئېيتىلىشىچە، دېھقانلار، بولۇپمۇ بېلىقچىلار ئارىسىدا ياغاچ كەش كىيىپ قىشنى ئۆتكۈزىدىغانلار هازىرقى كۈندىمۇ ئاز ئەمەسكەن. بۇنداق ياغاچ كەش نىكاھ چېيى ئۆتكۈزۈلگەندە قىز تەرەپكە ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇھىم سوۋغات ھېسابلىنىدىكەن.

«دۆلەت قورۇمىسى»: مەن بۇرۇن «دۆلەت شېئىرى»، «دۆلەت گۈلى»، «دۆلەت قۇشى» دېگەندەك نامالارنى ئاڭلىغانىدىم، ئەمما «دۆلەت قورۇمىسى» دېگەن گەپنى زادىلا ئاڭلىمىغانكەنمەن .

ياغاچ كەش ۋە ياغاچ كەشچى ئۇستا

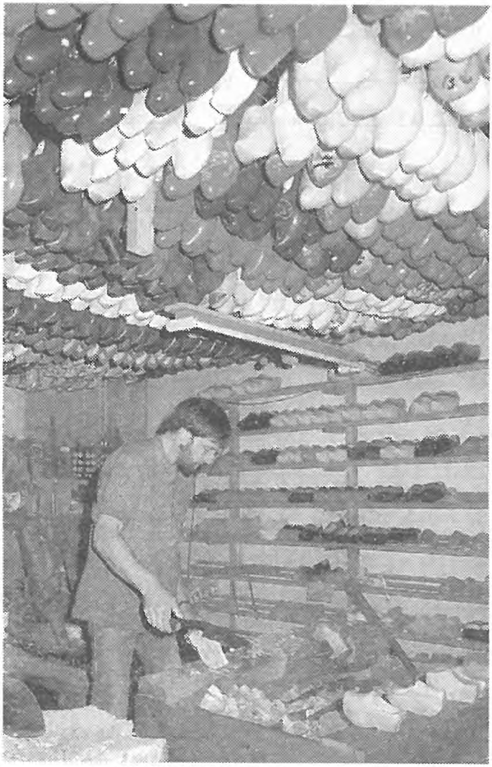

بىز ئامستېردام يېنىدىكى مىللىي ئۆرپ-ئادەت كەنتىدە خېلى كەڭ كەلگەن بىر دېھقان هويلىسىغا نۇرغۇن ساياھەتچىلەرنىڭ توپلىشىۋالغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ قانداقتۇر بىر تاماقنى ئۆرە تۇرۇپلا يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. قىزىقىش تۈپەيلى، هويلىغا كىرىپ كەلدىم ۋە

ئىشتىھالىق تاماقنىڭ نېمە تاماق ئىكەنلىكىنى سورۇشتۇردۇم.

ئۆمىكىمىزنىڭ يولباشلىغۇچىسى بۇ يەرگە كۆپ قېتىم كەلگەن بولغاچقا، ساياھەتچىلەر يەۋاتقان تاماق ھەققىدە خېلى كۆپ بىرنېمە-لەرنى بىلىدىكەن.

ئۇنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، بۇ تاماق «دۆلەت قورۇمىسى» دەپ ئاتىلىدىكەن. خورۇچلىرىمۇ ئاددىي بولۇپ، سەۋزە، ياڭيۇ ۋە پىيازدىن ئىبارەت ئىكەن.

ھېكايە قىلىنىشىچە، بۇنىڭدىن 400 يىللار مۇقەددەم نەچچە مىڭ ئىسپانىيە لەشكىرى گوللاندىيە بوغۇزىغا جايلاشقان بىر مۇھىم شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋاپتۇ. ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن گوللاندىيە قوشۇنى بۇ يەرگە يېتىپ كەپتۇ-دە، ئىسپانىيە لەشكەرلىرىنى تىرپىرەن قىلىۋېتىپتۇ. قاملىپ، ئېچىرقاپ كەتكەن شەھەر پۇقرالىرى شەھەر دەرۋازىسىدىن ئېتىلىپ چىققان پېتى ئوزۇق ئىزدەشكە باشلاپتۇ. ئۇلار ئىسپانىيە لەشكەرلىرى يەپ بولالمىغان سەۋزە، ياڭيۇ، پىياز قال-دۇقلىرىنى تېپىۋېلىپ، سۇدا قاينىتىپلا يېيىشكە باشلاپتۇ. بۇ ئۇنتۇل-ماس چاغلارنى ئېسىدە مەھكەم ساقلاش ئۈچۈن گوللاندىيىلىكلەر بۇنداق ئارىلاشما تاماقنى «دۆلەت قورۇمىسى» دەپ ئاتاپ يەيدىغان بولغانىكەن.

شامال تۈگمىنى: شامال تۈگمىنى گوللاندىيىنىڭ سىمۋولى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. شامال تۈگمىنى كونا زامانلاردا غەربىي ياۋروپا ئەللى-رىنىڭ ھەممىسىگە تارقالغان بولۇپ، گوللاندىيە شامال تۈگمەنلىرى قە-دىمىيلىكى، چوڭلۇقى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىدىكەن. شامال تۈگمىنى بىر يۇمىلاق مۇناردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ تۆت تال چوڭ ۋە ئۇزۇن قانىتى شامال تۈگمىنىنىڭ چوققىسىدىكى تۈگمەن ئوقىغا بەنت قى-لىنغانىكەن. بۇنداق تۈگمەنلەرنىڭ ئەڭ قەدىمىيلىرى مىلادى 18-ئە-سىرلەردە ياسالغانىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى
www.uyghurkitap.com

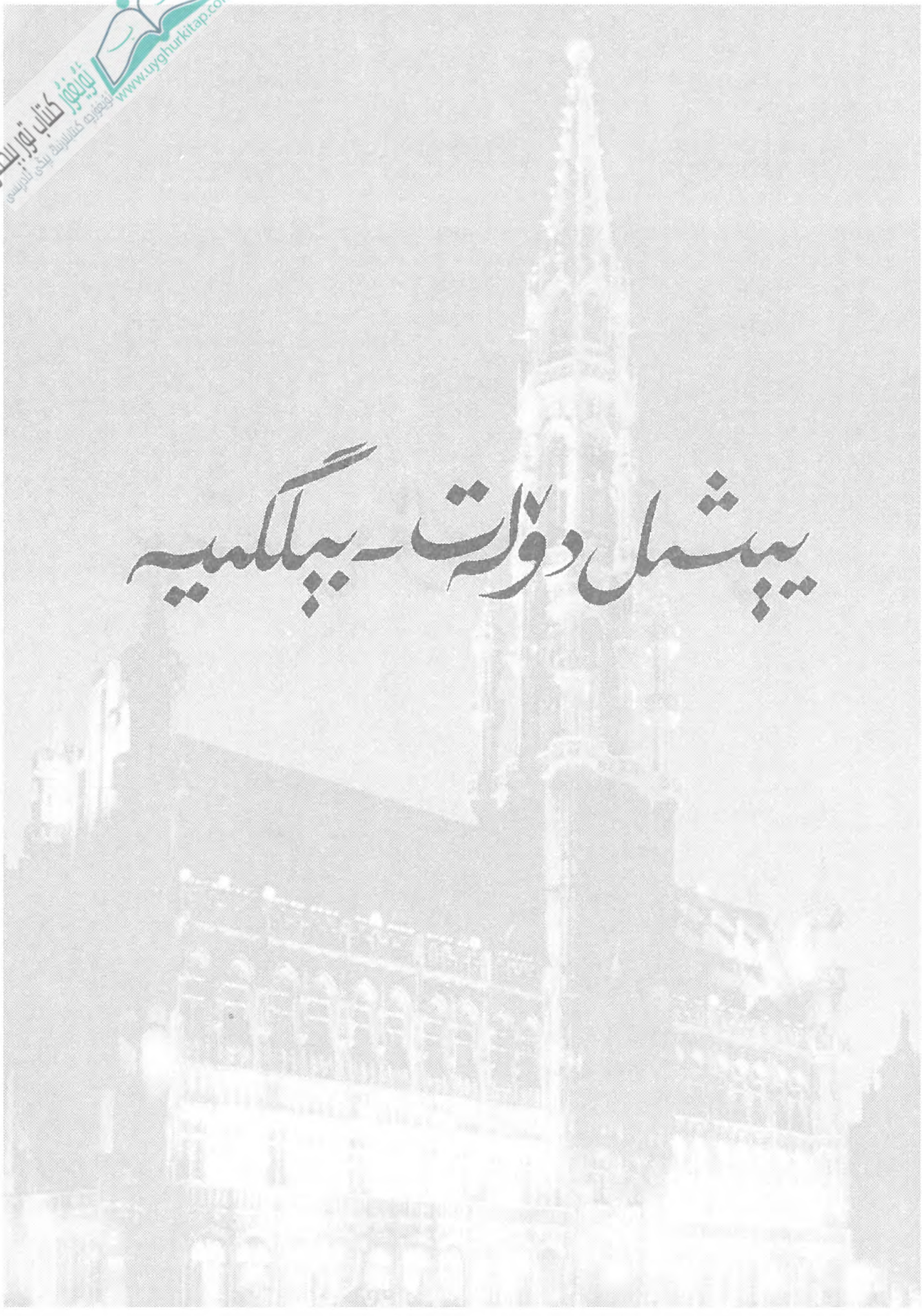

يېشىل دۆلەت - بېلگىيە

يېشىل دۆلەت - بېلگىيە

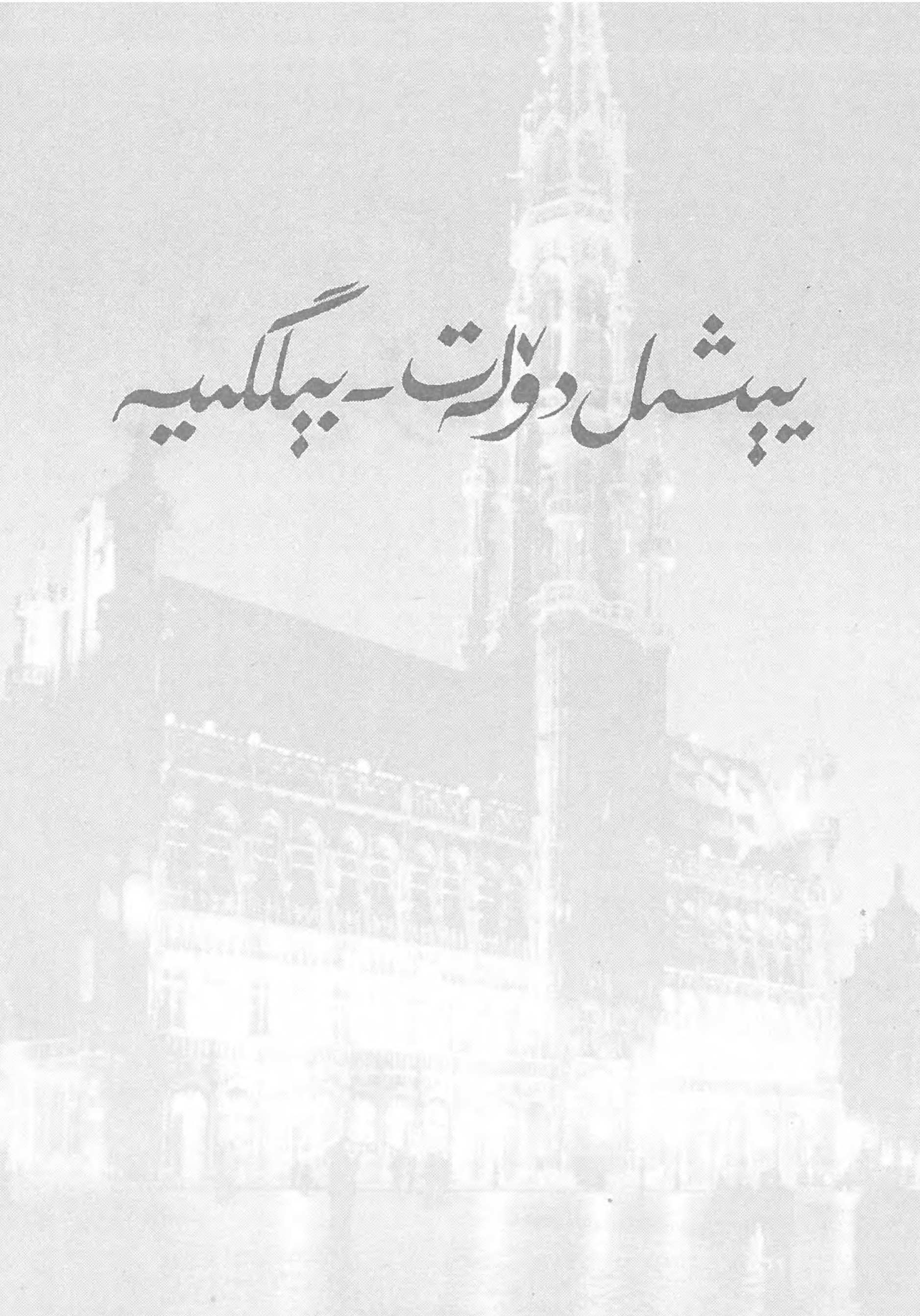

www.uyghurkitap.com

بېلگىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: بېلگىيە پادىشاھلىقى
يەر مەيدانى: 30 مىڭ 519 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 10 مىليون 39 مىڭ
پايتەختى: برىيۇسسېل

مەمۇرىي رايونى: پۈتۈن مەملىكەت توققۇز ئۆلكىگە بۆلۈنگەن.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: بېلگىيە ياۋروپا قىتئەسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. فرانسىيە، گېرمانىيە، گوللاندىيە، ليۇكسېمبۇرگ بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

بېلگىيىدە كۆمۈر زاپىسى مول، يەنە مىس، كۆمۈر، سىنك، ئاليۇمىن قاتارلىق مەدەنلەر چىقىدۇ.

بېلگىيە زېمىنىنىڭ 20 پىرسەنتى ئورمان بىلەن قاپلانغان بولۇپ، دۇنيا مىقياسىدا ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى بىر قەدەر چوڭ بولغان دۆلەت. بېلگىيە ئاھالە بىر قەدەر زىچ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ھەر بىر كۋادرات كىلومېتىر زېمىنغا 323 دىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. دۆلەت نوپۇسىنىڭ شەھەرلىشىش دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 95 پىرسەنتى شەھەردە تىرىكچىلىك قىلىدۇ.

فرانسۇز تىلى بىلەن گوللاند تىلى بېلگىيىنىڭ ھۆكۈمەت تىلى.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: بېلگىيە كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئەڭ بۇرۇن شەكىللەنگەن دۆلەت. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن بېلگىيىنىڭ تەرەققىياتى ھەرقانداق چاغدىكىدىنمۇ تېز بولدى. 1994ـ يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 22 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولغان.

پولات ـ تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بېلگىيىنىڭ ئەڭ ئەنئەنىۋى سانائىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پولات ـ تۆمۈرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىش نىسبىتى ليۇكسېمبۇرگتىن قالسىلا، دۇنيا بويىچە 1ـ ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: بېلگىيە ھۆكۈمىتى مائارىپ تەرەققىياتىغا چوڭ ئېتىبار بېرىدىغان دۆلەت. ھۆكۈمەتنىڭ ھەر يىلى مائارىپقا سالىدىغان مەبلىغى ھۆكۈمەت يىللىق خام چوتىنىڭ 13 ـ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مائارىپقا مۇنداق يۇقىرى مەبلەغ سېلىش دۇنيادا ئىنتايىن كەم ئۇچرايدۇ. بېلگىيە ھۆكۈمىتى 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۇچ ياشتىن 18 ياشقىچە بولغان ئۆسمۈر ـ باللارنىڭ ئوقۇش راسخوتىنى تامامەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

مەشھۇر جەڭگاھ — ۋاتېرلوئو

بىز گوللاندىيىنىڭ گائاكا شەھىرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن قويۇق ئورمان ۋە ياپيېشىل چىم بىلەن قاپلانغان دالانى كېسىپ ئۆتۈپ بېلگىيىنىڭ پايتەختى بريۇسسېلغا قاراپ ماڭدۇق. بريۇسسېلغا ئالاھازەل 20 كىلومېتىرچە مۇساپە قالغاندا يول باشلىغۇچى ماشىنىنى توختاتتى ـ دە:

ـــ مانا بۇ كونا جەڭگاھ ۋاتېرلوئو، بۇنىڭدىن 184 يىل بۇرۇن بۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يەردە ئاتلار كىشنەپ، جەڭ دۇمباقلىرى گۈمبۈرلەپ، توپ ـ زەمبەرەكلەر ئوت چېچىپ تۇراتتى، ـ دېدى ۋە بۇ يەردە بىر سائەت توختايدىغىنىمىزنى ئۇقتۇردى.

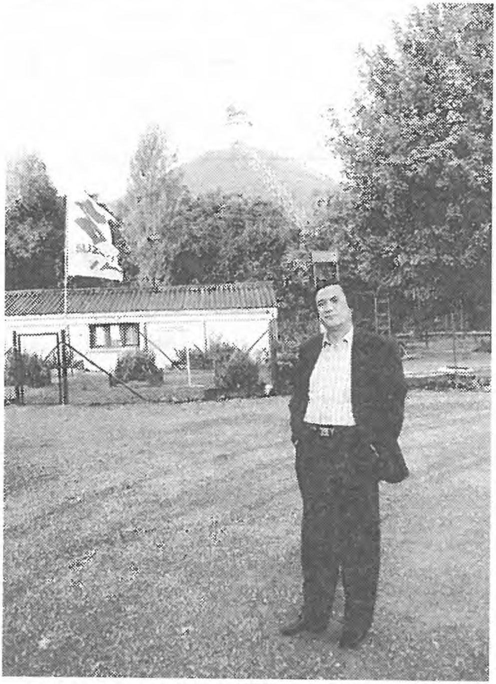

بېلگىيىدىكى ۋاتېرلوئو جەڭگاھىدىكى دۆڭ

كۆزىمىزگە تاشلانغىنى ئۇن نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى پولات تامغا ئېسىلغان «Vaterloo» دېگەن چوڭ خەت ۋە قويۇق چىم بىلەن قاپلانغان بىر دۆڭ بولدى. بىز زور قىزىقىش ئىچىدە يەرلىك چۈشەندۈرگۈچىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدۇق.

ئېيتىلىشىچە، بېلگىيىگە قارايدىغان بۇ كىچىك بازار ئەسلىدە تارىختىكى مەشھۇر ۋاتېرلوئو ئۇرۇشى يۈز بەرگەن كونا جەڭگاھ ئىكەن.

تارىخ بەتلىرىدىن مەلۇمكى، ئۆز ھەيۋىسى بىلەن پۈتكۈل ياۋروپانى تىترەتكەن ناپولېئون بوناپارت 1812-يىلىدىكى موسكۋا ئۇرۇشىدا ۋە 1813-يىلىدىكى لېيپسىگ ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئامالسىز فرانسىيە زېمىنىغا چېكىنگەن. ئىچكى-تاشقى قىيىنچىلىق تۈپەيلى، 1814-يىلى تەختنى بوشىتىشقا مەجبۇر بولغان، ئاخىر ئالېكساندىر I تە-

رىپىدىن ئېلىبا ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىنغان. ناپولېئون پادىشاھلىق نامىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، پائالىيەت دائىرىسى مۇشۇ كىچىك ئارال بىلەنلا چەكلەنگەن.

ئەمما، ئۆز مەغلۇبىيىتىگە ئەزەلدىن تەن بېرىپ باقمىغان ناپولېئون بۇ قىسمەتكىمۇ بوي بەرمىگەن ۋە بار – يوقى 400 نەپەر مۇھاپىزەتچىسىنى باشلاپ، 1815-يىل 2-ئاينىڭ 26-كۈنى، بىر قانچە كونا كېمە بىلەن دېڭىزدىن ئۆتۈپ، بىر كىچىدىلا قىرغاققا چىقىۋالغان، كونا – يېڭى بولۇپ 800 چە ئەسكەر ۋە تۆت توپ بىلەن ئالىپ تاغلىرىدىن ئېشىپ، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق 7 – ھەربىي رايوننىڭ قوماندانىنى قايىل قىلىپ، ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ، كۈچىنى زورايتقان.

شۇ يىلى 3-ئاينىڭ 15-كۈنى، ناپولېئون پارىژ شەھىرىگە كىرىپ كەلگەن، كونا ۋەزىر-سەركەردىلەر ئۇنىڭ قوماندانلىقىنى قوبۇل قىلغان.

ناپولېئوننىڭ پارىژغا كىرىپ كەلگەنلىكى فرانسىيىگە قارشى ئىتتىپاقنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەن. بۇ ئىتتىپاق يېڭىۋاشتىن قوشۇن يۆتكەپ، ناپولېئوننى يوقىتىشقا بەل باغلىغان.

نەتىجىدە، 1815-يىل 6-ئاينىڭ 20-كۈنى، ئەنگلىيە ۋە پروسسىيىنىڭ 220 مىڭ كىشىلىك بىرلەشمە قوشۇنى بىلەن ناپولېئون بوناپارتنىڭ 120 مىڭ كىشىلىك قوشۇنى دەل مۇشۇ يەردە تۇتۇشقان، ئاخىرىدا ناپولېئون قوشۇنى تامامەن ھالاك بولغان. ئەنگلىيە – روسىيە بىرلەشمە قوشۇنى ئۆز غەلىبىسىنىڭ ۋە ناپولېئون مەغلۇبىيىتىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن ئېگىزلىكى 50 مېتىر، ئايلانمىسى 300 مېتىر كېلىدىغان بۇ سۈنئىي دۆڭنى ياساپ، دۆڭگە 226 باسقۇچلۇق پەلەمپەي قويغان. كېيىن جەڭ مەيدانىدىن يىغىۋالغان كېرەكسىز تۆمۈر – تەسەك بىلەن چوڭ بىر تۆمۈر شىر قۇ-

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

يۇپ، بۇ شىرنى دۆڭ تۆپىسىگە جايلاشتۇرغان. بۇ شىر 184 يىلدىن بېرى ئەنگلىيە ـ بىروسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە فىرانسىيە تەرەپكە قاراپ ھومىيىپ تۇرۇپتۇ.

«كىچىك پارىژ»—بىريۇسسېل

بېلگىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بىريۇسسېل شەھىرىنىڭ نوپۇسى 1 مىليون بولۇپ، «كىچىك پارىژ» دېگەن نامى بار ئىكەن.

مىلادى 10 ـ ئەسىردىن بۇرۇن بېلگىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى كەڭ كەتكەن بىر پارچە سازلىق ئىكەن. مىلادى 799 ـ يىلىغا كەلگەندە، بېلگىيىلىك بىر كېنەز بۇ يەرگە ھەربىي گازارما ۋە كىچىك بەرپا قىلغانىكەن ھەم بۇ يەرنىڭ نامىنى «بريوئوكسارا» دەپ ئاتىغانىكەن. بۇ سۆزنىڭ

بىريۇسسېلدىكى ئوردا مەيدانىدا

مەنىسى «سازلىق ئۆستىدىكى تۇرالغۇ» دېگەنلىك بولۇپ، ھازىرقى بريۇسسېل دېگەن ناممۇ ئەنە شۇ سۆزدىن ئۆزگەرگەنىكەن. تارىختا بريۇسسېل ئىسپانىيە، ئاۋستىرىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە قاتارلىق ئەللەر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان بولۇپ، 1830-يىلى 11-ئايغا كەلگەندە، ئاندىن گوللاندىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىق جاكارلىغان ۋە بېلگىيىنىڭ پايتەختى بولغانىكەن.

بريۇسسېل شەھىرى قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغان بولۇپ، پادىشاھ ئوردىسى، گۈزەل سەنئەت سارىيى، چالغۇ مۇزېيى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار ئورمانلىق ئارىسىغا تارقالغانىكەن. شەھەر مەركىزىدىكى چوڭ مەيدان ۋە مەيدان ئەتراپىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان شەھەر مەمۇرىيىتى بىناسى، تارىخ مۇزېيى قاتارلىق ئىمارەتلەر تولىمۇ ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن.

بريۇسسېل يەنە ئەڭ چوڭ خەلقئارالىق پائالىيەت مەركىزى، چەت ئەللىك ئەلچىلەر ئۆمەكلىرىدىن ئۆزگە، بۇ شەھەردە دائىمىي تۇرۇشلۇق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ باش ئورگىنى 700 دىن ئاشىدىكەن. «شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتى»نىڭ، «ياۋروپا ئىقتىسادىي ئورتاق گەۋدىسى» نىڭ باش ئورگىنى قاتارلىقلار شۇلار قاتارىغا كىرىدىكەن. شۇ سەۋەبلىك، بريۇسسېل شەھىرىگە «ياۋروپانىڭ پايتەختى» دېگەن چىرايلىق نام بېرىلگەنىكەن. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 دىن ئارتۇق خەلقئارالىق چوڭ كۆرگەزمە مانا مۇشۇ شەھەردە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىكەن.

نۇرغۇن دۇنياۋى داڭلىق شەخسلەر — كارل ماركس، ۋىكتور ھيۇگو، بايرون، مۇزارت قاتارلىقلار بريۇسسېلدا تۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ بارغانىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىرىنچى گراژدان — «سىيگەك بالا»

بىز ۋاتېرلوئودىكى قىسقا، ئەمما ئەھمىيەتلىك زىيارىتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئون نەچچە مىنۇت يول يۈرۈپ بىريۇسسېل شەھەر رايونىغا كىرىپ كەلدۇق. بىريۇسسېل زەپەر دەرۋازىسى ۋە ھەربىي مۇزېيىدا تولۇق ئىككى سائەت ئېكسكۇرسىيىدە بولغاندىن كېيىن، شەھەر مەركىزىدىكى «ئوردا مەيدانى» دەپ ئاتىلىدىغان قايناق بىر مەيدانغا يېتىپ كەلدۇق. «ئوردا مەيدانى» ئالىقانچىلىك كېلىدىغان ئۇششاق تاشلار ياتقۇزۇلغان كەڭ مەيدان بولۇپ، تۆت تەرىپىدە ئېگىز چېركاۋلار، قەدىمىي پادىشاھ ئوردىسى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بىز مەيدان ئەتراپىدىكى ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلارنى ۋە ئادەم مىغىلداپ تۇرىدىغان مەيداننى ئىنچىكىلەپ كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن يول باشلىغۇچىنىڭ يول باشلىشى بىلەن «ئوردا مەيدانى»دىن ئانچە يىراق بولمىغان «سىيگەك بالا» ھەيكىلىنى زىيارەت قىلدۇق. بىريۇسسېل شەھىرى بويىچە «بىرىنچى گراژدان» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ «سىيگەك بالا» ھەيكىلى كوچا دوقمۇشىغا ئورنىتىلىپ چىرايلىق تۆمۈر رىشاتكا ئىچىگە ئېلىنغانىكەن. ئېگىزلىكى بىر مېتىرچە كېلىدىغان بۇ يالىڭاچ بالا يول تەرەپكە قاراپ توختىماي «سىيىپ» تۇرىدىكەن. ھەر خىل ئىرق، ھەر خىل مىللەتتىن بولغان ساياھەتچىلەر «سىيگەك بالا»غا ھەۋەس بىلەن قارىشىدىكەن، بالا ئالدىدا بەس-بەس بىلەن سۈرەتكە چۈشىدىكەن.

ئادەمنىڭ كۆپلىكى ۋە قۇلاقنى يارغۇدەك ۋاراڭ - چۇرۇڭ تۈپەيلى بۇ «سىيگەك بالا» توغرىسىدا بىرەر مەلۇمات ئاڭلاشقا مۇمكىن بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ «بالا» ھەققىدە «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ بىر

قانچە يىل بۇرۇنقى بىر سانىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگىنى يادىمدا.

ئېيتىلىشىچە، زامانلارنىڭ بىرىدە، چەت ئەلدىن كەلگەن تاجاۋۇز-چىلار بريۇسسېل شەھىرىگە ھۇجۇم قوزغاپتۇ. لېكىن، قانچە ھەپتىلەشكەن بولسىمۇ، قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراپ، مەقسىتىگە يېتەلمەپتۇ. بىراق، بىر كېچىسى تاجاۋۇزچى ئارمىيە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شەھەر دەرۋازىسىغا پارتلاتقۇچ دورا قويۇپتۇ-دە، پىلتىغا ئوت يېقىۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ. بۇ يەرگە تاسادىپىي كېلىپ قالغان ھېلىقى «سىيگەك بالا» بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. چۈنكى، شەھەر سېپىلى (دەرۋازىسى) پارتلى-تىۋېتىلسە، تاجاۋۇزچىلار شەھەرگە بېسىپ كىرىدىكەن- دە، خەلقنى قول قىلىدىكەن. بۇ خەۋپنى ھېس قىلغان «سىيگەك بالا» ۋىژىلداپ كۆيۈ-ۋاتقان پىلتىنى ئۆچۈرمەكچى بولۇپتۇيۇ، ھېچ ئامال قىلالماپتۇ. ئاخىر بىر ئەپچىل «چارە»نى تېپىپتۇ ۋە پىلتىگە سىيگىلى تۇرۇپتۇ. پىلتە ئۆ-چۈپتۇ، پارتلاتقۇچ دورا پارتلىماپتۇ، شەھەر سېپىلى ئامان قاپتۇ. تاجا-ۋۇزچىلارمۇ شەھەرگە بېسىپ كىرەلمەپتۇ. بۇ بالا ئۆزىنىڭ سۈيدۈكى بىلەن بريۇسسېل شەھىرىنى ئامان ساقلاپ قالغىنى ئۈچۈن شەھەر خەلقى بۇ بالىنىڭ خاتىرىسىگە بۇ «سىيگەك بالا»نىڭ مىس ھەيكىلىنى ياساپ مۇشۇ يەرگە جاپلاشتۇرغانىكەن. ئۇنىڭغا يەنە «بريۇسسېل شەھىرىنىڭ بىرىنچى گراژدانى» دېگەن شەرەپلىك نامنى بەرگەنىكەن.

بۇ راستىنلا يۇز بەرگەن ۋەقەمۇ ياكى كىشىلەر توقۇۋالغانمۇ، بۇنى ئېنىقلاشقا ئىمكان بولمىدى. بىراق، قولىدىن كېلىدىغان ئەڭ ئاددىي چارە بىلەن بىر قېتىملىق پاجىئەنىڭ ئالدىنى ئالغان بۇ بالىنىڭ ھەي-كىلى بۇ شەھەرنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەر بۇ بالىنىڭ كەچۈرمىشىنىڭ راست ـ يالغىنىنى سۈرۈشتۈرۈپمۇ كەتمەيدى-كەن، ئۇنى ھۆرمەت بىلەن تاۋاپ قىلىپ، ھاياجان بىلەن تىلغا ئالىدى-كەن، ھەيكەل تارىخىنى ھەيكەل ئالدىغا باشلاپ كەلگەن بالىلىرىغا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بريۇسسېلدىكى «سىيگەك بالا» ھەيكىلى ئالدىدا

ھېكايە سۈپىتىدە سۆزلەپ بېرىدىكەن.

بۇرۇنلا ھېكايىسىنى ئاڭلىغان، ئەمما كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان بۇ قەھرىمان بالا ئالدىدا بىر پارچە سۈرەتكە چۈشۈۋې- لىش نىيىتىگە كەلدىم ۋە بىرىم سائەتچە نۆۋەت ساقلاپ تۇرۇپ، ئاران دې- گەندە بۇ شەرەپكە ئېرى- شەلىدىم. بىراق، كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغان چاغ بولغاچقا ۋە قىستىلىپ يۈرگەن ئادەملەر بەك كۆپ بولغاچقا، سۈرەتكە چۈ- شىدىغان ئەڭ ئەپلىك جاينى تاللاشقا مۇمكىن بولمىدى. بېيجىڭغا قايتىپ كېلىپ سۈرەتنى يۇيدۇرۇۋالدىم، سۈرەتنىڭ ئويلىغىنىمدىنمۇ ياخشى چىققىنىنى كۆرۈپ، كۆڭلۈم جايىغا چۈشتى.

ياۋروپادا ئادەملەر

گېرمانىيە، گوللاندىيە، بېلگىيىنىڭ چوڭ شەھەرلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇ شەھەرلەرنىڭ نوپۇسى گەرچە

مىليوندىن يۇقىرى بولسىمۇ، كوچىلىرىدا ئادەم ئىنتايىن شالاڭ بولىدىكەن. بېرلىن شەھىرىدىكى ئاۋات ئالېكساندىر مەيدانىغا يېقىنلاپ قالغان تۇرۇۋقلۇقمۇ كەڭ كوچىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پىيادىلەر يولىدا قولتۇقلىشىپ كېتىۋاتقان بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن (ئەر ـ خوتۇن دەپ تۇرايلى)دىن ئۆزگە بىرمۇ ئادەمنى كۆرمىگەنلىكىم مېنى سەل ئەجەبلەندۇرگەنىدى. كېيىنچە باشقا شەھەرلەردىمۇ دەل ـ دەرەخلەر ئارىسىدىكى جازىبىلىك سەيلىگاھلارنىڭ، دەريا بويلىرىدىكى چىرايلىق يوللارنىڭ ئادەمسىز غېرىبسىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ «بۇ شەھەردىكىلەر نەگە كەتكەندۇ، شۇنداق ئۇبدان سەيلىگاھلارنى ياساپ قويۇپ بىكار قالدۇرغىنى نېمىسى» دېگەنلەرنىمۇ ئويلىدىم.

بىراق، بريۇسسېلغا كەلگەن ئاخشىمى خەۋەردار كىشى مۇنداق دېدى:

—ياۋروپادىكى 1 مىليون ئاھالىلىك مەلۇم بىر شەھەرنىڭ كۆلىمى شەرق ئەللىرىدىكى، مەسىلەن ياپونىيە، كورىيىدىكى 2 ـ 3 مىليون ئاھالىسى بار شەھەرلەرنىڭ كۆلىمىگە توغرا كېلىدۇ. شەھەر چوڭ، نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى تۆۋەن بولغاچقا، ئادەم ئاز. يەنە بىر سەۋەب، شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ كەچكى تۇرمۇشى ئانچە مول ئەمەس، ئادەملەر كەچلىكى ئاساسەن تاشقىرىغا چىقمايدۇ. دەم ئېلىش كۈنلىرىدە دېڭىز بويلىرىغا، داچىلارغا كېتىپ قېلىشىدۇ. فرانكفۇرتتىكى رىم مەيدانى، ھامبۇرگتىكى پورت كوچىسى، ئامستېردامدىكى قانال رايونى قاتارلىقلاردا ئادەم ھەقىقەتەن كۆپ. بىراق، بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى چەت ئەلدىن كەلگەن ساياھەتچىلەر. قىسقىسى، بۇ يەرلەردە رېستوران قىزغىنلىقى يوق، ئىجتىمائىي ئالاقە زامانىۋى ئالاقە ۋاسىتىلىرى بىلەنلا ئورۇندىلىنىدۇ، ئۇلار ھەممە ئىشنى ئۆيىدە قىلىشقا، ئۆيگە بېكىنىۋېلىشقا ئادەتلەنگەن. بىكار تەلەپلەرنىڭ ئازلىقى، تۇرمۇش رىتىمىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

تېزلىكىمۇ بىر مۇھىم سەۋەب ...

مەن ياۋروپا شەھەرلىرىنىڭ كوچىلىرى بىلەن ياپونىيە شەھەرلىرىنىڭ كوچىلىرىنى خىيالەن سېلىشتۇرۇپ باقتىم. ياپونىيە كوچىلىرىدا ئادەملەر مۇكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ، دىققەت قىلمىسىڭىز يا سىز باشقىلارنى سوقۇۋېتىسىز، يا باشقىلار سىزنى سوقۇۋېتىدۇ. ياۋروپا شەھەرلىرىدە ئەھۋال تامامەن ئۆزگىچە. ماگىزىنلاردا، ئاشپۇزۇللاردا، كوچىلاردا ئادەم ئاز، ئەڭ قايناق سودا كوچىلىرىدىن ئۆتكەن ـ كەچكەن ئادەملەرنىمۇ سانىۋالغىلى بولىدۇ.

تەبىئەت ۋە ئاشخانا

بىز بۇرۇن تاماق ئىچىدىغان ئۆينىمۇ، تاماق سېتىلىدىغان

تەبىئەت بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن رېستوران

چوڭ-كىچىك ئۆيلەرنىمۇ «ئاشخانا» دەپ ئاتايتتۇق. ئوردىمچىدىكى كۆلىمى خېلى چوڭ بولغان 2-ئاشخانا (سەنشىخاگزىدا)، 3-ئاشخانا (ئوتتۇرا كۆۋرۈكتە) لارنىمۇ «ئاشخانا» دەپ ئاتايتتۇق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش بولغا قويۇلغاندىن كېيىن ئۆيلەردىكى تاماق ئېتىدىغان ئاشخانىنى «ئاشخانا»، كوچىلاردىكى ئاش ـ تاماق ساتىدىغان كىچىكرەك دوكانلارنى «ئاشخانا»، سەل چوڭراقلىرىنى بولسا «رېستوران » دەپ ئاتايدىغان بولدۇق. ياۋروپادا ئۆيدىكى ئاشخانىلارنى نېمە دەپ ئاتايدىغىنىنى بىلمىدىم، بىراق كوچىلاردىكى تاماق سېتىلىدىغانلىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىنى— مەيلى چوڭ بولسۇن، مەيلى كىچىك بولسۇن، «رېستوران » دەپ ئاتايدىكەن. بۇنداق رېستورانلار ئارىسىدا ھەتتا بىر ئېغىزلىق ئۆيلەرمۇ، چوڭ ۋە ھەشەمەتلىكلىرىمۇ بار ئىكەن.

ئوخشىمايدىغىنى، ئۇلار چوڭ-كىچىك رېستورانلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بېزەپ كەتمەيدىكەن، ئۇستەل-ئورۇندۇقلار ياغاچنىڭ ئۆز رەڭگىدە بولىدىكەن. بەزى رېستورانلارنىڭ تاملىرى سىلىقلانمىغان قوپال تاشلاردىن قوپۇرۇلۇۋېرىدىكەن. تۈۋرۈكلىرى شۇنداق تەبىئىيكى، قارىغاي ياغىچىنىڭ پوستىمۇ سويۇۋېتىلمەيدىكەن، چاسلانمايدىكەن، لىملىردىمۇ ئورماندىن كەلتۈرۈلگەن قارىغاي ياغاچلىرىنى ئۆز پېتى ئىشلىتىۋېرىدىكەن. ئەگەر بىزدە شۇنداق ئۆيلەرنى كۆرسەك، بىچارە ياغاچچىنى پەمسىزلىكتە، ھورۇنلۇقتا ئەيىبلەر ئىدۇق.

ياۋروپا رېستورانلىرى يەنە ھەر تۈرلۈك زىرائەتلەر بىلەنمۇ بېزىلىدىكەن. بېرلىندىكى بىز چۈشكەن Tierpark مېھمانخانىسىنىڭ رېستورانىدا يوغان قازان كاۋىسى، بىر قانچە تال سويۇلمىغان قوناق باشىقى، بىر ياغاچ تەڭنە، كېرەكتىن چىققان ياغاچ هارۋىنىڭ بىر پاي چاقى، بىر چۈلاق گۈرجەك ۋە يىلتىزى بىلەن قومۇرۇۋېلىنغان دەرەخ كۆتىكى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

چىرايلىق تىزىپ قويۇلۇپتۇ. هامبۇرگتىكى جۇڭگولۇقلار ئاچقان رېستو-راندىمۇ بىر تۇتام بۇغداي، بىر قانچە تال ئاپتاپپەرەس، بىر دانە هارۋىكەش قامچىسى، كونا چىغ قالپاق قاتارلىق زىرائەت ۋە دېهقانچىلىق سايماند-لىرى كىچىكرەك بىر ياغاچ هارۋىنىڭ ئۈستىگە كېلىشتۈرۈپ تىزىپ قويۇلۇپتۇ، بىلېفېلد شەھىرىدىكى رېستوراندىمۇ كۆزگە تاشلىنىپ تۇ-رىدىغان تۆر تامغا قازان تۇۋىقى، چۆمۈچ، كەپكۈر، چىنە، تەخسە، پېچىنە قېلىپلىرى، هاۋانچا تېشى، قىڭغىراق دېگەندەك ئاشخانا سايمانلىرى بىر-بىرىگە ماسلاشتۇرۇلغان هالدا ئېسىلىپ چىرايلىق شەكىل چىقىرى-لىپتۇ.

ئىشقىلىپ، بۇنداق رېستورانلاردا تەبىئەتنىڭ ئەسلى قىياپىتى ئەكس ئېتىپ تۇرىدىكەن. دېنى ئايرىلمىغان زىرائەتلەر، دېهقانچىلىق سايمانلىرى دېگەنلەر كىشىگە ئېتىزنى، ئېكىنزارلىقلارنى، دېهقان ئەمە-گىكىنى ئەسلىتىدىكەن. مەن بۇنداق تەبىئىي بېزەكلەرنى كۆرۈپ، ئادەم مەدەنىيلەشكەنسېرى تەبىئەتكە شۇنچە يېقىنلىشىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالدىم. دېمىسىمۇ، كۆزنى چاقنىغۇدەك پارقىراپ تۇرىدىغان تام-تو-رۇسلاردىن، ئۈستەل - ئورۇندۇقلاردىن كۆرە، تەبىئەت گۈزەللىكى ئەكس ئېتىپ تۇرغان بۇنداق نەرسىلەر گەرچە كۆز چاقنىغۇدەك پارقىراپ تۇرمى-سىمۇ، كۆزگە، كۆڭۈلگە بەكرەك يېقىن تۇرىدىكەن.

مۇھىت ۋە مۇھىت ئاسراش

بىز تۇرۇپ ئۆتكەن غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرى تونۇشتۇرۇشىمىزدا قەيت قىلىنغاندەك، سانائەت تەرەققىياتى جەھەتتە ئالدىدا كېتىۋاتقان دۆلەتلەر هېسابلىنىدۇ. مۇھىت بۇلغىنىشنىڭ ئاۋانگارتلىرى دەپ ئاتىلىدى-

غان خىمىيە سانائىتى، پولات ـ تۆمۈر سانائىتى، نېفىت ـ گاز سانائىتى كارخانىلىرىنىڭ زىچلىقىمۇ بۇ دۆلەتلەردە خېلى يۇقىرى. بىراق، مېنى قايىل قىلغىنى شۇ بولدىكى، بۇ ئەللەرنىڭ شەھەرلىرىدە بولسۇن ياكى سەھرالىرىدا بولسۇن، 20 نەچچە كۈن داۋامىدا تۈتۈن ياكى بۇس كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان بىرمۇ تۇرخۇننى ئۇچراتمىدىم.

يادىمدا قېلىشىچە، مەن 1997 ـ يىلى كۈزدە ياپونىيە زېمىنىغا قەدەم باسقان تۇنجى كۈنىلا يول باشلىغۇچى: «ياپونلار قايناق سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنمىگەن، شۇڭا مېھمانخانىلارغا قايناق سۇ قويۇلمايدۇ. بىراق، ئەندىشە قىلماڭلار، ياپونىيىدە تۇرۇبا سۇلىرى قايناتماي ئىچسىمۇ بولىدىغان ئۆلچەمگە يەتكەن. ئۇسساپ كەتسەڭلەر تۇرۇبا سۈيىنى ئىچىۋېرىڭلار» دېگەنىدى. فرانكفۇرتقا كەلگەن كۈنى يول باشلىغۇچى خۇددى ياپون يول باشلىغۇچىلىرى بىلەن كېلىشىۋالغاندەكلا: «ياۋروپانىڭ ھەرقانداق يېرىدە تۇرۇبا سۈيىنى قورقماي ئىچىۋەرسەڭلار بولىدۇ، بۇ سۇ ئىچىش ئۆلچىمىدە ساپلاشتۇرۇلغان» دېدى. 1994 ـ يىلى شياڭگاڭغا بارغىنىمدا ئادەتتىكى تۆمۈر تۇرۇبىنىڭ ئىچىملىك سۇغا ماس كەلمەيدىغانلىقىنى، شۇ سەۋەبلىك، تۆمۈر تۇرۇبىلارنىڭ مىس تۇرۇبىلارغا ئالماشتۇرۇلۇۋاتقىنىنى، ئىچىملىك سۇنىڭ بىۋاستە ئىچىش دەرىجىسىگە يەتكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ يىل (1999 ـ يىلى) ئەتىيازدىمىكىن ياكى يازدىمىكىن، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى شېنجېن شەھىرىدىكى يېڭى قۇرۇلۇۋاتقان بىر ئاھالىلەر رايونىدا ئىچىملىك سۇنى بىۋاستە ئىچىش دەرىجىسىگىچە ساپلاشتۇرىدىغان قۇرۇلمىنىڭ ئورنىتىلىۋاتقانلىقى، بۇ قۇرۇلما ئىشقا كىرىشتۈرۈلسە، بۇ رايوننىڭ تۇرۇبا سۈيىنى بىۋاستە ئىچىشكە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر خەۋەر كۆرسەتكەنىدى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، بىۋاستە ئىچىشكە بولىدىغان تۇرۇبا سۈيى بىلەن بىۋاستە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

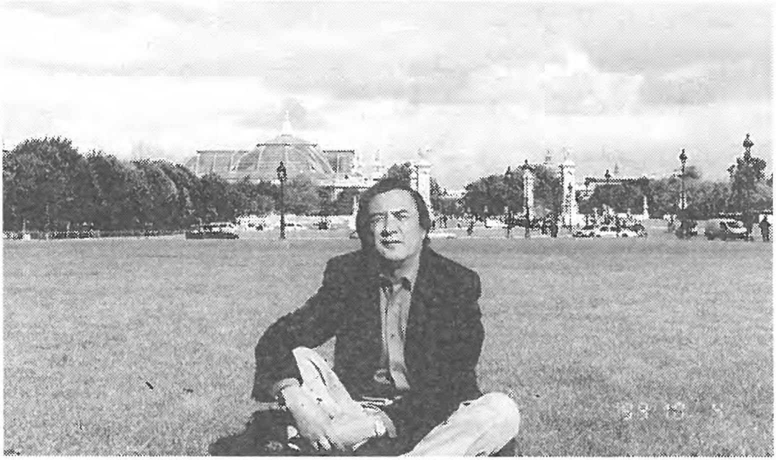

كەڭ كەتكەن يېشىل چىملىق — پاكىز مۇھىت

ئىچىشكە بولمايدىغان تۇرۇبا سۈيىنىڭ پەرقى بولىدىكەن. بۇنىڭ ئۈچۈن مەخسۇس قۇرۇلمىلارنىڭ ياردىمى لازىمكەن، دېگەن ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم.

ياۋروپادا، بولۇپمۇ گېرمانىيىدە بارلىق دۆڭلەرنىڭ، يول بويلىرىنىڭ قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغىنىنى كۆرۈپ، دەسلەپتە بۇ ئورمانلار تەبىئىي ئورمانلىق بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدىم. ئەمما، گېرمانىيە بىلەن گوللاندىيە ئارىسىدا كېتىۋېتىپ، ئۇزۇنلۇقى ئون كىلومېتىرچە كېلىدىغان بىر كۆچەتزارلىقنى كۆردۈم. بۇ كۆچەتزارلىقتا خىلمۇ خىل قارىغاي كۆچەتلىرى ۋە باشقا مەنزىرە دەرەخلىرىنىڭ كۆچەتلىرى يېتىشتۈرۈلۈۋېتىپتۇ. بۇنىڭغا قاراپ تەبىئىي ئورماندەك كۆرۈنگەن ئورماننىڭ تامامەن تەبىئىي ئەمەسلىكىنى، دۆلەت ياكى شەخسلەر مەبلەغ سېلىپ ئورمان بىنا قىلىدىغانلىقىنى بىلىۋالدىم. ئەمما، بۇ ئورمانلارنى بىنا قىلىشتا ئۇلار ياغاچ ماتېرىيالى يېتىشتۈرۈشنى كۆزدە تۇتمىسا كېرەك.

سورتىغا خاس ئەگرى ـ بۈگرى ئۆسىدىغان بۇنداق قارىغايدىن مەنزىرە دەرىخى ئورنىدا پايدىلىنىشقا بولىدىكەنكى، ئۇنىڭدىن بىرەر تال تۈزرەك چەنزە چىقىشىغا كىشىنىڭ كۆزى يەتمەيدىكەن. بۇنىڭدىن، ئۇلار مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش، ساپلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىقتىسادىي ئۈنۈم قوغلاشمايدىكەن دېگەن مەنا چىقىدۇ.

گېرمانىيە، گوللاندىيە، بېلگىيە قاتارلىق ئەللەردە زاۋۇتلار قېنىق سىر بېرىلگەن ئېگىز تام بىلەن قورشىۋېتىلگەن بولغاچقا، زاۋۇت رايونىنى زادى كۆرگىلى بولمايدىكەن، يىراقتىن قارىسىڭىز تۆت چاسا كەلگەن بىر توپلاشتۇرۇپ قاچىلاش ساندۇقىغىلا ئوخشايدىكەن، دەرۋازا ئالدى مېھمانخانىلارنىڭ ئالدىدىكىدەك گۈلگە پۈركەنگەنىكەن. شەكىل چىدقىرىپ قىرقىلغان دەرەخلەر، چىملىقلار، مەلۇم گېئومېتىرىك شەكىلدە ئېتىلىپ تۇرغان فونتانلارغا قاراپ زاۋۇتنى بىرەر باغچىغا ياكى مۇزېيغا ئوخشىتىشىڭىز مۇمكىن ئىكەن.

مەن ياۋروپا سەپىرى داۋامىدا ئاق قۇشقاچلارغا ئالاھىدە دىقـقـەت قىلدىم. دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە بولىدىغان ئاق قۇشقاچنىڭ رەڭگى مۇھىت سۈپىتىنىڭ بىر ئەينىكى. كۆردۈمكى، بۇ يەردىكى قۇشقاچلار خۇددى جەنۇبىي شىنجاڭ قۇشقاچلىرىدەك پاكىز ئىكەن، ئۈرۈمچىدىدكىدەك قىشلىقى قارا قۇشقاچقا، يازلىقى كۈل رەڭ قۇشقاچقا ئايلىنىپ قالمىسا كېرەك. كېيىنكى كۈنلەردە مەن پارىژ شەھىرىدىكى مەشھۇر لوۋېر سارىيى ھويلىسىدا ئارام ئېلىۋېتىپ كەپتەرلەر ئارىسىدا دانلاپ يۈرگەن بىر قانچە ئاق قۇشقاچنى يېقىندىن كۆزىتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. ئۇ قۇشقاچلار بايام دېگەندەك ئۆز رەڭگىدە ئىكەن، خۇددى سوپۇنلاپ يۇيۇپ قويغاندەك پاكىز تۇرۇپتۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

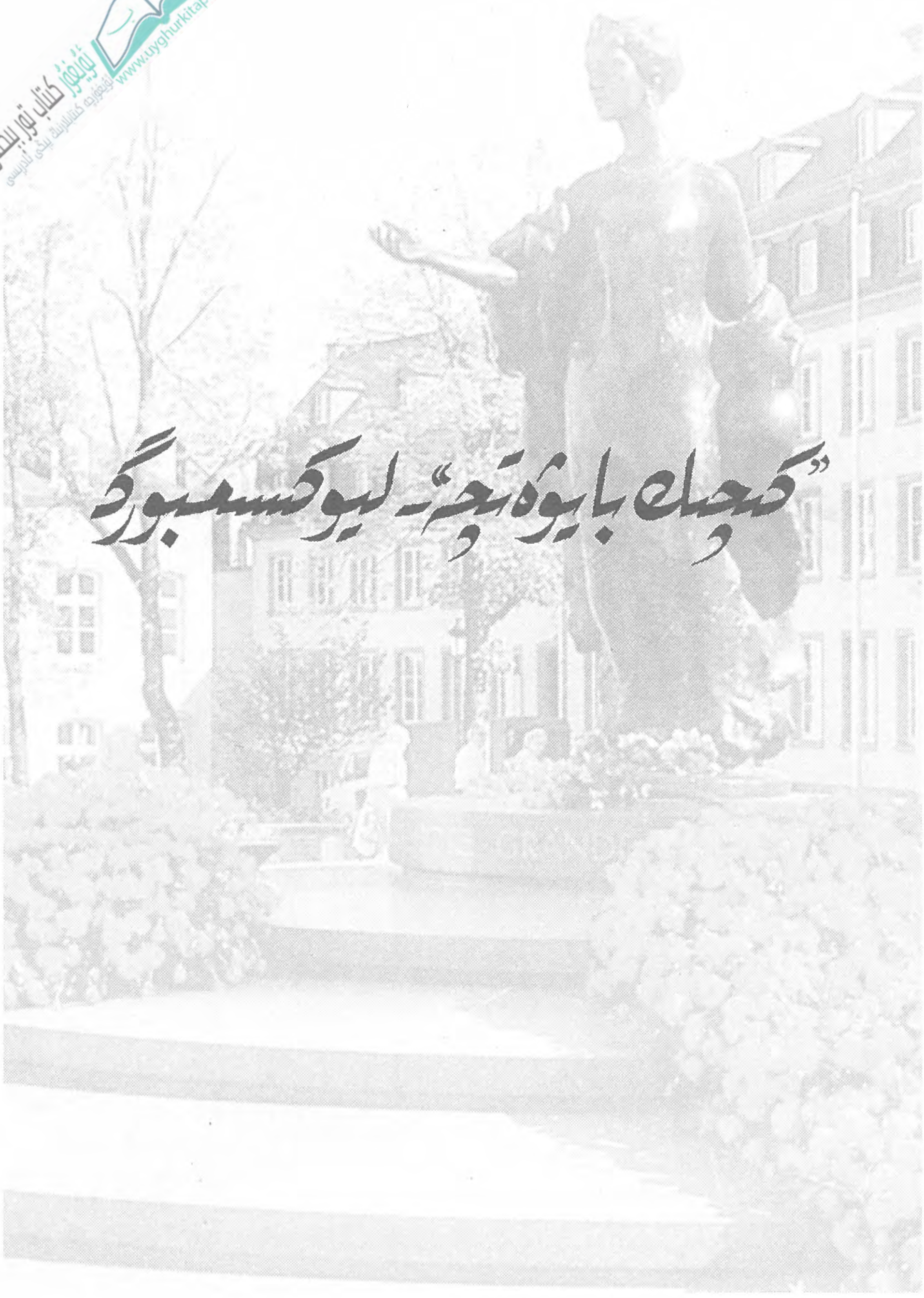

"كىچىك بايۋەتچە" ـ ليوكسمبورگ

“كىچىك بايۋەتچە” — لىيۇكسېمبۇرگ

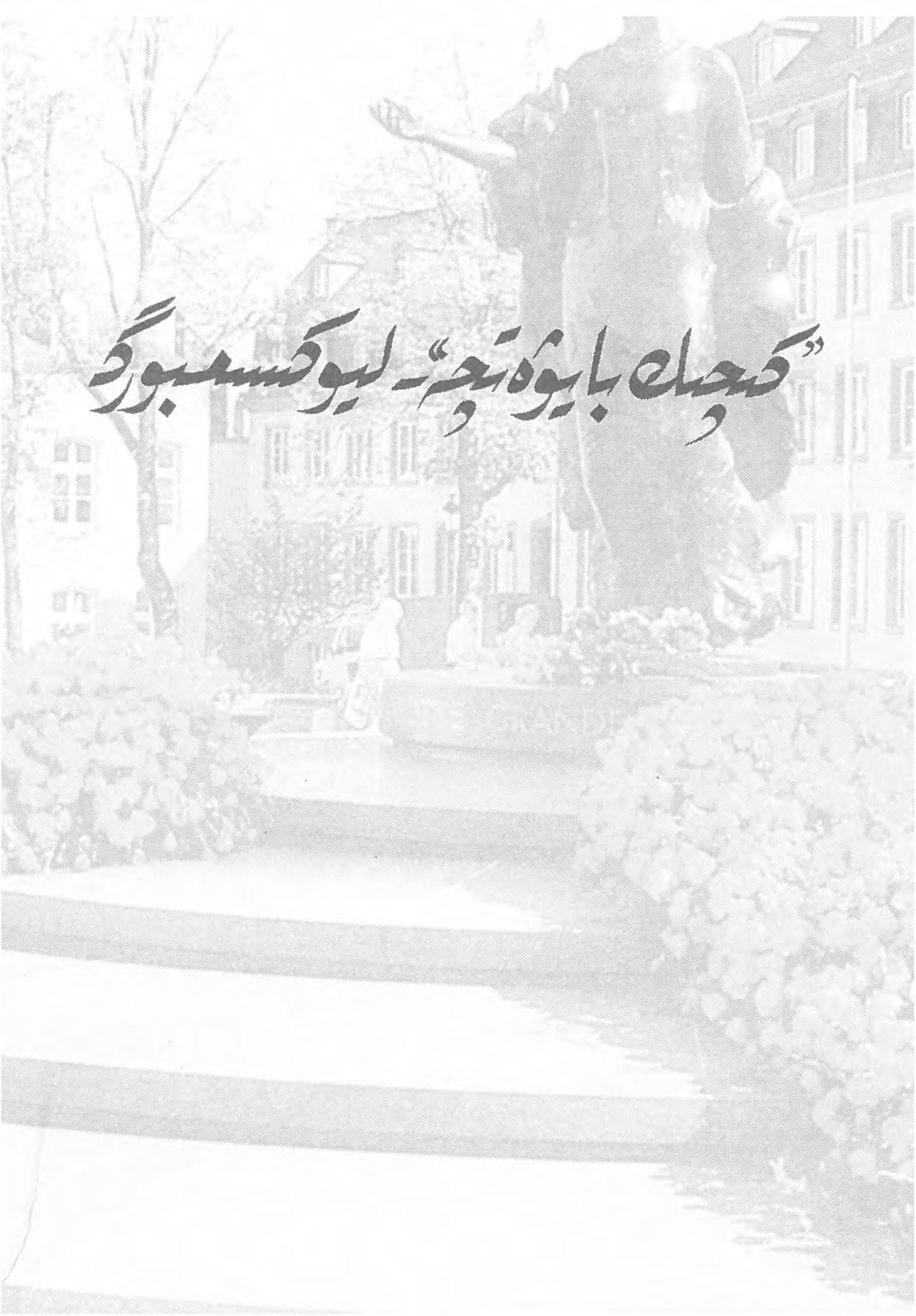

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ليۇكسېمبۇرگ بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: ليۇكسېمبۇرگ كىنەزلىكى
يەر مەيدانى: 2586 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 409 مىڭ
پايتەختى: ليۇكسېمبۇرگ

مەمۇرىي رايونى: مەملىكەت ئۈچ مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنگەن. بۇ مەمۇرىي رايونلار 12 ناھىيە، 118 يېزا (بازار) غا ئايرىلغان.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: ليۇكسېمبۇرگ كىنەزلىكى شەرقتە گېرمانىيە بىلەن، غەربىي ۋە شىمالىي بېلگىيە بىلەن، جەنۇبىي فرانسىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ياۋروپادىكى كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: بۇ دۆلەتتە ھەر بىر كۋادرات مېتىر يەرگە 140 تىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. شەھەر نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 67 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مەملىكەت نوپۇسىنىڭ تۆتتىن بىرى ليۇكسېمبۇرگ شەھىرىگە توپلانغان. ليۇكسېمبۇرگلىقلار ياۋروپا ئىرقىنىڭ ئالانتىك-بالتىق تىپىغا كىرىدۇ. فرانسۇز تىلىنى دۆلەت تىلى قىلغان، نېمىس تىلىنىمۇ ئورتاق قوللىنىدۇ.

ليۇكسېمبۇرگ كىچىك دۆلەت بولۇشىغا قارىماي، دۆلەت ئاپپاراتىنىڭ ھەممە شەرتلىرىنى ھازىرلىغان. ئاددىيسى، بۇ ئەلدە خىرىستىئان

تاماق يېدۇق ۋە بىر سائەتلىك مۆھلەت بىلەن ئىختىيارىي بازار ئارىلا-
ماقچى بولدۇق. بۇ رايون بېرلىن شەھىرىنىڭ چېتىگىرەك توغرا كې-
لىدىغان پويىز ۋوگزالىنىڭ ئەتراپى ئىدى. مەن پۇرسەتنى غەنىيمەت
بىلىپ ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلىۋالدىم-دە، «تەيجۇلۇك»دىن چىقىپ ئۇدۇل
كەلگەن بىر كوچىغا كىردىم. ئۇزۇنلۇقى 500 مېتىرچە كېلىدىغان بۇ
كوچا بۆلىكىدە مەخسۇس كىتاب دۇكىنىدىن تۆتنى ئۇچراتتىم.

بىزدە بۇرۇن كىتابلارمۇ، كىتابخانىمۇ كەمچىل ئىدى. ھازىرقى
كۈندە كىتاب كەمچىلىكى خېلى ئوبدان ھەل بولغان بولسىمۇ، لېكىن
كىتابخانا كەمچىلىكى تېخى ھەل بولمايۋاتىدۇ. چوڭ-كىچىك شەھەر-
لەردە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر قانچە شەخسىي كىتابخانىلار ئې-
چىلىپ كىتابخانا كەمچىل بولۇش ھالىتىنى ئانچە - مۇنچە ئۆزگەرتتى.
بىراق، ياۋروپا شەھەرلىرىدىكىدەك نەگىلا قارىساڭ كۆزۈڭگە كىتابخان
كۆرۈنىدىغان ھالەت تېخى شەكىللىنىشتىن يىراق.

ناھىيىلەردىچۇ؟ بەزى ناھىيە بازىرىدا پەقەت بىرلا كىتابخانا بار.
ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق كىتابخانىلار دۆلەت كارخانىسى بولغاندىكىدىن،
رىقابەت ئېڭى ئاجىز، 2 ـ 3 خادىم كىتاب سېتىۋالىدىغان خېرىدارنىڭ
كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشىدۇ. كەلمىسە، بىكار پاراڭ ، مۈگدەش بىلەن
كۈن ئۆتكۈزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇرمەنلەر كىتاب بىلەن يۈز كۆرۈ-
شىدىغان، كىتاب ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشەلمەيدىغان ھال شەكىل-
لىنىپ قالىدۇ.

مېنىڭچە، خەلقىمىزدىن «كىتاب كۆرمەيدۇ، پۇل تاپسا ھاراق ئى-
چىدۇ» دەپ ئاغرىنىشنىڭ ئورنى يوق. شەھەر- بازارلاردا كىتابخانىلارنىڭ
سانىنى كۆپەيتسەك، كىشىلەرنىڭ كىتاب ئوقۇش، كىتاب سېتىۋېلىش
«ئىشتىھا»سىنى قوزغىغىلى بولىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ليۇكسېمبۇرگتىكى كىچىك كىتابخانىدا

توغرا، بىزنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتىمىز غەربلىكلەرنىڭكىدىن ناچارراق، كىتابچىلىق، كىتاب ئوقۇش كەيپىياتىمۇ خېلىلا تۆۋەن. كىتاب ئوقۇش ۋە كىتاب سېتىۋېلىش كىشىلەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ۋە ئىقتىسادىي قۇربىتىگە بېرىپ تاقىلىدىغان گەپ. بىراق، ياۋروپالىقلارمۇ قالاقلىق، مەدەنىيەتسىزلىك، نامراتلىق دەۋرلىرىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ بۈگۈنكى كۈنلەرگە ئۇلاشقان، نامراتلىقتىن، مەدەنىيەتسىزلىكتىن پەقەت بىلىمنىڭ، كىتاب-ژۇرنالنىڭ ياردىمى بىلەنلا قۇتۇلغان. كىشىلىرىمىز ئايدا بىر پارچە كىتاب سېتىۋالمىغۇدەك ھالدىمۇ ئەمەس. گەپ ئۇلاردا كىتاب ئوقۇش، كىتاب سېتىۋېلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشتە. 1 ـ 2 مىليون يۇەنلىك پۇل-مېلى تۇرۇپمۇ يىلىغا بىر پارچە كىتاب سېتىۋالمايدىغان، ئۆزى ئوقۇيالمىسىمۇ، ئوقۇشقا ۋاقتى چىقمىسىمۇ ئۆز بالىلىرىغىمۇ بىرەر پارچە كىتاب ئېلىپ بەرمەيدىغان بايلارنى نېمە دېگۈلۈك؟

ئۇلارنىمۇ نامرات، كىتاب سېتىۋالغۇدەك ھالى يوق دېيىش كېرەكمۇ؟

مەن زىيارەت داۋامىدا، ياۋروپالىقلارنىڭ مەيلى بالاغەت يېشىدىكى ئادەم بولسۇن ياكى ئوقۇش يېشىدىكى بالا بولسۇن، كىتاب سېتىۋېلىۋاتقىنىنى ۋە ئوقۇۋاتقىنىنى ھەممىلا يەردە كۆرۈپ تۇردۇم.

مەن كىتابىمنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول بويلىرىدا ئاپتوموبىلغا خىزمەت قىلىش پونكىتى دەيدىغان بىر خىل مۇئەسسەسەنىڭ بارلىقىنى ۋە بۇنداق ئورۇندا ھەر خىل لازىملىقلار قاتارىدا كىتاب ـ ژۇرناللارنىڭمۇ سېتىلىدىغىنىنى قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدىم. ئۇزۇن يوللۇق سەپەرگە چىققان شوپۇرلار، يولۇچىلار مۇشۇنداق مۇئەسسەسەلەردە كەم دېگەندىمۇ 20 مىنۇت توختاپ ئۆتىدىغىنى ئۈچۈن، بۇ 20 مىنۇت ئىچىدە نۇرغۇن شوپۇرلار، يولۇچىلار ماشىنىدىن چۈشۈپ كىتاب شكاپلىرىنىڭ ئالدىغا بارىدىكەن ـ دە، كىتاب ـ ژۇرنال، گېزىت دېگەندەك ئوقۇشلۇقلارنى سېتىۋالىدىكەن. چىملىقلاردا، دەرەخزارلىقلاردا ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرىدىكەن. چىملىقلاردا سەيلى قىلغاچ كىتاب قۇرلىرىدىن ھوزۇر ئالىدىكەن.

كېيىنكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىز ۋېنېتسىيە شەھىرىنىڭ قاناللىرىدا ئۈزۈپ كېتىۋاتاتتۇق، بىز ئولتۇرغان كېمىمۇ ئاممىۋى ئاپتوبۇسلارنىڭ ئورنىدا خىزمەت قىلىدىغان بىر چوڭ كېمە ئىدى. قانالدا شامال ياكى دولقۇن بولمىغاچقا، كېمىمۇ بەك سىلىق كېتىۋاتاتتى. كېمە ئومۇمىي مەنزىلنىڭ يېرىمىنى ئۈزۈپ بولغاندا كېمىگە 9 ـ 10 ياشلاردىكى بىر بالا چىقىپ كەلدى. ئۇ قىرغاقتا كېمە ساقلاپ تۇرغاندىمۇ ژۇرنال كۆرۈۋاتاتتى، كېمىگىمۇ ژۇرنىلىنى كۆتۈرگەن پېتى چىقىپ، سالاسۇنغا يۆلەندى ۋە ژۇرنال ئوقۇشنى داۋام قىلىۋەردى. كېمىدىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭمۇ، كىشىلەرنىڭ ئىتتىرىشلىرىمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلەلمىدى. ھەتتا ئاپپارات چىرىغىنى ئىشلىتىپ تۇرۇپ 2 ـ 3 مەرتە سۈرەتكە تارتقان بولسامۇ، ئۇ ژۇرنالدىن بىر قېتىممۇ باش كۆتۈرمىدى.

www.uyghurkitap.com

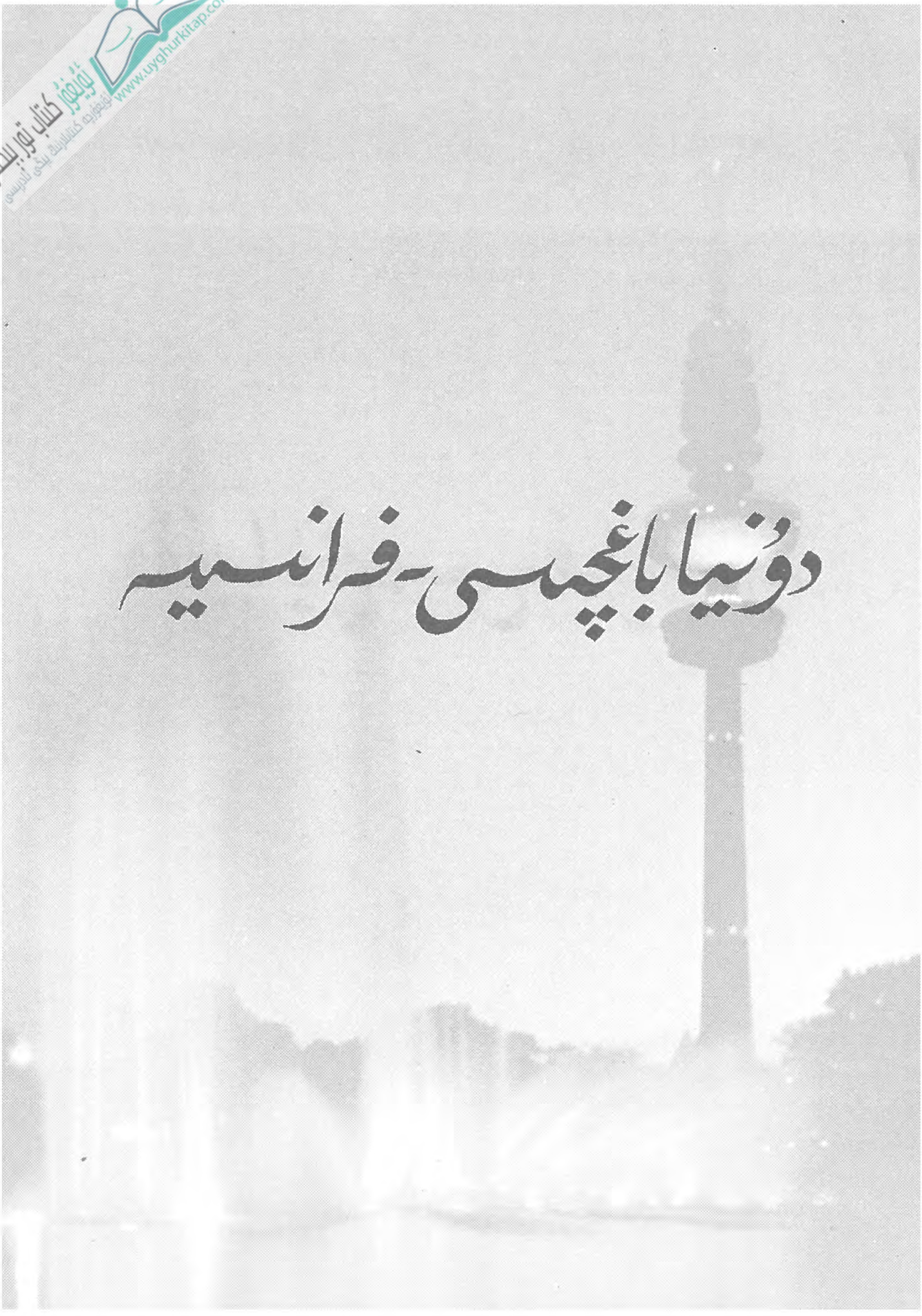

دۇنيا باغچىسى-فرانسىيە

دُونیا باغچه‌سی - فرانسیه

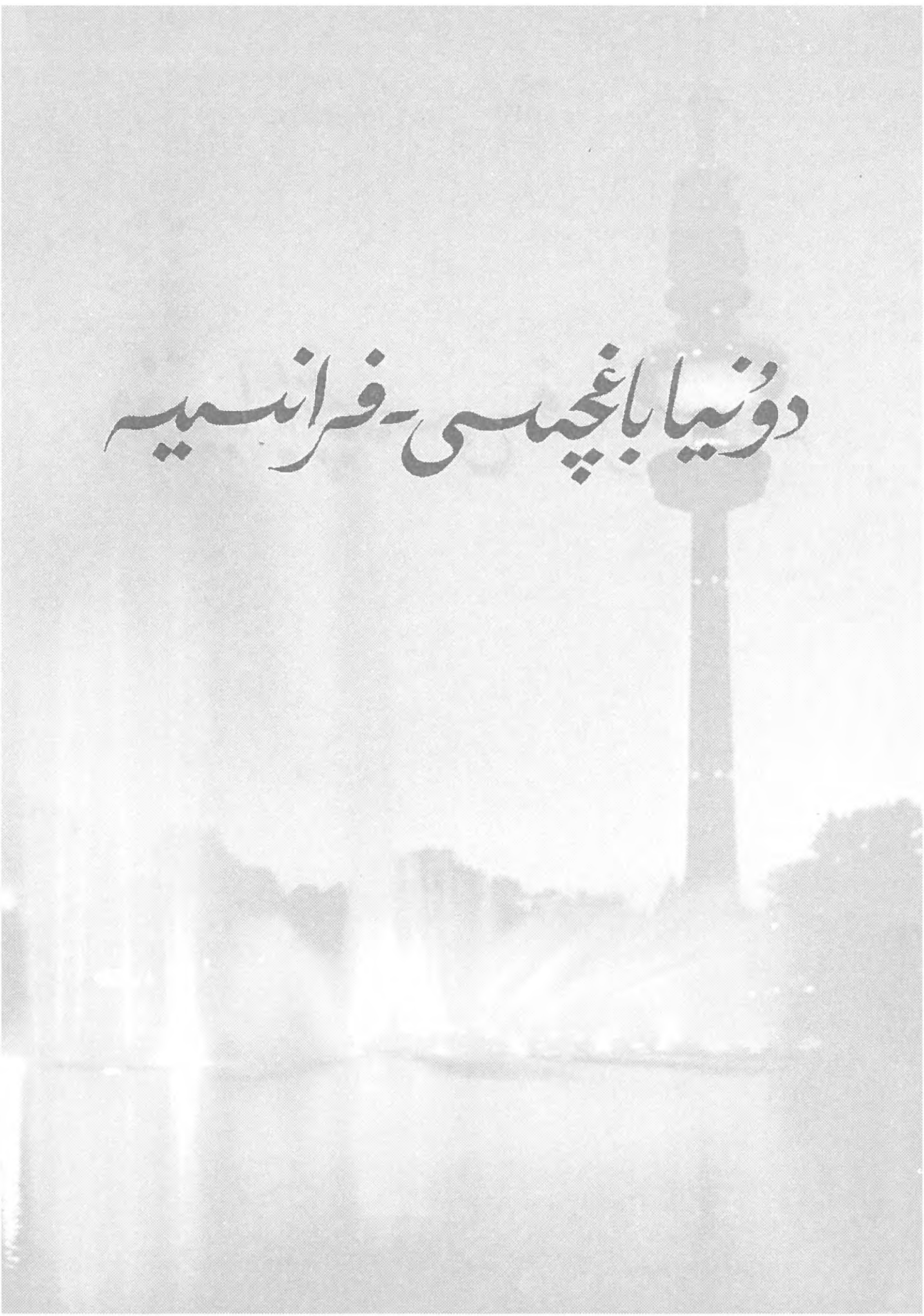

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

فرانسىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: فرانسىيە جۇمھۇرىيىتى
يەر مەيدانى: 550 مىڭ 160 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 58 مىليون
پايتەختى: پارىژ

مەمۇرىي رايونى: فرانسىيە جۇمھۇرىيىتى مەمۇرىي جەھەتتىن 22 چوڭ رايونغا، 56 ئۆلكىگە، 324 ۋىلايەتكە، 3549 ناھىيىگە، 3394 بازارغا بۆلۈنگەن.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: فرانسىيە ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ غەرب تەرىپىگە جايلاشقان، غەرب تەرەپتە ئەنگلىيە بوغۇزى ئارقىلىق ئەنگلىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىي جەنۇب تەرىپى ئوتتۇرا يەر دېڭىزىغا، شەرقىي شىمالى موناكو، ئىتالىيە، گېرمانىيە، ليۇكسېمبۇرگ، بېلگىيىلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربىي جەنۇبى ئىسپانىيە بىلەن تۇتىشىدۇ. فرانسىيە غەربىي ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەت. پۈتۈن مەملىكەت يەر مەيدانىنىڭ 80 پىرسەنتىنى تۈزلەڭلىك ۋە ئېدىرلىقتىن ئىبارەت. فرانسىيىدىن ئاساسلىقى تۆمۈر رۇدىسى، كالىي تۇزى قاتارلىقلار چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، نېفىت، كۆمۈر، ئۇران، قوغۇشۇن، سىنىك زاپىسىمۇ بار.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: فرانسىيە نوپۇس جەھەتتە ياۋروپا بويىچە

خېلى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەر ـ بازار ئاھالىسى 73 پىرسەنتىنى، يېزا ئاھالىسى 27 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. فرانسىيە ــ فرانسۇزلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان دۆلەت. ئارىساس قاتارلىق ئۇششاق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 7.9 پىرسەنتىگە ئۇلىشىدۇ. ئافرىقا ۋە باشقا ياۋروپا ئەللىرىدىن كۆچۈپ كەلگەنلەر ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 8 پىرسەنتىگە يېتىدۇ. پەقەت پارىژ شەھىرىدىلا 1 مىليون 500 مىڭ چەت ئەللىك بار. فرانسۇز تىلى فرانسىيىنىڭ دۆلەت تىلى، ئارىساسلار سۆزلىشىدىغان ئىنگلىز تىلى فرانسىيىنىڭ 2 ـ تىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: فرانسىيە ئىقتىسادى تەرەققىي تاپقان كاپىتالىستىك دۆلەت. 1993 ـ يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 21 مىڭ 560 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان سانائەتلەر پولات ـ تۆمۈر، ئېنېرگىيە، تاشكۆمۈر، نېفىت، ئاتوم ئېنېرگىيىسى، ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون، ئاۋىئاتسىيە، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، كېمىسازلىق، بىناكارلىق سانائەتلىرىدىن ئىبارەت. ماشىنىسازلىق سانائىتى ياپونىيە ۋە گېرمانىيىدىن كېيىنكى 3 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىشلەپ چىقىرىلغان ماشىنا دۇنيا ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنىڭ ئوندىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ. ئاۋىئاتسىيە ۋە ئالەم قاتنىشى سانائىتى دۇنيا بويىچە 3 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ.

يېزا ئىگىلىكى: فرانسىيە غەربىي ياۋروپادىكى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئەڭ چوڭ دۆلەت. يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ۋە يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئىشى 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىلا تاماملانغان. بۇغداي، كۆممىقوناق، ياڭيۇ، قىزىلچا، ئۈزۈم ۋە كالا گۆشى ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: فرانسىيىدە مائارىپنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 100 پىرسەنتكە يەتكەن. پۈتۈن مەملىكەت 27 ئۇنىۋېرسىتېت رايونىغا بۆلۈنگەن، پەقەت ئۇنىۋېرسال ئۇنىۋېرسىتېتىنىلا 77 سى بار.

ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى تارىخىي داستانلار دەۋرى، 16 ـ ئەسىردىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرى، 17 ـ ئەسىردىكى كلاسسىكىزم دەۋرى، 18 ـ ئەسىردىكى ئاقارتىش دەۋرى، 19 ـ ئەسىردىكى ھەر خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئېقىملىرى دەۋرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن فرانسىيە ئەدەبىياتى فرانسىيە ئەدەبىياتىدىن ئىبارەت گۈللەپ ياشنىغان بىر گۈزەل باغچىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مىوللېر (1622 ــ 1673)، مونتېسكىيو (1689 ــ 1755)، ۋولتېر، (1694 ــ 1778)، دىدرو (1713 ــ 1784) ھېيۇگو (1802 ــ 1885)، بالزاك (1799 ــ 1850)، فلوبېر (1821 ــ 1880)، موپاسسان (1850 ــ 1893)، بودلىر (1821 ــ 1867)، سارتر (1905 ــ 1980)، زولا (1840 ــ 1902)، ئاتا ديۇما (1802 ــ 1870) ۋە بالا ديۇما (1824 ــ 1895)، رومېن روللان (1866 ــ 1944) قاتارلىق ئۇلۇغ زاتلار مانا مۇشۇ تۇپراقتا ياشىغان ۋە ئىجاد ئەتكەن.

«دۇنيا گۈلزارى» — پارىژ

بىز 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزدە (شۇ يەر ۋاقتى بىلەن) بريۇسسېل شەھىرىدىكى Maison dragon مېھمانخانىسىدىن يولغا چىقىپ، دەرەخزار ئېدىرلىقلارنى، ياپيېشىل تۈزلەڭلىكلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، شۇ كۈنى كەچ سائەت سەككىزدە پارىژ شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق ۋە S. mauric مېھمانخانىسىغا جايلىشۋالدۇق.

باشتا ئىپتقاندەك، ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتى ئەۋەتىپ بەرگەن ياۋروپا زىيارىتىگە ئائىت كۆنتەرتىپتىن 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارەت داۋا-مىدا بارىدىغان، تۇرىدىغان دۆلەت ۋە شەھەرلەر توغرىسىدا ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدىلا خەۋەر تاپقانىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ھەپتىلىك كەچلىك ۋاقتىمنى ئاجرىتىپ، ئادىتىم بويىچە بارماقچى بولغان دۆلەت ۋە شەھەر-لەرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا مەخسۇس ئىزدەندىم. ئىزدىنىشلىرىم ۋە پا-رىژغا كېلىشتىن بۇرۇنقى تونۇشتۇرۇشلاردىن شۇنى بىلىۋالدىمكى، پارىژ ئەڭ ئاۋات دۇنياۋى شەھەر بولۇپ، ئۇنىڭ «دۇنيا گۈلزارى»دېگەن شەرەپ-لىك نامى بار ئىكەن. سېنا دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان بۇ تارىخىي شەھەرنىڭ نوپۇسى 10 مىليون 700 مىڭ بولۇپ، پارىژ شەھىرى كىچىك پارىژ ۋە چوڭ پارىژ دەپ 2 خىل ئاتىلىدىكەن. كىچىك پارىژ دېگىنى پارىژ ئارىلىنى مەركەز قىلغان بىر دائىرىدە بولۇپ، يەر مەيدانى 105 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 2 مىليون 300 مىڭ ئىكەن.

پارىژ 2000 يىلدىن كۆپرەك تارىخقا ئىگە قەدىمىي شەھەر بولۇپ، ئەڭ دەسلەپ سېنا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كىتې ئارىلىنى ئاساس قىلغان بىر بېلىقچىلار يېزىسى ئىكەن. كېيىنكى كۈنلەردە بۇ يېزا دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىغا قاراپ كېڭىيىپ تەدرىجىي ھازىرقى پارىژ شەھىرىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ. مىلادىدىن بۇرۇنقى 2 ـ ، 1 ـ ئەسىر-لەردە «پارس» دەپ ئاتالغان بولسا، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يەنە بىر قەبىلە بۇ ئارالغا كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن «ليۇتېتسيە» دەپ ئاتىلىدىغان بوپتۇ. بۇ ئاتالغۇنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى «ليۇ» سۆزى كېلت تىلىدا «سازلىق جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن. كېيىنكى چاغلاردا ليۇتېتسيىنىڭ زېمىنى دەريانىڭ قىرغاقلىرىغا قاراپ سىلجىۋېرىپ پارس قەبىلىسىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالغانىكەن.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

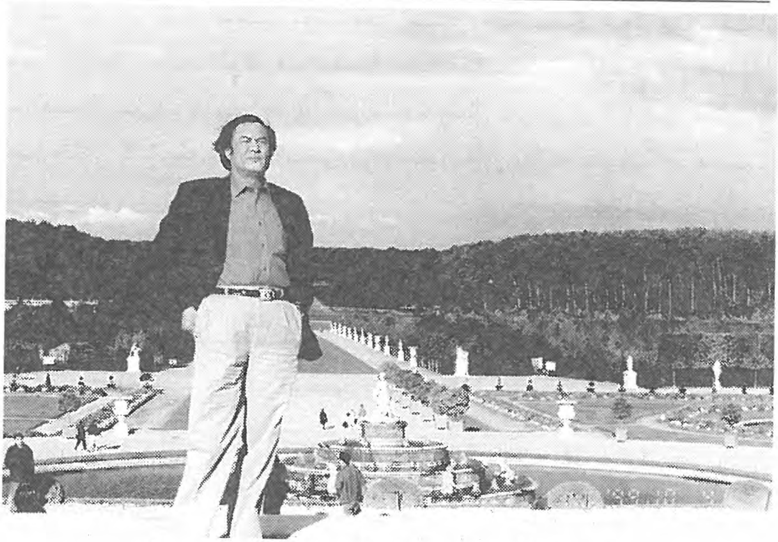

ۋېرسال بازىرىدىكى «ۋېرسال سارىيى» باغچىسىدا

مىلادى 508 ـ يىلىغا كەلگەندە فرانكى پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى قىلىپ بېكىتىلىپتۇ. 1871 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، فرانسىيە ئىشچىلىرى دۇنيادىكى تۇنجى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى— پارىژ كوممۇنىسىنى مۇشۇ شەھەردە قۇرغىنى ئۈچۈن پارىژ شەھىرى مۇھىم تارىخىي ئەھمىيەتلىك شەھەرگە ئايلانغانىكەن.

پارىژ يەنە فرانسىيىنىڭلا ئەمەس، غەربىي ياۋروپانىڭمۇ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدىكەن. پارىژنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىم-كېچەكلىرى، پەرداز بۇيۇملىرى، بېزەك مەھسۇلاتلىرى ۋە زامانىۋى ئۆي جاھازلىرى دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە ئىكەن. فرانسىيە ئەتىرى دۇنياغا داڭلىق بولۇپ، فرانسىيىلىكلەر ئۇنى دۆلەت گۆھىرى دەپ بىلىدىكەن. گىگانت ئادەمگە ئوخشاش قەد كۆتۈرگەن ئېففېل مۇنارى

شەھەر مەركىزىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان سېنا دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىغا، لوۋر سارىيى بولسا ئوڭ قىرغىقىغا جايلاشقانىكەن. «ئۇلۇغ مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسى»، «زەپەر دەرۋازىسى»، «ۋېرسال سارىيى» قاتارلىق مەشھۇر ئىمارەتلەر كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان ئاۋات سەيلىگاھ ھېسابلىنىدىكەن.

فرانسۇز تىلىدا «R»ھەرپى بىزدىكى «غ»ھەرپىگە يېقىن بىر ئاھاڭ بىلەن تەلەپپۇز قىلىنىدىكەن. «پارىژ»دېگەن نام بىزگە ئىنگلىزلار ياكى رۇسلار ئارقىلىق كىردىمىكىن، پارىژ شەھىرى فرانسۇز تىلىدا«باغى»، «باغىز» دېگەنگە ئىنتايىن يېقىن بىر ئاھاڭدا تەلەپپۇز قىلىنىدىكەن.

پارىژدىكى تۇنجى كېچە

پارىژ دېگەن نامنى بىر گېئوگرافىك نام سۈپىتىدە دەسلەپكى قېتىم قاچان ۋە قەيەردە ئاڭلىغىنىم زادى ئېسىمدە يوق. ئىشقىلىپ پارىژ دېگەن نامنى خېلى داڭلىق بىر شەھەر سۈپىتىدە فرانسىيە دېگەن نامدىن بۇرۇن ئاڭلىغانمەن. بۇ ئەڭ كىچىككەندىمۇ، مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە ئەمدىلا قەدەم قويغان 60ـ، 61ـيىللارغا توغرا كېلىدۇ. شۇ چاغلاردا بىزنىڭ ھاشىمكام دەيدىغان بىر تۇغقىنىمىز سابىق شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ يۇرتىمىزغا قايتىپ كەلگەن ۋە ناھىيىلىك 1ـئوتتۇرا مەكتەپكە ئەدەبىيات مۇئەللىمى بولۇپ خىزمەتكە ئورۇنلاشقانىدى. ئۇ ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ھەۋەس قىلىپ بەزى يامان ئەمەس شېئىرلارنىمۇ يازغانىكەن. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۇيغۇر ۋە سلاۋيان يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنغان نۇرغۇن كىتابلارنى، ئۆز ۋاقتىدىكى بىردىنبىر ئەدەبىيات

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ژۇرنىلى بولغان «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» دېگەندەك ژۇرناللارنى يىغىپ ساقلىغانىكەن.

هاشىمكام چوڭ داداملارنىڭكىدە تۇراتتى، كىتابلىرىمۇ، ئەدەبىيات دەرسلىكى كونسپىكلىرىمۇ يوغان بىر كات ساندۇققا لىق كېلەتتى. مانا مۇشۇ كىتاب ـ ماتېرىياللار ئارقىلىق مەن نۇرغۇن رۇس كېلاسسىكلىرى بىلەن، شۇنداقلا هيۇگو، موپاسسان، بالزاك قاتارلىق فرانسىيە ئەدىبلىرىنىڭ نامى بىلەن، ئوخشاش ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ۋەتىنى بىلەن تونۇشتۇم. فرانسىيە — پارىژ دېگەن ناملار شۇنىڭدىن باشلاپ «كاتتا ئادەملەر چىققىدىغان جاي» سۈپىتىدە خاتىرەمدىن ئورۇن ئالدى. كېيىنچە، مەنمۇ ئالىي مەكتەپتە، يەنە كېلىپ ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتىم. بىۋاسىتە ئۆتۈلگەن تارىخ، ئەدەبىيات تارىخى دەرسلىرى پارىژ — فرانسىيە توغرىسىدىكى تونۇشلىرىمنى تېخىمۇ تولۇقلىدى، چوڭقۇرلاشتۇردى. «شۇنىڭ بىلەن «جاهاننىڭ ئۇ چېتى» دىكى بۇ ئەلنى، شەهەرنى خىيالەن كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىدىغان بولۇپ قالدىم. بىراق، ئارىنىڭ تولىمۇ يىراقلىقى، ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى كۆڭلەرنىڭ بىرىدە پارىژغا بېرىپ بۇ جەلپكار شەهەرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەلەرمەنمۇ دېگەن قىياسىمنى يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىگە چۆرۈۋېتەتتى. « پارىژنى كۆرۈش پۇرسىتى، بەلكى ماڭا ئۆمۈرۋايەت نېسىپ بولماس» دەپ بېشىمنى چايقايتتىم.

كۆڭلەر ئۆتتى، پارىژ دېگەن نام ماڭا مەلۇم بولۇپ نەق 30 نەچچە يىلدىن كېيىن پارىژنى زىيارەت قىلىش پۇرسىتى ئاخىر ماڭا نېسىپ بولدى. رەھمەتلىك دادام ئەقلىمگە كەلگەن چاغلاردىلا سۆزلەپ بەرگەن «فەرەڭ» (كېيىن ئۇقسام، ئاتا ـ بوۋىمىز پۈتۈن ياۋروپانى، بەزىدە شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ ئاسىيانىڭ غەربىدىكى رايونلىرىنى

«فەرەڭىستان»، ئۇ يەردە ياشايدىغانلارنى «فەرەڭ» دەپ ئاتايدىكەن) ۋە «فەرەڭىستان» كۆز ئالدىمدا ئايان بولدى.

شۇنداق قىلىپ، بىز پارىژغا يېتىپ كەلدۇق، مەن پارىژغا يېتىپ كەلدىم. سەپەرداشلىرىم ماشىنىلىق تولۇق بىر كۈن يول يۈرۈپ چارچاپ كەتكىنى ئۈچۈنمىكىن، مېھمانخانىغا چۈشۈپلا ئارام ئېلىش ئۈچۈن ياتاقلىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

«بۇ پارىژ، ھازىر پارىژدا كېچە، ياق، كەچ سائەت تېخى ئەمدىلا توققۇز بولدى، پارىژ شەھىرىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىش 3-كۈنى كەچكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ۋاقتى ئاران بىر سائەت، كۈنتەرتىپتە تاسادىپىي ئۆزگىرىش بولۇپ قالسا بۇ كەچلىك تاماشىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدىغان گەپ ...»

پارىژغا كېلىپلا كارىۋات ئۈستىگە تاشلىنىپ «ئەھمىيەتسىز» ئۇيقۇ بىلەن بەنت بولۇش مەن ئۈچۈن بىر خىل ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش بولۇپ ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەڭرىتاغنىڭ جەنۇب، شىمالىدا ماشىنىلىق سەپەر قىلىپ يۈرۈپ پىششىپ كەتكىنىم ئۈچۈن، بىر كۈنلۈك سەپەردىن ھېچقانچە ھارغىنلىق ھېس قىلمايۋاتاتتىم.

مەن ئۆمەك شوپۇرىنىڭ ياتىقىغا تېلېفون قىلدىم. شوپۇر گېرمانىيىنىڭ دوسلدورف شەھىرىدە تۇغۇلغان، يەرلىك تۈرك — ئەدھەم ئىدى. ئۇنىڭغا 50 ئامېرىكا دوللىرى تۇتقۇزۇۋېدىم، پارىژنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرۇشقا ماقۇل بولدى. ياتاقدىشىم چېن روخۇي ئەپەندىنى ھەمراھ قىلىپ، شەھەر مەركىزىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق.

پارىژنىڭ كەچلىك مەنزىرىسى ھەقىقەتەن گۈزەل ئىدى. رەڭمۇ رەڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغان ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەر، مەشھۇر ھەيكەلتە-
راشلارنىڭ قولىدىن چىققان نادىر ھەيكەللەر، سەنئەتلىك چىراغلار بىلەن
كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەن كەڭ كوچىلار تولىمۇ چىرايلىق كۆرۈنەتتى.

شۇ كەچلىكى بىز زەپەر دەرۋازىسىنىڭ، ئېففېل تۆمۈر مۇنارىنىڭ،
«قىزىل تۈگمەن» تىياتىرخانىسىنىڭ، مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسىنىڭ،
ناپولېئون ھەربىي ئىنستىتۇتىنىڭ، لوۋر سارىيىنىڭ، سېنا دەرياسىنىڭ،
فىنپىدۇ سەنئەت سارىيىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇق. شۇ
يەر ۋاقتى بىلەن يېرىم كېچە بولغاندا يەنە زەپەر دەرۋازىسىنىڭ يېنىغا
قايتىپ كەلدۇق-دە، دەرۋازىغا 50 مېتىرچە كېلىدىغان يەردىكى بىر ئاۋات
يېۋىخانىنىڭ ئالدىدا بىر ئۈستەلنى ئىگىلەپ پىۋا ئىچىشكە باشلىدۇق.

پارىژ كېچە بولمايدىغان شەھەر دېگەن گەپ بىكار ئەمەسكەن.
گەرچە تۈن ھەسسە بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يېنىمىزدىلا كۆرۈنۈپ تۇرغان
زەپەر دەرۋازىسىنىڭ ئەتراپىدا ئادەم مىغىلدايتتى، سۈرەتكە چۈشەتتى،
ماشىنىلار، پىيادىلەر ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بۇ ھال كەچ كىرىشى بىلەنلا
گۆرۈستاندەك جىم بولۇپ كېتىدىغان توكيودىن، كەچ سائەت ئون بولماي
تۇرۇپ مىرشەبلەر چارلاشقا چىقىدىغان ئوساكادىن، خۇيتەن نامىزىدىن
كېيىنلا كوچىلىرىدا ئادەم كۆرۈنمەيدىغان تايىپ، رىياد كوچىلىرىدىن،
كەچلىكى كوچىغا چىقسا ئادەمنىڭ تېنى ئەيمىنىدىغان ۋىلادىۋوستوك-
تىن تۈپتىن پەرقلىنەتتى. مەن كۆرگەن شەھەرلەردىن پەقەت شياڭگاڭلا
بەزى تەرەپتىن پارىژغا ئوخشىشىپ كېتەتتى. ۋېيتنام، چاۋشيەن شەھەر-
لىرىنى كەم دېگەندە كېچىلىك تۇرمۇش يېقىدىن پارىژغا سېلىشتۇرغىلى
بولمايتتى. بېرلىن، ئامستېردام، برىيۇسسېلدەك چوڭ شەھەرلەرمۇ كېچە-
لىك تۇرمۇش جەھەتتە پارىژ بىلەن تەڭ تۇرالمايتتى.

شۇنداق قىلىپ، زەپەر دەرۋازىسىنىڭ يېنىدا خېلىغىچە پىۋا ئى-

چىشتۇق. ئەھمىيەتلىك بىر كىچىنى تەڭ قىلىپ مېھمانخانىغا قايتىپ كەلدۇق، ئانچە كۆپ ئۇخلىمايلا ھەمراھلىرىمىز بىلەن بىللە 2 ـ كۈنگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان پائالىيەتنى باشلىۋەتتۇق.

ھەيۋەتلىك ۋېرسال سارىيى

بىز 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى كۈن چىچىلىشى بىلەن تەڭلا يولغا چىقىپ، پارىژنىڭ غەربىي جەنۇبىغا قاراپ 20 كىلومېتىرچە ماڭغاندىن كېيىن غەرب كلاسسىك ئىمارەتچىلىكىنىڭ نامايەندىسى بولغان ۋېرسال سارىيىغا يېتىپ كەلدۇق.

ۋېرسال سارىيى ئەسلىدە پادىشاھ ئوردىسى بولۇپ، فرانسىيە پادىشاھى لويىس XIII مىلادى 1624 ـ يىلى بۇ يەردە قەلئە ياساپ، پادىشاھ جەمەتى ئوۋغا چىققاندا قونالغۇ سۈپىتىدە پايدىلانغانىكەن. لويىس XIV ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە بۇ يەردە ئوردا بىنا قىلىشنى باشلىۋېتىپتۇ. ئۇ 1661 ـ يىلىدىن 1689 ـ يىلىغىچە 28 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ بۇ ئىمارەت تۈركۈمىنى پۈتتۈرگەن ۋە ئوردىسىنى پارىژدىن بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ كەلگەنىكەن. ئوردىنىڭ كۆلىمى 110 مىڭ كۋادرات مېتىر، باغ ـ ئورمىنىنىڭ كۆلىمى 1 مىليون كۋادرات مېتىر كېلىدىكەن. ئۈچ كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى تۈز سىزىق ئۈستىگە ھەيكەل، فونتان، چىملىق، گۈل تەكچىسى، تۈۋرۈك كارىدورى قاتارلىقلار جايلاشتۇرۇلۇپتۇ. ساراي گەۋدىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 707 مېتىر بولۇپ، پادىشاھ ئوردىسى ئوتتۇرىغا سېلىنغان، ئىككى قانىتىغا ئوردا بۆلۈملىرى ۋە ھۆكۈمەت ئىشخانىلىرى جايلاشقان. ۋېرسال سارىيىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى ھەيۋەتلىك بولۇپلا قالماي،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خانىلىرى مەرمەر بىلەن، پەلەمپەيلىرى قاشتېشى بىلەن بېزەلگەنىكەن.

1789_يىلى، فرانسىيە چوڭ ئىنقىلابى پارتلىغان چاغدا، ئىنقىلابىچىلار لويىسXIV نى ۋە خانىش مارى ئانتونىتنى پارىژغا يالاپ ئېلىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ۋېرسال سارىيى ئوردا بولماي قاپتۇ.

1833_يىلى «ئىيۇل سۇلالىسى»نىڭ كاتتىۋېشى لويىس فىلىپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ بۇ سارايىنى رېمونت قىلدۇرغان ۋە دۆلەت تارىخى مۇزېيىغا ئۆزگەرتكەنىكەن. ۋېرسال سارىيى ھازىر بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ مائارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن نام بېرىلگەن نۇقتىلىق مەدەنىيەت مىراسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

ۋېرسال سارىيىدىكى لويىسXIV نىڭ ھەيكىلى

پارىژ دەرۋازىسى — زەپەر دەرۋازىسى

يۇقىرىدا، پارىژغا كەلگەن ئاخشىمى ئالدىنقى يېرىم كېچىنى زەپەر دەرۋازىسى يېنىدىكى ئۈستى ئوچۇق پېۋىخانىدا ئۆتكۈزدۈم دېگەنىدىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ

پۋا ئىچىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى زەپەر دەرۋازىسىنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىنى ئوبدانراق تاماشا قىلىۋېلىش ئۈچۈن ئىدى.

بىز ۋېرسال سارىيىدىكى ئېكسكۇرسىيىمىزنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن يەنە 20 كىلومېتىر يول يۈرۈپ، ۋېرسال بازىرىدىن شەھەر مەركىزىگە قايتتۇق ۋە مەشھۇر ئاسارئەتىقە—زەپەر دەرۋازىسىغا يېتىپ كەلدۇق.

زەپەر دەرۋازىسى دېگىنىمىز قەدىمكى رىم ۋە كېيىنكى ياۋروپا شاھىنشاھلىرىنىڭ تاشقىرىغا قارىتا ئېلىپ بارغان تاجاۋۇزچىلىق-كېڭەيمىچىلىكىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان خاتىرە خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇش ئىكەن. زەپەر دەرۋازىسى ياساش دەسلەپ قەدىمكى رىمدا باشلانغان بولۇپ، رىم شەھىرىنىڭ هايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانىنىڭ يېنىدا تا بۈگۈنگىچە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان زەپەر دەرۋازىسى مىلادى 81-يىلى ياسالغانىكەن (كېيىن ئىتالىيىگە بارغان چېغىمىزدا بىز بۇ زەپەر دەرۋازىسىنى كۆردۇق).

پارىژ زەپەر دەرۋازىسى بولسا، ناپولېئوننىڭ 1805-يىلىدىكى ئاۋستىرىيە - روسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى ئۈستىدىن قازانغان غەلىبىسىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن 1806-يىلى ياسىلىشقا باشلىغان ۋە پۈتكىچە 30 يىل سەرپ قىلىنغانىكەن. ئېگىزلىكى 50 مېتىر، كەڭلىكى 45 مېتىر كېلىدىكەن. دەرۋازا تۆپىسىگە نۇرغۇن نەپىس قاپارتما رەسىملەر ۋە ئوڭ تەرەپتىكى تاش تۈۋرۈككە چوڭ تىپتىكى قاپارتما رەسىم «مارسېل مارشى» ئويۇلغانىكەن. دەرۋازىنىڭ تۆۋەن تەرەپ ئوتتۇرىسىدا 1920-يىلى ياسالغان نامسىز قەھرىمانلار قەبرىسى بار ئىكەن. قەبرە ئالدىدا يىل بويى ئۆچمەيدىغان ئوت يېنىپ تۇرۇپتۇ. فرانسىيىنىڭ باشقا جايلىرىدىن ۋە باشقا ئەللەردىن كەلگەنلەر بۇ قەبرىگە گۈل ۋە گۈلچەمبىرەك قويىدىكەن. دەر-

www.uyghurkitap.com

پارىژدىكى زەپەر دەرۋازىسى ئالدىدا

ۋازا ئىچىدىكى لىفت بىلەن دەرۋازا ئۈستىگە چىقىپ پارىژ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىدىكەن.

مەن زەپەر دەرۋازىسىنى تەپسىلىي كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئون نەچچە فرانكقا ئىككى تال گۈل سېتىۋېلىپ (دەرۋازىغا يېقىنلا يەردە گۈل سېتىلىدىكەن، بۇ يەردە سېتىلىدىغان گۈل گۈل دۇكىنىدىكىدىن كۆپ ئەرزان بولىدىكەن) نامسىز قەھرىمانلار قەبرىسىگە قويۇپ قويدۇم. ئاپپا-راتىمنىڭ ئىقتىدارىدىن ئەندىشە قىلىپ ئوخشىمىغان يۆنىلىشتىن بىرەر پارچىسى بولسىمۇ چىقىپ قالار دېگەن ئۈمىددە 20 نەچچە پارچە سۈرەتكە چۈشكەنىدىم ، كېيىن قارىسام تارتىلغان سۈرەتلەرنىڭ ھەممى-سى دېگۈدەك ئوبدان چىقىپتۇ. ناۋادا سۈرەت ئاپپاراتىدىن چاتاق چىقىپ قالسا ياكى پىلىيونكا يالغان بولۇپ قالسا ئەپسۇسلانماقتىن ئۆزگە، يەنە

پارىژ قاراۋۇلى — ئېيفېل مۇنارى

بىز ناپولېئون نامىدىكى ھەربىي ئىنستىتۇت، ئالېكساندىر كۆۋرۈكى
قاتارلىق تۆتچە داڭلىق يادىكارلىقنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ بولۇپ، سېنا
دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان ئېيفېل تۆمۈرمۇنارى مەيدا-
نىغا يېتىپ كەلدۇق. مۇنار مەيدانىغا شىمالىي قىرغاقتىن كېلىپ دەرياغا
سېلىنغان كۆۋرۈك بىلەنمۇ، جەنۇب تەرەپتىكى كەڭ مەيدان بىلەنمۇ
كەلگىلى بولىدىكەن. مۇنارنىڭ ئەتراپىدا خاتىرە بۇيۇملىرى سېتىلىدى-
غان بىر قانچە بوتكا ئۆيلەردىن ئۆزگە ئېگىز ئىمارەت يوق ئىكەن. مەي-
داندا كەپتەرلەر، قۇشقاچلار بەخىرامان دانلىشىپ يۈرىدىكەن.

بىر ھېسابتا پارىژنىڭ سىمۋولىغا ئايلىنىپ قالغان بۇ مۇنارنىڭ
ئېگىزلىكى 320 مېتىر، ئىشلىتىلگەن پولاتنىڭ ئېغىرلىقى 9000 توننا
بولۇپ، 1889-يىلى فرانسىيە زور ئىنقىلابىنىڭ 100 يىللىق خاتىرىسى ۋە
خەلقئارا كۆرگەزمىنىڭ پارىژدا ئۆتكۈزۈلگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن يا-
سالغان ۋە مۇنارنى لايىھىلىگەن ئىنژېنېر ئېيفېلنىڭ نامى بىلەن ئاتال-
غانىكەن. 1981-يىلىدىن باشلانغان ۋە ئۈچ يىل داۋام قىلغان چوڭ رېمونت،
مۇستەھكەملەش ئارقىلىق مۇنار ئەسلىدىكىدىن 1000 توننا يەڭگىللى-
تىلىپتۇ. سۇ بېسىمى بىلەن ئىشلەيدىغان ئاپتوماتىك شوتا ئېلىپ
تاشلىنىپ تۆت ئاپتوماتىك لىفت ئورنىتىلىپتۇ. مۇنار ئۈستىگە ئوتتىن
مۇداپىئە كۆرۈش ئەسلىھەلىرى ۋە سىگنال ئەسۋابلىرى بېكىتىلىپتۇ.

بىز مۇنار ئەتراپىدا بىرەر سائەتچە تاماشا قىلغاندىن كېيىن، بېلەت
سېتىۋېلىپ مۇنارغا چىقىشقا تۇتۇندۇق. مۇنارغا چىقىشنى خالايدىغان

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئادەملەر بەك كۆپ بولغاچقا، نۆۋەت كۈتۈشكە توغرا كېلىدىكەن.

لىفتقا ئولتۇرۇپ يەر ئۈستىدىن 115 مېتىر ئېگىزلىكتىكى ئىككىنچى پەشتاققا چىقتۇق. بۇ پەشتاق ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، پەمىمچە پەشتاق ئۈستىدە 400 ـ 500 ئادەم بىمالال پائالىيەت ئېلىپ بارالايدىكەن. بۇ يەردىن پارىژنىڭ ھەرقانداق رايونىنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدىكەن. بەش فرانكلىق مېتال پۇل تاشلىغۇچىلارغا مۇنار دۇربۇنى خىزمەتكە تەييار ئىكەن.

مەن 276 مېتىر ئېگىزلىكتىكى بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغان 3-پەشتاققا چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم. چۈنكى، ھەرقانچە ئويلاپمۇ بۇ ئېگىز مۇنارنىڭ بوران-چاپقۇندا، ھۆل يېغىندا 100 يىلدىن بېرى مۇشۇنداق تىك تۇرۇپ كەلگەنلىكىنى ئەقلىغە سىغدۇرالمىدىم. 100 يىل بۇرۇن فرانسىيە ئىنژېنېرلىرىنىڭ مۇشۇنداق ھەيۋەتلىك مۇنارنى ياساپ چىققانلىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ھازىر بۇ مۇنار پارىژ تېلېۋىزىيە مەركىزى سۈپىتىدە ئەمەلىي ئىشقا ئىشلىتىلى-

پارىژدىكى ئېيفېل مۇنارى يېنىدا

ۋېتىپتۇ.

بىز مۇناردىن چۈشۈپ، مۇنارنىڭ جەنۇب تەرىپىگە ئۆتتۇق ۋە تالانتلىق ئىنژېنېر ئېففېلنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېترچە كېلىدىغان تۆت چاسا تاش ئۇستىگە ئويۇلغان يېرىم بەدەنلىك ھەيكىلىگە ھۆرمەت بىلەن گۈل قويدۇق.

سەنئەت خەزىنىسى — لوۋر سارىيى

پارىژ شەھىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان لوۋر سارىيى دۇنياغا داڭلىق سەنئەت خەزىنىسى ۋە بىباھا گۆھەرلەر جۇغلانغان ھەيۋەتلىك ساراي ئىكەن. «لوۋر» دېگەن ئاتالغۇنىڭ بىزگە قايسى مىللەتتىن كىرىپ ئۆزلەشكىنىنى بىلىپ بولمايدۇ. پارىژنىڭ مەلۇم تىل ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ئۇرۇمچىلىك ئوقۇغۇچى ئابلىمىتنىڭ ئېيتىشىچە، فرانسۇزلار بۇ ساراي نامىنى «لوۋوغۇ»دەپ تەلەپپۇز قىلىدىكەن. ھازىر بىز يەنىلا بىزگە ئۆزلەشكىنى بويىچە لوۋر دەپ تۇرايلى. لوۋر سارىيى ئالتە بۆلەككە بۆلىنىدىكەن، بۇ بۆلەكلەر ئايرىم -ئايرىم ھالدا گرېك - رىم سەنئىتى سارىيى، مىسىر سەنئىتى سارىيى، شەرق سەنئىتى سارىيى، سىزمىلار سارىيى، ھەيكەلتىراشلىق ۋە بېزەكچىلىك سارىيىدىن تەركىب تاپقانىكەن. بۇ سارايلاردىكى «مۇھەببەت ئىلاھى ۋېناس»، «غالىبىيەت ئىلاھەى»،«موننا لىزا» دېگەن ئۈچ مەشھۇر ئەسەر بۇ سارايىنىڭ «ئۈچ گۆھەرى» دەپ ئاتىلىدىكەن.

بىز چىڭقى چۈش بىلەن لوۋىر سارىيىغا يېتىپ كەلدۇق. لوۋىرسارىيىنىڭ چوڭ زالىدا قىسقىچە تونۇشتۇرۇشنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن «گرېك - رىم سەنئىتى سارىيى»غا كىرىپ كەلدۇق. بۇ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

سارايغا قەدىمكى گرېتسىيە ۋە رىمنىڭ ھەيكەلتىراشلىق ئەسەرلىرى، بېزەكلىك تاش ئويمىلىرى قويۇلغان بولۇپ، كىشىگە بىر خىل قەدىمىيلىق تۇيغۇسىنى بېرىدىكەن. سىزمىلار بۆلۈمىدە قويۇلغان ئەسلى ئەسەرلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يۈزلەپ ئادەملەر «ئەڭ ئاخىرقى بىر ۋاخلىق تاماق»، «مونىالىزا» قاتارلىق ماي بوياق رەسىملەرگە تىكلىپ ئولتۇرۇۋېتىپتۇ.

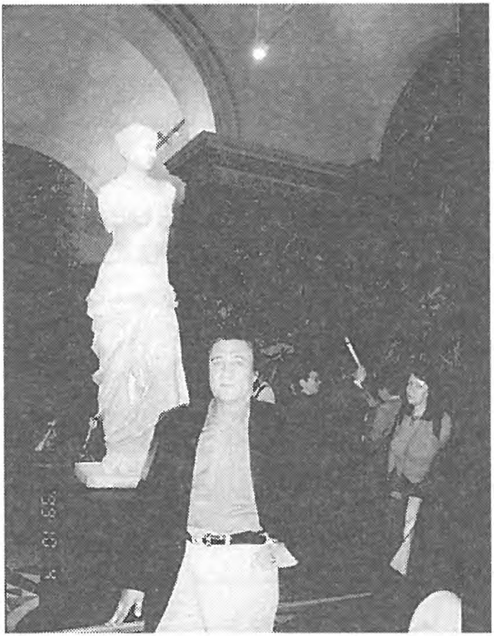

لوۋر سارىيىدىكى ۋېناس ھەيكىلى ئالدىدا

خەۋەردار ئەربابلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئەسەرلەرگە مەستانە بولغان بۇ كىشىلەر بۇ داڭلىق رەسىملەر ئالدىدا بىر ئولتۇرغانچە بىر كۈن ئولتۇرىدىكەن. قورسىقى ئاچسا ئېلىۋالغان تەييار تاماقلىرى بىلەن غىزالىنىدىكەن، چاڭقىسا مىنېرال سۇ ئىچىدىكەن، ۋاراڭ-چۇرۇڭ ۋە باشقا تىۋىشلاردىن مۇستەسنا ھالدا سۈرەتلەردىن كۆز ئۈزمەيدىكەن.

ئوبدان يېرى، لوۋر سارىيىدا سۈرەت تارتىش مەنئى قىلىنمايدىكەن. ساياھەتچىلەر خالىغان ھەيكەلنىڭ، خالىغان ماي بوياق رەسىمنىڭ ئالدىدا سۈرەتكە چۈشۈۋېرىدىكەن، ھەتتا ھەيكەللەرنى سىلاپ كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنىدىكەن.

شۇ سەۋەبلىك، مەن گۈزەللىك ئىلاھەسى ۋېناس بىلەن بىللە سۈرەتكە چۈشۈۋالماقچى بولدۇميۇ، خېلى ھەپىلىشىپمۇ ھەيكەلگە يېقىنلىشالمىدىم. ئاخىر ئەدەب ـ قائىدىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، «يا- ۋايىلارچە» ھەرىكەت قىلىپ ھەيكەلنىڭ يېنىغا بېرىۋالدىم ۋە تاماشى- بىنلارنى مەندىن يىراق تۇرۇشقا ئاگاھلاندۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر خاتىرە قالدۇرۇۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم.

سېنا دەرياسىدا كەچلىك سەيلە

سېنا دەرياسى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا پارىژ شەھىرىنىڭ يەنە بىر سىمۋولى بولۇپ، پارىژ ۋەقەلىكلىرى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان نۇرغۇن ئەدەبىي ئەسەر، كىنو-تېلېۋىزيە فىلىملىرىدا بۇ دەريانىڭ نامى تىلغا ئېلىنىدۇ ۋە كۆرسىتىلىدۇ. فرانسىيىدە ئۆتكەن ۋە فرانسىيىگە بارغان نۇرغۇن شائىرلار سېنا دەرياسىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى ئۆز شېئىرلىرىغا قوشماي قالمايدۇ.

فرانسىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان بۇ ئەزىم دەريا فرانسىيىنىڭ شەرقىدىكى ئېگىزلىكلەردىن باشلىنىدۇ، پارىژ ئويمانلىقىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئەنگلىيە بوغۇزىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 776 كىلومېتىر، كېمە قاتنىيالايدىغان بۆلىكى 540 كىلومېتىر.

بىز قۇياش پېتىۋاتقان مەزگىلدە سېنا دەرياسىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە ئۇزاق ساقلىمايلا 1000 ساياھەتچى سىغىدىغان ئىككى قەۋەتلىك سەيلە كېمىسىگە ئولتۇردۇق. بۇ كېمە تەكشى تەگلىك چوڭ كېمە بولۇپ، تې- گىدىن ئۆزگە جايلىرى ئەينەك بىلەن قاپلانغانىكەن. ساياھەتچىلەر خا- لىسا كېمىنىڭ تۇمشۇق تەرىپىدىكى ئورۇندۇقلاردىن ۋە ئىككى تەرىپى-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

دىكى ئورۇندۇقلاردىن جاي ئالسا بولىۋېرىدىكەن.

پارىژدا يۈرگەن كۈنلەر 10-ئاينىڭ باشلىرى بولۇپ، كىلىماتى ئۈرۈمچىنىڭ ئوخشاش مەۋسۇمدىكى كىلىماتىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىكەن، كۈندۈزلىرى كۆڭلەكچان ياكى يېلىڭ چاپان بىلەنلا يۈرگىلى بولىدىكەن، كەچلىكى بولسا سەل سوغۇقراق بولۇپ، دەريا ھاۋاسى ئادەمنىڭ مۈرىسىنى قورۇيدىكەن. شۇ سەۋەبلىك، مېنىڭ بارلىق ھەمراھلىرىم ئىسسىق ھاۋا قويۇۋېتىلگەن يېپىق بۆلۈمدىن ئورۇن ئېلىشتى. بىراق، مەن سوغۇق بولسىمۇ، توڭلاپ قالمايدىغان بولغاندىكىن دەريا مەنزىرىسىنى تولۇقراق كۆرۈۋالمايمەنمۇ دېدىم ۋە سوغۇققا چىداپ، كېمىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئورۇن ئالدىم، سىم - سىم يامغۇر يېغىپ تۇرسىمۇ پىسەنت قىلماي دەريا بويىغا كۆز تاشلىدىم.

رەڭلىك فونتانلار ئارىسىدىكى ئەركىنلىك ئىلاھەسى ھەيكىلى

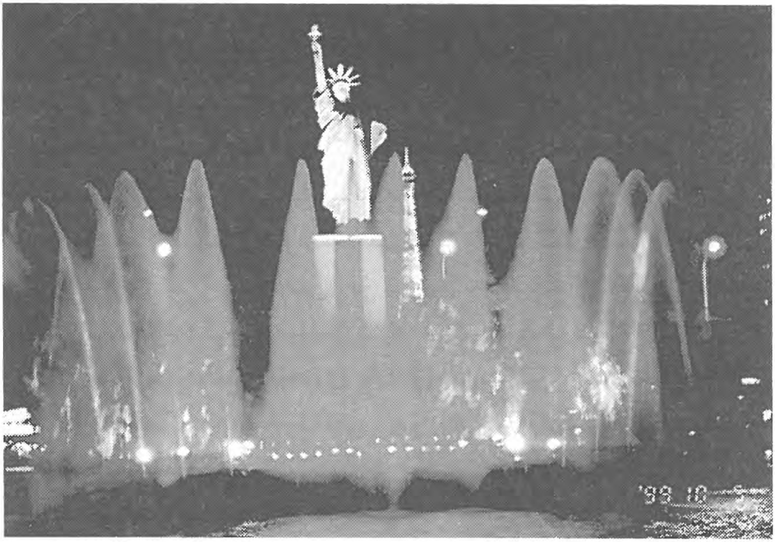

كىمە ماڭىدىغان، چۈشەندۈرگۈچى فرانسۇز تىلى، ئىنگلىز تىلى ۋە مەن پەرق ئېتەلمىگەن يەنە بىر تىل بىلەن دەريا بويىدىكى ئىمارەتلەر، كۆۋرۈكلەر توغرىسىدا مۇپەسسەل چۈشەنچە بېرىدىكەن. مۇ-ھىم ئىمارەت ۋە مۇھىم ۋەقەلەر يۈز بەرگەن بۆلەكلەردە ئازراق توختاپ، ئىمارەت تارىخى ۋە ۋەقە ئۆتمۈشى ئۈستىدە مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزىدىكەن.

مېنىڭ ئەڭ ئاۋۋال دىققەت قىلغىنىم سېنا دەرياسىنىڭ ھەر 200 ـ 300 مېتىر كېلىدىغان ئارىلىقلىرىغا بىردىن سېلىنغان كۆۋرۈكلەر بولدى. شەكلى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان كۆۋرۈكلەرنىڭ تولىسى 100 يىل، ھەتتا 200 ـ 300 يىل بۇرۇن سېلىنغان بولۇپ، تۈۋرۈكلەرگە ۋە كۆۋرۈك رىشاتكىلىرىغا تۈرلۈك ھەيكەللەر ئويۇلغانىكەن. دەريانىڭ ئىككى تەرىپى تۆت ـ بەش مېتىر كەڭلىكتىكى تۈزيول بولۇپ، كىشىلەر دەريا بويلاپ سەيلە قىلىدىكەن. بۇ يوللاردا ماشىنا، ۋېلىسىپىت ۋە باشقا ماتورلۇق، ماتورسىز قاتناش قورallلىرىنىڭ يۈرۈشى مەنئى قىلىنىدىكەن.

سېنا دەرياسىنىڭ سەيلە كېمىسى كېتىۋاتقان بۆلەكلىرى ئالاھەزەل 50 مېتىرچە كەڭلىكتە بولۇپ، سۈيى ئاستا ئاقىدىكەن. سەيلە كېمىسىنى يانداپ ئۆتكەن بىرەرمۇ كېمە كۆرۈنمىگىنىگە قارىغاندا سەيلە كېمىسى قاتنايدىغان بۆلەكلەردە باشقا كېمىلەر قاتنىمىسا كېرەك.

دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى چىركاۋلار، ئىمارەتلەر پرويېكسىيون چىراغ بىلەن يورۇتۇلغانىكەن. بۇ ئوبيېكتلارنىڭ ئېنىقلىق دەرىجە-سىنى ئارتتۇرۇش ئۈچۈن بولسا كېرەك، كېمە تۇمشۇقىغا ۋە ئىككى تە-رىپىگە جايلاشتۇرۇلغان يۇقىرى ۋاتلىق پرويېكسىيون چىراغلار دەريانىڭ ئىككى تەرىپىگە قارىتىلغانىكەن. سۇ يۈزى ئەينەكتەك تۈز بولغاچقا، يورۇتۇلغان ئىمارەتلەرنىڭ، ئىمارەت ئۈستىدىكى ئىلان چىراغلىرىنىڭ، بېزەك چىراغلىرىنىڭ نۇرى دەريا يۈزىدە ئەكس ئېتىدىكەن-دە، ئاجايىپ

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

سېھىرلىك بىر مەنزىرە ھاسىل قىلىدىكەن.

بىز ئالاھازەل 40 مىنۇتچە ئۆزگەندىن كېيىن پارىژ ئارىلىنىڭ تۇمشۇقىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ تۇمشۇقتىكى قورۇقلۇقتا ئامېرىكىنىڭ نيۇيورك شەھىرىدىكى ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنىڭ كىچىكلىتىلگەن ئوخشاتما نۇسخىسى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. فرانسۇزلار ئامېرىكا مۇستەقىللىقىنىڭ 110 يىللىقى ۋە فرانسىيە-ئامېرىكا دوستلۇقىنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن 1885-يىلى ئامېرىكىغا سوۋغا قىلىشقان ئەركىنلىك ئىلاھى ھەيكىلىنى سېغىنغانمۇ ياكى ئۇنى سوۋغا قىلىشقىنىنىڭ پۇشايمىنىنى تولدۇرماقچى بولغانمۇ، قىياپىتى ئوخشاش، ئەمما خېلىلا كىچىك بولغان ئايال ئىلاھىدىن بىرسىنى ئۆز زېمىنىغا ئورنىتىپ قويۇپتۇ. بۇ ھەيكەل رەڭگارەڭ فونتان ۋە رەڭمۇ رەڭ چىراغلار ئىچىدە كىشىنى مەھلىيا قىلىپ، رەڭلىنىپ تۇرىدىكەن. چۆشەندۈرگۈچىلەر سەيلە كېمىسىنى ھەيكەل يېنىدا بەش مىنۇتچە توختىتىپ، ئەركىنلىك ئىلاھى توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىدىكەن-دە، كېمە تۇمشۇقنى كەينىگە بۇرايدىكەن. يەنە 40 مىنۇتچە ماڭغاندىن كېيىن ئېيفېل مۇنارىغا يېقىن يەردىكى پورتتا لەڭگەر تاشلايدىكەن.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇ بولدىكى، ئوبيېكتىلار يوروق بولسىمۇ، كېمە تەخمىنەن 20 كىلومېتىر سائەتلىك تېزلىك بىلەن كېتىۋاتقىنى ئۈچۈن ھېچقايسىمىز بىرەر پارچە سۈرەت تارتالمىدۇق، تارتقانلىرىمىزمۇ ئانچە ياخشى چىقمىدى.

كوچىدىكى ئاجايىپ بايقاش

ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقىش ئالدىدا، ئىنى ئاغىنىمىز دىلشات پا-

رىژدىكى مەلۇم تىل ئىنستىتۇتىدا فرانسۇز تىلى بويىچە بىلىم ئاشۇرۇۋاتقان ئىنىسى ئابلىمىتقا مەن ئارقىلىق سالام يوللىغان ۋە ماڭا ئۇنىڭ تىلىكىس نومۇرىنى بەرگەنىدى. پارىژغا يېتىپ كەلگەن كەچلىكى مېھمانخانا سودا مۇلازىمەت ئورنى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئىككى پارچە تىلىكىس يوللىۋەتكەنىدىم. ئابلىمىت بىلەن ئەتىسى لوۋر سارىيىدا ئۇچراشتۇق، سالامدىن كېيىن ئەتىسى ئەتىگەندە كۆرۈشمەكچى بولدۇق. مەن سەپەرداشلىرىم بىلەن بىللە لوۋر سارىيىغا كىرىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئورنۇمدىن تۇرۇپ مېھمانخانىنىڭ چوڭ زالىغا چۈشسەم، ئابلىمىت ئاللىقاچان كېلىپ بوپتۇ ۋە ئۈمىكىمىزنىڭ يول باشلىغۇچىسى لى سەن بىلەن بىللە چاي ئىچىۋېتىپتۇ.

ئابلىمىتنى تەكلىپ قىلىشىمدىكى مەقسەت، مەشھۇر مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسىنى بىللە ئېكسكۇرسىيە قىلىش ۋە شۇ يەردىلا ئۈمەك باشلىقىدىن ئىجازەت ئېلىپ، پارىژنىڭ كۆنتەرتىپكە كىرگۈزۈلمىگەن بەزى مۇھىم جايلىرىنى ئابلىمىتنىڭ ھەمراھلىقىدا كۆرۈۋېلىش، ئاز-تولا نەرسە ـ كېرەك سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت ئىدى.

بىز ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ پارىژ شەھىرىنىڭ نەق مەركىزىدىكى مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسىغا باردۇق ۋە ئېكسكۇرسىيىمىزنى باشلىۋەتتۇق.

مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسى بىناكارلىق تارىخىدىكى بىر نامايانىدە بولۇپ، بىنا قىلىنغىنىغا 700 يىلدىن ئېشىپتۇ. بۇ ئىبادەتخانا سېنا دەرياسىدىكى پارىژ ئارىلى ئۈستىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. فرانسىيە يازغۇچىسى ۋىكتور ھيۇگونىڭ« پارىژدىكى مەريەم ئانا ئىبادەتخانىسى» دېگەن ئەسىرىنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن بۇ ئىبادەتخانىنىڭ نامى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جاھانغا تارالغانىكەن.

بىز ئىبادەتخانىنى بىرەر سائەتچە ئېكسكۇرسىيە قىلغاندىن كېيىن ئىجازەت بىلەن ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلدىم ـ دە، ئابلىمىت بىلەن كوچا ئارىلاشنى باشلىۋەتتىم.

30 ياشلاردىكى بۇ يىگىت پارىژدا تۇرغىنىغا بىرەر يىل بولغىنىغا قارىماي، فرانسۇزچىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىۋاپتۇ. ئىنگلىزچىگىمۇ كامىل ئىكەن. پارىژغا كېلىشتىن بۇرۇن ئىسرائىلىيە، قازاقىستان، گرېتسىيە، گوللاندىيە، گېرمانىيە قاتارلىق ئەللەردە بىرمەزگىل تۇرۇپ «دۇنيا كۆرگەن» بولغاچقا، كىشىلەر بىلەن ئاسانلا پاراڭلىشالايدىكەن، يول تونۇيدىكەن. مەن ئابلىمىتتىن پارىژدا بايلار تۇرىدىغان ۋە بايلارغا خىزمەت قىلىدىغان مەخسۇس بىر رايوننىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىن شۇ يەرگە باشلاپ بېرىشنى ئۆتۈندۇم. تەخمىنەن ئالتە ـ يەتتە كىلومېتىر يولنى پىيادە باسقاندىن كېيىن بۇ رايونغا يېتىپ كەلدۇق.

پارىژدىكى ئەڭ ئېسىل مېھمانخانىلار، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى، كىيىم ـ كېچەك ماگىزىنلىرى مۇشۇ يەردە ئىكەن. ئەنگلىيە مەلىكىسى مەرھۇم دىئانامۇ پارىژدا ماشىنا ۋەقەسىگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن مۇشۇ رايوندىكى بىر ئالىي مېھمانخانىغا چۈشۈپتىكەن.

بىز بىرقانچە ماگىزىننى ئارىلىدۇق. ئارىلىدۇقيۇ، بۇ ماگىزىنلاردىكى كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ، ئاياغلارنىڭ ئېسىللىقىنى ۋە ئېسىللىقىغا مۇناسىپ ئىنتايىن قىممەتلىكىنى كۆرۈپ، بۇ يەردىن كەتمىسەك بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدىم ۋە ئابلىمىتتىن يۆنىلىشىمىزنى ئۆزگەرتىشنى تەلەپ قىلدىم.

بىز ئوتتۇرا قاتلامدىكىلەر ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىدىغان بىر سودا

رايونىغا كەلدۇق. ئىلىپ بارغان ئاقچامىنىڭ ھەممىسىنى خەجلىسەممۇ بىرەر قۇر كاستۇم سېتىۋالالمايدىغانلىقىمغا كۆزۈم يەتتى، ئاخىرىدا بۇ يەردىنمۇ كېتىپ قالدۇق...

پارىژ كوچىلىرىدا خېلى ئېغىر ۋە چوڭ قەغەز سومكىلارنى كۆتۈرۈپ سەھرادىن كەلگەن ئىلىپ ساتارلاردەك پىيادە يۈرۈش ھەم غەلىتە، ھەم جاپالىق ئىش ئىكەن. كېتىۋېتىپ، قورسىقىمىزنىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكىنى تەڭلا ھېس قىلىپ قالدۇق ۋە يېقىنراق يەردىن بىرەر رېستوران تېپىش ئۈچۈن باشقا ھەۋەسلەردىن ۋاز كېچىپ قەدىمىمىزنى ئىتتىكلەتتۇق.

تارراق بىر كوچىنى بېسىپ ئۆتۈپ چوڭ يولغا چىقىۋىدۇق، مېنىڭ ئۈچ بۇرجەك ئىمارەتنىڭ بۇرجىكىدىكى بىر قاپارتما ھەيكەلگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى، ھەيكەلگە كۆز سېلىۋىدىم، ھەيكەل ئۈستىدىكى «مېيۇلېر» دېگەن قاپارتما خەتنى تونۇۋالدىم ۋە ئۆزۈمگە ئىشىنە - ئىشەنمەي بۇ خەتنىڭ نېمە مەنانى ئۇقتۇرىدىغانلىقىنى ئابلىمىتتىن سورىدىم.

قىياسىم توغرا چىقتى، ئادەتتىكى ئادەمدىن تۆت - بەش باراۋەر چوڭلۇقتا ئويۇلغان قاپارتما ھەيكەل راستىنلا ئۇلۇغ فرانسۇز دراماتورگى مېيۇللېرنىڭ ئوبرازى ئىكەن. بۇدۇر چاچلىق، قاڭشارلىق ياش مېيۇللېر ئويچان كۆزلىرىنى يىراققا تىككىنىچە قەلەم تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. مېيۇللېرنىڭ ئىككى تەرىپىدە سەل پەسترەك تۇرغان ئىككى قىز مېيۇللېرنىڭ قولىدىن چۈۋۈلۈپ چۈشكەن تار، ئۇزۇنچاق قەغەزگە يېزىلغان يېزىقلارنى ھەۋەس بىلەن ئوقۇۋېتىپتۇ. ئابلىمىتنىڭ تەرجىمە قىلىپ بېرىشىچە، تەرجىمىھالىدا «مېيۇللېر 1622 - يىلى مۇشۇ شەھەرنىڭ مۇشۇ كوچىسىدا تۇغۇلۇپ، 1673 - يىلى ۋاپات بولغان» دەپ يېزىلغانىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مەن ئەسلىدە پارىژغا كەلگەندىن كېيىن ماڭا ۋاستىلىك تەسىر كۆرسەتكەن بالزاك ۋە موپاسساننىڭ قەبرىسىنى تاۋاپ قىلىمەن، گۈل قويىمەن دېگەن ئويىنى كۆڭلۈمگە پۈككەنىدىم. بىراق، ۋاقىتىمىنىڭ قىسلىقىدىن بۇ ئويۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانىدىم. پارىژدىن ئايرىلغىلى بىر كۈنلا قالغاچقا، بۇ ئويۇمنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىمۇ مۇقىملىشىپ قالغانىدى.

شۇ ئەلەم بىلەن كېتىۋاتقاندا مىۇللىېر خاتىرە ھەيكىلىنىڭ ئالدىمدا تۇيۇقسىز ئاشكارا بولۇشى كەيپىياتىمنى خېلىلا كۆتۈرۈۋەتتى. پارىژغا كېلىپ، مىۇللىېرنى بولسىمۇ «كۆرەلىگىنىم»ئۈچۈن كۆڭلۈم بىرئاز تەسەللى تاپتى. شۇغىنىسى، ھەيكەل تۈركۈمى ئۇلۇغ يولنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كەلگىنى ئۈچۈن مىۇللىېر بىلەن بىللە «سۈرەت»كە چۈشەلمىدىم.

گېزى كەلگەندە قىستۇرۇپ ئۆتەي، پارىژ كوچىلىرىدا قاياققا قارىماڭ، چوڭ-كىچىك خاتىرە تاختىلىرى كۆزىڭىزگە چېلىقىپلا تۇرىدىكەن. بۇنداق تاختىلارغا «پالانى بۇ يەردە تۇغۇلغان»، «ۋاپات بولغان»، «پۇستانى بۇ يەردە ياشىغان» دېگەندەك مەلۇماتلار يېزىلىدىكەن. مىۇللىېردىن ئۆزگە، تولىستوي، لېنىن، كيورى خانىم، جۇئېنلەي قاتارلىقلارنىڭ تۇرغان جايلىرىغىمۇ مۇشۇنداق تاختىلار ئېسىلغانىكەن. مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، شەھەر بويىچە بۇنداق خاتىرە تاختىلىرىدىن 1132سى بار ئىكەن.

بۇ پارىژلىقلارنىڭ مەشھۇر ئادەملىرىدىن، پارىژدا بىر مەزگىل تۇرۇپ كەتكەن، ياشىغان، ئىجاد ئەتكەن داڭلىق شەخسلەردىن پەخىرلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ ئۆز ئادەملىرىنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان، ئۆز شەھىرىنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرۇشقا ئىنتىلىدىغان مەدەنىي مىللەت-

لەرنىڭ ئالاھىدىلىكى. بۇ بىزدىكى نام قازانغان ئادەملەرنىڭ كىچىك-كىنە كەمچىلىكىنى، ئاجىزلىقىنى تۇتۇۋېلىپ، تاپالمىسا كولاپ، كو-لاپمۇ تاپالمىسا ئىغۋا توقۇپ سېسىتىدىغان، باش كۆتۈرۈپ قالسا پۇرسەت تېپىپ بېشىغا ئۇرىدىغان ئايرىم ئادەملەرنى ئۇيالدۇرىدىغان ئەھۋال، ئەل-ۋەتتە.

فرانسۇزلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى

بىۋاستە كۆزىتىشلىرىمگە، ئاڭلىغانلىرىمغا، ۋاستىلىك بىلگەن-لىرىمگە قارىغاندا، فرانسۇز مىللىتىنىڭ بەزى ئادەتلىرى خېلىلا ئۆز-گىچە ئىكەن.

فرانسىيە مەدەنىيەتلىك، ئەدەب-قائىدىلىك دۆلەت بولۇپ، فىران-سۇزلار ئاياللارغا ھۆرمەت قىلىشتا ۋە ئۇلارغا ئەدەب بىلدۈرۈشتە ئۆزىدىن پەخىرلىنىدىكەن. بىر-بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە قول ئېلىشىپ كۆرۈ-شىدىكەنۇ، قول ئېلىشىش ۋاقتىنى ئۇزارتىۋېتىشكە بولمايدىكەن. قول ئېلىشىپ تۇرۇپ قارشى تەرەپنىڭ قولىنى سىلكىش ئەدەبسىزلىك ھې-سابلىنىدىكەن. ئادەتتە ئاياللار ئەرلەرگە، چوڭلار كىچىكلەرگە، يۇقىرى دەرىجىلىكلەر تۆۋەن دەرىجىلىكلەرگە ئەۋۋەل قول ئۇزىتىدىكەن.

رېستورانغا كىرگەنلەر پەلتوسىنى يېشىۋېتىشى ۋە باش كىيىمىنى ئېلىۋېتىشى، كۈتكۈچىلەرنىڭ ئورۇن كۆرسىتىپ بېرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشى كېرەككەن. ئەگەر «باھا چاي پۇلىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇش خېتى چاپلانمىغان بولسا، پۇل تۆلىگەندە تاماق باھاسىغا يەنە 10 % پۇل قوشۇپ تۆلىنىدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

«ئەرەب رېستورانى»دا ئويلىغانلىرىم

مەن مېۇللېرنىڭ ھەيكىلىنى بايقىغانلىقىم سەۋەبلىك ھاياجان-لىنىۋاتقان چاغدا، ئۆچىيىم قورسىقىمغا چاپلىشىپ، ئاياغلىرىمنىڭ ماغدۇرى تۈگەي دەپ قالغانىدى. قورساق ئاچتى دەپ ئۇدۇل كەلگەن رېستوراندىن تاماق يېگىلى بولمايتتى. مۇسۇلمانچە رېستوران تېخىچە تېپىلمايۋاتاتتى. ئابلىمىتنىڭ:«يېقىنلا بىر يەردە بىر ئەرەبچە رېستوران بار، ئۇلارنىڭ ‹كوس-كوس› دەيدىغان بىر تامىقى باركى، ئۇ بىزنىڭ ئىشتىھايىمىزغا توغرا كېلىدۇ، شۇنداق مەززىلىك» دېگەن گېپىگە ئا-ساسەن يەنە ئىككى-ئۈچ كىلومېتىر يول يۈردۇق ـ دە، ئاران دېگەندە ھېلىقى ئەرەب «رېستورانى» بار يەرگە يېتىپ كەلدۇق.

ئاشخانىنىڭ چېكىسىگە «ئەرەب رېستورانى» دەپ يېزىلغان بول-سىمۇ، كۆلىمى كىچىك بولغىنى ئۈچۈن، مەن ئۇنى بىزدىكى ئۆلچەم بويىچە «رېستوران »ئەمەس، «ئاشخانا» ئىكەن دېگەن يەرگە كەلدىم.

تەكەللۇپ قىلغۇدەك ئادەم چىقمىدى، ئولتۇردۇق. ئابلىمىت كۆك-تات توغراش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان ئاقپىشماق ئەرەب بىلەن ئىنگلىز-چىمۇ، فرانسۇزچىمۇ، ئىشقىلىپ بىر چەت تىل بىلەن بىرنېمىلەرنى دېيىشتى. مەلۇم بولۇشىچە، «كوس-كوس» دەيدىغان تامىقى كەچ سائەت يەتتىلەردە ئاندىن سېتىلىشقا باشلايدىكەن. خالىساق، يەنە ئۈچ سائەت ساقلايدىكەنمىز، خالىمىساق، ساندىۋىچ يەپ تۇرساقمۇ بولىدىكەن.

ئەرەبلەرنىڭ رېستوران دەۋالغىنى ئۈچەيدەك ئۇزۇن، تار، قويۇق تۈۋرۈك قويۇلغان بىر ئېغىزلىق ئۆي بولۇپ، تەئەللۇقاتى بىر پەشتاختا ۋە

تۆت ـ بەشچە يۇملاق ئۇستەلدىن ئىبارەت ئىكەن. سەنئەت پۇرىقىنى چىقارماقچى بولغانمۇ يا ئەرەبلەرنىڭ «رېستوران»ى شۇنداق بولامدۇ، تاشتىن قوپۇرۇلغان تاملىرى سۇۋالمىغانىكەن. شۇنداقتىمۇ، ساددا ۋە پا-كىز كۆرۈنىدىكەن.

ئىككى قۇتا كوكا كولا ئىچىپ بولغۇچە، بۇيرۇتقان ساندىۋىچمۇ يېتىپ كەلدى. ساندىۋىچ دېگىنى ئۇزۇنچاق بولكا بولۇپ، ئۇنىڭ قارنى يېرىلىدىكەن ۋە يېرىلغان يېرىگە خام كۆكتات ، قوي-گۆشى سېلىنى-دىكەن (غەيرىي مۇسۇلمان مىللەتلەر باشقا گۆشلەرنى سالسا كېرەك). ئۇنى قول بىلەن تۇتۇپ، پىلتە قۇيماق يېگەندەك يەيدىكەنمىز. قورساق ئاچ بولغاچقا، ياۋروپالىقلار ئاغزىغا يوغان ئالىدىغان، كىنو ۋە كىتابلاردا تولا كۆزگە چېلىقىدىغان ساندىۋىچ دېگەن ئاددىي تائام ماڭا خېلى تېتىدى. ئىككى ساندىۋىچقا 100 فرانكچە (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا تەخمىنەن 144 يۈەنگە باراۋەر) پۇل تۆلىگەن چاغدا ساندىۋىچنىڭ تەمى بىردىنلا ئۆزگىرىپ، ئاۋۋال قىرتاق، كېيىن ئاچچىق تېتىپ كەتتى.

ئويلاپ قالدىم، ئەگەر پارىژ شەھىرىدە مانا بۇ ئەرەب « رېستو-ران»دەك ياكى ئۇنىڭدىن چوڭراق بىر ئۇيغۇر «رېستوران »ى ئېچىلسا تىجارىتى قانداق بولار؟ پارىژدا ئۈچ يەردە زاڭزۇ ئاشخانىسى بار ئىكەن، نېمىشقا ئۇيغۇر تىجارەتچىلىرى بۇ كەڭ بازارغا كۆز تىكمىدى؟

پارىژدا ياشاۋاتقان، يېمەك-ئىچمەك بازىرىنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى بىلىپ قالغان ئابلىمىت بىلەن ئىككىمىزنىڭ جاۋابى بىر يەردىن چىق-تى. پارىژدا ئەگەر ئۈرۈمچىدىكى «يۇلغۇن» ياكى «تەبەسسۇم»دەك بىرەر ناخشا-ئۇسسۇللۇق رېستوران ئېچىلىپ قالسا تىجارىتى ھەرقانداق رېس-توراندىن ياخشى بولۇپ كېتەرئىكەن، دېگەن خۇلاسىگە كەلدۇق.

ــــ بۇ يىل ئىككى فرانسۇز ئاغىنەم قازاقىستان ئارقىلىق قەشقەرگە

www.uyghurkitap.com

ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىغا بېرىپ كەلدى،ــــ دېدى ئابلىمىت سەل
هاياجانلىنىپ،ــــ ئۇلار قەشقەرگە بارغاندا ئۇيغۇر تائاملىرىنىڭ تۈرلىرد-
نىڭ كۆپلۈكىنى ۋە تەمىنىڭ ئالاھىدە ئىكەنلىكىنى سەزگەچكە، بەك
ماختاپ كەتتى، بولۇپمۇ ئۇلار ئۇيغۇر ئۇستىلىرىنىڭ بازىمەن سوزغىنىنى
كۆرۈپ ھەيران ـ ھەس قاپتۇ. ئۇلار:« بازىمەن سوزۇشنى تاماق ئېتىش
ئەمەس، بەلكى سەنئەتتىن ماھارەت كۆرسىتىش دېسە بولىدىكەن، ئۇس-
تىلار ئۇسسۇل ئويناپ يۈرۈپ، بىلەكتەك خېمىرنى چاچتەك قىلىۋېتى-
دىكەن » دېيىشتى. ئەگەر بۇنداق رېستوران كوچا بويىغا ئېچىلسا، با-
زىمەنچى ئۇستا ئەينەك ئىچىدە تۇرۇپلا ئۆز ھۈنىرى بىلەن مەشغۇل
بولسا، يەنە باشقا ئېلان چىقىرىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

مەن ئابلىمىتنىڭ تەھلىلىنى ئورۇنلۇق دەپ ھېسابلىدىم، فرانسۇز
خەلقىنىڭ غىزالىنىشنى قورساق تويغۇزۇش ئەمەس، بەلكى غىزادىن
ھۇزۇرلىنىش دەپ قارايدىغانلىقى ھەممە ئادەمگە ئايان. فرانسۇزچە
ئاش-تاماقنىڭمۇ دۇنيادا خېلى داڭقى بار. ئەگەر ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل
نازۇنېمەتلىرى بىلەن ناخشا-ئۇسسۇللىرى بىرلەشتۈرۈلگەن رېستورانلىرى
پارىژدىن ئورۇن ئالسا سەنئەت خۇمار پارىژ خەلقى جەزمەن ياقتۇرۇپ قا-
لىدىكەن دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە، پارىژدا ئاز بولمىغان مۇسۇل-
مانلارنىڭ ياشايدىغانلىقىنىمۇ، كېلىپ-كېتىدىغانلىقىنىمۇ ھېسابقا ئې-
لىش كېرەك. فرانسىيىگە ساياھەتكە بارىدىغان خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ
كۆڭدىن ـ كۆڭگە كۆپىيىپ بېرىشىمۇ مۇھىم بىر خېرىدار مەنبەسى بولۇپ
ھېسابلىنىدۇ.

پارىژ مۇھىم خەلقئارالىق چوڭ شەھەر بولغىنى بىلەن ئۇ يەردە ئۆي
ئىجارىسى ئۇنچىلىك قىممەت ئەمەسمىش. ئەگەر 100 كۋادرات مېتىر
ئۆيچۆرىسىدىكى ئورۇن بىر قانچە ئايلىق ئىجارىسىنى ئالدىن تۆلەش

ھېسابىغا ئىجارىگە ئېلىنسا، ئۇنىڭغا يەنە ئۇيغۇر ئۇسلۇبىدىكى زىننەت-
لەش ھەققى قوشۇلسا، كۆپ بولغاندا 600 _ 700 مىڭ يۈەن خەلق پۇلى
سەرپ قىلىنغۇدەك. مۇبادا، يەنە ئەسلىھەلەرنى تولۇقلاش ۋە ئايلانما مەب-
لەغ ئۈچۈن 300 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلسا، بىرەر مىليون يۈەن خەلق پۇلى
بىلەن ئىش باشلاپ كەتكىلى بولىدىكەن. 1 مىليون يۈەن پۇل ئەلبەتتە
ئاز پۇل ئەمەس، لېكىن تىجارىتى ئۈچۈن بىرەر مىليون يۈەن مەبلەغ
سالالايدىغانلار بىزدە يەنىلا مەۋجۇت. بېيجىڭدىكى ئەلچىخانا رايونىغا
جايلاشقان «ئالمىخان رېستورانى» ئۈچۈن ئۇيغۇر خوجايىن 1 مىليون
يۈەن (خاس بېزەكچىلىكى ئۈچۈنلا) مەبلەغ ساپتۇدەك، يەنە كېلىپ،
فرانسىيە ھۆكۈمىتىمۇ مەبلەغ سالغۇچىلارنى قارشى ئالغۇدەك.

ئاڭلىساق، پارىژدا رېستورانلارنىڭ تاپاۋەت بېجى 20 % ئىكەن. شۇ
كۈنلەردە بۇ باجنى ئېغىر كۆرگەن فرانسۇز رېستورانچىلىرى باجنى تې-
خىمۇ تۆۋەنلىتىپ بەرسۇن دەپ چۇقان سېلىشىپتۇ.

پارىژ شەھىرىدە ئۇيغۇرچە سەنئەتلىك رېستوران ئېچىش ئەلۋەتتە
مېنىڭمۇ، ئابلىمىتنىڭمۇ ھازىرچە قولىمىزدىن كەلمەيدۇ. بىراق، پارىژ-
نىڭ رېستورانچىلىق ئۈچۈن مەبلەغ سېلىش شارائىتىغا قاراپ، بۇنداق
مەبلەغ سالغۇچىلار يېقىن كەلگۈسىدە چىقىپ قالىدۇ دەپ ئىشىنىمەن.

گېرمانىيىدىن ئىتالىيىگە قەدەر بولغان 20 نەچچە كۈنلۈك سەپەردە،
چوڭ-كىچىك شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە خەنزۇ خوجايىنلار ئاچقان
جۇڭگوچە رېستورانلارنى ئۇچراتتۇق. بۇنداق رېستورانلارنىڭ كۆلىمىمۇ
ئانچە چوڭ ئەمەسكەن. قورۇما-تائاملىرىنىڭ تەمىمۇ ئادەتتىكىچە ئىكەن.
بىراق، بۇ رېستورانلارنىڭ تىجارىتى تازا ئېقىشىپتۇ. خوجايىنلارنىڭ
كۆپىنچىسى ۋېنجۇلۇق دېھقانلار بولۇپ، ئۇلار نېمىلا بولمىسۇن، ياۋروپا
بازارلىرىنىڭ جۇڭگوچە يېمەك-ئىچمەككە بولغان ئېھتىياجىنى تولۇق

www.uyghurkitap.com

چۈشەنگەن ۋە مەبلەغ سېلىش پۇرسىتىنى توغرا تاللىغان. ۋېنجۇلۇق دېھقان كارخانىچىلاردىن ئۆلگە ئالساق، چەت ئەلگە مەبلەغ سېلىشقا جۈرئەت قىلساق ھۆكۈمىتىمىزمۇ قوللايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەم پۇل تاپالايدىغان، ھەم يېمەك-ئىچمەك سەنئىتىمىزنى ياۋروپاغا يۈزلەندۈرەلەيدىغان بىر روجەك ئاچقان بولىمىز.

ئاشخانىلىرىمىز ھەققىدە سۆز

ئۈچ ـ تۆت يىل ئالدىدا، ئۈرۈمچىدە مۇنداق بىر قىزىق گەپ تارقىلىپ يۈردى. ئىيتىلىشىچە، ياۋروپالىقمۇ، ئاسىيالىقمۇ، ئەيتاۋۇر چەت ئەللىك بىر ساياھەتچى جەنۇبىي شىنجاڭ شەھەرلىرىنى ئارىلاپتۇدەك. ئۇ مەلۇم شەھەرگە كەلگەندە، بىر شەخسىي ئاشخانىدا ئۆگرە ئىچىش پۇرسىتىگە ئىگە بوپتۇ ۋە كىملەرگىدۇر ئۆگرە ئىچكەندىن كېيىنكى تەسىراتىنى سۆزلەپ كېلىپ: « دۇنيانىڭ ھېچقانداق بىر يېرىدە ئۇيغۇر ئۆگرىسىدەك مۇنداق مەززىلىك تائامنى يەپ باقماپتىكەنمەن، شۇنداقلا بۇ ئۆگرىخانىدەك ناقۇلاي ئاشخانىنى كۆرمەپتىكەنمەن» دەپ ئۇھ تارتقانىكەن.

مېنىڭچە، بۇ راستتىنلا ياۋروپالىق ساياھەتچىنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپ بولۇشى مۇمكىن، شۇنداقلا غىزالىرىمىزنىڭ تەمىدىن پەخىرلىنىدىغان، ئەمما بەزى ئاشخانىلىرىمىزنىڭ مەينەتلىكىدىن ئەپسۇسلىنىدىغان ئۆز ئادەملىرىمىزنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپ بولۇشىمۇ مۇمكىن.

بىراق، بۇ گەپ چەت ئەللىكنىڭ بىۋاستە تەسىراتى بولسۇن ياكى ئۆز ئادەملىرىمىز چەت ئەللىكنىڭ نامىدا توقۇغان ھېكايە بولسۇن،

ئوخشاشلا بىزنىڭ دىققىتىمىزنى قوزغىشى، بىزنى ئويلاندۇرۇشى كېرەك.

دېمىسىمۇ، ھېلىقى چەت ئەللىك «ناقۇلاي» دەپ تەرىپلىگەن ئاشخانىلار بىزدە ھەقىقەتەنمۇ ئاز ئەمەس. ئۇنىڭ «ناقۇلاي» دېگىنى «قۇلايسىز» دېگىنى. ئېچىپ ئېيتقاندا، «پاسكىنا»، «مەينەت» دېگەن يامان سۆزنىڭ تارتىنىپ، قورۇنۇپ تۇرۇپ ئىپادە قىلىنىشى.

تامىقى مەززىلىك، ئەمما مۇھىتى ناچار ئاشخانىلار پەقەت جەنۇبىي شىنجاڭدىلا ئەمەس، ئۈرۈمچىدىمۇ، شىمالىي شىنجاڭدىمۇ تېپىلىدۇ. بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تامىقى ھەقىقەتەن ئىشتىھايىڭىزنى قوزغايدۇ، قوشۇق ياكى چوكىنى قولىڭىزغا ئېلىپ ئەتراپىڭىزغا قارايدىغان بول-سىڭىز، ئىشتىھايىڭىز قاچىدۇ، ئاغزىڭىزغا كەلگەن سېرىق سۇمۇ دەرھال بوغۇزىڭىزغا كەپلىشىدۇ...

دەرۋەقە، بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تورۇسىدا توپا-چاڭ قونۇۋېرىپ چوكىدەك تومىلىشىپ كەتكەن ئۆمۈچۈك تورلىرىنى، قاچىڭىزغا چۈشۈپ كېتەي دەپلا تۇرغان قارا قۇرۇملارنى كۆرىسىز. ئەتراپىڭىزغا كۆز تىك-سىڭىز، خۇددى تۇرخۇندەك قارىيىپ كەتكەن، ئۆمرىدە ئاقارتىلىپ باق-مىغان، سۇۋاقلىرى ئاجراپ چۈشكەن تاملار كۆزىڭىزگە چېلىقىدۇ. يەر-گە - پۇتىڭىزنىڭ ئەتراپىغا قارىسىڭىز، چېچىلىپ ياتقان قەغەزلەر، يې-يىلىپ يۇرگەن سۇلار كۆڭلىڭىزنى ئاينىتىدۇ...

ھەيران قالارلىقى، بەزى خېرىدارلىرىمىز ناچار مۇھىتقا ئۆگىنىپ كەتكەنمۇ ياكى تاماق يېگەندە بارلىق سەزگۈ ئەزالىرى ۋاقتىنچە ئىشلى-مەي تۇرامدۇ، بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تىجارىتى يەنىلا ئېقىشىپ دۇ، ئاق-قاندىمۇ، باشقا ئاشخانىلارنىڭكىدىن ئوبدانراق ئاقىدۇ.

گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلغاندا، ياۋروپالىقلارلا ئەمەس، بەلكى ئاز-تولا شەھەر كۆرگەن، كۆزى ئېچىلغان ئۆز ئادەملىرىمىزمۇ بۇنداق «ئاشخا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نا»لارنى زامان ۋە ماكان يېقىدىن تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالمايدۇ.

بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ تاپاۋىتى ئېقىپ تۇرغانىكەن، ئاشخانا خوجايىنىدا پۇل بولغان بولىدۇ، ئەپسۇس، ئاشۇ خوجايىن ئاشخانا كىرىمىنىڭ ئازراق بىر قىسمىنى ئاجرىتىپ ئاشخانىسىنى ياساپ قويسا ياكى پاكىزرەك تۈزەشتۈرۈپ قويسا بولمامدىغاندۇ؟ بۇنىڭغا قانچىلىك پۇل كېتەتتى؟ مەززىلىك تاماقلىرى بىلەن پاكىز، ئازادە مۇھىت بىرلەشتۈرۈلسە تاپاۋىتىنىڭ تېخىمۇ ئوبدان روناق تېپىشىغا پايدىسى بولماسمۇ؟

مېنىڭچە، شەھەر قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشتە، پەقەت شەھەر يوللىرىنى ياسىغان، يول بويىغا چىرايلىق ئىمارەتلەرنى سالغان بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. بەزى شەھەرلەردە، بولۇپمۇ ساياھەتچىلىك تەرەققىي قىلىۋاتقان بەزى شەھەرلەردە شەھەر مەمۇرىيىتى سودا-سانائەت، باج، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارماقلىرىنى ماسلاشتۇرۇپ «ناقۇلاي» ئاشخانىلارنى ئۆزگەرتىش «ھەرىكىتى»دىن ئىبارەت «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نى قوزغىمىسا بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئالدى بىلەن مەمۇرىي بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، ئاشخانا ئىگىلىرىنىڭ بەلگىلەنگەن مۆھلەت ئىچىدە ئاشخانىلىرىنى بەلگىلەنگەن ئۆلچەمدە ئۆزگەرتىشىنى تەلەپ قىلىش كېرەك. ئۆزگەرتىشنى رەت قىلغانلارنىڭ تىجارىتىنى توختىتىش، ئىقتىسادىي جازا بېرىش يولى بىلەن ئەمەلىي ئۈنۈمگە ئېرىشىش كېرەك. ئەگەر پۇل تېپىشنىلا بىلىپ، مۇھىتنى ياخشىلاشقا پۇل خەجلىمەيدىغان خوجايىنلارنىڭ ئىختىيارىغا قويۇۋېتىلسە، بۇنداق ئاشخانىلارنىڭ 21 ـ ئەسىر ئىچىدە ئەمەس، بەلكى 25 ـ ئەسىر ئىچىدىمۇ قىياپىتىنى ئۆزگەرتمەيدىغانلىقىغا ئىشىنىش لازىم.

بەزىلەر بۇنداق «ناقۇلاي» ئاشخانىلارنى «مىللىي ئالاھىدىلىك»، «يەرلىك ئالاھىدىلىك» دېيىلىشى مۇمكىن. ئۇنداقلارغا چۈشەندۈرۈش

كېرەككى، بۇ مىللىي ئالاھىدىلىكمۇ ئەمەس، يەرلىك ئالاھىدىلىكمۇ ئەمەس، بەلكى ئىپتىدائىي جەمئىيەت ۋە ئوتتۇرا ئەسىر ئالاھىدىلىكى، بىزنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكىمىز پاكىزلىق ۋە پاكلىق!

مانا بۇ كىچىك، ئەمما پاكىز بولغان ئەرەب «رېستوران»ىدا ساندىۋىچ يەۋاتقاندا كاللامغا كەلگەن يەنە بىر ئوي.

«قىزىل تۈگمەن» ۋە بىزنىڭ سەنئىتىمىز

«قىزىل تۈگمەن» — پارىژنىڭ ئەڭ ئاۋات كوچىلىرىنىڭ بىرىگە جايلاشقان كونا تىياتىرخانا بولۇپ، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئۇنىڭ تارىخى 400 يىلدىن ئاشىدىكەن. تىياتىرخانا ئۈستىدىكى قىزغۇچ رەڭ بېرىلگەن شامال تۈگمىنى تىياتىرخانىنىڭ بەلگىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

بىز 10-ئاينىڭ 4-كۈنى كەچتە، سېنا دەرياسىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ بولۇپ بۇ تىياتىرخانىدا تىياتىر كۆردۇق. ھەر كۈنى كەچقۇرۇن پەقەت ئىككى مەيدانلا ئويۇن قويۇلىدىغان بۇ تىياتىرخانىنىڭ تۇنجى مەيدان ئويۇنى قاراڭغۇ چۈشمەستىلا باشلىنىپ كېتىدىكەن، كېيىنكى مەيدانى بولسا شۇ يەر ۋاقتى بىلەن كەچ سائەت توققۇزلاردا ئاندىن باشلىنىدىكەن.

1000 تاماشىبىن سىغىدىغان بۇ تىياتىرخانىنىڭ ئورۇندۇقلىرى ئالدىدىن كەينىگە قاراپ پەلەمپەيسىمان ئېگىزلەپ بارىدىكەن، بېزىلىشى كونا ئۇسلۇبتا بولسىمۇ، يۇكسەك دەرىجىدە ئېلېكترلەشكەنىكەن، چىراغلىرى ۋە ئاۋاز ياڭراتقۇلىرى ئەڭ ئىلغار زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر قاتارىغا كىرىدىكەن. سەھنىسى ھەرىكەتچان بولۇپ، دەم كۆتۈرۈلۈپ، دەم پەسىيىپ، نەق مەيدان تۈيغۇسىنى ئاشۇرىدىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

پارىژدىكى «قىزىل تۈگمەن» تىياتىرخانىسى

بىز «قىزىل تۈگمەن»دە شامپان ئىچكەچ، ئىككى سائەت ئويۇن كۆردۇق. ناخشا-ئۇسسۇل، كومېدىيە، سېرك — سېھىرگەرلىك نومۇرلىرى كۆرسىتىلدى. بىر قانچە تاماشىبىن سەھنىگە تەكلىپ قىلىنىپ، ئويۇنغا قاتناشتۇرۇلدى. تىياتىرخانىغا لىق تولۇپ ئولتۇرغان ھەر خىل ئىرق، ھەرخىل مىللەتتىن بولغان تاماشىبىنلار ئارىلاپ چاۋاك چېلىپ، ئارتىس-لارنىڭ يۈكسەك ماھارىتىگە ئالقىش ياغدۇردى.

بۇ تىياتىرخانىدا ئوينالغىنى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەندەك، ئارد-لاش تىياتىر ئىكەن، فرانسۇزلارنىڭ كلاسسىك ئۇسسۇللىرىنى، زامانىۋى ناخشىلىرىنى ئاساس قىلىدىكەن. ئويۇنىنىڭ سەۋىيىسى گەرچە ئىنتايىن يۇقىرى بولمىسىمۇ، بىلەت باھاسى كىشىنى چۆچۈتىدىكەن. شۇنداقتى-مۇ، ئويۇن كۆرىدىغانلار، بىلەت ئالىدىغانلار نۆۋەت ساقلىشى كېرەككەن.

ئويلاپ قالدىم، قويۇق مەدەنىيەت ئاتموسفېراسىغا چۆمۈلگەن پا-رىژدا، 400 يىللىق تارىخقا ئىگە تىياتىرخانىدا ئوينالغان بۇ ئويۇن يۇقىرى

بەدىئىي قىممەتكە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ ناخشا-ئۇسسۇللىرىمىزمۇ فرانسۇزلارنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن! ئەگەر ئۇيغۇر ناخشا-ئۇسسۇللىرى، مۇقاملىرى «قىزىل تۆگمەن»دىكىدەك ئەۋزەل سەھنە شارائىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلىدىغان بولسا، نەتىجىنىڭ تېخىمۇ ئوبدان بولىدىغانلىقىدا گەپ يوق.

كىتابخانلىرىمىزنىڭ يادىدا بولسا كېرەك، نەچچە يىل بۇرۇن پەيدا بولغان چەت ئەلگە چىقىش قىزغىنلىقى دەۋرىدە بەزى ئاغىنىلىرىمىزمۇ چەت ئەلنى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. ئۇلار چەت ئەلنىڭ بەزى تەرەققىياتلىرىغا ھەيران قېلىش بىلەن بىللە، ئايرىم تەرەپلەردە ئارقىدا قېلىشىمىزنىڭ سەۋەبلىرىنى ئىزدىدى. بۇ ئەسلىدە ياخشى ئەھۋال ئىدى. بىراق، ئۇلار «ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۇر توقۇمنى» دېگەندەك، ئايرىم تەرەپلەردە ئارقىدا قېلىشىمىزنىڭ سەۋەبىنى ناخشا ئېيتقانلىقىمىزدىن، ئۇسسۇل ئوينىغانلىقىمىزدىن كۆردى. «بىز ناخشا ئېيتىشقا، ئۇسسۇل ئويناشقا يارالغان مىللەتمۇ» دەپ قاقشاپ، قەلەملىرىنىڭ ئۇچىنى ناخشا-ئۇسسۇلغا، ناخشىچىلارغا ۋە ئۇسسۇلچىلارغا قاراتتى. چەت ئەلگە تۈگۈل، يۇرت بوسۇغۇسىدىن بىر قەدەممۇ سىرتقا چىقىپ باقمىغان بەزى ساددا قەلەمكەشلەرمۇ ناخشا-ئۇسسۇلغا قارغىش ياغدۇرغانچە كېلىپ بۇ ھۇجۇمچىلار سېپىگە قوشۇلدى، ئايرىملىرى ھۇررا توۋلاپ ھۇجۇمچىلار سېپىنىڭ ئەڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئەسلىدە، تەرەققىياتنىڭ ئاستا بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبلىرى ھەر تۈرلۈك ئىدى. بىراۋ بىزگە تەرەققىي قىل دەپ پۇرسەت بەرگەندە، بىز «تەرەققىي قىلمايمىز، بىزگە ناخشا - ئۇسسۇل بولسىلا بولدى» دەپ تىرەجەپ تۇرۇۋالمىغاندۇق. چۈنكى، بىز ناخشا-ئۇسسۇلنىڭ قورسىقىمىزنى تويغۇزالمايدىغانلىقىنى، ناخشا - ئۇسسۇلدىن ئۆزگە يەنە ماددىي

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۇرمۇشنىڭمۇ لازىملىقىنى بىلمەيدىغان دەرىجىدە دۆت ئەمەس ئىدۇق. ناخشا ـ ئۇسسۇل تەرەققىياتقا توسقۇن بولالمايتتى، بەلكى ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ روھىمىزنى ئاۋۇتقاچ تەرەققىي قىلغۇيرەتتۇق.

تەرەققىيات دېگەننىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلىرى بولىدۇ. ئەگەر جەمئىيەت تەرەققىي قىلمەن دېسە، تەرەققىياتنىڭ شەرت ـ شارائىتلىرى پىشىپ يېتىلسە، ناخشا ـ ئۇسسۇل دېگەن نەرسە ئۇنىڭ قەدىمىنى توسۇۋالالمايدۇ. پاكىت ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئېلىپ بېرىلغان 20 نەچچە يىلدىن بېرى بىز خېلى تەرەققىي قىلدۇق، ھال ـ كۈنىمىز خېلى ياخشىلىنىپ قالدى. مۇناسىپ ھالدا ناخشا ـ ئۇسسۇلىمىزدىمۇ يۈكسىلىش بولدى، بۇ ئىككىسى بىر ـ بىرىگە پۈتلىكاشاڭ بولمىدى. ئېنىقراق قىلىپ ئېيتساق، بىر ـ بىرىنى ئىلگىرى سۈردى، بىر ـ بىرىگە پەلەمپەي ھازىرلىدى.

يەنە كېلىپ، ھەر بىر ئەلنىڭ، ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئەنئەنىسى، تەرەققىي تاپقان، تەرەققىي تاپمىغان تەرەپلىرى بولىدۇ. تەرەققىي تاپقان تەرەپىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، تەرەققىي تاپمىغان تەرەپكە تۈرتكە قىلىشقا، تەرەققىي قىلغان تەرەپ بىلەن تەرەققىي قىلمىغان تەرەپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقىمۇ بولىدۇ. تەرەققىي تاپمىغان تەرەپنى «بۇ نېمىشقا تەرەققىي قىلمىدى» دەپ ئەدەبلەپ، تەرەققىي قىلغان تەرەپنى «بۇ نېمىشقا تەرەققىي قىلىدۇ» دەپ بېشىغا دەسسەشكە بولمايدۇ. ئەگەر ئەنئەنىۋى ناخشا ـ ئۇسسۇللىرىمىزنى جاھانغا يۈزلەندۈرسەك، جاھانغا تونۇتساق ئىقتىسادىي تەرەققىياتىمىزغا پايدىسى تەگسە تېگىدۇكى، زىيىنى بولمايدۇ. ئىقتىسادتا تەرەققىي تاپماسلىقنىڭ ئاچچىقىنى ناخشا ـ ئۇسسۇلدىن چىقىرىش ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەس.

مەن فرانسۇز قىز ـ يىگىتلىرىنىڭ «قىزىل تۆگمەن»دە كۆرسەتكەن

سەنئەت ماھارىتىنى ئۆلچەم قىلىپ ئۆزىمىزنىڭ ناخشا-ئۇسسۇلىغا باھا بەردىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، تەرەققىي تاپقان ئەللەرنىڭ، مىللەتنىڭ سەنئەت ئۆلچىمى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ سەنئىتىنى ئۆلچەپ كۆردۈم-دە، ئاخىر«بىزنىڭ سەنئىتىمىزمۇ ھېچكىمنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن» دېگەن خۇلاسىگە كېلىپ، ئۆز ناخشا - ئۇسسۇلىمىزنىڭ سەۋىيىسىگە يۇقىرى باھا بەردىم. ئۇنىڭدىن پەخىرلەندىم. «بار ئىمكانىيەتلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ، ناخشا - ئۇسسۇلىمىزنى دۇنيا سەھنىسىگە تېخىمۇ كۆپرەك ئېلىپ چىقساق بولغۇدەك، بەلكى ئۇنىڭ تەرەققىياتىمىزنى تېزلىتىشىمىزگە ياردىمى تېگىپ قالار» دېگەن يەرگە كەلدىم.

تار كوچىدىكى قەھۋەخانا

پارىژدىن ئايرىلىدىغىنىمىزغا بىر كېچە قالغان كەچلىكى بىز مېھمانخانىغا خېلى كەچ قايتتۇق. ئابلىمىت ۋە چېن رۇخۇي ئەپەندى بىلەن يۈك-تاقىلىرىمىزنى يىغىشتۇرغاچ پاراڭلاشتۇق. بىز خۇشلاشماقچى بولۇۋېدۇق، ئابلىمىت:

— ئاكا، تاشقىرىغا چىقىپ ھاۋا يېگەچ ئازراق ئايلىنىپ كەلمەمدۇق؟ بەلكى بىرەر قەھۋەخانىنى تېپىپ قەھۋە ئىچكەچ پاراڭلىشارمىز، — دەپ قالدى.

كەچ سائەت 11 دىن ئاشقانىدى. ھېرىپ - چارچىغىنىمىزنى دېمەيلا قويايلى، ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەنلا يولغا چىقىشىمىز كېرەك ئىدى. يول باشلىغۇچىنىڭ يول بويى سىڭدۈرگەن ئىدىيىسىگە ئاساسلانغاندا، بۇنداق شەھەردە بۇنداق كەچتە تاشقىرىغا چىقىشقا بولمايتتى، بىخەتەرلىك مەسىلىسىنى ئويلىمايمۇ بولمايتتى. ئابلىمىت ئويلىغانلىرىمنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىلىپ قالدىمۇ:

— ئەنسىرىمەڭ، پارىژنىڭ جەمئىيەت ئەھۋالى يامان ئەمەس، — دېدى ۋە ئۆزى باش بولۇپ، ئىشىك ئالدىغا كەلدى.

بىز مېھمانخانىدىن چىقىپ ئۇزۇن ماڭمايلا چوڭ يولنى كېسىپ ئۆتتۇق. ئاندا-ساندا ئۆتۈشۈپ تۇرغان ماشىنىدىن ئۆزگە، كوچىدا ئادەم يوق دېيەرلىك ئىدى. كەچلىك جىمجىتلىق ۋە ئادەمنىڭ ئازلىقى كىشىنى سەل بىئارام قىلاتتى.

چوڭ يولنىڭ چېتىدىن مېڭىپ چوڭ يولغا تۇتاشقان يەنە بىر كىچىكرەك كوچىنىڭ ئاغزىغا يېتىپ كەلدۇق. ئابىلمىتنىڭ تەۋەككۈل قىلىشى بىلەن بۇ كوچىغا كىرىپ قەھۋەخانا ئىزدەشكە باشلىدۇق. ئادەم بىلەن ستولبىنى ئاران ـ ئاران پەرق ئەتكىلى بولىدىغان قاراڭغۇ كوچىدا ئىچكىرىگە قاراپ 200 قەدەمچە ماڭغاندىن كېيىن بىر ئۆيگە يېتىپ كېلىپ ئىشىكنى ئىچىۋىدۇق، بۇ ئۆي دەل قەھۋەخانا بولۇپ چىقتى.

قەھۋەخانا پەقەت بىرلا ئېغىز ئۆيدىن ئىبارەت بولۇپ، بېزىلىشى تولىمۇ غەلىتە ۋە قەدىمىي ئىدى. بىز كۆتكۈچىنىڭ تەكەللۇپىنى كۈتمەيلا تۆر تەرەپتىكى بىكار ئۇستەللەرگە جايلىشىۋالدۇق. مەن سەل قورۇنغاندەك بولدۇم ۋە قورۇنۇشلىرىمنى يوشۇرۇش ئۈچۈن قەھۋەخانىنىڭ تورۇسىغا سەپسېلىشقا باشلىدىم.

قەھۋەخانىنىڭ تورۇسى رەندىلەنمىگەن يۇمىلاق ياغاچتىن ياسالغانىكەن. ئۇنى ئاز دەپ، جەڭگىلەرگە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى ناتسىستلارنىڭ تۆمۈر قالپىقى، فرانسۇز ئەسكەرلىرىنىڭ يۇمىلاق شەپكىسى، مىلتىقنىڭ كېرەكتىن چىققان قونداقلىرى، چويلا-چۆمۈچ، تەلەڭگە دېگەندەك نەرسىلەر ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. جەڭگىلەرنىڭ يان تەرىپىگە ئالاھەزەل 100 پارچە كەلگۈدەك ھەر خىل پۇللار چاپلاپ قويۇلۇپتۇ.

زەن قويۇپ قارىسام بۇ پۇللار كەم دېگەندە 50 نەچچە ئەلنىڭ بىرەر 100 خىلچە قەغەز پۇلى ئىكەن. پۇللارنىڭ ئارىسىدا تېخى ئېلىمىزنىڭ ئون يۇەنلىك پۇلىدىن ئىككىسى بار ئىكەن. بۇ پۇللار ھاۋانىڭ يېنىك ھەرىكىتى بىلەن ئاستا يەلپۈنۈپ، قىزىقارلىق مەنزىرىنى ھاسىل قىلىدىكەن.

قەھۋەخانىدا قەھۋە ئىچىپ ئولتۇرغان ئالتە ــ يەتتە نەپەر ئەر-ئايال ئۆز پاراڭلىرى بىلەن بەنت بولۇۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەر-ئايال نېگىرلار، سۆرۈن تەلەت ئادەملەرمۇ بارئىدى. ياخشى يېرى، ئۇلار بىزگە كۆزىنىڭ قىرىنىمۇ سېلىپ قويمىدى. مەنمۇ قىزىل ھاراق ئىچكەچ تام-تورۇسلارغا سەپسېلىشنى داۋام قىلىۋەردىم.

سەپسېلىۋېتىپ، كۆزۈم قارشى تەرىپىمىزدىكى تامغا ئېسىلغان بىر قانچە پارچە رەڭسىز فوتو سۈرەتكە چۈشۈپ قالدى. چوڭايتىلغان سۈرەتلەرنىڭ بىرىدە، سۆلەتلىك بىر ئەركىشى كىملەر بىلەندۇ پاراڭلىشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كەينىدىلا تۇرغان ساقاللىق كىشى كۆزگە ئالاھىدە چېلىقاتتى. ئەگەر پەرىزىم خاتا بولمىسا، ئۇ ساقاللىق كىشى يېنىمىزدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانلارنىڭ بىرسى ئىدى.

ــئابلىمىت، چاندۇرماي سەپسېلىڭ، سۈرەتتىكى ئاۋۇ كىشى يېنىمىزدىكى ئۈستەلدە ئولتۇرغان ئادەم ئەمەسمۇ؟ــدېدىم مەن ئابلىمىتقا، ئەتراپىمىزدا پارىڭىمىزنى چۈشىنەلەيدىغان بىر كىم باردەك پەس ئاۋازدا سۆزلەپ.

ــگەپ يوق شۇ.

ــقارىغاندا، بۇ كىشى چوڭ ئۆتكەن ئادەممۇ نېمە؟

ئابلىمىت سۈرەتتىكى سۆلەتلىك ئەربابنىڭ فرانسىيىنىڭ پىنپىدودىن كېيىنكى باش مىنىستىرى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرگەندىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كېيىن، مەن ئۇ ساقاللىق كىشىنىڭ ئادەتتىكى ئادەم ئەمەسلىكىگە كۆز يەتكۈزدۈم ۋە ئابلىمىتقا شۇنداق دېدىم.

مېنىڭ قىزىقىۋاتقىنىمنى تۇيغان ئابلىمىت:

— ئۇ ساقاللىق كىشىنى بۇ يەرگە چاقىرايمۇ، — دەپ سورىدى، مەندىن ۋە سەل ئىككىلىنىۋاتقىنىمنى كۆرۈپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— فرانسۇزلار مۇڭداشقاق خەق، چاقىرساقلا ئۇ كىشى يېنىمىزغا كېلىدۇ.

نەتىجە ئابلىمىت دېگەندەكلا بولدى. ئۇ كىشى تەكلىپىمىزنى قوبۇل قىلىپ، ئورۇندۇقنى ئۈستىلىمىزنىڭ يېنىغا سۆرەپ كەلدى. پارىڭدىن قارىغاندا ئۇ فرانسىيە باش مىنىستىرىغا تۆت يىل باش مەسلىھەتچى بولغانىكەن. ئۇ ئوڭچىلار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، سوتسىيالىستلار پارتىيىسى ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن خىزمەتتىن ئىستېپا بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن ئالتە يىل بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىپ، ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان بۇ قەھۋەخانىنى باشقۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ مېنىڭ ژۇرنال چىقىرىدىغىنىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مەن بىلەن قايتا قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە مەسلىھەتچى بولۇشتىن بۇرۇن ئۆزىنىڭمۇ بىر مەزگىل باش مۇھەررىر بولۇپ ژۇرنال چىقارغانلىقىنى ئېيتتى.

سۆھبىتىمىز قىزغىن داۋاملىشىۋاتقاندا ئۇ ئىككىلىك قېلىنلىقتىكى ئۈچ دانە دەپتەرنى ئېلىپ چىقىپ ئالدىمىزغا يايدى. بۇ دەپتەرلەر ئۇ مۇشۇ قەھۋەخانىغا مىراسخور بولغان كۈندىن ئېتىبارەن تۇتۇلغان بولۇپ، قەھۋەخانىغا كەلگەنلەر بۇ دەپتەرگە ياخشى تىلەكلىرىنى، ئىمزالىرىنى قالدۇرۇپ كېتىدىكەن. بۇ دەپتەرلەر قېلىنلىقىغا قارىماي، خىلمۇخىل يېزىقلار بىلەن توشۇپ كېتەيلا دەپ قاپتۇ. ئۇنىڭ پەخىرلىنىپ تۇرۇپ ئېيتىشىچە، ئىمزا قويغانلار ئارىسىدا چوڭ سىياسەتۋازلار،

داڭلىق كارخانىچىلار، مۇخبىر، يازغۇچىلارمۇ بار ئىكەن. مەن بۇ ساقاللىق خوجايىنىنىڭ تەلپى بويىچە، دەپتەرگە ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئىمزا قويدۇم، ياخشى تىلەك تىلىدىم، شۇنىڭ بىلەن بۇ دەپتەردە تۇنجى قېتىم بىر ئۇيغۇرنىڭ ئىمزاسى ۋە ئۇيغۇر يېزىقى خاتىرە بولۇپ قالدى.

بايلار شەھىرى — نىسى

نىسى —فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مەشھۇر سايـاھەت شەھىرى بولۇپ، مارسىلدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان پورت ھېسابلىنىدىكەن. ئىتالىيە چېگرىسىغا ئاران 32 كىلومېتىرلا كېلىدىكەن.

بىز 10_ئاينىڭ بەشىنچى كۈنى پارىژ بىلەن خوشلىشىپ، نىسى شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقتۇق ۋە 900 كىلومېتىرچە يول يۈرگەندىن كېيىن قاراڭغۇ چۈشكەن مەھەلدە بۇ يەرگە يېتىپ كەلدۇق.

مەن نىسى شەھىرىگە كەلمەستە، ياۋروپادا، بولۇپمۇ فرانسىيـــدە كىلىماتى ئىسسىق بەلۋاغ بىلەن مۆتىدىل بەلۋاغ ئارىسىدىكى دېڭىز كىلىماتىغا ياتىدىغان بۇنداق بىر شەھەرنىڭ بارلىقىنى زادى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىكەنمەن. بىز پارىژدا چاپان كىيىپ يۈرگەنىدۇق، كەچلــرى تېخى پوپايكىمۇ كىيىۋالاتتۇق. نىسىغا كەلگەندە چاپاننى چۆرۈپ تاشلاپ، كالتە يەڭ كۆڭلەك بىلەن يۈرۈشكە توغرا كەلدى.

نىسى دېڭىز قىرغىقىنى بويلاپ يېيىلغان ئۇزۇنچاق شەھەر بولۇپ، مەنزىرىسى تولىمۇ چىرايلىقكەن. كوچىلىرى كەڭرى بولۇپ، كوچا بويـ لىرىدا ئاسمان ـ پەلەك ئۆسۈپ كەتكەن پالما قاتارلىق ئىسسىق بەلۋاغ دەرەخلىرى سايە تاشلاپ تۇرۇپتۇ. يول بويلاپ سوزۇلغان 50 ـ 60 مېتىرچە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كەڭلىكتىكى قۇملۇق ھەرخىل كۆنلۈك، سايىۋەنلەر بىلەن تولۇپ تۇرىدىكەن. سەيلىچىلەرگەخىزمەت قىلىدىغان ئەسلىھەلەرمۇ دېڭىز بويىدىكى قۇملۇقتا مەركەزلەشكەنىكەن.

نىسبەتەن كەلگەندىن كېيىنكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك بىر ئىش شۇ بولدىكى، شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، بىز نىسپى شەھىرى بىلەن تۇتاش بولغان مەشھۇر خەلقئارالىق كىنو شەھىرى ـ گانادا ئېكسكۇرسىيىدە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇق.

گانانىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 90 مىڭ بولۇپ، «گانا خەلقئارا كىنو بايرىمى» مۇشۇ شەھەردە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىكەن. كىنو بايرىمىنىڭ قۇرۇلۇش تۈركۈمى 500 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى قىرغاق قۇملۇقىغا سىڭدۈرۈلۈپ قۇرۇلغانىكەن. بۇ قۇرۇلۇش تۈركۈمى ئىچىدە پەقەت چوڭ كىنوخانىلارلا 25

بايلار شەھىرىدىكى دېڭىز بويى ئارامگاھىدا

تىن ئاشىدىكەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، نىسپى بىلەن گانا شەھەرلىرى فرانسىيىنىڭ جەنۇبىدىكى مەشھۇر ساياھەت شەھەرلىرى بولۇپ، فرانسىيىلىك ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىن كەلگەن بايلار مۇشۇ شەھەرلەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قالىدىكەن، بەزىلىرى مەڭگۈلۈك ئولتۇراقلىشىپمۇ قالىدىكەن. شۇڭا، بۇ شەھەرلەرنىڭ «بايلار شەھىرى» دېگەن نامىمۇ بار ئىكەن. ئۆمىكىمىزنىڭ نىسپى شەھىرىگە بارىدىغىنىنى ئاڭلىغان ئابلىمىت پارىژدا: «نىسپى دېگەن بايلار شەھىرى، يولدا يىقىلىپ چۈشكەن بىرەرسىنى يۆلەپ تۇرغۇزسىڭىزمۇ، يىقىلغان كىشى جەزمەن باي بولۇپ چىقىدۇ» دەپ چاقچاق قىلغانىدى. ھاۋاسىنىڭ ساپلىقىغا، كىلىماتىنىڭ مۆتىدىللىكىگە، ئاسمىنىنىڭ كۆكلىكىگە قاراپ، «بۇنداق شەھەردە بايلار ياشىماي كىم ياشىسۇن» دەپ ئويلىدىم.

نېمىسلار، فرانسۇزلار، ئىتالىيانلار

مەيلى گېرمانىيىدە تۇرغان كۈنلىرىمدە بولسۇن ياكى فرانسىيىدىكى چاغلىرىمدا بولسۇن، نېمىسلارنىڭ، فرانسۇزلارنىڭ مىجەز-خۇلقىغا، يۈرۈش-تۇرۇشىغا دىققەت بىلەن سەپسالدىم. كېيىنكى كۈنلەردە ئىتالىيە زېمىنىدا ئۈچ - تۆت كۈن تۇرۇش داۋامىدا ئىتالىيانلارنىمۇ كۆزەتتىم. باشقىلاردىن سوراپ، پەرەزلىرىمنى دەلىللەشكە تىرىشتىم.

نېمىسلار ئىشلارغا جىددىي قارايدىغان، يۈرۈش-تۇرۇشى چەبدەس، مىجەزى سەل چۇستەك قىلىدۇ.

نېمىسلارنى خېلى ئوبدان چۈشىنىدىغانلىقى بىلەن پەخىرلىنىدىغان لى سەن نېمىسلار ھەققىدە مۇنداق دېدى: نېمىس مىللىتى سەل

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كونسىرۋاتىپ مىللەت، ئەمما ئېتىقادى بار مىللەت، ئۇرۇغ-تۇغقانچىلىق، دوست ـ بۇرادەرچىلىك ئېغىر، ھەتتا مىللەت ئېغىر ئانچە كۆچلۈك ئەمەس. ئۇلار ئەخلاق ھەققىدىمۇ كۆپ سۆزلىمەيدۇ، ئەخلاق بىلەن ئانچە كارى يوق. بىراق، ھەممىنى قانۇن بىلەن ئۆلچەيدۇ، ھەممىنى قانۇن ئارقىلىق باشقۇرىدۇ. نېمىسلار يەنە ئۆزىنى باشقا كىشىلەردىن ئۇستۇن دەپ بىلىدۇ. گىتلېر ھادىسىسىمۇ يەككە ـ يېگانە ھادىسە ئەمەس، ئۇ بىر ئىجتىمائىي ھادىسە.

فرانسۇزلارنىڭ مىجەزى ئېسىلزادىلەرگە خاس مىجەز بولسا كېرەك. بىرەيلەن: «ئىتالىيانلار سەل بىپەرۋا، تۇغقانچىلىقى چىڭ مىللەت، ئىتالىيىنىڭ تەرەققىياتى تەكشى ئەمەس» دېدى. يەنە بىرەيلەن بۇ ئۈچ چوڭ مىللەتنىڭ تىلىغا تەبىر بېرىپ: «نېمىس تىلى ئادەم تىللاشقا، ئۇرۇشۇشقا باب تىل، فرانسۇز تىلى مۇھەببەتلىشىشكە يارالغان يۇمشاق، ئەۋرىشىم تىل، ئىنگلىز تىلى ئىش تېپىپ جان بېقىشقا ئەپچىل تىل» دېدى.

دېمىسىمۇ، تىل ـ تىلغا ئوخشىمايدۇ، ئوخشىسا ئۇ مۇستەقىل تىل دېيىلمەيدۇ. سەن مەلۇم تىلنى ئۇقمىساڭمۇ، ئەمما شۇ تىل قۇلىقىڭغا كىرىپ چوڭ مېڭەڭدە ئىنكاس قوزغىغاندىن كېيىن ئۇ ساڭا يا قاتتىق، يا يۇمشاق ئىكەن دېگەن تۇيغۇنى بېرەلەيدۇ. مەن گەرچە بۇ تىللارنىڭ ھېچقايسىسىنى ئۇقمىساممۇ، ئاڭلاش نېرۋىلىرىمدا ئەكس ئەتكەن تەسىراتىمغا قاراپ يۇقىرىقى باھانىڭ ئەمەلىيەتكە خېلى يېقىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

گەپ نېمىسلار، فرانسۇزلار ۋە ئىتالىيانلار ئۈستىدە كېتىۋاتقان ئىكەن، گوللاندىيىلىكلەرنىمۇ بىرەر قۇر سۆزلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

گوللاندىيىگە كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغان بىرەيلەن بىز گوللاندىيىگە كەلمەستىلا: «گوللاندىيىلىكلەر ياۋروپادا ياشايدىغان مىللەتلەر ئىچىدە بىر قەدەر ساپ، گەۋدىلىك ۋە ئېگىز، مېھماندوست بىر مىللەت» دېگەنىدى. گوللاندىيىگە كەلگەندىن كېيىن بۇ گەپنىڭ ئەمەلىيەت بىلەن خېلى يېقىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتۇق.

كۆزىتىشىمىزچە، گوللاندىيىلىكلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بەستلىك، ئاق چىراي، كۆك كۆز، قىزىل چاچ كېلىدىكەن. قارا چاچلىقلىرى ئاز ئۇچرايدىكەن. ئەمما، بەزى كىشىلەرنىڭ يۈزىدە بىلىنە ـ بىلىنمەس سەپكۈن بولىدىكەن. بىز مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت كەنتىدە كالا سۈتىدىن يەرلىك ئۇسۇلدا بىر خىل يېمەكلىك ئىشلەۋاتقان تۆت نەپەر ئايالنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئېگىز ۋە يوغانلىقىغا قاراپ ھەيران قېلىشتۇق. بۇ يەرگە ئېكسكۇرسىيىگە كەلگەن بىر توپ گوللاندىيىلىك ئوقۇغۇچى بىزنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى. بىر قانچىمىز تەلەپكە بىنائەن ئۇلار ئۈچۈن خالىس سۈرەت تارتىپ بېرىۋېتىپ، بوي خوسۇسىدا خۇپىيانە تەڭلىشىپ باقتۇق. ئۇلار گەرچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولسىمۇ، بوي جەھەتتە بىز بىلەن تەڭ بولۇپ چىقتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، يېتىلگەن گوللاندىيىلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە بوي ئېگىزلىكى 180 سانتىمېتىردىن ئاشىدىكەن.

www.uyghurkitap.com

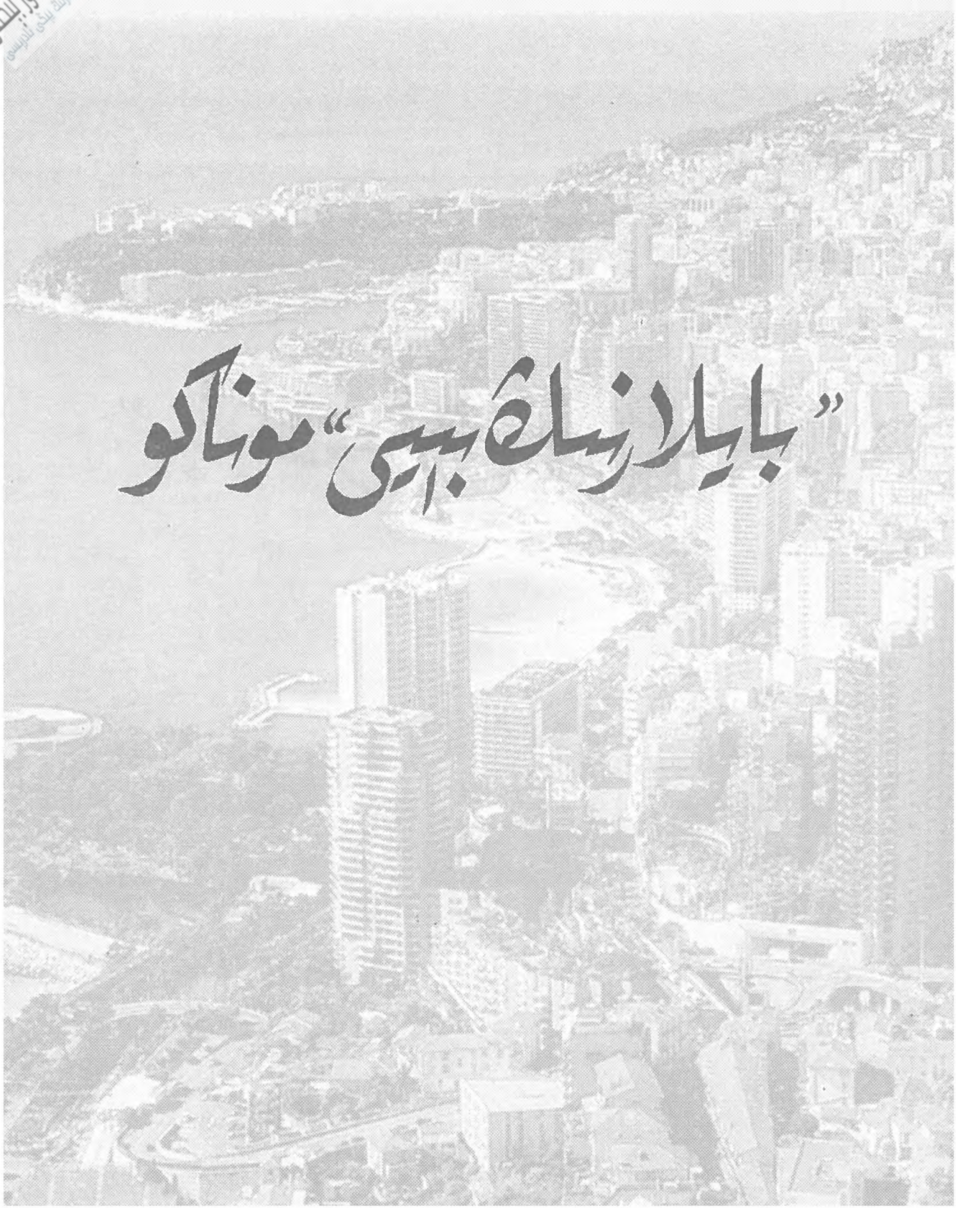

“بايلارنىڭ بېيى” موناكو

“بابلا ز سلک ببی” موناکو

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

موناكو بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: موناكو كىنەزلىكى
يەر مەيدانى: 1.89 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 30 مىڭ
پايتەختى: موناكو

موناكو ياۋروپا قىتئەسىدىكى مەشھۇر كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يەر تۈزۈلۈشى تار ۋە ئۇزۇن، شەرقىدىن غەربىگىچە ئۈچ كىلو-مېتىر كېلىدۇ، ئەڭ تار يېرىنىڭ كەڭلىكى ئاران 200 مېتىر كېلىدۇ.

بۇ دۆلەتتە ساياھەتچىلىك ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان، ساياھەت-چىلىكتىن كىرىدىغان كىرىم دۆلەت ئومۇمىي كىرىمىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. پوچتا ماركىسى ۋە قىماردىن كىرگەن كىرىمۇ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ياساش، دورا ياساش، خىم-مىيە، ئېلېكترون، يېمەك - ئىچمەك سانائىتى بار.

موناكو مىلادى 1338-يىلى مۇستەقىل كىنەزلىك بولۇپ قۇرۇلغان، 1912-يىلى فرانسىيە بىلەن باج كېلىشىمى ئىمزالىغان. 1919-يىلى فران-سىيە بىلەن ئىمزالىغان يەنە بىر كېلىشىمدە، كۆنلەرنىڭ بىرىدە مونا-كونىڭ دۆلەت باشلىقى ئۆلۈپ كەتسە ۋە تەختكە ۋارىسلىق قىلىدىغان ئەۋلادى بولمىسا موناكونىڭ فرانسىيىگە قوشۇلۇپ كېتىدىغانلىقى

بەلگىلەنگەن.

قىمار شەھىرى — مونتې - كارلو

مونتې-كارلو — موناكو كىنەزلىكىدىكى بىردىنبىر شەھەر بولۇپ، ئالپ تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرا يەر دېڭىزىغا ئۇسۇپ كىرگەن تۇمشۇقىدىكى تىك قىيا ئۈستىگە جايلاشقانىكەن، مەنزىرىسى گۈزەل، كىلىماتى مۆتىدىل بولۇپ، كىشىگە ياقىدىكەن.

بىز نىسپى شەھىرىدىن يولغا چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئالپ تاغلىرىغا يامىشىشقا باشلىدۇق، سەل تار، ئەمما ياقىلىرى رەڭمۇرەڭ گۈل دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان ئاسفالىت يول بىلەن 40 مىنۇتچە مېڭىپ، موناكو زېمىنىغا ئۆتۈپ كەتكىنىمىزنى تۇيمايلا قالدۇق. ئالدى بىلەن تىك قىيادىكى كونا پادىشاھ ئوردىسىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلغاندىن كېيىن، دۇنياغا مەشھۇر قىمارخانا — مونتې- كارلو قىمارخانىسىغا باردۇق.

مونتې-كارلو قىمارخانىسى 1865- يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ناھايىتى ھەيۋەتلىك بىر قۇرۇلۇش تۈركۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. تاغ باغرىدىكى قىمارخانا ھويلىسى تاغ باغرىنىڭ تەبىئىي يانتۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ قىيپاش ياسالغان بولۇپ، يۇمىلاق گۈللۈكلەر، ئاجايىپ فونتانلار، غەلىتە دەرەخلەر قىمارخانىنى ناھايىتى كۆركەم تۈسكە كىرگۈزۈپ تۇرىدىكەن. ياۋا ھايۋانلارنىڭ ئادەم بىللە تۇرغان ھەيكەللىرى ۋە باشقا مەزمۇندىكى ھەيكەلتىراشلىق ئەسەرلىرى قىمارخانىغا قەدىمىي تۈس بېغىشلايدىكەن، ھەتتا قىمارخانىنىڭ يان ھويلىسىغا بىر بوۋاينىڭ يېرىم بەدەنلىك ھەيكىلىنى قاتۇرۇپ قويۇپتۇ. چۈشەندۈرگۈچىنىڭ گېپىگە قارىغاندا، بۇ كىشى مۇشۇ قىمارخانىنىڭ قۇرغۇچىسى ئىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

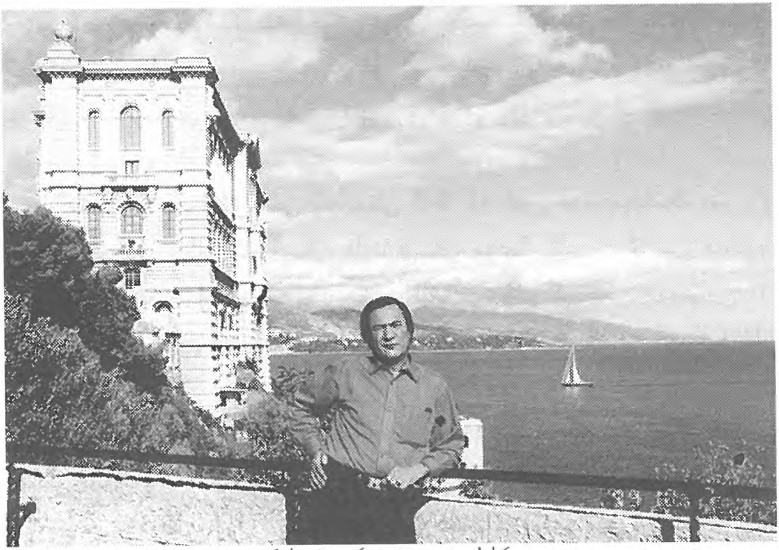

مونتې ـ كارلو شەھىرىدىكى قىيا ئۈستىدە

مونتې ـ كارلو ئامېرىكىنىڭ لاس ـ ۋېگاس شەھىرى بىلەن بىر قاتاردا، دۇنيادىكى مەشھۇر قىمار شەھىرى ھېسابلانغاچقا، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن بايلار، تەۋەككۈلچى قىمارۋازلار بۇ يەرگە يىغىلىدىكەن. ئەڭ بۇرۇن بەرپا قىلىنغان، ئاساسلىق قىمارخانا ھېسابلىنىدىغان بۇ قىمارخانىغا جەزمەن كاستۇم كىيىپ، گالستۇك تاقاپ، راۋۇرۇس ياسىنىپ كىرىدىغان گەپ ئىكەن. بولمىسا، دەرۋازا ئالدىدىكى، كارىدۇردىكى «ئەدەبلىك» ساقچىلار سىزنى توسۇۋالىدىكەن ـ دە، يان تەرەپتىكى ئاز پۇل بىلەن ئوينىلىدىغان «پۇقرالار» قىمارخانىسىغا باشلاپ قويىدىكەن. شۇ كۈنى، يول باشلىغۇچى بىر قانچە قېتىم ئەسكەرتكەن بولسىمۇ، گالستۇك تاقاشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. شۇ سەۋەبتىنمىكىن ياكى باشقا بىرەر يېرىم چېنىپ قالغانمۇ، دەرۋازىدىن كىرىشىمگىلا ساقچىلار

تەرپىدىن «تۇتۇۋېلىندىم»، ئۇلار مېنى «ئېسىلزادىلەر» قىمارخانىسىغا كىرگۈزۈشمىدى، ئەمەلىيەتتە مەنمۇ كىرمەكچى ئەمەس ئىدىم. شۇنداقتىمۇ، ماڭا سىلىق مۇئامىلە قىلىپ، زورمۇزور «پۇقرالار» قىمارخانىسىنى كۆرسىتىپ قويدى.

نامراتلار قىمارخانىسى ناھايىتى كەڭ كەتكەن ھەشەمەتلىك بىر زال بولۇپ، ئۇ يەردە ئايلانما قىمار، قارتا قىمار، مودېل ئات بەيگىسى قىمارى قاتارلىق كۆپ خىل قىمار ۋە پوتون زالغا توشۇپ كەتكەن «يولۋاس ماشىنا» قىمارى بولۇشىغا قارىماي، ھەممىسى ئاز پۇل تىكىپ ئوينايدىغان قىمارلار ئىكەن.

سىرتتىن كۆزىتىشىمىزچە، مىڭلاپ «يولۋاس ماشىنا» نىڭ بىرىمۇ بىكار قالماپتۇ، ئەر ـ ئاياللار، چوڭ ـ كىچىكلەر ئېگىز ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ، توختىماي پۇل تىكىدىكەن، توختىماي ئۇتىدىكەن ياكى ئۇتتۇرىدىكەن. تەرلەپ پىشىپ قىزىرىپ كېتىدىكەن. ئۇتتۇرۇۋەتكەنلەر فونتانلار ئېتىلىپ تۇرغان قىمارخانا مەيدانىغا چىقىپ ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن يەنە قىمار ماشىنىسىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرىدىكەن. بىلەرمەنلەرنىڭ گېپىگە قارىغاندا، بۇ قىمارخانىدا كېچە ـ كۈندۈز ئادەم ئۈزۈلمەيدىكەن. قىش ـ ياز تىجارەت قىلىنىدىكەن. ماتېرىيالدىن ئاڭلىسام، مونتې ـ كارلو بىلەن تەڭ تۇرىدىغان يەنە بىر دۇنياۋى قىمار شەھىرى لاس ـ ۋېگاس 1980 ـ يىلىدىكى بىر يىللىق قىمار كىرىمى 1 مىليارد 440 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بولغانىكەن. ئەمما، «ئەقىللىق» تونۇشتۇرغۇچى مونتې ـ كارلونىڭ يىللىق قىمار پايدىسى توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىغانلىقتىن، بۇ شەھەرنىڭ قىماردىن كېلىدىغان دارامىتى ھەققىدە بىرەر نەرسە بىلىشكە مۇمكىن بولمىدى.

شۇ كۈنى مونتې ـ كارلونىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى ۋە مونتې ـ كارلو

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

چوڭ قىمارخانىسىنى يېرىم كۈنچە ئېكسكۇرسىيە قىلغاندىن كېيىن كەچ كىرگەن مەھەلدە يەنە نىسپ شەھىرىگە قايتتۇق، كەچلىكى نىسپ شەھىرىنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى قانغۇچە تاماشا قىلدۇق، يول بويىدىكى پىۋىخانىدا ئولتۇرۇپ، بىرەر قاپاقتىن پىۋا ئىچىشتۇق.

ۋىۋىسكىلاردىكى نېمىس يېزىقى

گېرمانىيىدە شەھەردىن شەھەرگە قاتناش، ئېكسكۇرسىيە قىلىش، كوچا ئارىلاش داۋامىدا مۇنداق بىر ھالنى، يەنى يول كۆرسەتكۈچلىرى، كوچا- يول ناملىرى، دۇكان - ماگىزىن ۋىۋىسكىلىرى قاتارلىقلاردا نېمىس يېزىقىنىڭلا ئىشلىتىلگەنلىكىنى، ئىنگلىز يېزىقى ۋە باشقا يېزىقلارنىڭ زۆرۈرىيەتتىن تاشقىرى قوللىنىلمىغانلىقىنى بايقاپ قالدىم.

دەسلەپتە، بۇ ھالنى ئىنگلىزلارنىڭ، جۈملىدىن ئىنگلىز تىل- يېزىقىنى قوللىنىدىغان ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكىنىڭ 2-دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانىيىنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرغانلىقى، ئۇرۇشنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە ناتسىست گېرمانىيىسىنىڭ ھالاكىتىگە سەۋەب بولۇپ، ئۇلارنىڭ زېمىنىغا بېسىپ كىرگەنلىكى بىلەن باغلاپ باقتىم.

كېيىنكى كۈنلەردە گوللاندىيە، بېلگىيە، فرانسىيە قاتارلىق ئەللەردىمۇ ۋىۋىسكىلاردا يېزىق قوللىنىش ئەھۋالىنىڭ گېرمانىيىدىكى بىلەن كۆپ پەرقلەنمەيدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭمۇ ئۆز تىل- يېزىقىنى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرىدىغانلىقىنى كۆرگەن چېغىمدا دەسلەپكى پەرەزلىرىمدىن گۇمان قىلىپ قالدىم.

گېرمانىيىنىڭمۇ ئىنگلىزلار بىلەن تارىخىي ئاداۋىتى بار دەپ تورايلى، بىراق كېيىنكى ئەللەرنىڭ ئىنگلىزلار بىلەن تىل- يېزىقلىرىنى

چەتكە قېقىشقۇدەك تارىخىي ئاداۋىتى، ياقا سىقىشقۇدەك دىپلوماتىيە يىرىكچىلىكى يوق دېيىشكە بولاتتى. قارىغاندا، گېرمانىيە ۋە باشقا غەرىبىي ياۋروپا ئەللىرىنىڭ ئۆز تىل - يېزىقىنى گەۋدىلىك ئورۇنغا قويۇشى قانداقتۇر ئاداۋەت، ئۆچ كۆرۈشتىن ئەمەس، بەلكى باشقا بىر سەۋەبتىن، يەنى ئۆز تىل - يېزىقىنى قەدىرلەش، قوغداش ئېڭىدىن پەيدا بولغاندەك قىلاتتى.

دەرۋەقە، ئىگىلىك هوقۇقى بولغانلىكى بىر دۆلەتنىڭ، مەيلى يەككە مىللەتلىك دۆلەت بولسۇن ۋە مەيلى كۆپ مىللەتلىك دۆلەت بولسۇن، دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن دۆلەت تىلى بولىدۇ. شۇ تىلنى ئىپادە قىلىدىغان يېزىقمۇ دۆلەت يېزىقى بولۇپ هېسابلىنىدۇ. خەلقئارالىق باردى-كەلدىلەردە، دۆلەت ئىچىدىكى هۆكۈمەت ئالاقىسىدە، دەۋا - دەستۇر ئىشلىرىدا مانا مۇشۇ تىل - يېزىق قوللىنىلىدۇ. سوتسىيالىستىك جۇڭگودا تېخى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە يۈرگۈزۈلگەن جايلاردا هۆكۈمەت ئالاقىلىرىدا خەنزۇ تىل - يېزىقى بىلەن ئاپتونومىيە يۈرگۈزگەن مىللەتنىڭ تىل - يېزىقى بىللە قوللىنىلىدۇ.

شۇنى كۆرمەسلىككە بولمايدۇكى، ئېلىمىز جۇڭگودا ئىنگلىز تىل - يېزىقىنىڭ ئېلان، ۋىۋىسكىلاردا ئىشلىتىلىشى بىر ئاز چېكىدىن ئېشىپ كەتكەندەك قىلىدۇ. بەزى ماگىزىن - دۇكانلارنىڭ ۋىۋىسكىسىدا، بەزى ئېلانلاردا ئىنگلىز تىل - يېزىقى خەنزۇ تىل - يېزىقى بىلەن بىر قاتاردا كۆزگە چېلىقىدۇ. ئىنگلىز تىل - يېزىقىغا قارىغۇلارچە چوقۇنۇش تۈپەيلى، تارىخىدا بىرەر ئىنگلىز كېلىپ باقمىغان چەت يېزىلاردىمۇ، بىرەر ئىنگلىز كىرىپ باقمىغان كىچىك دۇكانلاردىمۇ ۋىۋىسكىلاردا ئىنگلىز تىل - يېزىقى يېزىلىۋېرىدۇ. دۆلىتىمىزدە ئىشلەپ

www.uyghurkitap.com

چىقىرىلغان، ئېكسپورت قىلىشقا قانۇننى ئىجازەت بېرىلمىگەن ۋە ئېكسپورت قىلىشقا زادى شەرتى توشمايدىغان بەزى تاۋارلانىڭ تاۋار ماركىسى، چۈشەندۈرۈشلىرى خەنزۇ يېزىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىنگلىز يېزىقى بىلەن يېزىلىۋاتىدۇ. ھەتتا پىلاستىماستىن ئىشلەن-گەن ئاددىي تەرەت كەشىگىمۇ، مايكا-كۆڭلەكلەرگىمۇ بىر قانچە تال ئىنگلىز ھەرپى بېسىپ قويۇلىدۇ. بۇنداق كۆڭلەكلەرنى كىيگۈچىلەر ھەتتا ئۆز دۈمبىسىگە نېمە دەپ يېزىلغانلىقىنىمۇ ئۇقماي قالىدۇ.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، قايسىدۇر بىر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان مۇنداق بىر ھېكايىنى ئوقۇرمەنلەرگە تەكرارلاپ بەرگۈم كېلىۋاتىدۇ. ھېكايىدە مەسخىرە قىلىنىشىچە، ئىچكىرىدىكى مەلۇم بىر شەھەردە مەلۇم بىر قىز دۈمبىسىگە بىرقانچە تال ئىنگلىزچە ھەرپ چۈشۈرۈلگەن بىر كۆڭلەكنى كىيىپ كوچىغا چىقىپتۇ. بىر چاغلاردا قارىسا، ئىنگلىزمۇ ياكى ئۆز مىللەتمۇ، ئەيتاۋۇر ئىنگلىزچىنى ئۇقىدىغان بىر قانچە ئەركەك ئۇ قىزنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ پىخىلداپ كۈلۈشۈۋاتقۇدەك. قىز بۇ مەس-خىرىلىك كۈلكىلەردىن بىئارام بولۇپ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرگەنىكەن، نەتىجىدە بۇ بىر قۇر ئىنگلىزچە ھەرپىنىڭ «مېنى سۆيۈپ قويۇڭلار» دېگەن مەنانى ئۇقتۇرىدىغانلىقى مەلۇم بوپتۇ. ئاخىرىدا بۇ قىز ئۇيالغى-نىدىن بەدەر تىكىۋەتكەنىكەن.

گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، ئىسلاھات – ئېچىۋېتىش ئېلىپ بې-رىلىپ، چەت ئەللەر بىلەن بولغان بېرىش – كېلىش كۈنسايىن قويۇق-لىشىۋاتقان، ساياھەتچىلىك ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە زۆرۈر تېپىلغان جايلاردا ئىنگلىز تىل – يېزىقىنى قوللىنىش، ئىنگلىز تىل – يېزىقىنى چۈشىنىدىغان چەت ئەللىكلەرگە قۇلايلىق يارىتىپ بېرىش ئەلۋەتتە ئەقىلغا سىغىدىغان ئىش. چەت ئەل بىلەن

باردى-كەلدى قىلىدىغان ئورگانلارنىڭ، ساياھەت مېھمانخانىلىرىنىڭ، بانكىلارنىڭ، ئايروپورت، پورت، ۋوگزال، ماشىنا بېكەتلىرىنىڭ ۋىۋىس-كىلىرىدا ئىنگلىز تىل - يېزىقنى قوشۇمچە قوللىنىشمۇ ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلغانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بىراق، ئىنگلىز تىل - يېزىقنى ئىلاھىي يېزىق قاتارىدا كۆرۈپ، قارىغۇلارچە چوقۇنىدىغانلار، ئۇنى ئۆز تىل - يېزىقىدىن ئۈستۈن قو-يىدىغانلار بىلىشى كېرەككى، ھەرقانداق دۇنياۋى تەشكىلات ئىنگلىز تىل - يېزىقىنى دۇنيا تىل - يېزىقى دەپ قارار ماقۇللىغان ئەمەس، ماقۇللىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭدەك، دۇنيادىكى ھەر مىللەت خەل-قىمۇ ئۇنى دۇنيا تىلى قاتارىدا ئېتىراپ قىلغان ئەمەس. بىرلەشكەن دۆ-لەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىنگلىز تىل - يېزىقىدىلا ئەمەس، بەلكى ئىنگ-لىز، خەنزۇ تىل - يېزىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر قانچە چوڭ تىل - يېزىق بىلەن ئىش بېجىرىشىمۇ ئىنگلىز تىل - يېزىقىنىڭ دۇنيادىكى بىردىنبىر ھۆكۈمران تىل - يېزىق ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

شۇڭا، ئىنگلىز تىل - يېزىقىنى دۆلەت تىل - يېزىقى ئورنىغا قويىدىغان، قالايمىقان، قانۇنسىز ئىشلىتىدىغان نامۇۋاپىق ئەھۋاللارنى جەزمەن تۈزىتىشىمىز كېرەك.

شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈش لازىمكى، ئىنگلىز تىل - يېزىقى دۇنياۋى چوڭ تىل - يېزىقلارنىڭ بىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنگلىز تىل - يېزىقنى ۋىۋىسكا ۋە باشقا كۆرسەتمىلەردە قوللىنىشنى قىلىپ-لاشتۇرۇش، مۇۋاپىق قوللىنىش ئىنگلىز-تىل يېزىقنى ئۆگىنىشنى، شۇ ئارقىلىق چەت ئەلنىڭ ئىلغار مەدەنىيىتى ۋە پەن - تېخنىكا مۇۋەپپە-قىيىتى بىلەن ئۇچرىشىشنى ھەرگىز چەتكە قاقمايدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

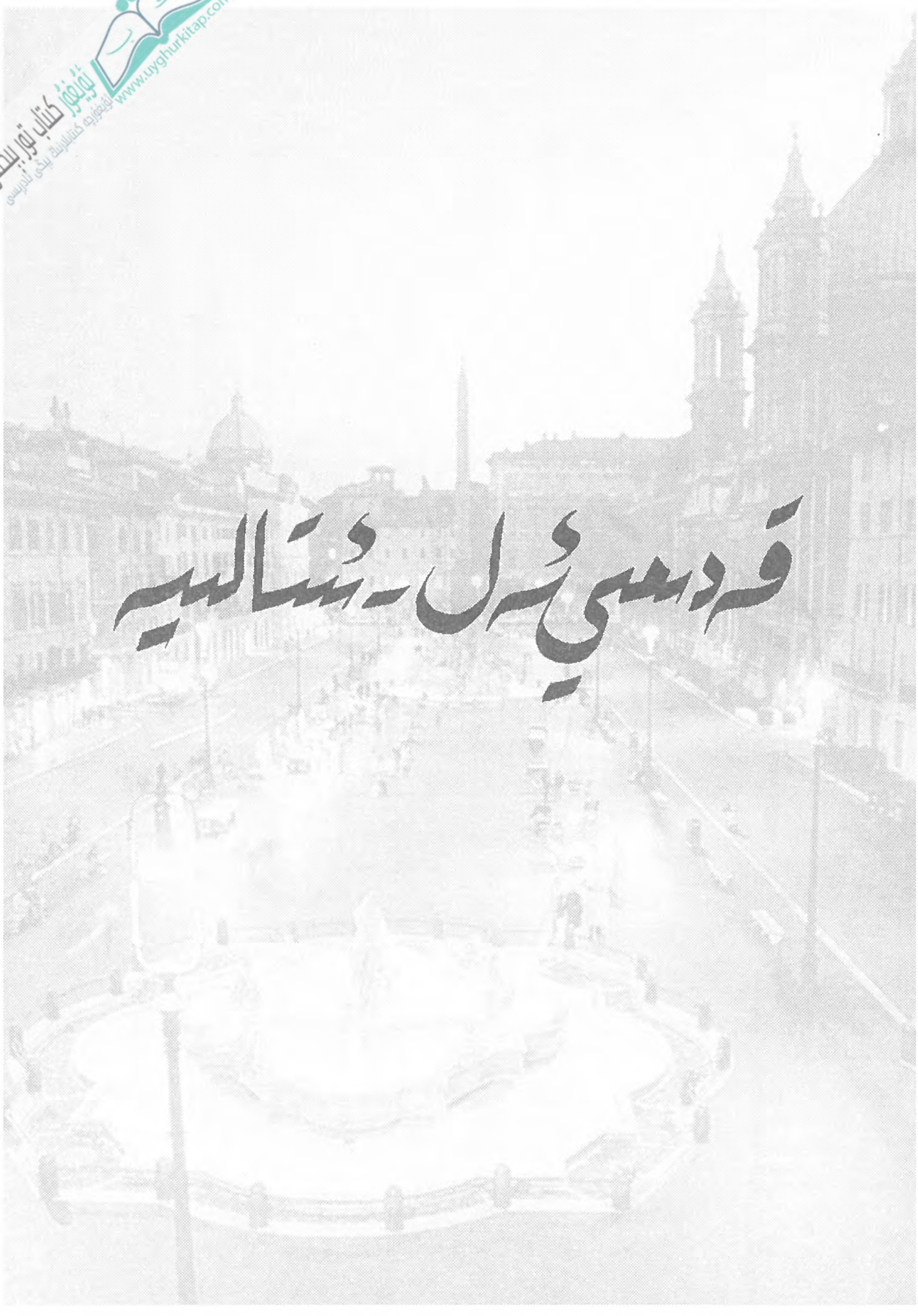

قەدىمكى رىم - ئىتالىيە

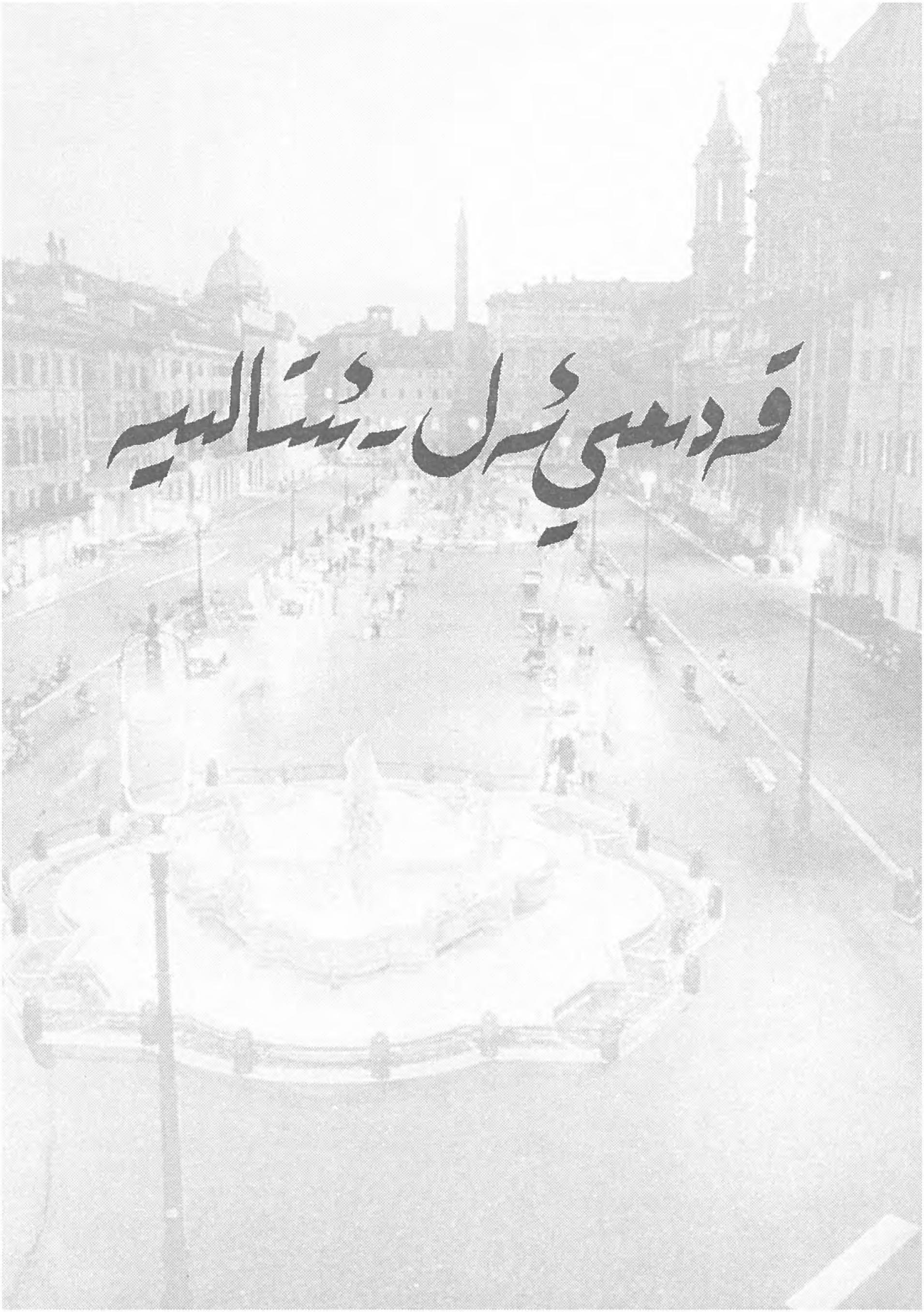

www.uyghurkitap.com

ئىتالىيە بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: ئىتالىيە جۇمھۇرىيىتى
يەر مەيدانى: 301 مىڭ 280 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 57 مىليون 800 مىڭ
پايتەختى: رىم

مەمۇرىي رايونى : ئىتالىيە 20 رايونغا بۆلۈنگەن بولۇپ، رايونىنىڭ ئاستىدا 95 ئۆلكە، 8088 شەھەر تەسىس قىلىنغان.

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: ئىتالىيە ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنىڭ جەنۇبىغا، ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان. ئىتالىيە زېمىنىنىڭ ئاپپېنىن يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان قىسمىلا ئومۇمىي زېمىنىنىڭ 80 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ غايەت زور ئۇزۇن قونچىلىق ئۆتۈكتەك، ئوتتۇرا يەر دېڭىزىغا ئۇسۇپ كىرگەن. ئاپپېنىن ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىن شىمالىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 1300 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە بولغان كەڭلىكى 600 كىلومېتىر كېلىدۇ.

ئىتالىيە شىمال تەرىپىدىكى قۇرۇقلۇقتىن فرانسىيە، شۋېتسىيە، ئاۋستىرىيە بىلەن، شەرقىي شىمالىدىن كرودىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: ئىتالىيە نوپۇس جەھەتتە ياۋروپادا خېلى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھەر بىر كۋادرات كىلومېتىر دائىرىگە 188 دىن

ئاھالە توغرا كېلىدۇ. ئادەم جەنۇبىدا شالاڭراق، شىمالىدا زىچ. شەھەر نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 72 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، يېزا ئىگىلىكى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئاھالە ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 28 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئىتالىيە كۆچمەنلەر ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان ئەل. ئۇ ئاساسەن يەككە مىللەتلىك دۆلەت بولۇپ، ئىتالىيانلار ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 95 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: ئىتالىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە ۋە ئەنگلىيە بىلەن قوشۇلۇپ، ياۋروپادىكى تۆت چوڭ ئىقتىسادىي دۆلەتنىڭ بىرى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەھەتتە دۇنيادا 7 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. باشقا دۆلەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا، بايلىقى كەمچىل، سانائىتى نىسبەتەن كېيىنرەك تەرەققىي قىلغان بولۇشىغا قارىماي، 1986 ـ يىلىغا كەلگەندە ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى جەھەتتە ئەنگلىيىدىن ئېشىپ كەتتى.

سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكى: سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە تۇتقان ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. ئىتالىيە خام ئەشيا جەھەتتە، ئاساسەن ئىمپورتقا تايىنىدۇ. ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ.

ئىتالىيىدە ماشىنىسازلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كىيىم-كېچەك، موزدۇزلۇق، كۆن-خۇرۇمچىلىق سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى دۇنيا بويىچە 6 ـ ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، پولات ـ تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىشىدا ياۋروپا بويىچە 2ـ ئورۇندا تۇرىدۇ، تراكتور ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنيا بويىچە 6 ـ ئورۇننى، توك ھاسىل قىلىشتا 9 ـ ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىتالىيە دېھقانلىرى دانلىق زىرائەتلەردىن بۇغداي تېرىشنى ئاساس قىلىدۇ. كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. زەيتۇن ۋە ئۈزۈمدىن ئىبارەت ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاپېلسىن، لىمون، ئالما، ئىتالىيە ئالگىراتى قاتارلىق مېۋىلەر ياۋروپا بويىچە داڭلىق. ئۈزۈم ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە دۇنيا بويىچە 1 ـ ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: قەدىمكى رىم مەدەنىيىتى ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ۋە شەرقتىكى قەدىمكى دۆلەتلەرنىڭ جەۋھىرىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن. ئۇلار مىلادىدىن ئۈچ ئەسىر ئىلگىرىلا ئۆزىگە خاس رىم مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن. قەدىمكى رىم مەدەنىيىتى ئەدەبىيات ـ سەنئەت، دەۋا ـ دەستۇر قانۇنى، بىناكارلىق تېخنىكىسى، ھەيكەلتىراشلىق ـ رەسساملىق، ھەربىي ئىلىم، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى، گېئوگرافىيە، مېدىتسىنا جەھەتلەردە ئىنتايىن يۇقىرى سەۋىيىگە يەتكەن.

ئىتالىيىدە 14 ـ ، 15 ـ ئەسىردىلا كاپىتالىزم بىخلىرى بىخلىنىشقا باشلىغان. بۇ ھال ئىتالىيىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىش بۇشۇكى بولۇشتەك ئورنىنى بەلگىلىگەن.

ئىتالىيىدە 14 ياشتىن تۆۋەن باللارغا مەجبۇرىي مائارىپ تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ. مەملىكەت بويىچە 20 مىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ، ئون مىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 7000 تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، 198 ئۇنىۋېرسىتېت بار. مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلاردىن پادوۋا ئۇنىۋېرسىتېتى(1222 ـ يىلى قۇرۇلغان)، ناپلېس ئۇنىۋېرسىتېتى (1224 ـ يىلى قۇرۇلغان)؛ پىسا ئۇنىۋېرسىتېتى (1343 ـ يىلى قۇرۇلغان)، فلورېنسىيە ئۇنىۋېرسىتېتى (1321 ـ يىلى قۇرۇلغان)، رىم ئۇنىۋېرسىتېتى (1303 ـ يىلى قۇرۇلغان) قاتارلىقلار

بار.

ئىتالىيىدە مەشھۇر قۇللار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيسى سپارتاك (مىلادىدىن بۇرۇنقى 71 — ؟)، مەشھۇر دېڭىزچى كولومبۇ (1451 — 1506)، ساياھەتچى ماركو پولو(1254 — 1324)، مەشھۇر رەسسام لېئوناردو داۋىنچ (1452 — 1519)، مەشھۇر ھەيكەلتىراش، رەسسام، ئارختېكتور مېكلانجېلو (1475 — 1564)، مەشھۇر ئالىم گالىلېي (1564 — 1642)، داڭلىق شائىر دانتې (1265 — 1321) قاتارلىقلار ياشاپ ئۆتكەن.

باي تاغلىق رايونلار

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى بىز فرانسىيىنىڭ جەنۇبىدىن يولغا چىقىپ، موناكو كىنەزلىكىنى يەنە بىر مەرتە ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئىتالىيە زېمىنىغا قەدەم باستۇق. ئىتالىيىنىڭ شىمالىي فرانسىيىنىڭ جەنۇبىي بىلەن ئالپ تاغلىرى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرغاچقا، ئىتالىيە زېمىنىغا قەدەم باسقان ھامان ئالپ تاغلىرىغا يامىشىشقا توغرا كېلىدىكەن. ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمى ئاساسەن تاغلىق ـ ئېدىرلىق بولۇپ، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول چوققىلارنى چوققىغا، ئېدىرلارنى ئېدىرلارغا تۇتاشتۇرىدىكەن. تاشيول تونىلى كۆپ بولغان بىلەن تونىل كەڭلىكى ۋە يورۇتۇلۇشى ھەرقانداق دۆلەتنىڭ تاشيول تونىللىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدىكەن. سائىتىگە 120 كىلومېتىر تېزلىك بىلەن مېڭىۋاتقان ماشىنا تونىللاردىن ئۆتكەندىمۇ سۈرئىتىنى قىلچە ئاستىلاتمايدىكەن. ئويمانلار تىندۇرۇلۇپ ياكى تۆۋرۈكلۈك كۆۋرۈك ياسالغان، تاغلار تاشيول تەكشىلىكىدە تېشىلىپ تونىل ياسالغان بولغاچقا، يول باشتىن ـ ئاخىر تۈز ئىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يول باشلىغۇچى بىزگە ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكىلەر نامراتراق، شىمالىي قىسمىدىكىلەر بايراق، شۇڭا جەنۇبلۇق ئىتالىيە-لىكلەرنىڭ بەزىلىرى شىمالغا كېلىپ ئىشلەپ جان باقىدۇ دەپ مەلۇمات بەرگەنىدى. جەنۇبلۇقلار راستىنلا شىمالغا كېلىپ ئىشلەمدۇ، ئىشلە-مەمدۇ، بۇنى بىلىشكە مۇمكىن بولمىسىمۇ، بىراق شىمالىي رايونلارنىڭ باي ئىكەنلىكى بىر قاراشتىلا كۆزگە چېلىقىدىكەن. ئېگىزلىكتىكى تاشيولدا كېتىۋېتىپ پەسكە قارىغاندا، قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ تۇرغان ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنى، دېڭىز قولتۇقلىرىدا توختاپ كەتكەن سان-ساناقسىز كېمە-پاراخوتلارنى كۆرگىلى بولىدىكەن. تاغلىق رايوندا كەڭ-رەك كەلگەن بىر جىلغىغا بىردىن شەھەر جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى چوڭ بولمىغان بىلەن، چىرايلىق ۋە رەتلىك ئىكەن. تاغ-ئېدىرلار ياپيېشىل قارىغاي، ئارچا دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان بولۇپ، ئالىقانچى-لىكمۇ تاقىر تاغنى كۆرگىلى بولمايدىكەن.

تاغلىق رايوندىن ئۆتۈپ تۈزلەڭ رايونلارغا يېتىپ كەلگىنىمىزدە، بۇ رايوندا كۆپلەپ ئۈزۈم ئۆستۈرۈلىدىغانلىقى ئايان بولدى. شوپۇر ئارام ئالغىلى توختىغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، مەن تاشيول رىشاتكىسىدىن ئاتلاپ ئۈزۈملۈك ئېتىزغا چۈشتۈم ۋە ئۈزۈم ئۆستۈرۈش ئەھۋالىنى كۆزد-تىپ باقتىم. ئۈزۈم تەكلىرىنىڭ تاپ ئارىلىقى بىر يېرىم مېتىر، تۈپ ئارىلىقى يېرىم مېتىر كېلىدىكەن، تەك خۇددى دەرەختەك تۈز ئۆستۈ-رۈلۈپ، يەر يۈزىدىن بىر يېرىم مېتىرچە ئېگىزلىكتىن كېسىپ تاشلى-نىدىكەن. كېسىلگەن يەردىن تاپ ئارىلىقىغا قاراپ ئىككى تال شاخ ئۆستۈرۈلگەن بولۇپ، بۇ شاخلارمۇ يېرىم مېتىر يەردىن قىرقىۋېتىلىدى-كەن. پەقەت ئاشۇ ئىككى تال كۆتەمەك شاختىلا ئۈزۈم چۈشىدىكەن. بۇ شاخلاردا چۈشكەن ئۈزۈملەر شۇنچىلىك زىچ ۋە سەرخىل ئىكەنكى،

كىشىگە تۆت سېۋەت كەلگۈدەك ئۈزۈمنى بىر قىلىپ چېكىپ، قوزۇق ئۈستىگە ئېسىپ قويغاندەك تۈيغۇ بېرىدىكەن. تەكلەردە بىرمۇ هارام شاخ قالدۇرۇلمايدىكەن. بۇنداق قويۇق ۋە پاكار ئۆستۈرۈلگەن تەكلەرنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتىنىڭ يۇقىرى، ئۈزۈمنىڭ سەر خىل ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

مەن تەكلىكلەردە ئارىلاۋېتىپ، بىزنىڭ ئۈزۈم ئۆستۈرۈش ئۇسۇل-مىزنى ئىسلاھ قىلىشقا توغرا كېلەمدۇ، نېمە دەپ ئويلىنىپ قالدىم. چۈنكى، بىز تەكنى كۆپىنچە هاللاردا باراڭغا چىقىرىمىز، هويلا باراڭلى-رىغۇ مەيلى، كۆلەملىك ئۈزۈملۈكلەردىمۇ تەكنى باراڭغا ئالىمىز، بەزىدە، باراڭدىكى تەكنىڭ ئۇزۇنلۇقى بىر قانچە مېتىرغا، هەتتا بەش ـ ئالتە مېتىرغا يېتىدۇ. بىراق، تەك ئۇزۇن بولغان بىلەن، ئۇنىڭ يىلتىز تەرىپى ۋە ئۇچى مېۋە تۇتمايدۇ، پەقەت ئوتتۇرا قىسمىلا مېۋە تۇتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تەك قانچە ئۇزۇن بولسىمۇ، چۈشىدىغان مېۋە يەنىلا بىر تۈپ تەكتە چۈشۈشكە تېگىشلىك بولغان مېۋە. تەك شاخلىرى قويۇق، يو-پۇرمىقى كۆپ بولغاچقا، باراڭ ئاستىدىكى ئۈزۈمگە ئاپتاپ تەگمەيدۇ، بۇ هال ئۈزۈمنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. كۆلەملىك ئۈزۈملۈكلەردە ئۈزۈم ئۆستۈرۈشتە بىزمۇ قويۇق، پاكار ئۆستۈرۈشنى سىناق قىلساق، بىر تۈپ تەك باراڭ تاشلىغان يەرگە ئۈچ ـ تۆت قۇر تەك تىككىلى، ئۈزۈم مەھسۇلاتىنى ئاشۇرغىلى بولۇپلا قالماي، ئۈزۈم سۈپىتىنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولۇشى مۇمكىن.

سۇ شەھىرى ـ ۋېنېتسىيە

بۇ قېتىمقى سەپەردە مېنى كۆچلۈك جەلپ قىلىدىغان يەنە بىر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋېنېتسىيەدىكى سەيلە كېمىسىدە

شەھەر ــــ ئىتالىيىنىڭ ۋېنېتسىيە شەھىرى ئىدى. مەن 80 ـ يىلــلارنــىڭ بېشىدا ۋېنېتسىيىلىك ئاتاقلىق سەيياھ ماركو پولونىڭ هايات كەچۈرمىشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «ماركو پولو» دېگەن كىتابنى خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغاندا ۋېنېتسىيە ھەققىدە خېلى كۆپ بىر نېمىلەرنى بىلىۋالغان ۋە ئۇنى كۆرۈش ئارزۇسىدا بولغانىدىم. چۈنكى، بۇ شەھەر ماركوپولونىڭ ئانا يۇرتى بولۇش سۈپىتى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى دۇنياغا داڭقى كەتكەن مەشھۇر سەيلىگاھ، سۇ شەھىرى سۈپىتىدە مېنى ئۆزىگە تارتاتتى، تېلېۋىزوردا ۋېنېتسىيە ھەققىدە مەلۇمات بېرىلگەندە، تا فىلىم تۈگىگۈچە ئېكراندىن كۆز ئۈزمەيتتىم.

مېنىڭ ۋېنېتسىيىنى كۆرۈش، ئۇنىڭ قانالللىرىدا ئۈزۈش، ئۇنىڭ تەكشى تەگلىك ئۇزۇن قولۋاقلىرىدا پالاق ئۇرۇش ئارزۇيۇم ئاخىر ئەمەلگە

ئاشتى. بىز كۆن قايرىلغان مەھەلدە ۋېنېتسىيە شەھىرىگە كىرىپ كەلدۇق.

ۋېنېتسىيە ئىتالىيىنىڭ شىمالىدىكى ئادرىئاتىك دېڭىزىنىڭ قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، تۆت ئەتراپىنى دېڭىز سۈيى ئوراپ تۇرىدىكەن. شەھەر خەرىتىسىدە كۆرسىتىلىشىچە، 117 چوڭ ـ كىچىك دەريا شەھەرنى ئۇزۇنىسىغا ۋە توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، 120 ئارالغا بۆلۈۋېتىدىكەن. بۇ چوڭ ـ كىچىك ئاراللار 400 نەچچە كۆۋرۈك بىلەن باغلىنىپ تۇرىدىكەن. بۇ كۆۋرۈكلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى 1592 ـ يىلى ياسالغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 48 مېتىر، كەڭلىكى 22 مېتىر كېلىدىكەن.

شەھەر مەركىزىدىكى سان ماركو مەيدانى ۋە مەيدان ئەتراپىدا بويي سوزۇپ تۇرغان شاھ ئوردىسى، سان ماركو چېركاۋسى، ناپولېئون ئوردىسى قاتارلىق ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەر ئىتالىيە ئىمارەتچىلىك سەنئىتىنىڭ نامايەندىسى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. بۇ ئىمارەتلەرنىڭ ھەيۋىسى ۋە سەنئىتى ھەربىي سەركەردە ناپولېئوننى، داڭلىق ئەدىب گيوتې ۋە بايرووننى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرغانىكەن.

بىز ۋېنېتسىيە شەھەر رايونىغا كېلىپلا شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئاپتوبۇس مەيدانىغا كېلىپ توختىدۇق ۋە ھايال ئۆتمەيلا خېلى چوڭ سەيلە كېمىسىگە ئولتۇرۇپ شەھەر مەركىزىگە يۈرۈپ كەتتۇق.

ۋېنېتسىيە ماشىنا يوق شەھەر بولۇپ، شەھەر ئاھالىسى ۋە ساياھەتچىلەر ئاساسەن كېمە ۋە قولۋاقتا تايىنىپ يول يۈرىدىكەن. ئېيتىلىشىچە، پۈتۈن شەھەردە 5000 دىن ئارتۇق كاتېر ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق قولۋاق بار ئىكەن. ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى، ئىشچىلار، شەھەر ئاھالىسى ئىشقا بېرىشتا ۋە كېلىشتە، سىرتقا چىقىپ سودا ـ سېتىق قىلىشتا كاتېر ۋە قولۋاق بىلەن قاتنايدىكەن. شەھەر مەمۇرىيىتى قارمىقىدىكى ماتورلۇق

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

كېمىلەرمۇ «ئاممىۋى ئاپتوبۇس»لارنىڭ رولىنى ئارتقۇرۇپ، شەھەرلىك-لەرگە خىزمەت قىلىدىكەن. قىزىق يېرى، بۇ شەھەردە كوچا يوق بولۇپ، قەۋەتلىك بىنالارنىڭ بوسۇغىسى سۇغا چىلىشىپ تۇرىدىكەن. ئەگەر كىمكى ئۆلۈۋالماقچى بولسا باشقا ۋاسىتىلەرنى تاللاپ ئولتۇرۇشنىڭ ھا-جىتى يوقكەن. ئىشىكنى ئېچىپ، ئالدىغا قاراپ يېرىم قەدەم تاشلىسىلا سۇغا چۆشۈپ تۇنجۇقۇپ ئۆلۈشى مۇمكىن ئىكەن.

ۋېنېتسىيىدە، ھەر بىر ئىشىك ئالدىدا بىردىن توم قوزۇق بولۇپ، كىشىلەر ئۆزىگە تەۋە كېمىنى سۇغا چىلىشىپ تۇرغان ئاشۇ قوزۇققا باغلاپ قويىدىكەن. تاشقىرىغا چىقماقچى بولغانلار كېمىنى بوشىتىپ ئۆز يولىغا جۆنەيدىكەن.

ۋېنېتسىيىدە ئۇزۇنلۇقى ئالاھازەل ئون مېتىرچە كېلىدىغان تار بىر خىل قېيىق بولۇپ، ئالدىغا ۋە كەينىگە ئويما شەكىللەر چىقىرىلغان بۇنداق قېيىق ۋېنېتسىيىنىڭ ئەڭ قەدىمكى قېيىقلىرى بولۇپ ھېساب-لىنىدىكەن. ھازىر بۇنداق قېيىقلار ئاساسەن ساياھەتچىلەر ئۈچۈن قات-ناش قورالى قاتارىدا خىزمەت قىلىدىكەن. قېيىق ھەيدەيدىغانلار كەڭ گىرۋەكلىك قارا شىلەپە، قىزىل ئىزمىلىق كەمزۇل، ئۇزۇن قونچىلىق ئۆتۈك كىيىپ، تىپىك ئىتالىيانچە ياسىنىدىكەن. قېيىقلاردا يەنە بىر كىچىك مۇزىكا ئەترىتىمۇ بولىدىكەن. ئۇلار ئۇزۇپ كېتىۋېتىپ، ئاك-كوردىيون، ماندالىن قاتارلىق چالغۇلارنى چېلىپ، يۇقىرى ئاۋازدا ناخشا ئېيتىدىكەن. بەزى ئەھمىيەتلىك خاتىرە بىنالىرىنىڭ ئالدىدا توختى-ۋېلىپ، بىرەر نەغمىنى تۈگەتكەندىن كېيىن يەنە مېڭىپ كېتىدىكەن.

سان ماركو مەيدانىدىكى كەپتەرلەر

ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق ئادەملەر بىلەن تەبىئەت ئارىسىدىكى

ماسلاشقان مۇناسىۋەتنى، جۈملىدىن ئادەملەر بىلەن هايۋانلار ئوتتۇرد-
ىسىدىكى نورمال مۇناسىۋەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى، هايۋانلارمۇ
تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى ، ئۇنى ئاسراش، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق ياشاش مۇ-
هىتى يارىتىپ بېرىش ئادەملەرنىڭ، بولۇپمۇ مەدەنىي ئادەملەرنىڭ مۇھىم
ۋەزىپىسى.

بىز شەھەر مەركىزىدىكى سان ماركو مەيدانىغا بېرىشىمىزغىلا
مەيداندا دانلاپ يۈرگەن كەپتەرلەر بىشىمىزغا قونغىلى تۇردى. ئېلىپ
كەلگەن بولكا ئۇۋاقلىرىنى ئالىقىنىمىزغا قويۇۋېدۇق، تەرەپ - تەرەپتىن
ئۇچۇپ كېلىپ يېمەكلىرىمىزگە، يەلكىلىرىمىزگە قونۇۋېلىپ، هېچ
خەۋپسىرىمەيلا دانلاشقا باشلىدى.

سان ماركو مەيدانى خېلى كەڭ بىر مەيدان بولۇپ، مەيداننىڭ
يېرىمى دېگۈدەك كۆك كەپتەر بىلەن تولغانىدى. مىغىلداپ يۈرگەن
كەپتەرلەر ئارىسىدا ئەمدىلا مېڭىشنى ئۆگەنگەن بالىلارمۇ تايتاڭلاپ يۈ-
رەتتى. ئاق چاچ قېرىلارمۇ كەپتەرلەرگە چاقچاق قىلىشاتتى. كەپتەرلەرمۇ
ئۇلارنى ئاياپ ئولتۇرمايتتى يا بېشىغا قونۇۋېلىپ چىقىرىپ قوياتتى، يا
قانىتى بىلەن يۈزلىرىنى سىيلايتتى. بۇ مەنزىرە شۇنچىلىك تەسىرلىك
ئىدىكى، ئادەملەر كەپتەردىن قورقمايتتى، كەپتەرلەر ئادەملەرنىڭ ئۆزلە-
رىنى تۇتۇۋېلىپ سويۇپ يەۋېتىشىدىن ئەندىشە قىلمايتتى. ئادەملەر
بىلەن كەپتەرلەر ئىجىل ۋە ئامراق ئىدى.

بىلىشىمىزچە، بۇ كەپتەرلەر تامامەن ياۋا كەپتەرلەر بولۇپ، ئۇنى
هېچكىم باقمايدىكەن، ئۇۋا ياساپمۇ بەرمەيدىكەن، چېركاۋلارنىڭ قوڭ-
غۇراق مۇنارلىرىغا، تەكچىلەرگە، ئۆگزىلەرگە ئۇۋا قويۇپ بالا چىقىرىۋې-
رىدىكەن. پەقەت تەبىئەتنىڭ نېمىتى ۋە سېخىي ساياھەتچىلەرنىڭ
شاپائىتى بىلەنلا كۈن ئالىدىكەن. كەپتەرلەر ئەما ئادەممۇ، كىچىك بالىمۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۇتۇۋالالايدىغان دەرىجىدە قاشاڭ بولسىمۇ، ھېچكىم تۇتۇۋالمايدىكەن، ھېچكىممۇ قەست قىلمايدىكەن.

مەن ئادەملەر بىلەن ھايۋانلار «تىنچلىقتا بىللە تۇرۇۋاتقان» بۇ تەسىرلىك مەنزىرىنى كۆرۈپ شۇنى ئويلاپ قالدىم:

«بىزنىڭ مەيدانلىرىمىزدا نېمە ئۈچۈن بۇنداق كەپتەرلەر يوق، ئادەملەر ئەسكىمۇ ياكى كەپتەرلەر ئەسكىمۇ؟ ئەگەر مۇشۇنداق چىقىشقاق كەپتەردىن بىرەر مىڭىنى ئاپىرىپ مەيدانلىرىمىزغا قويۇۋەتسەك قانداق بولار؟»

سوئالىمغا شۇ ھامان جاۋاب تاپتىم: يۇرتىمىزغا ئېلىپ بېرىلغان كەپتەرلەر ئەگەر تۇخۇمدىن چىققىنىغا ئەمدىلا 20 كۈن بولغان باچكىنى سويۇپ، قۇۋۋەت دورىسى ئورنىدا يەۋېتىدىغانلىقىمىزنى، قەپەسكە سولاپ

سان ماركو مەيدانىدىكى «چىقىشقاق» كەپتەرلەر

بازارغا ئاپىرىپ ساتىدىغىنىمىزنى، يەنە كېلىپ ئۇنى ئۆمۈرۋايەت سولاقتا تۇتىدىغىنىمىزنى بىلسىلا يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ ئۆلۈپ كەتكەن ياكى قېچىپ كەتكەن بولاتتى. يۈرىكى چوڭراقلىرى قېپقالغان تەقدىردىمۇ، دانلاش ئۈچۈن يېنىمىزغا چۈشسىلا شۇ هامان تۇتۇۋېلىپ، بىر ۋاخ تاماق ئۈچۈن قۇربان قىلغان بولاتتۇق...

دېمىسىمۇ، بىزدە كەپتەرلەرنى كۆندۈرەلىگۈدەك مۇۋاپىق مۇهىت تېخى يوق. بىر چاغلاردا ئاشلىق مەهسۇلاتىنىڭ كېمىيىپ كېتىشىنى ئۆزىمىزدىن كۆرمەي، قۇشقاچتىن كۆردۇق، قاپقان تاپقىنىمىز قاپقان، ئوغا تاپقىنىمىز ئوغا قويدۇق، ئۇنىمۇ تاپالمىساق، كونا داسنى تاراڭلىتىپ، قۇشقاچنى يۈرىكالدى قىلىپ يەرگە چۈشۈپ دانلىيالمايدىغان قىلىۋەتتۇق، هەتتا تور تاشلاپ قۇشقاچ تۇتۇپ، مېڭىسىدە دورا ياساپ يېدۇق، گۆشىدە مېهمان كۈتتۇق.

بىر چاغلاردا بىزدە ئەنجان پاختىكى، تورۇلغا دەيدىغان قۇشلار كۆپ ئىدى، ئەتىياز ۋە كۈز كۈنلىرى تۇرنىلار سەپ تارتىپ ئۇچۇشاتتى، ئەنە شۇنداق نۇرغۇن پايدىلىق ئۇچار قۇشلار «كالىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن موزاينىڭ بېشىغىمۇ كەلمەي قالمايدۇ» دېگەن تەمسىلىمىزنى ئاڭلاپ قالدىمۇ يا بىچارە قۇشقاچنىڭ قىسمىتىدىن ئىبرەت ئالدىمۇ، بىز تەرەپكە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. هەتتا پېشايۋانلىرىمىزغا ئۇۋا سېلىپ، بىز بىلەن چىقىشىپ ئۆتىدىغان قارلىغاچلارمۇ ئەلپازىمىزدىن هۈركۈپ بىزنى تاشلاپ كېتىپ قالدى.

ۋېنېتسىيىدە ۋە ياۋروپانىڭ باشقا شەهەرلىرىدە دانلاپ يۈرگەن كەپتەرلەر ئادەمدىن قورقمايدىغان ئالاهىدە سورتمۇ؟ ياق، ئۇ دەل ياۋا كۆك كەپتەر. ئادەملىرىمىز ئەڭ قۇۋۋەتلىك، ئەرلەرگە ئەڭ پايدا قىلىدۇ دەپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەززە قىلىپ يەيدىغان ھېلىقى كۆك كەپتەر!

مېنىڭچە، ئۇنداق كەپتەرلەرنى چەت ئەلدىن «ئىمپورت» قىلىشنىڭ، چەكلىك تاشقى پېرېۋوتنى ئىسراپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. قاچانكى كۆڭلىمىز يۇمشاپ رەھىمدىللىككە يۈزلەنسەك، تەبىئەت بىلەن، جۇملىدىن ئۇچار قۇشلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈپ، بىللە ياشاشقا ئادەتلەنسەك، ئۆز كەپتەرلىرىمىزمۇ بىزدىن قورقمايدىغان، ھۈركمەيدىغان بولىدۇ ـ دە، قانات قېقىپ كېلىپ قولىمىزغا قونىدۇ، بىزگە ھۇزور بېغىشلايدۇ.

«چېگرىسى يوق» دۆلەتلەر

بىز گېرمانىيىدىن ئايرىلىپ، ئىتالىيىگە كەلگۈچە چوڭ ـ كىچىك دۆلەتلەردىن يەتتىنى بېسىپ ئۆتۈپتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭراق دۆلەتلەرمۇ، ليۇكسېمبۇرگ، موناكوغا ئوخشاش كىچىك دۆلەتلەرمۇ بار. بىراق، بۇ دۆلەتلەر كىچىك بولغان بىلەن ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە چېگرىسى بار دۆلەتلەر.

بۇ يەتتە دۆلەتكە كىرىش-چىقىشتا بىز ھېچقانداق بىر يەردە چېگرا بارلىقىنى ھېس قىلمىدۇق. چېگرىدىن ئۆتكەندە ماشىنىدىن چۈشۈرۈلۈپ، چېگرا قاراۋۇللىرىنىڭ، تاموژنىنىڭ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، كارانتىن قىلىش تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈلمىدۇق. يول ئۈستىدە، يول باشلىغۇچى «مانا، پالانى دۆلەتنىڭ چېگرىسىدىن ئۆتۈپ، پالانى دۆلەتكە كىرىپ كەلدۇق» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز بۇ يەردە بۇرۇن تەكشۈرگۈچىلەر تۇرغان بىر قانچە ئېغىز ئۆي ۋە بايراق خادىسىدىن ئۆزگە ئالاھىدە بىر ئەسلىھەلەرنى،

ئاپشاركىلارنى يېتىلەپ، جىددىي قىياپەتتە تۇرغان ساقچىلارنى كۆر-مىدۇق. بەزىدە ھەتتا بىر دۆلەتتىن بىر دۆلەتكە ئۆتكىنىمىزنى سەزمەيلا قالدۇق.

بۇ غەربىي ياۋروپانىڭ ھازىرقى ھالىتى بولۇپ، دۆلەتلەرنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكى ۋە چېگرىسى ھېسابقا ئېلىنغان بىلەن، چېگرا تەكشۈرۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى كۆرستىپ بېرىدۇ. بۇ ھال ھەرقايسى ئەل پۇقرالىرىنىڭ ۋە ساياھەتچىلەرنىڭ ئەركىن ئۆتۈشۈپ تۇرۇشىغا، قۇرۇق-لۇق قاتنىشىنىڭ راۋان بولۇشىغا، تاۋار ئالماشتۇرۇشنىڭ توسالغۇغا ئۇچرىماسلىقىغا كاپالەت بەرگەن. چېگرىدىن ئوغرىلىقچە ئەمەس، ئاشكارا ئۆتۈش يولغا قويۇلغان. ئەگەر ياۋروپا پۈلى ئوبورۇتقا قاتناشتۇرۇلسا، غەر-بىي ياۋروپانىڭ خېلى مۇستەھكەم بىر گەۋدە بولۇپ كېتىدىغانلىقى كۆز يەتكۈزگىلى بولىدىغان مۇمكىنچىلىك.

يەنە كېلىپ، بۇ بىر قانچە غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ھېچقاي-سىسىدا پاسپورت تەكشۈرىدىغان ئىش بولمىدى. كوچىلاردا سەييارە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان ساقچىلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرسىمۇ، بىز ساقچىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، ئۆز يولىمىزغا ماڭغۇەردۇق. ھېچ-كىممۇ «سەن كىم، پاسپورتىڭنى چىقار» دەپ ئاۋارە قىلمىدى. يادىمدا قېلىشىچە، مەن ياپونىيىدە ۋە روسىيىدە بولغان كۈنلىرىمدە بىر قانچە قېتىم ئۇشتۇمتۇت تەكشۈرۈشلەرگە يولۇققان، پاسپورتىمنى چىقىرىپ بولغۇچە «گۇمانلىق ئادەم» قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنغانىدىم. پەقەت پارىژ شەھىرىنىڭ ئۆزىدىلا 1 مىليون 500 مىڭ چەت ئەللىك ۋە 500 مىڭچە مۇساپىر ياشىغىنىغا قارىغاندا، بۇنداق كۆپ چەت ئەللىك ۋە بۇنداق كۆپ ساياھەتچىنى تەكشۈرۈپ بولۇش ئۇلارغا ئېغىر كەلسە كېرەك ياكى مۇدا-پىئە ئېڭى سەل ئاجىز بولسا كېرەك.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋېنېتسىيىدىكى سان ماركو ھەيكىلى ئالدىدا

دېھقان ئۆيلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى

ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا قانچە يېقىنلاشقانسېرى، كەڭ كەتكەن ئېتىزلارنى ۋە دېھقان ئائىلىلىرىنى كۆپلەپ ئۇچرىتىشقا باشلىدۇق. بۇ ئېتىزلارغا دانلىق زىرائەتلەردىن، ئاساسەن، بۇغداي، قوناق، ياغاچ غوللۇقلاردىن ئۈزۈم، زەيتۇن تېرىلىدىكەن. دېھقان ئۆيلىرىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ئاساسەن مۇنداق بولىدىكەن:

خېلى شالاڭ جايلاشقان دېھقان ئۆيلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئىككى ياكى ئۈچ قەۋەتلىك ئۈچ كىچىك بىنا بولۇپ، ئىشىكى تولا ھاللاردا جەنۇبقا قارايدىكەن. ئىشىك ئالدىغا بىرەر مو كەلگۈدەك باغ چىقىرىپ، باغ ئەتراپىنى ئادەم بويى ئېگىزلىكىدىكى قىرقىما چاتقال بىلەن قاشالايدىكەن. ھويلا ئىچىگە بىر قانچە تۈپ زىننەت قارىغىيى، مېۋىلىك دەرەخ قويۇلۇپ، دەرەخ ئەتراپى چىملىق قىلىنىدىكەن. ھويلا يېنىغا

ماشىنا ئامبىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئامبىرى ياسىۋالىدىكەن. هويلىلاردا كىچىك كوزۇپلۇق ماشىنىلاردىن بىرەرسى بولىدىكەن. هويلا بىلەن غول تاشيول ئارىسى ماي ياتقۇزۇلغان تارراق يول بىلەن تۇتاشتۇرۇلىدىكەن.

ئىتالىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدىغان ئوتتۇرا قىسمىدىن ئۆتكەن كۈنلىرىمىز دەل كەچ كۈز پەسلىگە توغرا كەلدى، بۇ چاغدا بۇ يەردە كۈزلۈك يىغىم ئاساسەن ئاخىرلىشىپ قالغانىكەن. ئېگىزغا تېرىش كىلىماتقا توغرا كەلمەمدۇ ياكى ئۇلار ئېگىزنى تېرىشقا ئادەتلەنمىگەنمۇ، بۇغداي ئېگىزى ئۆز پېتى تاشلىنىپ تۇرۇپتۇ، ئايرىم يەرلەرلا ئاغدۇرۇلۇۋېتىپتۇ. كۆممىقوناقنىمۇ قوناق شېخىنى يېرىم مېتىرچە قالدۇرۇپ قاپ بەلدىن ئورۇۋاپتۇ. قارىغاندا قالدۇق قوناق شېخىنى ئاغدۇرۇش يولى بىلەن يەر تەكتىگە كۆمۈپ، تۇپراقنىڭ ئورگانىك ئوغۇت تەركىبىنى ئاشۇرسا كېرەك. قەنت قىزىلچىسىنىڭ بازىرى چىقمىغانمۇ ياكى سېتىۋېلىش پەيتى يېتىپ كەلمىگەنمۇ، قېزىۋېلىنغان قىزىلچىلار ئېتىز ئۈستىدە دۆۋىلىنىپ يېتىپتۇ. سيالكا، تەخسىلىك تۇلۇق، تۆمۈر بۇقۇسا دېگەندەك بەزى دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئېتىز يوللىرىدا ياكى ئېتىزلاردا تاشلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئۆگزىلەردە تۇرخۇن كۆرۈنمىگىنىگە ۋە ئېلېكتر سىملىرىنىڭ قويۇقلۇقىغا قارىغاندا، ئانچە سوغۇق بولمايدىغان ئوتتۇرا رايون دېھقانلىرى كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئېلېكتردىن كۆپرەك پايدىلانسا كېرەك.

قۇش باقمىچىلىقى ئوتتۇرا رايون دېھقانلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئوقىتىدەك قىلىدۇ. بىز فلورېنسىيە شەھىرىگە كېتىۋېتىپ، يول بويىدا كۆلىمى ئون مو كەلگۈدەك بىر چوڭ باقمىچىلىق مەيدانىنى ئۇچراتتۇق. بۇ مەيدان پۈتۈنلەي تور بىلەن قاپلانغان بولۇپ، تور ئىچىدە قىرغاۋۇل، كەكلىك قاتارلىقلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر قانچە خىل قۇش بېقى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لىۋېتىپتۇ.
ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسىم رايونىدا دېھقان ئاز، يەر كۆپلۈكىنى بىر قاراشتىلا بىلىۋالغىلى بولىدىكەن. دېھقان ئۆيلىرىنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن ئىككى ـ ئۈچ كىلومېتىرچە كېلىدىكەن.

بىزنىڭ مېۋە-چېۋىلىرىمىز

فرانسىيىنىڭ نىسپى شەھىرىدە بولغان كۈنلىرىمىزدە، تەلەپ قىلىپ يۈرۈپ، ئىككى سائەتلىك كوچا ئارىلاش پۈرستىنى قولغا كەلتۈردۇق. بەزىلەر كىيىم ـ كېچەك ماگىزىنىغا چاپتى، بەزى ھەمراھلىرىم دېڭىز بويىغا سۈرەتكە چۈشكىلى كەتتى. مەن بولسام، مۇشۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، بىز چۈشكەن Golpa مېھمانخانىسىغا ئانچە يىراق بولمىغان دوقمۇشتىكى مېۋە ـ چېۋە ماگىزىنىنى ئارىلاپ بېقىشنى خالاپ قالدىم. تىل ئۇقۇشۇشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئېنگلىز تىلىنى ئانچە ـ مۇنچە سۆزلىيەلەيدىغان چىن ئايۇ ئەپەندى (ئۇ بېيجىڭدە چىقىدىغان «جۇڭخۇا پەرزەنتلىرى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى)نى ھەمراھ قىلىۋالدىم.
بۇ مېۋە ـ چېۋە سېتىلىدىغان مەخسۇس ماگىزىن بولۇپ، ئۇنى چىرايلىققىنە كەلگەن ئىككى فرانسۇز قىزى(قارىماققا فرانسوزدەك قىلىدۇ) باشقۇرىدىكەن. ئۇلاردىن بىرسى كىرگىنىمىزنى كۆرۈپ، بىزدىن بىر نىملەرنى دەپ ئەھۋال سورىدى ۋە مېۋە ـ چېۋىلىرىنى كۆرسەتكىلى تۇردى.
تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئەينەك ئىشكاپلارغا تىزىلىپ، يوقىرى ۋاتلىق سوغۇق نۇرلۇق چىراغلار بىلەن يورۇتۇلغان مېۋىلەر مېۋە ئەمەس، بەلكى سەنئەت بۇيۇمىدەك جۇلالىق كۆرۈنىدىكەن.
بۇ ماگىزىندا بىزدە بار مېۋىلەردىن شاپتۇل، ئانار، توغاچ، تاۋۇز،

نەشپۈت، ئالگىرات، جىنەستە، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەر بولۇپ، سورتىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن بىزنىڭكىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىكەن.

ئەنگىلىيىشچە، ئالما ئاسىيا ئەللىرىدىن، ئۈزۈم ئامېرىكا ۋە ئىتالىيەدىن، ئانار ئىراقتىن، قوغۇن - تاۋۇز ئىسرائىلىيىدىن كىرگۈزۈلىدىكەن. مەملىكىتىمىزدىن كىرگۈزۈلگەن مېۋىلەر ئەسلا تېپىلمايدىكەن.

مەندە، ئادىتىمىز بويىچە «كۆرۈنۈشى ناھايىتى سۆلەتلىك ئىكەن، بەلكى تەمى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسا كېرەك» دېگەن گۇمان تۇغۇلدى. ئاخىرىدا گۇمانىمغا جاۋاب تاپماق بولۇپ، 200 نەچچە فرانىك خەجلەپ، بىزدە بار مېۋىلەردىن ئاز - ئازدىن سېتىۋالدىم - دە، ياتىقىمغا ئېلىپ كىردىم. بۇ قىلمىشىمغا ھەيران قالغان دۇكاندار قىزلار سىرلىق كۈلۈشكەن پېتى مېنى ئۇزىتىپ ئىشىك تۈۋىدە قالدى.

قوشنا ياتاقتا تۇرىدىغان چەت ئەللىكلەر ۋە مېھمانخانا خادىملىرى ھەيران قالمىسۇن ئۈچۈن ياتاقنىڭ ئىشىكىنى تاقىۋالدۇق - دە، ھەدەپ مېۋە تېتىغىلى تۇردۇق.

ئالما: ئالمىنىڭ سورتى ئون نەچچە خىل بولۇپ، چوڭ - كىچىكلىكى بىر قېلىپتا قۇيۇلغاندەك ئوخشاش ئىكەن. تەكشى قىزارغان بولۇپ، چىراغ يورۇقىدا خۇددى بىر قەۋەت سىر بېرىلگەندەك ياكى مايلاپ قويغاندەك پارقىراپ تۇرىدىكەن.

ئۈزۈم: ئۈزۈم سورتى تۆت - بەش خىلچە بولۇپ، كۆرۈنۈشى بىزدىن چىقىدىغان ئۇرۇقسىز ئاق ئۈزۈم ۋە سايىۋا ئۈزۈم بىلەن تامامەن ئوخشاپ كېتىدىكەن، ھەتتا ئۈزۈم دانچىلىرى ئۈستىدە نېپىز بىر قەۋەت توپا بولۇپ، بۇ توپا كىشىنى «باغدىن ئەمدىلا ئۈزۈپ كەلگەن ئوخشايدۇ» دېگەن تەسىراتقا كەلتۈرىدىكەن.

ئانار: ئانار بەكمۇ خىل ئىكەن. جۇغى تەكشى بولۇپ، ھەر دانىسى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىچىك بالىنىڭ بېشىچىلىك كېلىدىكەن. پوستىنىڭ قىزىرىشىمۇ بەك تەكشى ئىكەن.

قوغۇن: قوغۇن سورتى بىزنىڭكىگە تامامەن ئوخشمايدىكەن، چوڭ-كىچىكلىكى ئوتتۇرا هال بولۇپ، بىر-بىرىگە خۇددى ياساپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن، سۇس يوللىرى، تورلىششى رەسسامنىڭ قولىدىن چىققاندەك رەتلىك بولىدىكەن.

ئۈزۈم: چۈرۈك بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل بىلەن تاتلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدىكەن. بۇ دەل «خەلقئارالىق تەم»بولۇپ، كىشلەرنىڭ تۆۋەن قەنتلىك يېمەكلىكلەرنى يېيىش ئادىتىگە مۇۋاپىق كېلىدىكەن. ئانارنىڭ پوستى نېپىز كېلىدىكەن، دانىسى چوڭ، قىزىل بولۇپ، ئۇرۇقى ئۇششاق ئىكەن، تەممۇ چۈچۈمەلگە مايىل تاتلىق ئىكەن. ئالمىنىڭ پوستى نېپىز، گۆشلۈك، چۈرۈك، سۇلۇق ئىكەن. قوغۇننى ئانچە تاتلىق دېگىلى بولمىسىمۇ، ئېتى سەل نېپىز، ئەمما يېيىشلىك بولىدىكەن.

هالبۇكى، بىز مېۋە - چېۋىنىڭ سۈپىتىگە باها بېرىشتە ئۇنىڭ تاتلىق ياكى تاتلىق ئەمەسلىكىگە قارايمىز. خەلقئارادا بولسا قەنت مىقدارى يۇقىرى يېمەكلىكلەر ئاساسەن ئىستېمالدىن قالغان، ھەتتا ئىستېمالچىلارنىڭ ئىشتىهاسىغا ماسلىشش ئۈچۈن قەنتسىز يېمەكلىكلەر ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتىدۇ.

مەن ياۋروپانىڭ نۇرغۇن شەھەرلىرىدە، بولۇپمۇ، بېرلىن، پارىژ، هامبۇرگ قاتارلىق جايلاردا مېۋە-چېۋىلەرنى تېتىپ بېقىپ، سورتى ۋە تەمى جەھەتتە بىزنىڭ مېۋىلىرىمىزدىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىقىنى هېس قىلدىم.

ئۈزۈمنى ئالساق، ئاتۇشنىڭ هۆل ئۈزۈمى، تۇرپاننىڭ قۇرۇتۇلغان ئۈزۈمى، خوتەننىڭ ئۇرۇقسىز قارا ئۈزۈمى دۇنيا بازىرىغا سېلىنسا، چەت

ئەلنىڭ ئوخشاش سورتتىكى ئۈزۈمى بىلەن مەلۇم دەرىجىدە رىقابەتلى-
شەلىشى مۇمكىن. ئەمما، كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، ھازىر چەت ئەلنىڭ
ئۈزۈم سورتلىرى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە، ئۈرۈمچى ئەتراپلىرىدا كۆپلەپ
ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ. بۇنداق سورتلار مېۋىسىنىڭ چوڭ، چۈچۈمەل بولۇشى،
ئۈزۈن ساقلاشقا مۇۋاپىق كېلىدىغانلىقى قاتارلىق ئۈستۈنلۈكلىرى بىلەن
ئەنئەنىۋى سورتلىرىمىزنى بېسىپ چۈشۈۋاتىدۇ. «ئامېرىكا ـ 1» دېيى-
لىدىغان سورتلۇق ئۈزۈمنىڭ ھەر كىلوگرامى ئۈرۈمچى بازىرىدا 20
نەچچە يۈەن سېتىلىدۇ. بىزنىڭ ئەڭ ئوبدان ئۈزۈملىرىمىز ئالتە ـ يەتتە
يۈەندىن ئاشمايدۇ. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، ئۆتكەن يىلى كۈزدە تۇرپان
دېھقانلىرى بىر كىلوگرام ھۆل ئۈزۈمنى ئۆز بېغىدا 0.80 يۈەندىن سې-
تىۋېتىپتۇدەك. قۇرۇق ئۈزۈمنىڭ كىلوگرامى تۆت يۈەنگە چۈشۈپ قال-
غانمىش.

ئانار ئۈستىدە گەپ بولغاندا، مۇنداق بىر ئىش يادىمغا كېلىدۇ. 1985 ـ
يىلى كەچ كۈزدە جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەج، دوستلۇق ۋەكىللەر
ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستانىغا زىيارەتكە بېرىش سەپىرىدە پاكىستاننىڭ
كاراچى شەھىرىدە بىرەر ھەپتىچە تۇرۇپ قالدۇق. ئۇ چاغدا بىز «تاجمە-
ھەل» دېگەن بىر مېھمانخانىغا چۈشكەنىدۇق. كۈتكۈچىلەر ھەر كۈنى
ياتىقىمىزغا ھەر خىل مېۋىلەر بىلەن تولدۇرۇلغان بىر كىچىك سېۋەتنى
ئەكىرىپ قوياتتى. مېۋىلەرنىڭ ئارىسىدا رەڭگى ئوتقاشتەك قىزىل، قوش
مۇشتتەك چوڭ ئانارلارمۇ بار ئىدى. بىر كۈنى ئۆمەك باشلىقىمىز ئىس-
مائىل ئەھمەد ماڭا ئاناردىن بىرنى يېرىپ بېقىشنى بۇيرۇدى. روشەنكى،
مەقسەت ئانار يېيىشتە ئەمەس، بەلكى ئانارنىڭ سۆلتىگە لايىق سۇپە-
تىنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بىلىش ئىدى. چۈنكى، ئىسمائىل ئەھمەدمۇ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەنمۇ چىرىيىلىك ئىدۇق، چىرىيىلىكلەر بولسا ئۆز يۇرتىدىن ئانار چىدىقىدىغانلىقى بىلەن پەخىرلىنەتتى. چىرىيىدىن يىراق بولغان بىر يۇرتتا، بولۇپمۇ چەت ئەلدە بۇنداق يوغان ئانارنىڭ بولۇشى بۇ خىل پەخىرلىنىش تۇيغۇمىزغا ئۇيغۇن كەلمەيتتى.

مەن ئانارنى كەستىم، ياقۇت رەڭلىك ئانار ئۇرۇقلىرى پەتنۇسقا تۆكۈلدى، «سۆلتى بولغان بىلەن بەلكى تەمى ياخشى بولمىسا كېرەك» دەپ تېتىپ باقتۇق، تەمىمۇ ياخشى بولۇپ چىقتى. تېتىپ بولۇپ، بىر-بىرىمىزگە قارىشىۋالدۇق. كېيىن سۈرۈشتۈرسەم، بۇ ئانارمۇ ئىراقتىن كەلتۈرۈلگەنىكەن. كېيىنكى كۈنلەردە، بۇنداق سورتلۇق ئانارنى شياڭگاڭ بازىرىدىمۇ، توكيو بازىرىدىمۇ كۆردۇم.

بىزنىڭ ئانارلىرىمىزچۇ؟ نۇرغۇن يىللار سورت ئالماشتۇرۇلمىغاچقا، ئانارلىرىمىز ئاساسەن رودىمېنتلىشىپ كەتتى، مېۋىسى كەملەپ، پوستى قېلىنلاپ، ئۇرۇقى چوڭىيىپ، شەربىتى ئازلاپ قالدى. ئاچچىق ئانار ۋە ناخۇش ئانار كۆپىيىپ، مېۋىنىڭ جۇغىمۇ كىچىكلەپ كەتتى. قەشقەر، خوتەن، قاغىلىق ئانارلىرى قارىماققا يامان ئەمەستەك تۇرغىنى بىلەن، پەقەت پىيالىدا ئانىرى ۋە بەشكېرەم ئانىرىلا ئانچە-مۇنچە سىرتقا يارىسىمۇ، ئۆزگىلىرى ئىچكى بازارنىڭ ئۆلچىمىگە ئاران توشىدۇ. ئالايلۇق، خوتەن ئانىرىدا رودىمېنتلىشىش ھەممىدىن ئېغىر، قاغىلىق ئانىرى ئەمدىلا ياخشىلىنىۋاتىدۇ، قەشقەر ئانىرى چوڭ بولغىنى بىلەن ئاچچىق ئانىرى تولا، كەچ كۈز كىرمەي تۇرۇپلا يېرىلىپ پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ، ئامال يوق بۇرۇن ئۈزۈۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ.

ئەڭ يامىنى، بىزدە كۆلەمگە ئىگە ئانار بازىسى يوق، ئەگەر بىرەر چەت ئەل شىركىتى بىزدىن كۆپ ئەمەس، پەقەت نەچچە مىڭ توننا ئانار

سېتىۋالماقچى بولسىلا، كارامىتىمىز ئاشكارا بولىدۇ، بۇنچىلىك ئانارنى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئانارنى توپلاپمۇ چىقىشتۇرالمايمىز.

قىسقىسى، چەت ئەل باغۋەنچىلىكى پەن يېڭىلىقلىرىنى ئۆزگە تەتبىقلاپ، مېۋە سورتلىرىنى بارغانچە تاكامۇللاشتۇرۇپ بارغان. مالىكولا فىزىكىسى تەتقىقاتىنى كۈچەيتىپ، Gene نى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، بىر قانچە خىل مېۋىنىڭ سورت ئەۋزەللىكلىرىنى بىر خىل مېۋە ئۈس-تىگە مەركەزلەشتۈرگەن. يېقىنقى چاغلاردا ئىچكىرى ئۆلكىلەر ئارقىلىق ئۆزلەشتۈرۈلگەن بەزى ئەلا سورتلاردىن ئۆزگە، ئەجدادلىرىمىز ئۆز زاما-نىسىدا يېتىشتۈرگەن، ئەرەب يېرىم ئارىلى، پېرسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا ئەللىرىدىن كىرگۈزگەن ئەنئەنىۋى سورتلار ئاساسەن رودىمېنتلىشىپ تۈگىدى، بەزىلىرىنىڭ ئۇرۇقى ئۈزۈلدى.

تارىخچىلار گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، ئانار، ئۈزۈم، تاۋۇز دېگەنلەر بۇ-رۇنقى زامانلاردا شىنجاڭ ئارقىلىق ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە تارالغان. يې-قىنقى بىر خەۋەردە شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ تەيئەن ناھىيىسىدە بىر خىل ئانار يېتىشتۈرۈلگەنلىكى، بىر تال ئانارنىڭ ئېغىرلىقى 500 گرامدىن 700 گرامغىچە كېلىدىغانلىقى مەلۇم قىلىنغىنىغا ۋە ئېلىمىزنىڭ سىچۈەن ئۆلكىسىدىكى مەلۇم ناھىيىدە ناھايىتى چوڭ بىر ئانار بازىسى بەرپا قى-لىنغىنىغا قارىغاندا، ئانار سورتى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە خېلىلا ياخشى-لانغان. خەينەن ئۆلكىسىدىن كېلىدىغان ئۇرۇقسىز تاۋۇزنىڭ ياخشىلىقى ھېچكىمگە سىر ئەمەس.

باغۋەنچىلىك جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ پاختىدىن كېيىنكى بىردىن-بىر چىقىش يولى بولۇپ قېلىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، مېۋە ـ چېۋىلىرى-مىزنى ماختايدىغان « مېۋە ـ چېۋە ماكانى »دىكى مەدھىيە ناخشىلىرىنى ئاز توۋلاپ، توۋلىغاندىمۇ ئىچىمىزدە توۋلاپ، سورت كىرگۈزۈشكە، سورت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يېتىشتۈرۈشكە، يېڭىلاشقا زور كۈچ سەرپ قىلىپ، مېۋە-چېۋىچىلىكىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشنىڭ شەرتىنى هازىرلىشىمىز كېرەك.

گۈللىنىش بۆشۈكى ـ فلورېنسىيە

بىز دەل چۈش مەزگىلى بىلەن ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تارىخىي شەھەر——فلورېنسىيىگە يېتىپ كەلدۇق. بىز ئۇدۇل شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى ئېگىز تەكشىلىككە چىقتۇق. بۇ تەكشىلىك فلورېنسىيە شەھىرىدىكى بىر ئاۋات سەيلىگاھ بولۇپ، مەشھۇر هەيكەلتىراش مېكلانجېلونىڭ داڭلىق ئەسىرى «داۋىد هەيكىلى»نىڭ تەقلىدىي نۇسخىسى مۇشۇ تەكشىلىكتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. تەكشىلىكتە تۇرۇپ شەھەرگە كۆز تاشلىغاندا فلورېنسىيە شەھىرى خۇددى بىر شاھمات تاختىسىدەك كۆز ئالدىڭىزدا ئايان بولىدىكەن.

مېكلانجېلونىڭ مەشھۇر ئەسىرى ئالدىدا

داۋىد ——دىنىي رىۋايەتلەردىكى پەيغەمبەر

بولۇپ، مىكلانجېلو داۋىدنىڭ ھەيكىلىنى ئۈچ يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئويۇپ چىققانىكەن. ھازىر فلورېنسىيە ئىنستىتۇتىدا ساقلىنىۋاتقان بۇ ھەيكەلنىڭ دۇنياغا كېلىش تارىخى ئۈستىدە گەپ بولغاندا، كىشلەر مۇنداق بىر ھېكايىنى تىلغا ئېلىشىدىكەن.

سەنئەتكار مىكلانجېلو بۇ ھەيكەلنى ئويلىغىنىدەك قىلىپ ياساپ بولغاندىن كېيىن، يەرلىك مەمۇر پىئېير سودېرىننى ئۆز ئەسىرىنى كۆرۈپ بېقىشقا تەكلىپ قىلىپتۇ ۋە ئەدەب يۈزىسىدىن پىكىر سوراپتۇ. سودېرىن ئۇيۇل مەرمەردىن ياسالغان بۇ ھەيۋەتلىك ھەيكەلنى تاماشا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قەستەنگە: داۋىدنىڭ بۇرنى سەل چوڭ بولۇپ قاپتۇ، دەپ ئېيۋەن تېپىپتۇ. سودېرىننىڭ ئۆزىنى بىلەرمەن قىلىپ كۆرسىتىۋاتقىنىنى پەملەپ قالغان مىكلانجېلو ھېچ زۇۋان سۈرمەيپتۇ، ھەيكەلگە شوتا قويۇپ، مىتىننى داۋىدنىڭ بۇرنىغا تەگكۈزمەي تۇرۇپ بولقا ئۇرۇپتۇ ۋە «تاك... تاك...» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپتۇ. بىر دەمدىن كېيىن سودېرىنغا «ئەمدى ياردىمۇ» دېگەن مەنادا قاراپ قويۇپتۇ. سودېرىن بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ: «بارىكاللا، مانا ئەمدى كۆڭلۈمدىكىدەك ئىش بولدى، ھەيكەلگە جان كىردى ئەمەسمۇ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مىكلانجېلو ئۆزىنىڭ «يالغان» ھەرىكىتى ئارقىلىق، سەنئەتتىن بىخەۋەر، بىلىمسىز مەمۇرنى ئەنە شۇنداق مەسخىرە قىلغانىكەن.

زەيتۇنزارلىق، ئۈزۈمزارلىق باغلار بىلەن قورشالغان بۇ شەھەر ياۋروپا ئويغىنىش دەۋرىنى باشلاپ بەرگەن ئىتالىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىنىڭ بۆشۈكى ھېسابلىنىدىكەن. شۇ دەۋرلەردە بۇ شەھەردىن دانتې (1265 ـ 1321)، پېتراركا (1304 ـ 1374)، بوككاكچۇ (1313 ـ 1375) قاتارلىق مەشھۇر سەنئەتكارلار يېتىشىپ چىققانىكەن. 1506 ـ يىلى ليوناردو داۋىنچ، مىكلانجېلو ، رافائىل سانزىئو (1483 ـــ 1520) قاتارلىق ئۈچ نەپەر

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مەشھۇر سەنئەتكار بۇ شەھەردە جەم بولغانىكەن. بۇ تارىخىي ئۇچرىشىش فلورېنسىيىلىكلەرنىڭ قەلبىدە ھازىرمۇ يادلىنىدىكەن.

بىز داڭلىق ئەسەر «داۋىد»دىن زوقلىنىپ، سۈرەتكە چۈشۈپ بولغاندىن كېيىن (ئەپسۇس، شۇ چاغدا ئاپپاراتىمنىڭ فىليونكىسى تۈگەپ قېلىپ، داۋىد بىلەن بىللە سۈرەتكە چۈشەلمىدىم) ماشىنىغا ئولتۇرۇپ پەسكە سىيرىلدۇق ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي شەھەر مەركىزىگە يېتىپ كەلدۇق. شەھەر مەركىزىدىكى ئوردا مەيدانىغا ماشىنا كىرگۈزۈلمەيدىغىنى ئۈچۈن ماشىنا توختىغان جايدىن ئوردا مەيدانىغىچىلىك ئۈچ كىلومېتىرچە يولنى پىيادە بېسىشقا توغرا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىدىن، ئۈچتىن بولۇپ، دەريا بويلاپ مېڭىپ كەتتۇق. قارىساق، دەريا بويىدىكى پىيادىلەر يولى ئۇششاق يايمىلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. ئاساسەن نېگىر ۋە تۈركلەردىن، ئاسىيالىقلاردىن تەركىب تاپقان ئۇششاق يايمىچىلار ئۆز مېلىنى يولۇچىلارنىڭ كۆزىگە تىققۇدەك بولۇپ ماختايدىكەن (ئۇلارنىڭ تىلىنى ئۇقمىساقمۇ، توختىماي سۆزلەشلىرىدىن مېلىنى ماختاۋاتىدۇ دەپ چۈشەندۇق). مېلى سۈپەتسىز خۇرۇم سومكا، ھەل بېرىلگەن ئاياللار ئايىغى، نېگىر دۇمبىقى، ياغلىق، نېگىرلارنىڭ ھۈنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار ئىكەن. مېلىنى سېتىۋالمىسىڭىز، سېتىقچىلار كەينىڭىزدىن ئەگىشىدىكەن. يول باشلىغۇچى: «بۇ ئۇششاق سېتىقچىلار يانچۇقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر نەرسىسىنى سېتىۋالسىڭىز، پۇل تۆلەپ بولغۇچە، قولى يانچۇقىڭىزغا كىرىپ بولىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرغىنى ئۈچۈن، بىر قولۇمدا يانچۇقىمنى باسقىنىمچە، ئىتتىك قەدەملەر بىلەن ماڭغۇەردىم. چۈنكى، ياۋروپادا بىرەر نەرسىڭىز يوقىلىپ كەتسە، ئوغرىنى نەق مەيداندا تۇتۇۋالالمىسىڭىزلا، ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مېھمانخانىدا ياتسىڭىزمۇ، مۇھىم نەرسىڭىزنى

ئۆزىڭىز بىلەن بىللە ئېلىۋېلىشىڭىز شەرت ئىكەن. يوقىلىپ كەتسە، مېھمانخانا تەرەپ ئىگە بولمايدىكەن. ئوغرىلىق، بۇلاڭ-تالاڭ ھەر كۈنى كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش ئىكەن. برىيۇسسېل شەھىرىدە تۇرۇۋاتقان كۈنلىرىمىزدە، بېلگىيىنىڭ شاكىلاتى دۇنيا بويىچە داڭلىق دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، كەچ كىرەي دېگەندە كوچىغا شاكىلات سېتىۋالغىلى چىقتۇق. ماگىزىن ئارىلاپ يۈرۈپ، ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلىپ قاپتىمەن. شۇ ئەسنادا 20 ياشلاردىكى ئۈچ نەپەر ياش پەيدا بولۇپ ماڭا قاراپ بىر نېمىلەرنى دېدى، ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىدىن «پاسپورت» دېگەن گەپنىلا ئۇقالىدىم. مەلۇم بولۇشىچە، ئۇششۇق بۇلاڭچىلار ساياھەتچىلەردىن ئاۋۋال پاسپورت سورايدىكەن، پاسپورتىنى چىقىرالمىسا، بۇلايدىكەن. شۇ ئەسنادا ئاسماندىن چۈشتىمۇ، ئىككى ساقچى پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇ بۇلاڭچىلارمۇ بەدەر تىكىۋەتتى. مەنمۇ خۇداغا شۈكرى دەپ دەرھال مېھمانخانىغا قايتىۋالدىم.

فلورېنسىيە شەھىرى مىلادى 1865 - يىلىدىن 1870 - يىلىغىچىلىك ئىتالىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بولغانىكەن. شۇنىڭغا لايىق 40 تىن ئارتۇق مۇزېي ۋە سەنئەت سارىيى، 60 تىن ئارتۇق ئوردا، ئاسمان- پەلەك چېركاۋلار بار ئىكەن. ساياھەتكە مۇلازىمەت قىلىش ئەسلىھەلىرى مۇكەممەل بولۇپ، ھەر خىل خاتىرە بۇيۇملىرى، خۇرۇم بۇيۇملارنى سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. بۇ شەھەردە مال باھاسى خېلىلا تۆۋەن ئىكەن.

يېزىق ۋە خەلقئارالىق ئاتالغۇلار

كىتابىمنىڭ ئالدىنقى ماۋزۇلىرىدا بايان قىلغىنىمدەك، مەن يولغا پىشىق ئادەم. شۇڭا، زىيارەت داۋامىدا بەزى كۈنلىرى 400 _ 500 كىلومېتىر يول يۈرۈشكە توغرا كەلگەن بولسىمۇ، مەن ئارتۇقچە ھارغىنلىق

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ھېس قىلمىدىم، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەينەكتەك سىلىق يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولدا ياخشى ماشىنا بىلەن مېڭىش ماڭا بىر ئەرمەك بولۇپ تۇيۇلدى.

بىراق، ھەمراھلىرىم ئۇزۇن يول يۈرۈپ ئادەتلەنمىگەچكە، يول جاپاسىدىن قاقشىغىنى قاقشىغانىدى. ھەر قېتىم يولغا چىقار - چىقمايلا «بارىدىغان يېرىمىزگە يەنە قانچە كىلومېتىر قالدى» دەپ بىر-بىرىدىن سورىشاتتى. لېكىن، ئۇلارغا باش چايقىماقتىن ئۆزگە ئامال يوق ئىدى. ئەنە شۇنداق چاغلاردا سورىغۇچىنىڭ سوئالىغا مەنلا جاۋاب بېرەتتىم. مەنزىلگاھقا قانچە كىلومېتىر قالغانلىقى، قايسى شەھەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمىز، ماي قاچىلاش پونكىتىغا يەتكۈچە يەنە قانچە كىلومېتىر يول باسىمىز دېگەنلەرگە بەرگەن جاۋابىم ئەمەلىيەتتە توغرا بولۇپ چىقاتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، مەن ئۆمىكىمىز ئۈچۈن ئىككىنچى يول باشلىغۇچى بولۇپ قالغانىدىم.

ھەمراھلىرىم سوئاللارغا يول تاختىلىرىغا، قاتناش بەلگىلىرىگە قاراپ جاۋاب بېرىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ۋە ماڭا «نېمىسلارنىڭمۇ، فرانسۇز، ئىتالىيانلارنىڭمۇ يېزىقىنى، تىلىنى بىلىدىكەنسەن » دەپ چاقچاق قىلىشتى. ئۇلارنىڭ دېگەنلىرى چاقچاق بولسىمۇ، مەن خوپسەنلىك قىلىپ كۈلۈپلا قويدۇم.

ئۇلار زوقلانغاندەك، مەن نۇرغۇن مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىنى بىلەمدىم؟ياق، مەن ئۆز ئانا تىل - يېزىقىمدىن، خەنزۇ تىل - يېزىقىدىن ئۆزگە باشقا تىلنى بىلمەيمەن. ئۆزگە تىلدىن بىر قانچە تېرمىننى بىلىۋېلىپلا پالانى تىلنى بىلىمەن دەۋالىدىغان، قېرىنداش تۈركىي تىللارنىڭ ئوخشاشلىقىدىن پايدىلىنىپ يەنە پالانى، پۇستانى تىلنىمۇ بىلىمەن دەپ جەدۋەل تولدۇرىدىغان ئادەم ئەمەسمەن.

ئەمىسە، يول كۆرسەتكۈچلەردىكى نېمىس، فرانسۇز، ئىتالىيان يېزىقلىرىنى قانداق قىلىپ ئوقۇيالىدىم ۋە چۈشىنەلىدىم؟

جاۋاب ئاددىي، بىز ياشتىكى كىشىلەر بىر چاغلاردا لاتىن يېزىقى ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ئىجاد قىلىنغان ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى دەيدىغان بىر يېزىقنى ئۆگەنگەن ۋە ئىشلەتكەنىدۇق. ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنىڭ ھەرپلىرى ئەمەلىيەتتە لاتىن يېزىقى ئىدى. مانا مۇشۇ يېڭى يېزىق مېنىڭ بىرقانچە خىل يېزىقنى ئوقۇپ چۈشىنىشىمگە ياردەم بەردى. چۈنكى، ياۋروپادىكى ھەرقايسى مىللەتلەر قوللىنىۋاتقان يېزىقمۇ ئەسلىدە لاتىن يېزىقى ئاساسىدا ئىسلاھ قىلىپ قوبۇل قىلىنغان. ئازتولا پەرق بولسىمۇ، يەنىلا لاتىن يېزىقىنىڭ تۈپكى تەلەپپۇزىنى ساقلاپ قالغان.

ئۇيغۇر تىلىدا نۇرغۇن خەلقئارالىق ئاتالغۇلارنىڭ بولغانلىقى، يەر-جاي ناملىرىنىڭ تىلىمىزدا شۇ يەردە ياشىغۇچى مىللەتنىڭ تەلەپپۇزىغا ئوخشاش ياكى ئوخشاپراق كېتىدىغان ئاھاڭدا تەلەپپۇز قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن مەن بۇ تەرىقە ئۇستاتلىق قىلالىدىم. مەسىلەن، بېلگىيىنى بىزمۇ «بېلگىيە» دەپ، ئامستېردامنى «ئامستېردام» دەپ تەلەپپۇز قىلىمىز. ئەگەر مۇشۇنداق يەر ناملىرى لاتىن يېزىقىدا (ئەمەلىيەتتە گېرمانىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە يېزىقىدا) يېزىلغان بولسا، ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى يادىمىزدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىگەن بولسىلا ئۇنى ئوقۇپ چۈشىنەلەيمىز.

ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى ۋە خەلقئارالىق بەزى ئاتالغۇلارنى بىلىدىغانلار پەقەت يەر-جاي ناملىرىنىلا ئەمەس، بەلكى بەزى خەلقئارالىق ئاتالغۇلارنىمۇ ئوقۇپ چۈشىنەلەيدۇ. چەت ئەل ئادەم ئىسىملىرىنى ئوقۇپ تەلەپپۇز قىلالايدۇ، بۇ ھال چەت ئەلگە بارغان ئۇيغۇرلارنى بەزىبىر ئوڭايلىقلار بىلەن تەمىن ئېتەلەيدۇ.

مەن يۇقىرىقىلارنى قەيت قىلىش ئارقىلىق نېمە مەقسەتنى ئىلگىرى سۈرمەكچىمەن؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

جاۋاب يەنىلا ئاددىي، قارىغاندا بىز ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى يەڭ-گىللىك بىلەن تاشلىۋەتكەن ئوخشايمىز. ئۇنى يەنە ئازراق ئىسلاھ قىلىپ قوللىنىۋەرگەن بولساق، بايام ئېيتقاندەك، چەت ئەلدىمۇ «ئۇس-تاتلىق» قىلالايدىكەنمىز، كومپيۇتېرنىڭ ئۆز يېزىقىنى ئىشلىتەلمەي، هازىرقى يېزىقىمىزنى قاچىلىتىمىز دەپ 1500 يۈەن خەجلىمەسكەنمىز. كۇنوپكا تاختىسىدىكى قايسى هەرپنىڭ ئۇيغۇرچىدىكى قايسى هەرپكە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى يادىمىزدا تۇتالماي گاڭگىراپ يۈرمەسكەن-مىز. بارچە خەق ئۆز يېزىقىنى سولدىن ئوڭغا يازسا، بىز ئوڭدىن سولغا يېزىپ ئاۋارە بولماسكەنمىز. دۇنياۋى مىللەتلەر قوللىنىۋاتقان لاتىن يې-زىقىنى، يەنى ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى قوللانغان بولساق تېخىمۇ ئوبدان بولاركەندۇق. مۇهىمى، لاتىن يېزىقىنى قوللىنىۋەرگەن بولساق، ئىن-تېرنىت تورىغا بىمالال كىرىپ، ئېلېكترونلۇق پوچتا يوللانمىلىرىنى هەم تارقاتقىلى هەم قوبۇل قىلغىلى بولاركەندۇق.

كەلگۈسى تەرەققىيات يۈزلىنىشىدىن قارىغاندا، ئۇيغۇر تىلىغا ئا-تالغۇ قوبۇل قىلىشتا كومپيۇتېر، تېلېۋىزور دېگەندەك خەلقئارالىق ئاتال-غۇلارنى قوبۇل قىلغان تۈزۈكتەك تۇرىدۇ. يەنە بىرى، چەت ئەلدە ئىجاد قىلىنغان، كېيىن جۇڭگوغا، جۈملىدىن ئۇيغۇر تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىرگەن نەرسىلەرگە زورۇقۇپ ئىسىم قويمىغان مۇۋاپىقمىكىن دەيمەن.

پىسادىكى يانتۇ مۇنار

تەپسىلىي كۇنتەرتىپتە كۆرسىتىلىشىچە، 10-ئاينىڭ 9-كۈنى فلورېنسىيىدىن يولغا چىقىپ، ئۇدۇل رىم شەهىرىگە يېتىپ بارىدىكەن-مىز. خەرىتىگە قارىساق، فلورېنسىيە ـ رىم يۆلىرى سۇرئەتلىك

تاشيولى پىسا شەھىرىگە 30 ـ 40 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدىن ئۆتۈپ كېتىدىكەن. شۇ سەۋەبلىك ئۆمەك ئەزالىرى ئارىسىدا غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى. كۆنتەرتىپكە ئازراق ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ، پىسا شەھىرىگە كىرىش، مۇھىمى پىسادىكى مەشھۇر يانتۇ مۇنارنى كۆرۈۋېلىش تەلپى ئوتتۇرىغا تاشلاندى.

ئوتتۇرا مەكتەپ فىزىكا دەرسىنى ئوقۇغان ھەرقانداق كىشى بىلىدۇكى، پىسا ۋە پىسادىكى يانتۇ مۇنارنىڭ نامى مەشھۇر فىزىك گالىلېي ۋە ئۇنىڭ ئەركىن چۈشكەن جىسىمنىڭ ئېغىرلىقى تەجرىبىسىگە چېتىشلىق ئىدى. بۇ مۇنار ھەققىدىكى ھېكايىلەر ھەممە ئادەمگە دېگۈدەك تونۇشلۇق بولۇپ، مەنمۇ كۆپ يىللاردىن بېرى بۇ مۇنارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتىم.

شۇنداق قىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ تەلپى ئۆمىكىمىزنى تەكلىپ قىلغان ۋە كۈتۈۋېلىۋاتقان جەمئىيەتنىڭ گېرمانىيىدە تۇرۇشلۇق باش ئورگىنىغا مەلۇم قىلىندى، باش ئورگان بۇ تەلەپنى ماقۇل كۆردى ۋە بۇ ماقۇللۇق بىزنى باشلاپ مېڭىۋاتقان خادىمغا ئۇقتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز يۆنىلىشىمىزنى ئۆزگەرتىپ قاراڭغۇ چۈشەي دېگەندە ئاندىن پىسا شەھىرىگە، ئۇدۇل يانتۇ مۇنارنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدۇق.

دۇنيا ئىمارەتچىلىك تارىخىدىكى بىر خاتالىق ۋە بىر مۆجىزە ھېسابلىنىدىغان بۇ يانتۇ مۇنار پىسا شەھىرىدىكى قەدىمكى قۇرۇلۇشلار تۈركۈمىنىڭ بىر ئەزاسى ئىكەن. پىسا چېركاۋىنىڭ قوڭغۇراق مۇنارى سۈپىتىدە 1174 ـ يىلى ئىش باشلانغان بۇ مۇنار 1350 ـ يىلى پۈتكەنىكەن. مۇنار سەككىز قەۋەت بولۇپ، ئېگىزلىكى 54.5 مېتىر كېلىدىكەن. مۇنار قۇرۇلۇشغا تامامەن مەرمەر تاش ئىشلىتىلگەنىكەن. مۇنار ئوتتۇرىسىدىكى 294 باسقۇچلۇق ئايلانما پەلەمپەي بىلەن مۇنار ئۈستىگە چىققىلىمۇ

www.uyghurkitap.com

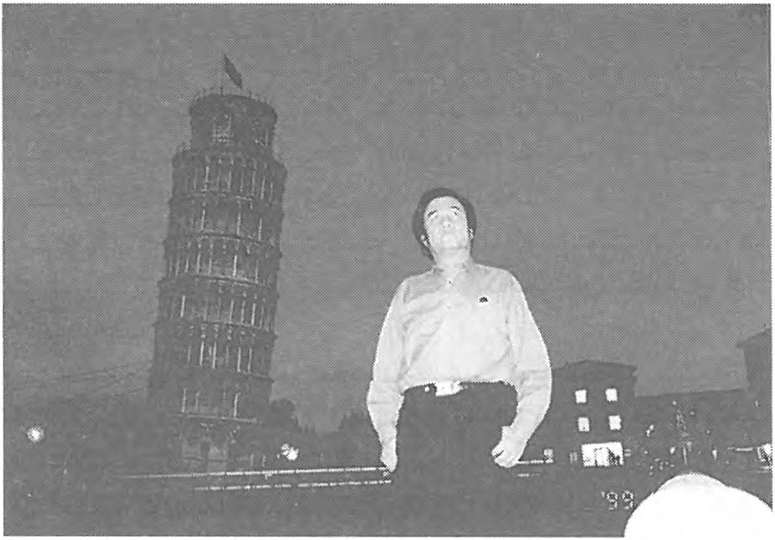

گاللىېي تەجرىبە ئىشلىگەن مەشھۇر يانتۇ مۇنار

بولىدىكەن.

مۇنار يېنىدىكى چۈشەندۈرۈشتە يېزىلىشىچە، ئۇل قويغۇچىنىڭ بىخەستىلىكى سەۋەبلىك، مۇنار ياسىلىپ ئۈچىنچى قەۋەتكە چىققا-چىقمايلا قىڭغىيىشقا باشلىغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن مۇنار قۇرۇلۇشى بىر ئەسىردەك تاشلاپ قويۇلۇپتۇ. كېيىن ئىش داۋاملاشتۇرۇلۇپ، پۈتتۈرۈلگەن چاغدا، كىشىلەر مۇنار چوققىسىنىڭ مۇنار ئۇلىدىكى تۈز سىزىقتىن 2.1 مېتىر چەتلەپ كەتكەنلىكىنى بىلىشكەنىكەن. 600 نەچچە يىلدىن بۇيان، بۇ مۇنار كۆنسېرى قىڭغىيىۋېرىپتۇ.

1918-يىلىدىن بۇيانقى ئۆلچەشلەرگە ئاساسلانغاندا، مۇنار ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.3 گرادۇس قىڭغايغان، ئومۇمىي قىڭغىيىش ئارىلىقى 4.4 مېتىرغا يەتكەن. سىرتىدىن قارىغاندا ھازىرلا گۈمۈرۈلۈپ

چۈشىدىغان ھالغا كېلىپ قالغان. بىراق، بۇ مۇنار 1972-يىلى 10-ئايدىكى بىر قېتىملىق يەر تەۋرەشكىمۇ بەرداشلىق بېرەلىگەن. بۇنداق «قىڭغىيىپمۇ يىقىلمايدىغان» غەلىتە ھال بۇ مۇنارنىڭ نامىنى مەشھۇر قىلغان.

1590-يىلى، ئىتالىيە فىزىكى گالىلېي مانا مۇشۇ يانتۇ مۇناردا جىسىمنىڭ ئەركىن چۈشۈش تەجرىبىسىنى ئىشلىگەن ۋە يۇنان ئالىمى ئارىستوتېلىنىڭ «ئەركىن چۈشۈۋاتقان جىسىمنىڭ چۈشۈش تېزلىكى شۇ جىسىمنىڭ ئېغىرلىقىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ» دېگەن نەزەرىيىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغانىكەن.

ماشىنىنى بەلگىلەنگەن يەردە توختىتىپ قويۇپ، مۇنار يېنىغا يۈگۈرگەن پېتى يېتىپ كەلگەن چېغىمىزدا، ئەتراپ قاراڭغۇلۇققا چۆمگەن، يانتۇ مۇنار چېركاۋ چىراغلىرىنىڭ شولىسىدا سۈس يورۇپ تۇراتتى.

قائىدە بويىچە ئالغاندا مۇنداق ئاجىز يورۇقلۇقتا سۈرەت تارتىپ بولمايتتى. تارتقان بىلەنمۇ سۈرەت چىقمايتتى. لېكىن، ئاران بىر كەلگەن چاغدا سۈرەتكە چۈشەلمەسلىكمۇ ئېچىنىشلىق بىر ئەھۋال ئىدى.

شۇنداقتىمۇ، پېشانەم ئوڭ ئىكەن، بېرلىندىن 98 مارك خەجلەپ سېتىۋالغان ئۈچپاچاقنى ھېلىمۇ ياخشى سومكامغا سېلىۋالغانىكەنمەن. مەن دەرھال ئۈچپاچاقنى سوزۇپ چىملىققا جايلاشتۇردۇم ۋە ئاپپاراتنى كېچىدە سۈرەت تارتىدىغان خوتقا سېلىپ، چىراغنى چىقاردىم. ئاپتوماتىك سۈرەت تارتىش ئۇسۇلى بويىچە ئۆز-ئۆزۈمنى ئون نەچچە قېتىم سۈرەتكە تارتتىم. كېيىن كۆردۈمكى، سۈرەت سەل تۇتۇقراق بولسىمۇ، بەرىبىر چىقىپتۇ.

رىم شەھىرىگە كىرىش

دادام ئىبراھىم ئاخۇن يىپەك-شايى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنى-

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

دىغان، كىتاب بىلەن ھەپىلىشىدىغان مەرىپەتپەرۋەر ئادەم ئىدى. ئەرەب، پارس ئەدەبىياتى بىلەن ھەر ھالدا تونۇش بولغاچ، رىم ھەققىدىمۇ ئازتولا بىر نېمىلەرنى بىلەتتى. چۈنكى، رىم ئەرەب، پارس ئەدەبىياتىدا، تارىخىدا نامى كۆپ قەيت قىلىنىدىغان داڭقى بار ئەل ئىدى. ئەپسانىۋى ۋە دىنىي تۈس ئالغان نۇرغۇن ھېكايىلەر، رىۋايەتلەر رىم بىلەن باغلىنىشلىق ئىدى. بۈيۈك رىم ئىمپېرىيىسى مىلادىنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ تا يېقىنقى زامانغىچە پۈتكۈل ياۋروپاغا، بەزىدە ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ غەربىي قىسمىغا (شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسى) ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگىنى ئۈچۈن بولسا كېرەك، دادامنىڭلا ئەمەس، خېلى كۆپ شەرقلىقلەرنىڭ نەزىرىدە رىمنىڭ نامى خېلى كەڭ بىر زىمىنغا ۋەكىللىك قىلاتتى.

كىچىك ۋاقتىمدا دادام ماڭا: «رىم ناھايىتى چوڭ مەملىكەت، بىزدە

ئانا بۆرە ۋە ئىككى ئوغۇلنىڭ سۈرىتى

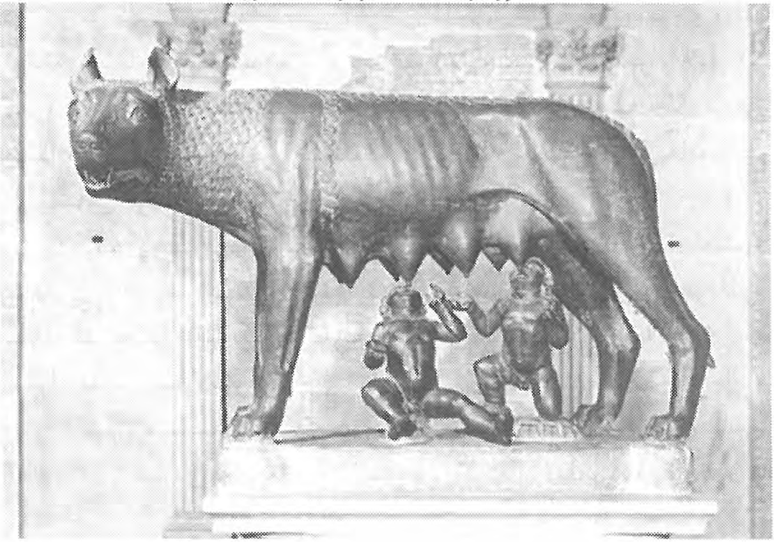

‹ ئەل تەۋرىسە رومغا پاتار، روم تەۋرىسە نەگە پاتار؟› دېگەن تەمسىل بار، بۇ جاھان پۇقرالىرى رومغا پاتىدۇ، روم پۇقرالىرى جاھانغا پاتمايدۇ، دېگەن گەپ» دەپ رىمنى دۇنيادىنمۇ چوڭ بىر ئەل سۈپىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگەنىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە تارىخ پېنى بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، رىم شەھىرىنىڭ ناھايىتى قەدىمكى بىر شەھەر، چوڭ بىر ئىمپېرىيە ئىدىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم. تارىخ بەتلىرىنى ۋاراقلاپ رىم ھەققىدە تېخىمۇ كۆپرەك نەرسىلەرنى بىلىۋېلىشقىمۇ ئۇرۇنۇپ كۆردۈم. بىراق، «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېگەن تەمسىل مېنى قاچاندۇر بىر چاغدا رىمنى كۆرۈش ۋەسۋەسىسىگە سېلىپلا تۇردى.

مانا بۇ ئىستەك بۈگۈنكى كۈندە، يەنى 1999 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى كەچتە ئەمەلگە ئېشىۋاتاتتى.

بىز پىسا يانتۇ مۇنارىنى كۆرۈش ئۈچۈن 100 كىلومېتىرچە يولنى ئارتۇق باسقاچقا، رىم شەھىرىگە يېتىپ كېلىدىغان ۋاقتىمىز پىلاندىكىدىن كۆپ كېيىنگە سۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئالدىرىغان يولدا قاپتۇ»دېگەندەك، يول ئۈستىدە كۆرۈلگەن ئېغىر قاتناش ھادىسىسى يولىمىزنى توپتوغرا بىر سائەت توسۇپ قويدى.

تارىخ بەتلىرىدە شۇنداق قەيت قىلىنىدۇكى، مىلادى 1 ـ ئەسىردە شەرقىي خەن تەرىپىدىن تىرىپىرەن قىلىۋېتىلگەن ئېلىمىز ھونلىرىنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى غەربكە يۈرۈش قىلىۋېرىپ، مىلادى 4 ـ ئەسىرلەردە شەرقىي ياۋروپاغا يېتىپ بارغان ۋە 4 ـ، 5 ـ ئەسىرلەردە ياۋروپا ھون ئىمپېرىيىسىنى قۇرغان. بۇ ئىمپېرىيىنىڭ ئىمپېراتورى ئاتتىلا (406 ـ 453) مىلادى 443 ـ يىلى ۋىزانتىيىنى ئىشغال قىلغان، ئارقىدىنلا 500 مىڭ ھون ئاتلىقلىرىنى باشلاپ، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ غەربىي رايون-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لىرىغا، يەنى رىيىن دەرياسىغىچە ئۇسسۇپ كىرگەن. رىم پادىشاھى ۋا-لىنتىنىئان تەختتىكى ۋاقتىدا ئالىپ تاغلىرىدىن ئۆتۈپ، ئىتالىيىنىڭ شىمالىي ئۆلكىلىرىنى بېسىۋالغان. بىراق، ئاتتىلا قوشۇنلىرى رىم شە-ھىرىنىڭ بوسۇغۇسىغا قىستاپ كەلگەندە رىم پاپاسى لىئو I ئۆز دىن-داشلىرىنى باشلاپ ئاتتىلانىڭ ئالدىغا چىققان ۋە ئۇنى رىم مەدەنىيىتىنى نابۇت قىلماسلىق ئۈچۈن رىم شەھىرىگە كىرمەسلىككە دەۋەت قىلغان. ياۋروپا قۇرۇقلۇقىنى ئاساسەن ئۆز ئىلكىگە ئالغان، رىم شەھىرىنىمۇ بىرلا ھۇجۇم بىلەن ئىشغال قىلالايدىغان ئاتتىلا پاپانىڭ دەۋىتى بىلەن ھۇ-جۇمنى توختاتقان ۋە رىمنى ۋەيران قىلىپ، تەڭرىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇشتىن ئەندىشە قىلىپ، رىم بوسۇغۇسىدىن لەشكەر چېكىندۈرگەن، رىم شەھىرىنىڭ ئەينى چاغدىكى شۆھرىتى، رىم مەدەنىيىتىنىڭ سېھرىي كۈچى ئاتتىلا كەبى چوڭ ئىمپېراتورنىمۇ ئەيمەندۈرگەن.

كەچ سائەت 11 لەردە ئىگىزلىكتىن چۈشۈپ كېلىۋېتىپ، مەن يۇقى-رىقى تارىخنى ئەسكە ئالدىم ۋە ئاتتىلانى ئەيمەندۈرگەن رىم شەھىرىنىڭ چىراغلىرىنى تۇنجى بولۇپ كۆرگەچ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئۇيقۇغا كەتكەن سەپەرداشلىرىمغا رىمغا يېتىپ كەلگىنىمىزدىن خەۋەر بەردىم. رىمنىڭ شەرقىي شەھەر رايونىغا جايلاشقان PINETA مېھمانخانىسىغا چۈشۈپ يۇيۇنۇۋالغاندىن كېيىن، بېيجىڭدىن ئېلىۋالغان «ياۋروپا» دېگەن كىتابنى ۋاراقلاشقا تۇتۇندۇم.

رىم شەھىرى تىبىر دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى تۈزلەڭ رايونغا جايلاشقان بولۇپ، يەر مەيدانى 200 كۋادرات كىلومېتىر، ئاھالىسى 2 مىليون 901 مىڭ ئىكەن. تىبىر دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغى-قىدىن ئورۇن ئالغان رىم رايونلىرى 24 چوڭ كۆۋرۈك بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدىكەن. تۇنجى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1955-يىلى قۇرۇلۇپ، قاتناش

باشلانغانىكەن.

رىم شەھىرىنىڭ بىنا بولۇش تارىخى توغرىسىدا مۇنداق بىر رىۋا-
يەت بار ئىكەن:

زامانلارنىڭ بىرىدە، تروپە شەھىرى يونانلىقلار تەرىپىدىن بېسى-
ۋېلىنغاندىن كېيىن، تروپە شاھزادىسى ئىتالىيىگە قېچىپ كەپتۇ.
مانا مۇشۇ شاھزادە رىملىقلارنىڭ ئەجدادى ئىكەن. پادىشاھلىق ئەۋ-
لادمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىپ ئايال پادىشاھ سىرۋىيە زامانىغا كەلگەندە، سىر-
ۋىيىنىڭ تاغىسى ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، پادىشاھلىق تەختىنى تارتىۋاپتۇ ۋە
ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى سېۋەتكە سېلىپ، تىبىر دەرياسىغا تاشلىۋې-
تىپتۇ. دەريا دولقۇنى بۇ سېۋەتنى قىرغاققا چىقىرىپ قويۇپتۇ، ئۆلۈمدىن
قۇتۇلغان بالىلار بىر ئانا بۆرىنىڭ ئېمىتىشى بىلەن چوڭ بوپتۇ -دە، شاھ
ئانىسى ئۈچۈن ئىنتىقام ئاپتۇ. مىلادىدىن بۇرۇنقى 753-يىلىدىن باشلاپ،
بۇ بالىلار ئانا بۆرە ئېمىتىپ چوڭ قىلغان تىبىر دەرياسى ۋادىسىدا شەھەر
بىنا قىلىپتۇ. بالىلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى رومولوس بولغاچقا، رىم (روما)
دېگەن نام شۇنىڭدىن قالغانىكەن. ھازىرقى رىم شەھىرىنىڭ شەھەر
گېربىنىڭ بالا ئېمىتىۋاتقان بۆرە شەكلىدە بولۇشىمۇ مۇشۇ رىۋايەتتىن
كەلگەنىكەن.

رىم شەھىرى مىلادىدىن بۇرۇنقى 30-يىلدىن مىلادى 476-يىلىغىچە
داۋام ئەتكەن رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ دۇنياغا كەلگەن جايى ۋە پايتەختى
بولغانىكەن. 756-يىلدىن 1870-يىلىغىچە رىم پاپالىقىنىڭ پايتەختى بوپ-
تۇ. 1870-يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، ئىتا-
لىيىگە پايتەخت بوپتۇ. 2 -دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن رىم شەھىرى ئۈز-
لۈكسىز كېڭىيىشكە باشلىغان ۋە ئەسلىدىكى كۆلىمىنىڭ ئون ھەس-
سىسىگىچە كېڭەيگەنىكەن. موسولىنى ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىل-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

لەردە كونا رىمنىڭ 7 .6 كىلومېتىر جەنۇبىغا يەنە بىر زامانىۋى شەھەر بەرپا قىلىنغانلىقى سەۋەبلىك، رىم شەھىرى ھازىر كونا شەھەر ۋە يېڭى شەھەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدىكەن. كونا شەھەر غايەت زور ئۈستى ئوچۇق مۇزېي بولۇپ، ئىمپېرىيە يولىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان قەدىمكى قورۇلۇشلاردىن ئىمپېرىيە ئاقساقاللار كېڭىشى، ئۇلۇغ چېركاۋ، قەيسەر چېركاۋى، زەپەر دەرۋازىسى قاتارلىقلار مۇشۇ يەرگە جايلاشقانىكەن.

يېڭى شەھەر ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق زامانىۋى شەھەر بولۇپ، ھەيۋەتلىك تەنتەربىيە سارىيى، موگو شەكىللىك مېھمانخانا، ئەمەگەك ـ مەدەنىيەت سارىيى ۋە ۋاتىكانغا تەقلىد قىلىنغان پېتر ـ پاۋلو سارىيى قاتارلىقلار بار ئىكەن.

يىپەك يولى ۋە رىم

خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ مىڭ سۇلالىسىغىچە، يەنى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2 ـ ئەسىردىن تارتىپ، تا مىلادى 14 ـ ئەسىردە دېڭىز يولى ئېچىلغىچە بولغان ئۇزاق زامانلاردا جۇڭگو بىلەن ياۋروپانى، شەرق بىلەن غەربنى باغلاپ تۇرىدىغان بىردىنبىر يول مەشھۇر «يىپەك يولى»ئىدى. ئېلىمىزنىڭ چاڭئەن ـ ۋېيشۈي ئەتراپلىرىدىن باشلىنىدىغان بۇ يول مەيلى خېشى كارىدورى ـــ قەشقەر ـــ پامىر ـــ پەرغانە ـــ سەمەرقەنت لىنىيىسى بويىچە داۋام ئەتسۇن ياكى تارىم دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى يەكەن ـــ پامىر ـــ ئامۇ دەرياسى ئارقىلىق ئۆتسۇن ۋە ياكى شىمالىي يول ـــ ئىلى ۋادىسى ئارقىلىق غەربكە ئاتلانسۇن، بۇ ئۈچ لىنىيە ھازىرقى تۈركمەنىستان تەۋەسىدە بىر ـ بىرىگە قوشۇلاتتى ـ دە، ھەمەدان، باغدات ئەتراپىغا يېتىپ باراتتى، ئاخىرىدا ئېفرات دەرياسىنى بويلاپ، ئوتتۇرا يەر

دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تۇتىشاتتى. دېمەك، بۇ يول جۇڭگو بىلەن رىمنى، رىم بىلەن جۇڭگونى بىر-بىرىگە باغلاپ تۇراتتى. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە دېڭىز يولى ئېچىلىپ، شەرق بىلەن غەرب ئارىسى سۇ يولى ئارقىلىق تۇتاشقاندىن كېيىن، بۇ يول گەرچە 1000 نەچچە يىللىق گۈللىنىش دەۋرىنى ئاخىر-لاشتۇرغان بولسىمۇ، كارۋانلارنىڭ ئاياغ ئىزى تامامەن ئۈچۈپ كەتمىگە-نىدى.

مىڭ سولالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئۆتكەن ئالىم شۈي گۇاڭچى (1562 _ 1633)نىڭ رىماتتېۋ دەيدىغان بىر ئىتالىيىلىك بىلەن ھەمكارلى-شىپ قەدىمكى يونان ماتېماتىكى ئېۋكلىدنىڭ گېئومېتىرىيىگە ئائىت بىر پارچە كىتابىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ چىققانلىقىمۇ بۇنىڭ بىر مىسالى. دېمەك، مىڭ سولالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدىمۇ ئىتال-يىلىكلەر جۇڭگوغا كېلىپ تۇرغان، جۇڭگو بىلەن ئىتالىيىنىڭ مەدە-نىيەت، ئىلىم _ پەن ئالماشتۇرۇشى ئۈزۈلۈپ قالمىغان.

قەدىمكى يىپەك يولى سودا يولى تەرىقىسىدە، جۇڭگو بىلەن ئا-سىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قىتئەسىدىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئىقتىساد ئالماشتۇرۇشىدا مۇھىم رول ئوينىغان. جۇڭگو كارۋانلىرى جۇڭگونىڭ ئېسىل يىپەكلىرىنى، يىپەك توقۇلمىلىرىنى يول ئۈستىدىكى ھەر قايسى ئەللەرگە، جۈملىدىن ئاخىرقى بېكەت—رىم ئىمپېرىيىسىگە ئېلىپ با-راتتى. «رىم بازىرىدا بىر سەر يىپەكنىڭ باھاسى بىر سەر ئالتۇنغا تەڭ ئىدى، جۇڭگو بازىرىدىكىدىن 200 ھەسسە قىممەتلەپ كېتەتتى، ھەر يىلى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ 5000 كىلوگرامدىن كۆپرەك ئالتۇنى ئەرەب-لەرگە ۋە جۇڭگوغا ئېقىپ كېلەتتى»(ياك شىگمىن، «قەدىمكى ئۇيغۇر-لار»220_بەت)». جۇڭگو كارۋانلىرى ۋە غەرب سودىگەرلىرى جۇڭگوغا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئالتۇن-كۈمۈش، پارىس دۇردۇنى، ئاق ماتا، قاشتېشى، دورا-دەرمەك، نۇ-شۇدۇر دېگەندەك تاۋارلارنى ئېلىپ كېلەتتى، بۇنداق ئالماشتۇرۇش غەرب بىلەن شەرق ئەللىرىگە بار- يوقنى تەڭ كۆرۈش، ئىقتىسادنى راۋاجلان-دۇرۇش پۇرسىتىنى بەرگەندى.

يىپەك يولى سودا يولى بولۇپلا قالماي، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مەدەنىيەت يولى، دىپلوماتىيە يولى ئىدى. ئىلىمىز سەيياھلىرى ۋە ئۆلىمالىرىدىن جاڭ چيەن (؟ _ مىلادىدىن بۇرۇنقى 114_) مۇشۇ يولدىن مېڭىپ پامىر-دىن ئۆتكەن ۋە پەرغانە، كانگىيە، ئارساك زېمىنىغا بارغان. بۇددا ئۆلى-ماسى تاڭ سىڭ يەنە مۇشۇ يولدىن مېڭىپ، ھىندىستانغا بارغان ۋە بۇددا مەدەنىيىتىنى ئالماشتۇرۇشتا چوڭ ئىشلارنى قىلغان. داڭلىق سەيياھ ماركو پولو (1214 _ 1324) 1271 -يىل 5- ئايدا، ئىتالىيىنىڭ ۋېنىتسىيە شە-ھىرىدىن يولغا چىقىپ، يىپەك يولىنى بويلاپ شەرققە سۈرۈلگەن ۋە 1275 -يىل 5- ئايدا، يۈەن سۇلالىسىنىڭ پايتەختىگە يېتىپ كەلگەن.

جۇڭگو سودىگەرلىرىنىڭ، ئۆلىمالىرىنىڭ، دىپلوماتلىرىنىڭ غەرب-كە سەپەر قىلىشى ئالدى بىلەن جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ غەربكە تارقى-لىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن، غەرب ۋە جۇڭگو كارۋانلىرى غەرب مەدەنى-يىتىنى ئېلىپ كەلگەن. پامىرنىڭ غەربىدىكى بەزى جايلاردىن قەدىمكى جۇڭگو مەدەنىيىتىگە ئائىت ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلارنىڭ تېپى-لىشى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىكى مىڭ ئۆي رە-سىملىرىدە قەدىمكى گىرېك- رىم سەنئىتى ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ ئەكس ئېتىشى مانا مۇشۇ ئالماشتۇرۇشلارنىڭ جانلىق پاكىتى.

خۇلاسە شۇكى، يىپەك يولىنىڭ ئىككى بېشىدىكى ئىككى قە-دىمكى ئەل مىلادىدىن بۇرۇنلا بىر-بىرىگە باغلانغان. ئۆز ئارا ئۆگىنىپ، تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي، ئىككى قىتئە—ئىككى بىكەت ئارىسىدىكى

شەھەر مەركىزىدىكى مەشھۇر مەيدان

ئەللەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئەجايىپ روللارنى ئوينىغان.

ۋېنېتسىيە مەيدانىدىكى مۆجىزىلەر

شەھەر مەركىزىدىكى ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 130 مېتىر، كەڭلىكى 75 مېتىر كېلىدىكەن. شەھەردىكى ئاساسلىق غول كوچىلار مۇشۇ مەيداندىن باشلىنىدىكەن. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدىكى ۋەكىل خاراكتېرلىك ئىمارەتلەرنىڭ داڭلىقى بولغان ۋېنېتسىيە سارىيى مەيدانىنىڭ سول تەرىپىگە ۋېنېتسىيە سارىيىغا تەقلىدىي ياسالغان ۋېنېتسىيە ئىستراخوۋانىيە شىركىتى ئوڭ تەرىپىگە جايلاشقانىكەن. مەيدان مەركىزىدىكى ئاق مەرمەردىن قوپۇرۇلغان نامسىز قەھرىمانلار

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

خاتىرە مۇنارىسى 1885 ~ 1911 ـ يىللار ئارىسىدا ئىتالىيىنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە بىرلىكى ئۈچۈن قۇربان بولغانلار خاتىرىسىگە تىكلەنگەنىكەن. مەشھۇر ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى مەيدانىنىڭ جەنۇبىدا ئىكەن. ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ ھايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانىغا تۇتىشىدىغان كەڭ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپى ئۈستى ئوچۇق مۇزېي بولۇپ، ئۇ يەردە مىلادىدىن بۇرۇن بەرپا قىلىنغان بەزى قۇرۇلۇشلارنىڭ قېزىلمىلىرى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. مەن ھازىرمۇ قېزىلىۋاتقان خارابىلەر ئارىسىدا يەر ئاستى ساپال تۇرۇبىلىق سۇ يوللىرىنىڭ بارلىقىنى، ئادەم قۇچىقى يەتمەيدىغان ئون نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى تۈۋرۈكلەرنىڭ ئاق مەرمەر تاشتىن ياسالغانلىقىنى كۆرۈپ، قەدىمكى رىم ئاھالىسىنىڭ ئەقىل-پاراستىگە قول قويدۇم. شۇنچىلىك توملۇقتىكى ۋە ئۇزۇنلۇقتىكى ئېغىر تۈۋرۈكلەرنى قانداق توشۇپ كەلگەنلىكى، قانداق تىكلىگەنلىكى كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان سىر ئىكەن.

رىم ئىمپېراتورى قەيسەرنىڭ ھەيكىلى

خارابىسى ئېچىلغان قەدىمكى ئىبادەتخانا يې-

نىدا قەدىمكى رىم مۇستەبىتى قەيسەرنىڭ مىس ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. قەدىمكى رىم سەركەردىسى، سىياسەتۋازى قەيسەر تەخمىنەن مىلادىدىن بۇرۇنقى 101 -يىلى ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 62-يىلى چوڭ سودىيە بولغان. كېيىنكى يىلى ئىسپانىيىنىڭ ۋالىيلىقىنى ئۈستىگە ئالغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 59-يىلى كونسۇل بولۇپ سايلانغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 58-يىلى ۋالىي بولغاندا، ئالپ تاغلىرىدىن ئۆتۈپ، ھازىرقى فرانسىيە، بېلگىيە زېمىنىغا كېڭەيمىچىلىك قىلىشقا باشلىغان. سەككىز يىل سەرپ قىلىپ يۇقىرىقى رايونلارنى بېسىۋالغاندىن كېيىن رېيىن دەرياسىدىن ئۆتۈپ نېمىسلارغا، ئەنگلىيە بوغۇزىدىن ئۆتۈپ برىتانىيىگە ھۇجۇم باشلىغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 45-يىلى ئاقساقاللار كېڭىشى تەرىپىدىن ئۆمۈرلۈك مۇستەبىت دەپ ئېلان قىلىنغان.

قەيسەر مىلادىدىن بۇرۇنقى 44-يىل 3-ئاينىڭ 15-كۈنى، رىم سەركەردىلىرى بروتوس ۋە كاسىئوسلارنىڭ سۇيىقەستىگە ئۇچراپ ئۆلگەن. «قەيسەر» دېگەن نام كېيىنكى رىملىقلارنىڭ ۋە غەرب پادىشاھلىرىنىڭ ئۆز مەرتىۋىسىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىدىغان نامىغا ئايلانغان.

مۇستەبىت قەيسەر ھايات چېغىدا ياخشى ئىشمۇ، يامان ئىشمۇ قىلغان ھۆكۈمران. ئۇ ئۆلتۈرۈلۈپ نەچچە سائەت ئۆتمەيلا ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ كېڭەش زالىدا قەيسەرنىڭ ياخشى-يامانلىقى ھەققىدە كەسكىن مۇنازىرە بولۇپ ئۆتكەن.قەيسەرنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى دوستى، سەركەردىسى، قاتىل بروتۇس قەيسەرنى نۇرغۇن جىنايەت بىلەن ئەيىبلىگەن. قەيسەرنىڭ يەنە بىر دوستى، سەركەردە ماركوس ئانتونىئوس قەيسەرنىڭ پەزىلەتلىرىنى ماختىغان. بۇنداق مۇنازىرە 2000 يىلدىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقىنىغا قارىماي، رىم خەلقى ئۆز زامانىسىدا رىم

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

هايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى ئىچىدە

ئىمپېرىيىسى ئۇچۇن نۇرغۇن زېمىننى قولغا كەلتۇرگەن بۇ سەركەردىنى ئۇنتۇماي، ئۇنىڭ خاتىرىسىگە ھەيكەل تىكلىگەن.

هايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى

رىم شەھىرىنىڭ سىمۋول خاراكتېرلىك قەدىمكى قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىرى بولغان هايۋان سوقۇشتۇرۇش مەيدانى ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، يەرلىك تىلدا «كولوسئو» دەپ ئاتىلىدىكەن. بۇ مەيدان مىلادى 80-يىلى بىنا قىلىنغانىكەن. پادىشاھ تىتوسنىڭ ئىرۇسالىمنى بويسۇندۇرۇش خاتىرىسىگە بېغىشلانغان بۇ قۇرۇلۇشتا نەچچە ئون مىڭ يەھۇدىي تۇتقۇن بىرقانچە ئون يىل هاشارغا سېلىنغا-

نىكەن. تامامەن مەرمەر تاش بىلەن ياسالغان بۇ يۇمىلاق قۇرۇلۇشنىڭ تاشقىرى تېمىنىڭ ئېگىزلىكى 48 مېتىر، ئىچكى ئايلانمىسى 188 مېتىر كېلىدىكەن. 80 مىڭ تاماشىبىن سىغىدىكەن. كۆپ قەۋەتلىك پەلەمپەيسىمان ئورۇن ۋە ئاقسۆڭەكلەر ئولتۇرىدىغان مەخسۇس ئورۇندىن تەشكىل تاپقان بۇ مەيدان قەدىمكى رىم ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ قۇللارنى يىرتقۇچ هايۋانلار بىلەن ئېلىشىشقا سېلىپ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن ياسالغانىكەن. ئېيتىلىشىچە، قەدىمكى رىمدا ئادەم بىلەن هايۋاننى سوقۇشقا سالىدىغان بۇنداق مەيدانلار خېلى كۆپ بولۇپ، كولوسسئو بولسا شۇ مەيدانلارنىڭ ئەڭ چوڭى هېسابلىنىدىكەن.

بىز بۇ قۇرۇلۇشنى دەل چۈش مەزگىلىدە ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. دۇنيانىڭ جاي ـ جايلىرىدىن كەلگەن كۆرەرمەنلەر تولىمۇ كۆپ بولغاچقا، بىرەر يۈز مېتىرچە كېلىدىغان قاتارنى تۈگەتكەندىن كېيىن ئاندىن مەيدان ئىچىگە كىرىشكە مۇۋەپپەق بولالىدۇق. مەيداننىڭ ئەڭ يۇقىرى قەۋىتىگە چىقىپ پەسكە نەزەر تاشلىغاندا، مەيداننىڭ هايۋان، قۇل سولايدىغان كىچىك ئۆيلىرى مانا مەن دەپ ئاشكارا بولىدىكەن.

بۇ هەيۋەتلىك قۇرۇلۇشنىڭ سېلىنغىنىغا 2000 يىلچە بولغان بولسىمۇ، هازىرمۇ يەنە ئۆز ئىسكەتى بىلەن تۇرۇپتۇ. دۇنيادا قەدىمكى قۇرۇلۇشلاردىن مىسىر ئەلئېهرامى، بابىلون گۈلتەكچىسى قاتارلىقلار بار. ئېلىمىزدىمۇ سەددىچىن كەبى كاتتا قۇرۇلۇشلار ۋە مىلادىدىن بۇرۇن بەرپا قىلىنغان چىن شىخۇاڭ لەشكەر ـ ئات هەيكىلى كەبى نۇرغۇن مۆجىزىلەر بار. لېكىن، قۇلدارلارنىڭ قۇل بىلەن هايۋاننى ئېلىشىشقا سېلىشتىن ئىبارەت ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئويۇن ئۈچۈن بەرپا قىلىنغان بۇنداق قۇرۇلۇش دۇنيادا پەقەت رىمدىلا تېپىلسا كېرەك. بۇ قەدىمكى رىم

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ، مۇستەبىتلىرىنىڭ قوللىرىنى ھايۋان قاتارىدا كۆرگەن-لىكىنى بۇگۈنكى ئادەملەرگە نامايان قىلىپ تۇرۇپتۇ.

كىيىنىشىمىز توغرىسىدا سۆز

بىر چەت ئەللىك مۇنداق دەپتۇمىش: بۇرۇن بىز جۇڭگولۇقلارنى ئاسىيالىقلار ئارىسىدىن كىيگەن كىيىمى ئارقىلىق پەرقلەندۈرەتتۇق.ئۇ چاغدا جۇڭگولۇقلارنىڭ كىيىنىشى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. كېيىن ئۇلارمۇ ياخشى، رەتلىك كىيىنىدىغان بولۇپ كەتتى، شۇڭا ئۇلارنى ئا-يىغىغا قاراپ پەرقلەندۈرىدىغان بولدۇق. كېيىنچە ياخشى ئاياغ كىيىدى-غان بولۇپ كېتىۋىدى، چېچىغا قاراپ پەرقلەندۈرىدىغان بولدۇق. بۇ-گۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئۇلارنى يەنە كىيىنىشىگە قاراپ تونۇۋالىدىغان بولدۇق. چۈنكى، ئۇلار مەيلى نەدە بولسۇن،كاستۇم – شىم كىيىپ قې-تىپ يۈرۈيدۇ...

بۇ گەپنى كىم دېگەن بولسۇن، باش لىڭشىتىپ ماقۇللىماي ئامال يوق.

مەن «ياپونىيە پادىشاھ سامۇرايلىرى قانداق ياشايدۇ»دېگەن ماقا-لەمدە ياپونىيىلىكلەرنىڭ كىيىنىشتە مەيدانىغا، سورۇنغا قاراپ ئىش تۇتىدىغانلىقى توغرىسىدا خېلى تەپسىلىي توختالغانىدىم. 100 يىلدىن بېرى، يەنى مېدزى ئىسلاھاتىدىن بېرى غەرب مەدەنىيىتىنى قوبۇل قى-لىپ كېلىۋاتقان، ئوبدانلا غەربلىشىپ قالغان ياپونلار بەلكى سورۇنغا قاراپ كىيىنىشنىمۇ غەربلىكلەردىن، ياۋروپالىقلاردىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك.

مەن ياپونىيىگە بارغان چېغىمدا بىر كۈنى دېسنىي باغچىسىغا

ئۇرۇمچىدىن سېتىۋالغان بىرقۇر «ياگور» ماركىلىق ئىسىل كىيىمىمنى كىيىپ، ئايىغىمنى پارقىرىتىپ بارغاندىم. ئۇ يەردە ئوبناپ يۈرگەن ياپونلارمۇ، باشقا مىللەتلەرمۇ ساياھەت كىيىمى، ساياھەت ئايىغى كىيىۋالغانىكەن. مەن دىپلوماتلاردەك قېتىپ كىيىۋالغىنىمدىن بىراقلا ئىزا تارتىپ كەتكەندىم.

بىز ياۋروپادىكى سەككىز دۆلەتنىڭ ھەممىسىدە، 20 نەچچە شەھەردىكى قەدىمكى ئىزلاردا، دۇكانلاردا، كوچىلاردا ۋەتەندىن كەلگەنلەرنى ناھايىتى كۆپ ئۇچراتتۇق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ شاراپىتىدىن ياۋروپاغا كېلىشكە مۇۋەپپەق بولغان بۇ ۋەتەنداشلارنى بىزمۇ كىيىنىشكە قاراپ تونۇۋالدۇق، ئۇلارمۇ بىزنى ئېھتىمال كىيىنىشىمىزگە قاراپ تونۇۋالغاندۇ. ئۇلار ۋە بىز ياپونلاردىن، كورىيىلىكلەردىن ۋە ئورتاق تېرە، چىراي ئالامەتلىرىگە ئىگە باشقا ئاسىيالىقلاردىن قېتى بۇزۇلمىغان ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، چىرايلىق گالستۇكلارنى تاقاپ، خۇددى تويغا بارىدىغاندەكلا قېتىپ يۈرۈشلىرىمىزدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىكەنمىز.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، سالاھىيىتى بار ياۋروپا ئەرلىرىنىڭمۇ ئاران بىر ـ ئىككى قۇرلا كاستۇمى بولىدىكەن. ئۇلار بۇ كاستۇمنى مۇراسىملارغا، توي ـ تۆكۈنلەرگە، ھۆكۈمەت ئۇچرىشىشلىرىغا بارغاندىلا كىيىدىكەن. باشقا ۋاقىتلاردا ئادەتتىكى كىيىملەرنى كىيىدىكەن. بۇ ئۇلارنىڭ پېخسىقلىقى بولماستىن، بەلكى ئىقتىسادچىللىقى ئىكەن. بەزىلەر ھەتتا بىر ئۆمرىدە پەقەت بىر نەچچە قۇرلا كاستۇم سېتىۋالىدىكەن.

بىز بولساق، ھەدەپ كاستۇم سېتىۋالىدىكەنمىز، ئۇنى ھەش-پەش دېگۈچە كونىرىتىپ، يەنە ماگىزىنغا يۈگۈرۈيدىكەنمىز.

قارىغاندا، ياۋروپالىقلارنىڭ ناچار تەرەپلىرىنى، يامان ئىللەتلىرىنى شاكال قاتارىدا شاللىۋەتسەكمۇ، تەنقىد قىلساقمۇ، لېكىن ئاددىي، پاكىز

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كېيىنىش ئادەتلىرىنى ئۆگەنسەك بولغۇدەك.

گەپ كېيىم ـ كېچەك ئۈستىدە كېتىۋاتقان بولغاندىكىن، بۇ يەردە ياۋروپالىقلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكىنىڭ ئاددىيلىقى، بىزدە بەزىلىرىمىز-نىڭ ئىككى نان تېپىپلا بىردە داپ چېلىۋاتقىنىمىز، يېمەك ـ ئىچمەك جەھەتتىكى پوچىلىقىمىز، ئىسراپچىلىقىمىز ئۈستىدە كۆپ توختالماي-مەن. بۇ ھەقتە ياپونىيە زىيارىتى توغرىسىدىكى ماقالەمدە خېلى كۆپ توختالغانىدىم. بۇ ماۋزۇغا پەقەت قۇيرۇق سۆپىتىدە قىستۇرۇپ قويماق-چىمەنكى، بەزى پارىژلىقلار (ئەلۋەتتە كەمبەغەللەر ئەمەس) ھېلىمۇ رەڭ-سىز تېلېۋىزور كۆرەرمىش، ئۇلار رەڭلىك تېلېۋىزور سېتىۋېلىشنى ئار-تۇقچە پۇل خەجلىگەنلىك دەپ قارارمىش. ياۋروپادا VCD تېخى دېھقان ئائىلىلىرىگە كىرگۈدەك ئەمەس، بەلكى ھاللىقلار ئائىلىسىگە كىرگۈدەك يەرگىمۇ يەتمەپتۇ. ئۇلار بۇرۇنقى سىنقويغۇمىز ھازىرمۇ ئىشلەپ تۇرغان-دىكىن، ئۇنى تاشلىۋېتىپ، VCD نى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ ھېسابلارمىش. ياۋروپا ئۇن ـ سىن بازارلىرىدا VCD پلاستىنكىسى-نىڭ كەم تېپىلىدىغانلىقى، باھاسىنىڭمۇ 300 يۈەن خەلق پۇلىغا توخ-تايدىغانلىقى، ساپلا سىنقويغۇ لېنتىسى سېتىلىدىغانلىقى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ بەرسە كېرەك.

ئاجايىپ «ئىسپانىيە پەلەمپىيى»

ۋېنېتسىيە مەيدانىنىڭ شەرقىگە ئالاھازەل ئىككى كىلومېتىر كې-لىدىغان يەرگە جايلاشقان، «ئىسپانىيە پەلەمپىيى» رىم شەھىرىدىكى ئا-جايىپاتلارنىڭ بىرى بولسا كېرەك. بۇ، كەڭلىكى تەخمىنەن 40 ـ 50 مې-تىر كېلىدىغان، باسقۇچ سانى 100دىن ئاشىدىغان بىر پەلەمپەي بولۇپ،

پەستىكى چوڭ كوچا بىلەن ئېگىزدىكى تىبىر دەرياسىنىڭ قىرغىقىنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرىدىكەن.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، زامانلارنىڭ بىرىدە خېلى كۆپ ئىسپانىيەلىكلەر رىمغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ. ئۇلار كۆپىيىپ مەلۇم سانغا يەتكەندە، رىم دائىرىلىرىدىن ئۆزلىرىگە بىر ماكان كۆرسىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغانىكەن. ئۇلارنىڭ تەلىپىنى ماقۇل كۆرگەن رىم هۆكۈمىتى مانا مۇشۇ پەلەمپەي رايونىنى ئىسپانلار ئۈچۈن ئايرىپ بەرگەنمىش. كېيىنچە، شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئېهتىياجى بىلەن بۇ يەرگە پەلەمپەي سېلىنغانىكەن. بۇ پەلەمپەيمۇ جايلاشقان ئورنىغا قاراپ «ئىسپانىيە پەلەمپىيى» دەپ ئاتىلىپتۇ.

هازىر بۇ پەلەمپەي يۇقىرىغا ئۆرلەش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ياش

ئىسپانىيە پەلەمپىيىدە كۈن ـ كۈنلەپ ئولتۇرىدىغانلار

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قىز-يىگىتلەرنىڭ، ساياھەتچىلەرنىڭ ئارامگاھىغا ئايلىنىپ قالغاندەك قىلىدۇ. رىمدا تۇرغان كۈنلەردە 10-ئاينىڭ 10-، 11-ۋە 12-كۈنلىرى بۇ پەلەمپەيگە يېقىن يەردىكى ئاسار ئەتىقىلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. تاماق يەيدىغان جۇڭگوچە رېستورانىمۇ مۇشۇ پەلەمپەيگە يېقىن بىر يەردە ئىدى. مەيلى ئەتىگەندە، چۈشتە ياكى كەچقۇرۇندا بۇ يەردىن ئۆتكەندە يۈزلەپ كىشىلەرنىڭ بۇ پەلەمپەيدە قىمىر قىلماي ئولتۇرۇۋاتقىنىنى، تاماكا چېكىشكەچ پاراڭلىشىۋاتقىنىنى ياكى مۇھەببەتلىشىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇردۇق. 10-ئاينىڭ 12-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن مەن ۋە ئىككى نەپەر ھەمراھىم بازار ئايلىنىپ ھېرىپ كەتكەچ، بۇ پەلەمپەيدە ئىككى سائەتچە ئولتۇردۇق. شۇنچە كۆزەتكەن بولساقمۇ، پەلەمپەيدە ئەتىدىن كەچكىچە ئولتۇرۇۋاتقانلارنىڭ بۇ يەردە نېمە دەپ ئولتۇرۇۋاتقىنىنى، ئۇنىڭدا نېمە سەۋەبنىڭ بارلىقىنى زادىلا بىلەلمىدۇق.

ئىتالىيانلارنىڭ بەزى ئادەتلىرى

ئىتالىيە ياۋروپادىكى قەدىمكى مەدەنىيەتلىك ئەل، تارىخى ئۇزۇن، سەنئىتى كامالەتكە يەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇ بىرلىككە كەلگەن ۋاقتى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان (مىلادى 1870-يىل 9-ئاينىڭ 20-كۈنى بىرلىككە كەلگەن) دۆلەت بولغاچقا، جاي- جايلاردا ياشايدىغان ئىتالىيانلارنىڭ جىمى ئىتالىيانلارغا ئورتاق بولغان ئۆرپ-ئادىتىدىن باشقا، يەنە ئۆزىگە خاس ئۆرپ-ئادەتلىرىمۇ بار ئىكەن.

ئىتالىيە ھەققىدە ئىزدەنگىنىمدە شۇنى بايقىدىمكى، ئىتالىيانلارنىڭ ئىسىم- فامىلە قوللىنىش ئادىتى ئۇيغۇرلارنىڭكىگە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئىسمى ئىسىم ۋە فامىلىدىن ئىبارەت ئىككى

بۆلەكتىن تەركىب تاپىدىكەن. ئادەتتە، ئىسمىنى ئالدىغا، فامىلىسىنى كەينىگە قويىدىكەن. ئىسىم شۇ كىشىنىڭ ئىپتى بولۇپ، فامىلىسى جەمەت نامىدىن ئىبارەت بولىدىكەن. بۇنداق فامىلە كۆپىنچە ھاللاردا دادىسىنىڭ ئىسمى، بەزىدە يەر نامى، تۇغۇلغان شەھەر نامى ۋە بەزىدە شۇ كىشىنىڭ لەقىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. مەسىلەن، بىزدىكى «زاھىر بۇرھان»، «مەھمۇت قەشقەرى»، «ئەخمەتشاھ قاراقاشى»، «سادىر پالۋان» دېگەنلەرگە ئوخشاش. بىرىنچى شەكىلدە ئۆز ئىسمى ئالدىغا، ئاتا ئىسمى كەينىگە قويۇلغان. ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى شەكىللەردە، ئۆز ئىسمى ئالدىغا، تۇغۇلغان يۇرت، شەھەر نامى كەينىگە قويۇلغان. ئەڭ ئاخىرقى شەكىلدە بولسا ئۆز ئىسمى ئالدىغا، لەقىمى كەينىگە قويۇلغان. بۇ ئىتالىيانلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلە قوللىنىش ئادىتىگە تامامەن ئوخشاپ كېتىدۇ.

ئىتالىيانلاردا يەنە ئادەملەرنى رەتكە تىزىشقا توغرا كەلگەندە، بىزدىكىگە ئوخشاش، ئىسمىدىكى بىرىنچى ھەرپىنىڭ ھەرپ جەدۋىلىدىكى تۇتقان ئورنىغا قاراپ تىزىدىكەن.

ئىتالىيانلار ھاراق ئىچىشكە ئامراق بىر مىللەت بولۇپ، ئەر ـ ئايال، چوڭ ـ كىچىكلەرنىڭ ھەممىسى ھاراق ئىچەلەيدىكەن. ئىتالىيىنىڭ ئۈزۈم مەھسۇلاتى دۇنيا بويىچە ئەڭ ئالدىدا تۇرغاچقا، ھاراقمۇ كۆپ ئىشلەپ چىقىرىلىدىكەن، بولۇپمۇ ئىتالىيە ۋىنولىرى دۇنياغا داڭلىق ئىكەن. كەلگەن مېھماننى ھاراق تۇتۇپ قارشى ئالىدىكەن، ھەتتا قەھۋە ئىچسىمۇ ئازراق ئۈزۈم ھارىقى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىدىكەن، بىراق، ئىتالىيانلار مەست بولغۇچە ھاراق ئىچمەيدىكەن. سورۇنلاردا ھاراق زورلىمايدىكەن. ھەركىم ئۆز ھالىغا، كۆتۈرۈش ئىقتىدارىغا قاراپ ئىچىدىكەن.

ئادەتتە، ئايالى ئۆي ئىشىنى قىلمىسا ياكى قىلىشنى خالىمىسا، ئەر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەرەپ نىكاھدىن ئاجرىشىش تەلىپىنى قويسا بولىدىكەن.

غەربلىكلەردە غىزالىنىش

ساقلىق ـ سالامەتلىكنى ئاسراش، ئۆسۈپ يېتىلىش ۋە ئەمگەك ئىقتىدارىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئىنسان ھەر خىل يېمەكلىكلەردىن، ئىچىملىكلەردىن ئوزۇقلۇق ئېلىشقا مەجبۇردۇر. بۇنداق ئوزۇقلۇق ئاقسىل (ئۆسۈملۈك ئاقسىلى ۋە ھايۋانات ئاقسىلى)، كاربون ـ سۇ بىرىكمىلىرى، ماي، ئىئورگانىك تۇز (مىنېرال ماددا)، ۋىتامىن، يېرىك تالا ۋە سۇدىن ئىبارەت يەتتە تەركىبنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىنسان ھاياتىدا بۇ يەتتە تەركىبنىڭ بىرى كەم بولسا بولمايدۇ، شۇنداقلا بىرىنىڭ ئورنىنى يەنە بىرى باسالمايدۇ. تەڭپۇڭلۇق سالامەتلىك دېمەكتۇر، تەڭپۇڭسىزلىق ئىنساننى كېسەلگە، كېسەلدىنمۇ ئېغىرراق ئاقىۋەتلەرگە دۇچار قىلىدۇ.

بايقىشىمىزچە، غەربلىكلەرنىڭ ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىش ۋە ئوزۇقلۇق تەركىبىنى تەڭشەشتە داۋام قىلىۋاتقان ئادەتلىرى نىسبەتەن ئىلمى ئىكەن. ئوزۇقلىنىش تەرتىپىمۇ ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىش ئېھتىياجىغا ماس كېلىدىكەن.

1. نامرات رايونلاردىكىلەرگە ئوخشاش، بىر بولسا ئۆسۈملۈك ئاقسىلىغا، بىر بولسا ھايۋانات ئاقسىلىغا تايىنىپلا ھايات كەچۈرۈشتىن خالىي بولۇپ، ئۆسۈملۈك ئاقسىلى بىلەن ھايۋانات ئاقسىلىنى تەڭ قوبۇل قىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەنىكەن، يەنى بۇغداي، گۈرۈچ، قوناق، دادۇر قاتارلىق ئۆسۈملۈك ئاقسىلىنىمۇ، گۆش، ماي، سۈت ۋە سۈت مەھسۇلاتلىرىدىن ئىبارەت ھايۋانات ئاقسىلىنىمۇ تەڭ قوبۇل قىلىدىكەن.

2. غەربلىكلەر ھەر ۋاقلىق تامىقىدا بولكىدىن ئىبارەت ئۇن تامىقىدىن ئايرىلالمايدىكەن، ھەتتا چالا تاسقالغان ئۇن بولكىلىرىنى، قارا بولكىلارنى يەۋېرىدىكەن. بۇ ئۇلارنىڭ ۋىتامىن B ، بولۇپمۇ ۋىتامىن B^1 نىڭ بۇغداي كېپىكىدە كۆپ بولىدىغانلىقىنى، ئۇن قايتا-قايتا تاسقىلىپ كېپىكى ئايرىۋېتىلسە، غىزادىن ۋىتامىن B نى قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى، ۋىتامىن B نىڭ، بولۇپمۇ ۋىتامىن B^1 نىڭ يېتىشمەسلىكى ھەر خىل تېرە تەمرەتكە، قىچىشقاق، پۇت تەمرەتكىسى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىدىن بولسا كېرەك.

3. غەربلىكلەر ھەر ۋاقلىق تاماقتىن ئىلگىرى سالات دېيىلىدىغان، خام كۆكتات ۋە سالات مەلھىمىدىن تەركىب تاپىدىغان بىر خىل يېمەكلىكنى يەيدىكەن. ئەمەلىيەتتە، بۇ پاكىز يۇيۇلغان خام كۆكتات يېيىش بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ ۋىتامىن قوبۇل قىلىشتىكى بىر خىل ئەپچىل چارىسى ئىكەن. ئوزۇقلۇقشۇناسلارنىڭ بېشارەت بېرىشىچە، قورۇش، دۇملەش، پىشۇرۇش جەريانىدا بەزى كۆكتاتلارنىڭ تەركىبىدىكى ۋىتامىنلار تۆۋەنلەپ كېتىدىكەن، ھەتتا يوقىلىدىكەن. كۆكتات تەركىبىدىكى باشقا ئوزۇقلۇق تەركىبلەر — ئاز مىقداردىكى ئېلېمېنتلار ۋە باشقا كېرەكلىك تەركىبلەر پىشۇرۇش جەريانىدا زىيانغا ئۇچرايدىكەن.

4. غەربلىكلەر گۆش يېگەندە كالا گۆشى يېيىشنى ئاساس قىلىدىكەن، چوشقا، توخۇ گۆشىنى ۋە باشقا سۇ مەھسۇلاتلىرىنى يېيىشنى قوشۇمچە قىلىدىكەن. كۆپچىلىككە مەلۇم، كالا گۆشىدىكى ئاقسىل تەركىبى قوي گۆشىدىكىدىنمۇ يۇقىرى بولۇپ، ئۇ ئىنسان بەدىنىگە زۆرۈر بولغان ھايۋانات ئاقسىلىنىڭ مۇھىم مەنبەسى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گوللاندىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيىلەر سۈت كالىلىرى ۋە گۆش كالىلىرى يېتىشتۈرۈلىدىغان دۆلەتلەر، بۇ دۆلەتلەردە يېتىشتۈرۈلگەن كالا گۆشى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

پاقلان گۆشىدەك يۇمشاق ۋە تەملىك پىشىدىكەن، ئوزۇقلۇق قىممىتىمۇ يۇقىرى بولىدىكەن.

زىيارەت داۋامىدا، بىز ھەر كۈنلۈك ئەتىگەنلىك تاماقنى ئۆزىمىز چۈشكەن مېھمانخانىنىڭ رېستورانىدا غەرب ئادىتى بويىچە يېگەندىن تاشقىرى، چۈشلۈك ۋە كەچلىك تاماقنى جۇڭگوچە، يەنى خەنزۇچە رېستورانلاردا يېيىشكە توغرا كەلدى. بۇنداق رېستورانلاردا ھەر خىل گۆشلەر ئىشلىتىلىدىغىنى ئۈچۈن، تاماق يېيىش مەن ئۈچۈن چوڭ بىر مەسىلىگە ئايلاندى. ئەمما، ئۆمەك رەھبەرلىرى ۋە يول باشلىغۇچىلار ماڭا يېقىندىن غەمخورلۇق قىلىپ، ھەر ۋاقىتلىق تاماقتا بىر تەخسە پىياز بىلەن قورۇلغان كالا گۆشى قورۇمىسىنى تەييارلىتىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، 20 نەچچە كۈننىڭ ھەممىسىدە كالا گۆشى بىلەن گۈرۈچ ئېشى يەپ چىقتىم. بىز بۇ يەردە كالا گۆشى سوغۇق، يەل كېلىدۇ دەپ مۇنەججىملىك قىلىپ ئۇنى يېمەيمىز ياكى ئاز يەيمىز، كالا گۆشىنىڭ باھاسى قوي گۆشىدىن ئەرزان. ئەمما، مەن 20 نەچچە كۈن كالا گۆشى يېگەن بولساممۇ، سوغۇقىم ئېشىپ، يېلىم تېشىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلمىدىم. بىرەر يىل بۇرۇن ئەنگلىيە كالىلىرىدا ئادەم ۋە ھايۋان ئورتاق گىرىپتار بولىۋېرىدىغان «ساراڭ كالا» كېسىلىنىڭ كۆرۈلگەنلىكىدىن، فرانسىيە ۋە ئامېرىكىنىڭ ئەنگلىيە كالا گۆشىنى ئىمپورت قىلىشتىن باش تارتقانلىقىدىن ۋە 1999 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ياۋروپادىكى بىر قانچە دۆلەتتىكى گۆش كالىلىرىنىڭ راك كېسىلىگە ئېلىپ بارغۇچى بىر خىل زەھەرلىك ماددا بىلەن زەھەرلەنگەنلىكىدىن خەۋىرىم بولسىمۇ، لېكىن خەۋپ-خەتەرنى تەقدىرنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇپ كالا گۆشىنى يەۋەردىم، ئۆزۈمدە كېسەللىك ئالامەتلىرىنىمۇ سەزمىدىم. قارىغاندا، كالا گۆشىگە بولغان كۆز قارىشىمىزنى ئۆزگەرتىشكە، يۇقىرى ئاقسىللىق بۇنداق گۆشنى ئىستېمال قىلىشنى ئۆگىنىشىمىزگە توغرا كېلىدىغاندەك قىلىدۇ.

5. غەربلىكلەرنىڭ ئوزۇقلىنىشىدا سۈت ۋە سۈت مەھسۇلاتلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدىكەن. ھەر ۋاقلىق تاماقتا، بولۇپمۇ ئەتىگەنلىك چايدا سۈتلۈك قەھۋە ئىچىش، قېتىق، سېرىق ماي ئىستېمال قىلىش، ئىستېمال قىلغاندىمۇ كۆپلەپ ئىستېمال قىلىش غەربلىكلەرنىڭ ئادىتى ئىكەن. ئۇلاردىكى قېتىق بىزدىكى قېتىققا ئوپمۇ ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۇششاق ئۇۋاپ تەييارلانغان بولكا ئۇۋىقىنى سېلىپ، ئوماچ قىلىپ ئىچىدىغان گەپ ئىكەن. رېستورانلاردىكى سېرىق ماينىڭ ساپلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولۇپ، ھېچقانداق غەيرىي پۇراق بولمايدىكەن. بىر تال چاقماق قەنت چوڭلۇقىدا ئوراپ قاچىلىنىپ، ئىسراپچىلىقنىڭ ئالدى ئېلىنىدىكەن.

6. غەربلىكلەر ھەر ۋاخ تاماقتىن كېيىن كۆپ مىقداردا مېۋە-چېۋە ئىستېمال قىلىدىكەن، بىزنىڭ مېۋىنى تاماقتىن بۇرۇن يەيدىغان ئادىتىمىزنىڭ دەل ئەكسى ئىكەن. يېيىلىدىغان مېۋىلەر ئاپېلسىن، بانان، ئالما، ھۆل ئۈزۈم، قوغۇن-تاۋۇز ۋە بىزدە بولمىغان بەزى مېۋىلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ۋىتامىن ۋە ئاز مىقداردىكى ئېلېمېنتلارنى قوبۇل قىلىشنىڭ ئاساسلىق يولى ئىكەن.

رېستورانلاردا يەنە سىقىپ تەييارلانغان ساپ مېۋە شەربىتى ۋە نەق مەيداندا مېۋە سىقىدىغان ماشىنىلار بولىدىكەن. مېھمانلار سىقىپ تەييارلانغان مېۋە شەربىتىنى ئىچسىمۇ، مېۋىنى ئۆزى سىقىپ ئىچسىمۇ بولۇۋېرىدىكەن.

يۇقىرىقىلار غەربلىكلەرنىڭ غىزالىنىش تەرتىپى ۋە ئادىتى. ئۇلارنىڭ گېئوگرافىك جايلىشىش ئورنى، ئىرقىي ئالاھىدىلىكى، ئەنئەنىۋى ئادىتى ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن يېتىلدۈرگەن بۇنداق غىزالىنىش ئادىتى ئەلۋەتتە غەربلىكلەرنىڭ ئوزۇقلىنىش ئېھتىياجىغا ماس كېلىدىغان بىر ئادەت. گەرچە، ھەر مىللەتنىڭ، ھەر ئىرقنىڭ ئۆزىگە خاس

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئوزۇقلىنىش ئادىتى ۋە يېمەك-ئىچمەك مەدەنىيىتى بولسىمۇ، بۇنداق ئادەت ۋە مەدەنىيەت ئۆزگىلەرنىڭ ياخشى ئادەت ۋە ساغلام مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىشنى چەتكە قاقمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارمۇ بىزدىن ئۆگەنسە، بىزمۇ ئۇلاردىن ئۆگەنسەك بولىۋېرىدۇ. مەسىلەن، غەربلىكلەر ئوزۇقلىنىش تەرتىپىنىڭ ئىلمىيلىكى، بۇزۇپ-چاچمايدىغانلىقى، غىزالىنىشتا ۋاقىتنى تېجەشكە ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغانلىقى بىلەن بىزدىن خېلى پەرقلىنىدىغاندەك قىلىدۇ.

ئۇلار قانچىلىك يېيەلىسە، شۇنچىلىك سېتىۋالىدىكەن، ئاشۇرۇپ قويمايدىكەن. تاماقخانىدا، رېستوراندا ئۈنلۈك ئاۋازدا پاراڭ سالمايدىكەن، كېكىرمەيدىكەن، بۇرنىنى تاشلاش، تۈكۈرۈشتەك سەت قىلىقلارنى قىلمايدىكەن، قاچا-قۇچىلارنى، قوشۇق - ۋىلكىلارنى بىر-بىرىگە ئۇرۇپ غەلىتە ئاۋاز چىقارمايدىكەن. مۇلازىمەتچىلەرگە سىلىق مۇئامىلە قىلىدىكەن، جېدەل-ماجىرا قىلمايدىكەن. باشقىلار بىلەن ئورۇن تالاشمايدىكەن، ھەر ئىشتا نۆۋەت ساقلايدىكەن. بىراق، غەربلىكلەرنىڭ كوچىدا كېتىۋېتىپ، بىر نەرسە يېيىشلىرى ماڭا ئانچە يېقىپ كەتمىدى. غەربلىكلەردىن 100 يىل ئۆگەنگەن ياپونلار قارىغاندا غەربلىكلەرنىڭ بۇ ئادىتىنى ئۆگىنەلمىگەن ئوخشايدۇ.

ياۋروپادا ئىشسىزلىق

ماركسنىڭ نۇقتىئىنەزەرى بىلەن قارىغاندا، كاپىتالىزم تۈزۈمى زاۋاللىققا يۈزلىنىۋاتقان ئىجتىمائىي تۈزۈم. زاۋاللىققا يېقىنلاشقانسېرى، ئۇنىڭ سىنىپىي خاراكتېرىدە ئەزەلدىن مەۋجۇت بولۇۋاتقان، كاپىتالىزم شارائىتىدا كېلىشتۈرگىلى ۋە يەڭگىلى بولمايدىغان زىددىيەتلەر شۇنچە

روشەن ئاشكارىلىنىدۇ، ئۆتكۈرلىشىدۇ. بۇنداق زىددىيەتلەرنىڭ كۈنسا-يىن كۆپىيىشى ۋە ئاشكارىلىنىشى ئۆز نۆۋىتىدە كاپىتالىزم تۈزۈمىنىڭ هالاكىتىنى تېزلىتىدۇ.

غەربىي ياۋروپادا كاپىتالىزم بىلەن تەڭ پەيدا بولغان، كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان ئىشسىزلىق، نامراتلىق هادىسىسى هازىر هەرقايسى ئەل هۆكۈمەتلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان، ئەمما هەل قىلىنمايۋاتقان بىر كونا تارىخىي مەسىلە ئىكەن.

بىز ئامستېردام، برىيۇسسېل كوچىلىرىدا ئىنتايىن ناچار كىيىنگەن، چىرايىدىن غەم-غۇسسە تۆكۈلۈپ تۇرغان تىلەمچىلەرنى ئۇچراتتۇق، فرانسىيە، ئىتالىيىنىڭ بەزى شەهەرلىرىدە بالا كۆتۈرۈۋالغان ئايال سەر-گەردانلارنى كۆردۇق. ئىتالىيىنىڭ تەبىئىي شارائىتى نىسبەتەن ناچار ۋە دېهقانچىلىق دارامىتى تۆۋەن بولغان جەنۇبىي قىسمىدىن نۇرغۇن ئىش-لەمچىلەرنىڭ شىمالغا يۆتكىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى، تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن هەر خىل ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. فرانسىيىنىڭ «بايلار شەهىرى» دەپ ئاتىلىدىغان نىسپى شەهىرىدە كې-تىۋېتىپ، 20 ياشلاردىكى بىر يىگىتنىڭ ئالدىغا بىر قۇرۇق قەغەز قۇتىنى قويۇۋېلىپ، باشقىلارنىڭ خەير-ساخاۋىتىنى كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۇم. بىراق، بەزى يەرلىك كىشىلەر، ياۋروپانى پۈتۈن ئاھالىنى سىغدۇرالايدىغان «جەننەت» دەپ قارايدىغان ئايرىم ئادەملەر بۇنداق ئاۋارە كىشىلەرنى «چەت ئەلدىن كەلگەنلەر» دەپ چۈشەندۈردى. ماقۇل، ئۇلارنى چەت ئەلدىن كەلگەن دەيمۇ تۇرايلى، ئەمما، ئىشسىزلىق نىسبىتى 12.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدىغان، ئىشسىزلىق مەسىلىسى يەتتە دۆلەت گۇرۇھى ئىچىدە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان فرانسىيىدە ئىشسىزلار، باشقىلارنىڭ قولىغا قارايدىغان نامراتلار يوقمۇ؟

مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، ئىشسىزلىق ئىتالىيە هۆكۈمىتىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بېشىنى قاتۇرۇۋاتقان قىيىن مەسىلىلەرنىڭ بىرى ئىكەن. 1995 ـ يىلى، ئىشسىزلارنىڭ سانى بۇ ئەلدە 2 مىليون 726 مىڭغا يەتكەن، ئىشسىزلىق نىسبىتى 13.6% بولغان، ھەتتا ئىشسىزلار قوشۇنىدىكى ئاياللارنىڭ نىسبىتى 50 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. ئومۇمىي ئىشسىزلار سانى ياۋروپا ئىتتىپاقىدىكى ئىشسىزلارنىڭ ئومۇمىي ساندىن ئېشىپ كەتكەن.

ئابلىمىتنىڭ ئېيتىشىچە، پارىژ شەھرىدىلا 500 مىڭ موساپىر بارمىش. بۇ 500 مىڭ مۇساپىر ئىچىدە فرانسىيە دۆلەت تەۋەلىكىدىكى مۇساپىرلارنىڭ سانىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ بىر قىسمى فرانسىيىدىكى 12.4 پىرسەنتلىك ئىشسىزلاردىن تەركىب تاپ-قانلىقىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇ.

يەنە ئاڭلىشىمىزچە، غەرب ئەللىرىدە ئىشسىزلارغا نەپىقە بېرىش، تۇرالغۇ ۋە يېمەك- ئىچمەك بىلەن تەمىنلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان-كەن. 1997 ـيىلى ياپونىيىدە زىيارەتتە بولغان چېغىمدىمۇ ياپونىيە ھۆ-كۈمىتىنىڭ ئىشسىزلارنى تۇرالغۇ ئۆي بىلەن تەمىنلەيدىغانلىقىنى، ئۇلار تېگىشلىك ئىش ۋە كىرىمگە ئىگە بولغان ھامان تۇرالغۇنى قايتۇ-رۇۋېلىپ، نەپىقىنى توختىتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. قارىغاندا، ياۋرو-پادىكى ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئىشسىزلارغا نەپىقە بېرىش ئۇ-سۇلىمۇ ياپونىيىنىڭكىگە ئوخشاپ كەتسە كېرەك.

ئەمما، ئىشسىزلارغا ئىش تېپىۋالغۇچە بولغان ئارىلىقتا قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن تۇرالغۇجاي، نەپىقە بېرىلدى دېگەندىمۇ، بۇنداق نەپىقە تالادا قالماسلىق، يالىڭاچ قالماسلىق، ئاچ قالماسلىقتىن ئىبارەت «ئۈچ قالماسلىق»نى ئۆلچەم قىلىدۇ. يۇقىرى ئىستېمال يولغا قويۇلغان جەمئىيەتتە، ئىشسىزلار يۇقىرىقى ئۈچ تەرەپتىن كاپالەتكە ئىگە بولدى دېگەندىمۇ، ئۇلار يەنە باشقىلارغا ئوخشاش ياخشى ياشىشى، پەر-زەنتلىرىنى تەربىيىگە ئىگە قىلىشى، داۋالىنىشى، ياشانغاندا بېقىلىش ئىستراخوۋانىيە ھەققىنى تۆلىشى كېرەك. ئۇلارغا يەنىلا مۇقىم، يۇقىرى

ھەق ئالىدىغان خىزمەت كىرەك.

تاجىك يازغۇچىسى سەدرىدىن ئەينى قايسى بىر رومانىدا: «موھتاجلىق ئادەمگە ھەممە ئىشنى قىلدۇرىدۇ» دەپ يازغىنى يادىمدا. ئىشسىزلىق ئۆز مەنىسى بىلەن موھتاجلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. موھتاجلىق ئادەمگە ھەممە ئىشنى قىلدۇرىدۇ. يول باشلىغۇچىنىڭ: «بىرەر نەرسەڭلەرنى يوقىتىپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلەڭلەر، پالانى يەردە ئوغرى بار، پالانى يەردە بۇلاڭچى بار، پالانى كوچىنى مۇنداق بىر دېلو يۈز بەرگەن» دەپ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىدىن قارىغاندا، ياۋروپا شەھەرلىرىدە جەمئىيەت ئامانلىقىغا مۇخالىپ كېلىدىغان دېلولار يۈز بېرىپ تۇرىدىكەن. بۇنداق دېلولارنى تۇغدۇرغۇچىلار ئارىسىدا ئىشسىزلار يوق دەپ كىم كېسىپ ئېيتالايدۇ؟

كىتابىمنىڭ مۇشۇ قۇرلىرىنى ئوقۇۋاتقان بەزى ئوقۇرمەنلەر بەلكى: «ئىشسىزلىق سوتسىيالىزم تۈزۈمى شارائىتىدىمۇ مەۋجۇتقۇ» دېيىشى مۇمكىن. دۇرۇس، ئىشسىزلىق سوتسىيالىستىك ئەللەردىمۇ مەۋجۇت بولۇۋاتقان ئەمەلىي مەسىلە. بىراق، بۇ ئىككى تۈزۈم شارائىتىدا پەيدا بولغان ئىشسىزلىقنىڭ خاراكتېرى ئوخشىمايدۇ. كاپىتالىزم تۈزۈمى ئاستىدىكى ئىشسىزلىق ۋە ئىشسىزلىق ئارقىسىدا پەيدا بولغان نامراتلىق كەسكىن زىددىيەت تۈسىنى ئالغان، كاپىتالىزم تۈزۈمى بۇ زىددىيەتنى ھەل قىلىشقا قادىر ئەمەس. سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا پەيدا بولغان ئىشسىزلىق بازار ئىگىلىكىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن پەيدا بولغان ۋاقىتلىق ھادىسە بولۇپ، زىددىيەت خاراكتېرىنى ئالمىغان. سوتسىيالىستىك جەمئىيەت ، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكى ئارقىلىق، كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان مەيداندا تۇرۇپ، بۇنداق ئىشسىزلارنىڭ تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايدۇ ۋە بىر مەزگىللىك تىرىشچانلىقلار ئارقىلىق ئىشسىزلىق مەسىلىسىنى ئوڭۇشلۇق ھەل قىلىپ كېتەلەيدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاخىرقى كۈندىكى ئوڭايسىزلىق

جۇڭگو ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ رىم ئايروپورتىدىن بېيجىڭغا قاراپ ئۇچىدىغان كېچىلىك ئايروپىلانىغا ئولتۇرىدىغىمىز ئۈچۈن، زىيارىتىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى بىزگە ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىشقا يېتەرلىك ۋاقىت بېرىلدى. ئۆمىكىمىزدىكىلەر ئۈچتىن ـ تۆتتىن بىر گۇرۇپپا بولۇپ، ئادەم مىغىلداپ تۇرىدىغان كوچىلاردا، ماگىزىنلاردا قاتىراشقا باشلىدۇق.

بەلگىلىمە بويىچە، شۇ يەر ۋاقتى بىلەن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتتە ئاندىن ئايروپورتقا قاراپ يول ئالاتتۇق. ۋاقىت بەك ئاستا ئۆتۈۋاتاتتى، يانچۇقلىرىمىز ئاساسىي جەھەتتىن قۇرۇقدىلىنىپ قالغاچقا، ماگىزىن ئارىلاشقىمۇ تاۋىمىز بارمايۋاتاتتى. تولا قاتىراۋېرىپ، ماغدۇرىمىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى.

بىز ئارام ئالماقچى، ئىلكىمىزدە قالغان ئىككى سائەتلىك ۋاقىتنى بىر ئامال قىلىپ ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ، ئىسپانىيە پەلەمپىيىگە باردۇق. بىللە ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئۈچەيلەنگە ئۇ يەردىنمۇ ئورۇن چىقمىدى. شۇنىڭ بىلەن، ماگىزىنىمۇ ياكى رېستورانمۇ، ئىشقىلىپ ئوچۇق تۇرغان بىر دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتۇق. قارىساق، دەرۋازىنىڭ ئىچىدە كەڭتاشا، گۈل گىياھلىق بىر ھويلا بار ئىكەن. ھويلىنىڭ ئەتراپى ئېگىز بىنا بولۇپ، بۇ بىنالارنىڭ تۆۋەن قەۋىتى كىيىم ـ كېچەك ماگىزىنلىرى ئىكەن.

بىز كىرگەن پېتى ھويلىنىڭ چېتىدىكى بىكار تۇرغان ئورۇندۇقتىن ئورۇن ئالدۇق ۋە ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان ئوبدان بىر جاي تېپىۋالغىنىمىز ئۈچۈن ئىچىمىزدە خۇشال بولۇشتۇق.

بىكارچىلىقتا، ئائىلەمدىكىلەرگە تېلېفون قىلىش يادىمغا يېتىپ قالدى. ئۇ چاغدا ئۆرۈمچى ۋاقتى كەچ سائەت سەككىزگە يېقىنلاشقان، ئۆيدىكىلەرمۇ جەم بولغان پەيت ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، تېلېفونۇم ئۇلاندى، ئۆيدىكىلەر بىلەن بىرمۇ بىر پاراڭغا چۈشۈپ كەتتىم. باشتا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ سۆزلىگەن بولسام، كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بېرىپتىمەن. سۆزلىگەنسېرى، نەدە تۇرۇۋاتقىنىمنى يادىمدىن چىقىرىپ، ئاۋازىمنى كۆتۈرۈپتىمەن، ئۆيدىكىلەر ئاۋازىمنى ئاڭلىماي قالارمىكىن دېگەن ئەندىشە بىلەن بىزدىكى ئادەت بويىچە ۋارقىراپ سۆزلەپتىمەن.

قانچە مىنۇت سۆزلەشتىمكىن، بىر چاغلاردا تېلېفونۇمنى ئۆچۈ-رۈپ، ئەتراپىمغا قارىۋىدىم، باياملا بوش تۇرغان ھويلا ئەمدى ئادەمگە توشۇپ كېتىپتۇ. بەزىلەر ئىشىكتىن، دېرىزىلەردىن بېشىنى چىقىرىپ مەن تەرەپكە قاراۋېتىپتۇ.

دەستلەپتە، بىرەر يېرىم ئوچۇق قالدىمىكىن دېگەن گۇماندا ئۇس-ۋېشىمغا قاراپ چىقتىم، يانچۇقۇمدىن قەغەز چىقىرىپ يۈز - كۆزۈمنىمۇ سۈرتۈپ باقتىم. تېخى باياملا پۈتكۈل ھويلىنى بېشىمغا كىيگۈدەك بو-لۇپ، ۋارقىراپ،جارقىراپ سۆزلىگىنىم بىردىنلا يادىمغا كەلدى ۋە ئو-ڭايسىزلىنىپ بىر قىسما بولۇپ كەتتىم. يۈزۈمنىڭ قىزارغانلىقى ئۆزۈمگە ئايان بولدى.

ئېنىقكى، چوڭ سورۇنلاردا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن سۆزلەشنىڭ مەدە-نىيەتسىزلىك، ئەدەبسىزلىك ھېسابلىنىدىغانلىقىنى، تېلېفون قىلغاندىمۇ، تۆۋەن ئاۋازدا سۆزلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى يادىمدىن چىقارغانىدىم. دەرۋەقە، مېنىڭ بۇ قىلغىنىم مەدەنىيەتلىك رىملىقلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن تاش-قىرى بىر ئىش ئىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

شەھەر دۆلىتى - ۋاتىكان

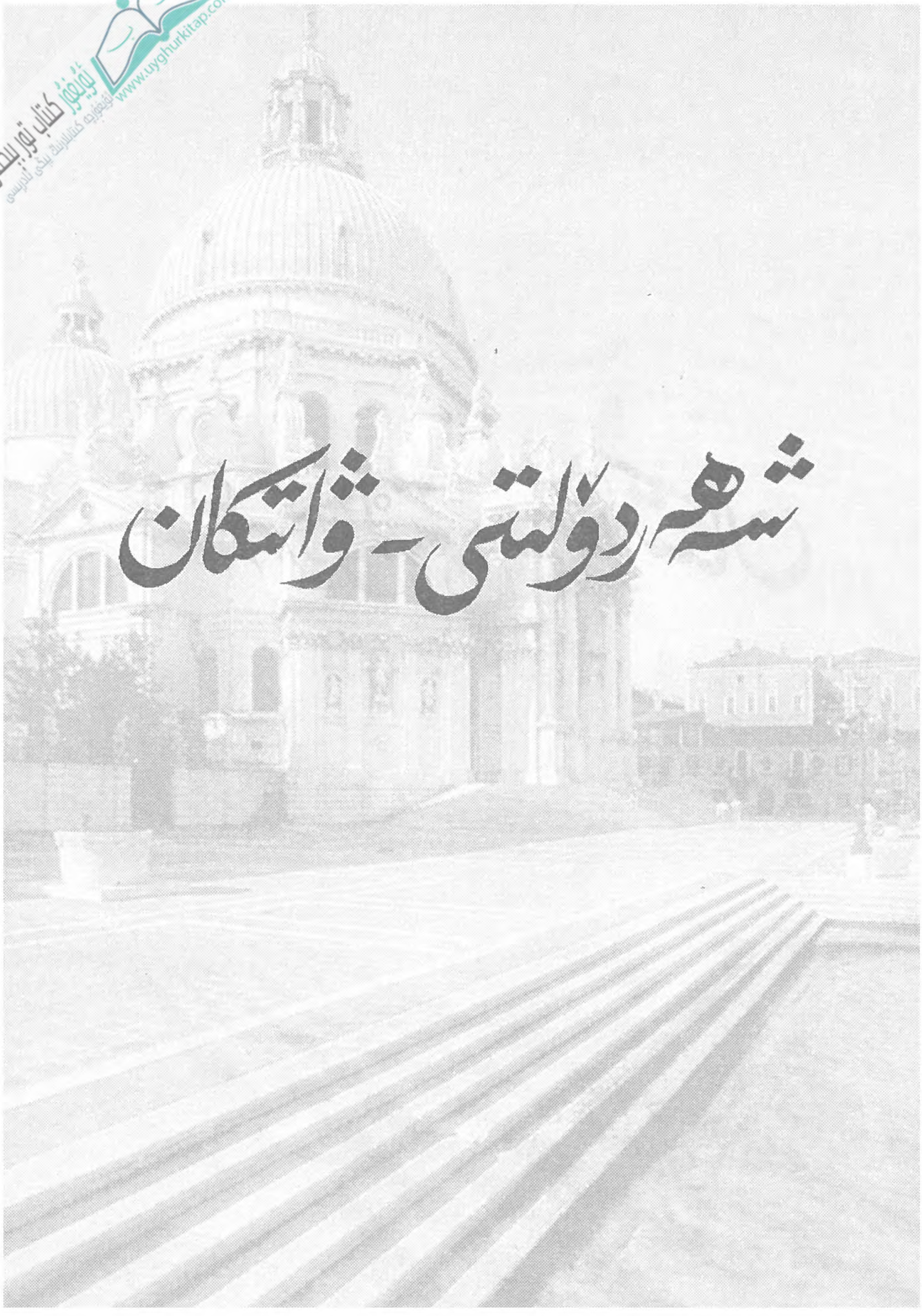

شەهەر دۆڵەتی - ڤاتکان

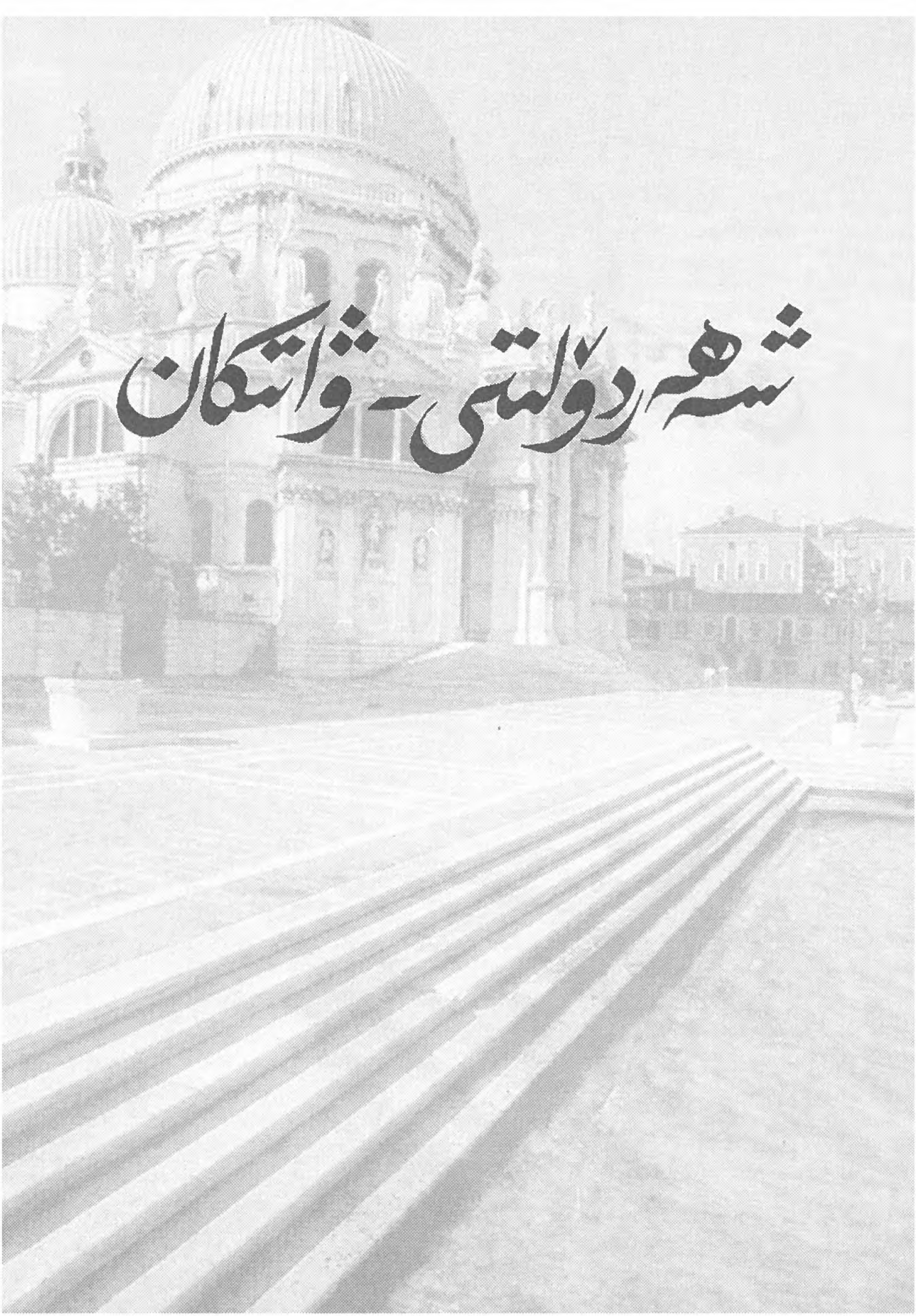

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋاتىكان بىلەن تونۇشۇۋېلىڭ

دۆلەت نامى: ۋاتىكان شەھەر دۆلىتى
يەر مەيدانى: 0.44 كۋادرات كىلومېتىر
نوپۇسى: 1380
پايتەختى: ۋاتىكان شەھىرى

تەبىئىي جۇغراپىيىسى: ۋاتىكان ئىتالىيە پايتەختى رىم شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىي تەرىپىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان، «دۆلەت ئىچىدىكى دۆلەت» دېگەن نامى بار. پاپا سارىيى مۇزېيى، سان پېتر چوڭ چېركاۋى، سان پېتر مەيدانى، گۈللۈك ۋە ئىشخانا بىناسىدىن تەركىب تاپقان. ۋاتىكاننىڭ يەنە ئىتالىيىنىڭ باشقا يەرلىرى ۋە باشقا ئەللەردە نۇرغۇن ئالاھىدە كۆچمەس مۈلكى بار، پاپانىڭ يازلىق ئوردىسىمۇ رىم شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىن 25 كىلومېتىر كېلىدىغان يەرگە سېلىنغان.

ۋاتىكان ئىتالىيە زېمىنى ئىچىدىكى بىر ئىگىلىك ھوقۇقلۇق دۆلەت، پاپانىڭ تۇرۇشلۇق جايى كاتولىك دىنىنىڭ دۇنياۋى مەركىزى. بۇ دىنىي پادىشاھلىق ئىچىدە ناھايىتى چوڭ دىنىي بيۇروكراتلىق ئورگانلىرى بار، يەنى، پاپا ۋاتىكاننىڭ دۆلەت باشلىقى، ئۇ قانۇن چىقىرىش، مەمۇرىيەت، ئەدلىيىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ھوقۇقنى ئۆزىگە مەركەزلەشتۈرگەن. ھوقۇقى، ئابرويى تەڭداشسىز. ئۇ پاپا كومىتېتى ئارقىلىق

قانۇن چىقىرىدۇ، ھاكىمىيەت يۈرگۈزىدۇ، مەھكىمە شەرئى ئارقىلىق ئەدلىيە ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدۇ.

ۋاتىكاننىڭ بىر دۆلەت كاتىبات باشقارمىسى بار، بۇ باشقارما پاپا تاپشۇرغان بارلىق ئىشلارنى بېجىرىدۇ. چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە باغلايدۇ، ھازىر چەت ئەللەرنىڭ ۋاتىكاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىلەر ئۆمىكىلا 105 گە يېتىدۇ. بۇ ئۆمەكلەر ئادەتتە رىمدا تۇرىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەھۋالى: ۋاتىكاندا دائىم تۇرۇشلۇق نوپۇس سانى 684، بۇنىڭ ئىچىدە ۋاتىكان دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە نوپۇس 358، پەقەت ۋا- تىكاندا ئىشلەيدىغانلارلا ۋاتىكان پۇقراسى ھېسابلىنىدۇ، ۋاتىكاندىكى خىزمەتتىن ئايرىلغان ھامان ۋاتىكان دۆلەت تەۋەلىكىدىن مەھرۇم بولىدۇ.

ۋاتىكاننىڭ ئۆزىگە تەۋە بانكىسى، تېلېفون سىستېمىسى، پوچتا سىستېمىسى، رادىئو ئىستانسىسى ۋە گېزىتى بار. ۋاتىكان رادىئو ئىس- تانسىسى 1931-يىلى قۇرۇلغان، 33 خىل تىل بىلەن كۈن بويى ئاڭلىتىش بېرىپ تۇرىدۇ. ۋاتىكان باسما زاۋۇتى دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ ھۆججەت- لىرىنى 94 خىل يېزىقتا بېسىپ تارقىتىدۇ. ۋاتىكاننىڭ ئاۋازى ھېساب- لىنىدىغان «رىم كۆزەتكۈچىسى» ناملىق گېزىت 1861-يىلى تەسىس قى- لىنغان. ۋاتىكاننىڭ پوچتا ماركىلىرى كۆركەملىكى بىلەن دۇنياغا داڭ- لىق. ۋاتىكاننىڭ پۇلى ۋاتىكاندىمۇ، رىمدىمۇ ئوبوروت قىلىنىۋېرىدۇ، ئىتالىيە لىراسىمۇ ۋاتىكاندا ئۆتىۋېرىدۇ.

ئىقتىسادىي ئەھۋالى: ۋاتىكاندا سانائەت يوق، يېزا ئىگىلىكىمۇ يوق. شۇنداقلا تەبىئىي بايلىقمۇ يوق. شەخسلەردىن تاپاۋەت بېجىمۇ ئېلىنمايدۇ. ئۇنىڭ مالىيە، ئىقتىسادىي مەنبەسى ئاساسەن كۆچمەس مۈلۈكلەرنى ئىجارىگە بېرىش، كۆچمەس مۈلۈكتىن كەلگەن تاپاۋەتكە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بانكا ئۆسۈمى ئېلىش، دىنىي بانكا پايدىسىنىڭ بەشتىن بىر قىسمىنى دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش، پاپاغا تەقدىم قىلىنغان سوۋغاتلارنىڭ بەشتىن ئىككى قىسمىنى دۆلەتكە تاپشۇرۇش قاتارلىقلاردىن كېلىدۇ. قالغان كىرىمى پوچتا ماركىسى تارقىتىش، ساياھەتچىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىقلاردىن كېلىدۇ. ھازىر ۋاتىكاننىڭ تاشقى پېرېۋوت ئالتۇن زاپىسى 10 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ.

مەدەنىيەت ۋە مائارىپى: ۋاتىكان رىم شەھىرىدە 14 ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئالىي مەكتەپ باشقۇرغان. فرانسىيە، ئىسپانىيە، بېلگىيە قاتارلىق 30 نەچچە دۆلەتتە مەكتەپ، دوختۇرخانا ۋە مەدەنىيەت مۇئەسسەسەلىرىنى ئاچقان. ۋاتىكاندا يەنە «پاپا كۇتۇپخانىسى» دەيدىغان بىر كۇتۇپخانا بولۇپ، بۇ كۇتۇپخانا 1475-يىلى قۇرۇلغان.

سان پېتر چېركاۋى

بىز ۋاتىكانغا ئەتىگەن بىلەن چۈش ئارىلىقىدا يېتىپ كەلدۇق-دە، بىر سائەتلىك سۈرۈك بىلەن سان پېتر چېركاۋىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا يۈرۈپ كەتتۇق. دائىرە كىچىك بولغانلىقتىن ئېزىپ قېلىش ئېھتىمالى كۆپ بولمىغاچقا، ئاساسەن ئۆز ئالدىمىزغا ھەرىكەت قىلدۇق.

دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ كاتولىك دىنى چېركاۋى بولغان سان پېتر چېركاۋى مىلادى 1450-يىلى ياسىلىشقا باشلاپ، 1626-يىلى پۈتتۈرۈلگەنىكەن. ئىتالىيىنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ سەنئەتكارى مىكلانجېلو، رافائىل قاتارلىقلارنىڭ ئورتاق ئەسىرى ھېسابلىنىدىكەن.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئەيسانىڭ 12 شاگىرتىنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان

ۋاتىكاندىكى سان پېتر چىركاۋى

سان پېتر ئۆز زامانىسىدا رىم تەرەپلەرگە دىن تارقاتقىلى كەلگەنىكەن. نەتىجىدە بۇ شاگىرت رىم ھۆكۈمرانى تەرىپىدىن قەتل قىلىنىپتۇ. مىلادى 4-ئەسىرگە كەلگەندە شاھىنشاھ كونىستانتىن خرىستىئان دىنىنى ئېتىراپ قىلىپ، سان پېترنىڭ قەبرىسىگە كىچىكرەك بىر چېركاۋ سالدۇرۇپتۇ. بۇ چېركاۋ كېيىنكى كۈنلەردە بىر قانچە قېتىملىق ئۆزگەرتىپ ياساش نەتىجىسىدە بۈگۈنكى ھالەتكە كەلگەنىكەن.

مەن چېركاۋ ئىشىكىدىن كىرىپلا چىركاۋنىڭ ھەشەمىتىدىن داڭ قېتىپلا تۇرۇپ قالدىم. چېركاۋنىڭ بارلىق تۈۋرۈكلىرى بىر پۈتۈن مەرمەر تاشتىن ئويۇپ چىقىرىلغانىكەن. ھەر بىر تۈۋرۈك ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتىنىڭ بىر نادىر نامايەندىسى بولۇپ، تۈۋرۈكلەرگە ئويۇلغان نەقىشلەر، دىني ھېكايىلەر ئادەمنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدىكەن.ئەدەبىيات -

سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن ھەر بىر سەنئەتكار بۇ چېركاۋدا ئۆز ئىزىنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، مىكلانجىلو 25 ياش ۋاقتىدا ئىجاد قىلغان ھەيكەلتىراشلىق ئەسىرى «ئانا مۇھەببىتى» ئاشۇ يارقىن ئىزلارنىڭ بىرى ئىكەن. چېركاۋدا يەنە ئۆلمەس نادىر ئەسەرلەر-دىن «يەلكەن»، «مۇقەددەس سۇدان» قاتارلىقلارمۇ گۈللىنىش دەۋرىدە ئۆتكەن مەشھۇر ھەيكەلتىراشلارنىڭ قولىدىن چىققانىكەن. چېركاۋدا كۆز چېقىپ تۇرغان سان پېترنىڭ مىس ھەيكىلىمۇ ئاشۇ دەۋرنىڭ مەھسۇلى ھېسابلىنىدىكەن. سان- ساناقسىز چىراغلار تام - تورۇسنى، تاش ئويى-ملارنى ۋە ھەيكەللەرنى يورۇتۇپ تۇرىدىكەن. 1870-يىلى پاپا رىمدىن ۋا-تىكانغا كۆچۈپ كەلگەندىن باشلاپ مۇتلەق كۆپ ساندىكى پاپالارنىڭ تەختكە ئولتۇرۇش مۇراسىملىرى دەل مۇشۇ چېركاۋدا ئۆتكۈزۈلگەنىكەن.

سان پېتر مەيدانى

بۇ سان پېتر چېركاۋىغا قارشىپ تۇرىدىغان چوڭ مەيدان بولۇپ، مەلۇماتلاردىن قارىغاندا بۇ مەيداندا 500 مىڭ ئادەم بىمالال دىنىي مۇراسىم ئۆتكۈزەلەيدىكەن. مەيدان سەل سوقۇچاق شەكىلدە بولۇپ، ئىككى تە-رىپىنى يايسىمان ئىمارەتلەر يېرىم ئاي شەكلىدە ئوراپ تۇرىدىكەن. 284 دانە يۇملاق تۈۋرۈك ۋە 88 دانە چاسا تۈۋرۈك مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدە، يايسىمان بىنالارنىڭ ئالدىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. تۈۋرۈكلەرنىڭ ئېگىزلىكى 18 مېتىر كېلىدىكەن. تۈۋرۈكلەرنىڭ ئۇچىغا كاتولىك دىنىي تارىخىدىكى مۇقەددەس ئەر، مۇقەددەس ئاياللارغا تەققاس قىلىنغان مەرمەر ھەيكەل ئورنىتىلغانىكەن. مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدىكى بۇ تۈۋرۈك

كاردورنى مەشھۇر ئارختېكتور ۋە ھەيكەلتىراش بېرنىنى 1656-يىلى لايىھىلەشكە باشلاپ، تولۇق 11 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ياساپ چىققانىكەن. تۈۋرۈك ئۈستىدىكى مۇقەددەس ئەر ۋە مۇقەددەس ئاياللارنىڭ ھەيكىلىنىمۇ بېرنىنى ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرى ئويۇپ چىققانىكەن.

مەيدان مەركىزىدە بىر ئېگىز تۈۋرۈك بولۇپ، تۈۋرۈك تەگلىكىگە خىرىس قىلىپ تۇرغان تۆت شىرنىڭ مىس ھەيكىلى ئورنىتىلغانىكەن. بۇ تۈۋرۈكنى ئىمپېراتور كاراكاللا مىلادى 37-يىلى مىسىردىن رىمغا يۆتكەپ كەلگەن بولۇپ، 1586-يىلىغا كەلگەندە بۇ تۈۋرۈك پاپانىڭ يارلىقى بىلەن مۇشۇ مەيدانغا يۆتكەپ كېلىنىپ، ئورۇنلاشتۇرۇلغانىكەن. بۇ جاپالىق ئىش ئۈچۈن 900 ئادەم، 150 ئات، 47 كۆتۈرۈش ئەسۋابى سەپەرۋەر قىلىنىپ بەش ئاي بولاي دېگەندە ئاندىن ئىش تاماملانغانىكەن.

ۋاتىكاندىكى سان پېتر مەيدانىدا

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كېيىنكى سۆز

ياۋروپادىكى 20 نەچچە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدا ئىمكان بار تولۇق خاتىرە قالدۇرۇش، زېرىكمەي ئىزدىنىش، ھېرىپ- چارچاشنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، ئاخشاملىرى قەلەم تەۋرىتىش، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇپ، ئىزدىنىش، تولۇقلاش خاراكتېرلىك ئۆزگەر- تىش كىرگۈزۈش ئارقىسىدا بۇ كىتاب دۇنياغا كۆز ئاچتى. كۈندۈزلۈك ئىش ۋاقتىدا ئومۇم ئۈچۈن باش چۆكۈرۈپ ئىشلىگەندىن تاشقىرى ۋە تۇرمۇش زۆرۈرىيەتلىرىنى بەجا كەلتۈرگەندىن سىرت، ھەر ئاخشىمى ئۈچ ـ تۆت سائەت ۋاقتىنى مۇشۇ كىتابقا سەرپ قىلدىم. ھەر سوتكىلىق ئۇيقۇم بەش سائەتتىن ئاشمىدى.

مەقسەت، ياۋروپاغا بېرىش نۆۋىتى يېتىپ كەلمىگەن، بەلكى يېتىپ كەلمەيدىغان كىتابخانلىرىمغا، ياۋروپاغا بارغان بولسىمۇ، ئات ئۈستىدە يۈرۈپ گۈل تاماشاسى قىلىپ قايتقان«ئوقۇرمەن» لىرىمگە ئازراق بىر نېمە دەپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى تىلەكلىرىگە جاۋاب قايتۇرۇشتىن ئىبارەت.

گېپىمنىڭ داۋامى شۇكى، بىز ياۋروپادىكى ئالدىراش ئۆتكەن زىيا- رىتىمىزنى ئۇتۇقلۇق تاماملاپ، 10ـئاينىڭ 13ـكۈنى كەچتە ئىتالىيە پايتەختى رىم شەھىرىدىكى «ليوناردو داۋىنچ» ئايروپورتىدا جۇڭگو ئاۋى- ئاتسىيە شىركىتىنىڭ CA – 940 قېتىملىق نۆۋەتچى ئايروپىلانىغا ئولتۇردۇق، چېخىيە، پولشا، بېلورۇسىيە، روسىيە، موڭغۇلىيە ھاۋا تەۋە- لىكىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، ئون سائەتلىك سەپەردىن كېيىن بېيجىڭ ئايروپورتىغا كېلىپ قوندۇق.

قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۈچ كۈنلۈك پويىز سەپىرى بىلەن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپلا قەلەمنى قولۇمغا ئالدىم. ئەگەر ئوڭۇشلۇق بولسا، بۇ كىتاب كۆپ ئۆتمەي ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىم بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ. ياۋروپادىكى ۋاقتىنىڭ بەك زىچ بولۇشى، قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى ئومۇم ئىشىنىڭ ئالدىرىتىشى سەۋەبلىك تېخىمۇ ئوبدان يې-زىشقا تېگىشلىك بولغان بۇ كىتاب بەلكى ئاددىيراق يېزىلىپ قالدى، مەلۇماتلار ئەتراپلىق بولمىدى. بۇنى ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلىرىم چىن كۆڭلىدىن ئەپۇ قىلىدۇ دەپ ئويلايمەن.

1999-يىل 11-ئاي، ئۈرۈمچى

پايدىلىنىلغان كىتابلار:

«ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئەڭ يېڭى ئەھۋالى» — لى شۈپەن قاتار-لىقلار تۈزگەن. چاڭچۈن نەشرىياتى، 1998 – يىل 6 – ئاي، چاڭچۈن 2 – نەشرى.

«دۇنيا بىلىملىرى لۇغىتى»— ۋاڭ كېچىن قاتارلىقلار تۈزگەن. دۇنيا بىلىملىرى نەشرىياتى، 1988 – يىل 2 – ئاي، بېيجىڭ 1 – نەشرى.

«دۇنيا تارىخى لوغىتى» — ۋاڭ جىڭفېن قاتارلىقلار تۈزگەن. شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى، 1985 – يىل 12 – ئاي، شاڭخەي 1 – نەشرى.

«دۇنيا يەرناملىرى ئىزاھلىق لۇغىتى»— راخمان تۆمۈرشاھ تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1992 – يىل 4 – ئاي، ئۈرۈمچى 1 – نەشرى.